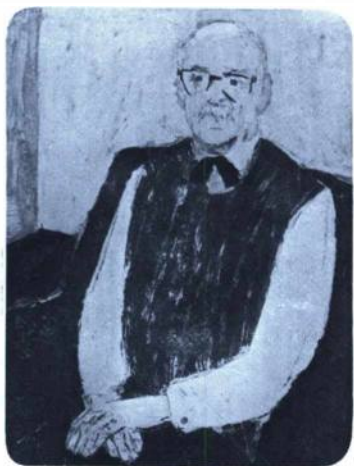

A portrait of an elderly man with glasses and a mustache, wearing a dark vest over a light shirt and a dark bow tie. He is seated, and his hands are clasped in his lap. The background is a textured, light blue wall.

*Tudor Arghezi — tablou
în ulei de Constantin
PILIUTĂ aflat în co-
lecțiile Muzeului de
Artă al R. S. România.
(Reversibil color de
Radu BRAUN — Stu-
dioul foto al C.P.C.S.)*

Coperta și prezentarea artistică: VICTOR MAȘEK

Artele intră în contact cu destinul particular al omului, pun sub lupă existența individului și a microgrupurilor, și, inevitabil, impactul lor cu istoria, cu epoca, înrîurirea reciprocă.

Oferind imaginea vieții omenești în cuprinsul și la răscrucea vremurilor, se transformă artistul într-un mesager al bunelor intenții, al înțelegerii și încrederii între popoare, al păcii?

Arta adevărată nu poate cultiva decât idei nobile și sentimente frumoase, ea se constituie într-un antidot al iraționalității, al primitivismului și urii, al ambițiilor deșarte și megalomaniei, al disprețului față de om, față de libertatea și drepturile lui. Emoția artistică spală zgura ignoranței și brutalității, reabilitează omul, ca unicat, în ochii celor ce-l văd ca număr, unitate anonimă, masă, fie ea forță de producție sau carne de tun. Arta demonstrează că omul cel mai umil este un univers, o arenă în care se înfruntă permanent aspirația și frinele ei, de multe ori obiective.

Iubirea, generozitatea, frumosul sînt argumente ale progresului și păcii; frămîntările, slăbiciunile, suferințele pledează și ele, alături de virtuți, pentru om, îl scot din serie, îl așează pe soclul demnității, îl recomandă ceea ce este — produs superior al naturii, valoare supremă a societății.

Dumitru POPESCU

59.0.09
1930

MANUSCRIPTUM

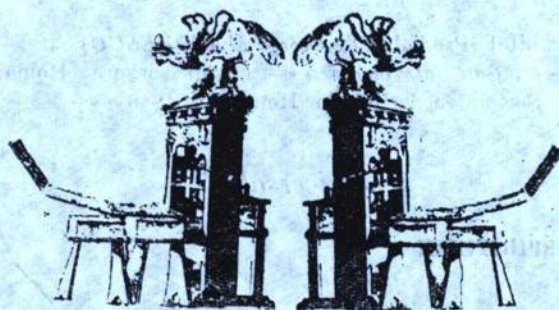
3/1986 (64) ANUL XVII

REVISTĂ TRIMESTRIALĂ EDITATĂ DE MUZEUL LITERATURII ROMÂNE

DIRECTOR FONDATOR:
D. PANAITESCU-PERPESSICIUS

271483

24

Editorială Publ. Muzee - Rev.
SALA DE LECTURĂ

Documentele, însoțite de fotocopii, se primesc pe adresa redacției,
str. Fundației nr. 4, sectorul I, București, telefon 50 20 96, cod 71116

Cititorii din străinătate se pot abona prin ROMPRESFILATELIA, Presă P.O. 12-201, telex 10376
psfir București, Calea Griviței, nr. 64-66, Sectorul Export-Import

© All rights reserved
Toate drepturile rezervate

Tiparul — Întreprinderea Poligrafică „13 Decembrie 1918”

88
16

271.483

SUMAR

5—7 Un subiect de reflecție — editorial de Dumitru POPESCU

Literatura — mesager al păcii

8—11 « Pacea — rivna celor înțelepți . . . » — (Introducere de Victor CRĂCIUN)

Tudor ARGHEZI

11—15 « Poporul românesc repudiază crima . . . » — conferință radiofonică din anul 1934.
13 « . . . dificultatea expresiei clare . . . » — tabletă (comunicată de Mitza ARGHEZI)

V. VOICULESCU

16—19 Un cimitir de cărți; [Cu prietenul meu]; Colind — poeme pacifiste

Nicolae BAGDASAR

20—23 Im. Kant și proiectul său de pace eternă între popoare — conferință radiofonică

Ilarie VORONCA

24 Un manuscris uitat (Preambul de George MACOVESCU)
25—28 « Scriitorul — cetățean al omenirii » — cuvânt despre Romain ROLLAND,
rostit la Societatea Scriitorilor Români în 1946

Universală

POLIFONIA SPIRITULUI

M. EMINESCU

29 Pagini germane

29—39 Despre psihologia popoarelor, VII — file de curs din timpul studiilor la Viena
și Berlin (Prefață, transliterare și note de D. VATAMANIUC; traducere
de G. PINTEA)

T. MAIORESCU

40—45 Din preocupările sale pentru literatura universală (Comentariu de Georgeta
RĂDULESCU-DULGHERU)

43—50 Manuscrisul unui nebun; Așteptare și împlinire; Voia lui și voia ei; La

SUMAR

Raffael; Prometeu; Din Veneția; Mormintul lui Anacreonte etc. — traduceri din Ch. Dickens, Schiller, Lessing, Goethe, Ovidiu ș.a.

B. P. HASDEU

- 51—53 Daine lituaniene (Prezentare de *N. ROMANENKO*)

CONFLUENȚE

Lucian BLAGA

- 54—56 De la filosofia culturii la teoria științei (Eseu de *Mircea FLONTA*)
56—60 Filosoful *par lui même* (Prefață de *Alexandru SURDU*)
59—67 *Schița unei autoprezentări filosofice (1938)*
67—83 «... am isprăvit noul volum *Spațiul mioritic*...» — dialog epistolar cu Bazil MUNTEANU (transcris și adnotat de *Simona CIOCULESCU*)

INTERFERENȚE

Mircea ELIADE

- 84—86 Noi mărturii ale unei activități proteice (*Mircea HANDOCA*)
86—92 *Eseul european și eseul românesc; Caracterul subiectiv al fizicii indiene*
93—96 Despre o întâlnire necesară (Comentariu de *Marin BUCUR*)
96—99 *Gînduri pentru un nou umanism* — eseu (Traducere de *Gheorghe CEAUȘESCU*)

PASIUNEA ESEULUI

Camil PETRESCU

- 100—107 Substanțialismul în context european (*Vasile Dem. ZAMFIRESCU*)
108—122 *Doctrina substanței, VII. Teoria cunoașterii. Prezența concretă* — fragmente filosofice (Text ales și stabilit de *Florica ICHIM* și *Vasile Dem. ZAMFIRESCU*)

OGLINZI PARALELE

Ion BARBU

- 123—128 Traducînd din Shakespeare (Cuvînt înainte de *Mircea COLOȘENCO*)

MERIDIANE

Liviu REBREANU

- 129—137 Ambasador al culturii române (Documentar de *Stancu ILIN*)

Elena VĂCĂRESCU

- 138—141 și proiectul unei antologii a nuvelei românești în Franța (*Pavel ȚUGUI*)

File de album

Constantin GUYS

- 142—147 Un pictor și desenator — admirat de Baudelaire — prin Țara Românească
(Fotografii, note și comentarii de Marin BUCUR)

Aniversări

ASTRA la 125 de ani

- 148—155 Pentru limba și cultura românească (Studiu introductiv de Anca SĂRGHIE)
155—157 Conducerea „Asociației transilvane” — de la Andrei Șaguna la Andrei Bârseanu
(1867—1911) — dare de seamă de Ioan LUPAȘ
158—159 «... ortografia de care românii au a se folosi în scrierea cu litere latine...» — scrisori
de la și către Andrei Șaguna

Scriitori români în arhive străine

Al. PAPIU ILARIAN

- 160—171 «... ca să fie cu puțință a se scrie Istorie...» — dialog epistolar cu istoricul
maghiar TORMA Károly (Traducere și prezentare de Ioan CHINDRIȘ)

Scriitori străini în arhive românești

Jan URBAN JARNIK

- 172—177 În corespondență cu Mite KREMnitz, Gaston PARIS, Mario ROQUES (Scri-
sori alese și adnotate de Traian IONESCU-NIȘCOV)

Cartea de istorie literară

În dezbattere

- 178—184 Literatură și matematică (Participă Paul CORNEA și Solomon MARCUS)

185—187

Fişier bibliografic ● Iconografie

- 188—191 Sumar (în limbile engleză, franceză, germană, rusă)
192 *Ultimele sonete ale lui Shakespeare* [în] traducere imaginară de V. VOICULESCU
(Precizări de Dragoș MORĂRESCU)

UN SUBIECT DE REFLECȚIE

În decurs de patru decenii, încet, sinuos, prin acumulări lente, mascate și ele (secrete militare! secrete ale științei!) sau estompate de discursuri politice liniștitoare (chiar și cele avertizatoare linișteau, fără voia lor, prin caracterul convențional, stereotip, prin lipsa de nerv, de vehemență, de concretețe), omenirea a intrat în impasul atomic. Impas! — un eufemism, de asemeni cuvânt liniștitor; impasurile, se știe bine, apar ca să fie depășite, oamenii dispun de o experiență milenară în găsirea soluțiilor, soluții parțiale, desigur, ieși dintr-un impas, intri în altul, un fel de semifatalitate, la urma urmelor, suportabilă, te obișnuiești cu ea.

Impas? Întreaga planetă doarme cu moartea sub căpătii. În statele mari, depozitele militare gem de bombe atomice, iar uzinele specializate fabrică mereu altele mai distrugătoare, mai precise, mai rapide. Coșmarul războiului atomic! Perspectiva transformării Terreii într-o planetă moartă, pustie, corp ceresc arid, infestat, stafie cosmică.

Război atomic deliberat? Chiar pînă acolo să ajungem? Da, politologii văd posibile conflicte de natură să determine atacul nuclear. Deși toată lumea știe că nu vor mai fi învingători, că nimeni nu-și va putea atinge țelul (nici militar, nici economic, nici ideologic), că toți vor pieri în incendiu? Deși!

Dar mai există și alte variante. Că la cirna unui stat puternic se va strecura, fără să fie observat, un paranoic. Un Hitler, să zicem. Da, așa ceva e plauzibil. Sau că politicieni sănătoși mintal, dar prost informați, vor face o greșală de calcul și vor apăsa pe buton. Și mai plauzibil. Sau că un computer se va defecta și va da alarmă falsă. Oho, dacă pui mașina să gîndească în locul tău! Ce răspundere are mașina pentru soarta oamenilor? Dar a te opri la enumerarea acestor ipoteze este curată copilărie. Dacă explodează o bombă, singură? Nu e posibil? Dacă una sau mai multe din cele aproape 400 de centrale nucleare termice încep să scurgă substanțe radioactive, să emane radiații? Lucrul cel mai simplu. Cernobilul a demonstrat-o. Dar numai el? Cernobilul s-a impus atenției prin pregnanța dramatică, prin șoc, dar de cite ori, la scară mai mică, nu s-a întîmplat înainte? Iar după Cernobil, agențiile de presă, alertate, anunțau la citeva zile o dată defecțiuni survenite în reactoare nucleare din Anglia, Franța, R.F.G.

Deci, nu numai războiul atomic ne amenință, ci și pacea atomică. Da, aici am ajuns, trebuie s-o recunoaștem. Oamenii politici știu ce trebuie făcut, asigură cu fiecare prilej. Se elaborează strategii, se avansează reciproc scheme: oprirea experiențelor, încetarea producerii, distrugerea stocurilor, siguranță deplină în exploatarea atomului industrial etc. Sînt speranțe că profesiunile de credință politice și proiectele tactice se vor transforma în fapte?

« Toți creatorii de cultură și civilizație, care au luciditatea deplină a chemării lor, sînt iubitori de pace, căci pacea este suprema condiție a creației... »

Lucian BLAGA

Nu să dea răspuns acestei întrebări își propun rindurile de față.

În împrejurarea dată ce fac însă artiștii, scriitorii? Și nu ei ca indivizi, ci operele lor, arta lor? Evident, artiștii sînt și ei prezenți în forum, gîndesc politic, își înalță glasul în întruniri publice, iau parte la demonstrații etc. Dar ideologia tratează fenomene generale, operează cu principii și categorii abstracte, afirmă sau infirmă concepte, polemizează în sfera ideilor.

Artele intră în contact cu destinul particular al omului, pun sub lupă existența individului a microgrupurilor, și, inevitabil, impactul lor cu istoria, cu epoca, înriurirea reciprocă. Convulsiile sociale au pătruns, incontestabil, în spiritualitatea artistică a acestei jumătăți de secol, se pot înregistra ușor rezonanțele revoluțiilor, contrarevoluțiilor, sunetele distincte ale diferitelor moduri de viață, idealuri, satisfacții, nemulțumiri, ecoul ridicării sau, dimpotrivă, al degradingoladei morale. Cît de mult zguduie conștiințele arta impregnată de realități contemporane depinde, în fiecare caz în parte, de forța talentului. În ordinea noastră de idei ne interesează însă receptivitatea artistului, nu dotarea lui.

Oferind imaginea vieții omenеști în cuprinsul și la răscrucea vremurilor, se transformă artistul într-un mesager al bunelor intenții, al înțelegerii și încrederii între popoare, al păcii? Arta adevărată nu poate cultiva decît idei nobile și sentimente frumoase; ea se constituie într-un antidot al iraționalității, al primitivismului și urii, al ambițiilor deșarte și megalomaniei, al disprețului față de om, față de libertatea și drepturile ființelor gînditoare. Emoția artistică spală zgura ignoranței și brutalității, reabilitează omul, ca unicat, în ochii celor ce-l văd ca număr, unitate anonimă, fie ea forță de producție, sau carne de tun. Arta demonstrează că omul cel mai umil este un univers, o arenă în care se înfruntă permanent aspirația și frînele ei, de multe ori obiective. Iubirea, generozitatea, frumosul sînt argumente ale progresului și păcii; frămîntările, slăbiciunile, suferințele pledează și ele, alături de virtuți, pentru om, îl scot din serie, îl așază pe soclul demnității, îl recomandă ceea ce este — produs superior al naturii, valoare supremă a societății.

Niciodată ca în acest secol nu a existat riscul pierderii imaginii omului concret, singular. Risc foarte grav, dacă ținem seama că percepția marilor drame nu se poate face decît prin prisma singularului, chit că el este legat de mișcarea generală — ca neutronul într-un atom. În cuprinsul marilor cifre, al miliardelor, umanitatea devine o noțiune teoretică, omul se estompează. Aglomerațiile urbane hipertrofiate, puzderia de indivizi sub arme, proporția armatelor muncii, — ca să facem abstracție de indicatorii ratelor demografice galopante, unele popoare gigant dublîndu-se la cîteva decenii — înăbușă, strivesc ființa singulară, scot din atenție personalitatea. Condensarea în statistici, de către mass-media, a nenumăratelor victime produse zilnic de conflicte locale (alt eufemism liniștitor despre sutele de mii și chiar milioanele de căzuți pe fronturi atît de banale, în absurditatea lor, încît au intrat în obișnuit), de terorism,

« Scriind opere literare și artistice de valoare, dezvoltînd știința țării noastre, oamenii noștri de cultură socotesc ca o datorie sfîntă să sădească în sufletele oamenilor dragostea de progres și de pace [. . .]

Sîntem vital interesați în menținerea și apărarea păcii. »

M. SADOVEANU

accidente, boli ale civilizației moderne și așa mai departe, ascunde, face insesizabilă tragedia insului viu, singura în măsură să ne sensibilizeze la răul planetar. Artă încearcă să țină piept codului matematic în care durerea omenească se ermetizează printr-o prea mare generalitate, să fie antidotul ignorării omului în fluxul informațional modern, îmbibat de numere mari, de conceptul mulțimilor. Cramponîndu-se de individ, făcînd disecția existenței sale sociale și psihice, arta rămîne pe poziția valorilor umane eterne. Există suficientă artă bună pentru a inunda lumea cu iubire, onoare, modestie, credință, speranță? Ca să nu mai cădem, la rîndu-ne, în deformația generalității cifrice, ar trebui să punem întrebarea fiecărui ins. Fiecare răspuns ar fi edificator.

Dacă raportăm arta la tenebrele amenințării atomice, apare evident că expunerea dilatăată a cazului particular rămîne principalul mijloc de opoziție. A sugera, prin profunzimea trăirilor individuale, prăpăstiile nenorocirii colective, iată singura cale de a zgîlții conștiințele responsabile, pînă la gradul la care să pună, mai presus de considerentele statale, sociale, politice — viața omului. Dar e suficient? Căci se mai naște o întrebare: în ce măsură a pătruns în artă, mai ales în literatură, neliniștea, ca să nu zicem groaza nucleară? Cît din această aberație s-a proiectat pe ecranul gîndirii și simțirii personajului contemporan? Este, după umila opinie a celui ce semnează aici, o temă de meditație pentru artistul zilelor noastre. Evident, o minoritate a locuitorilor planetei realizează amploarea catastrofelor posibile și una, și mai restrînsă, trăiește sub semnul intelectual și moral al fatalității în care omenirea pare să se îngroape tot mai adînc, mînată de ceea ce unii numesc instinctul autodistrugerii. Împrejurarea îngreunează, desigur, intuiția artistului, chiar în cazul fericit cînd el face parte din respectiva minoritate. Dar dacă nu-i aparține? dacă se află în afara nucleului foarte sensibil? Nu e o interogație retorică. Conceptul de contemporan ne apare mai larg și mai pretențios ca niciodată. A trăi istoria nu se mai reduce azi la a fi solidar cu o națiune, cu o clasă, cu un grup social, cu o idee programatică. Acestea sînt subînțelese. Contemporanului nostru i se cere mult mai mult: să se pătrundă de destinul speciei, să tremure pentru umanitate și pentru lăcașul ei astral, să se constituie în parte civilă, alături de întreaga civilizație.

Adevărat, psihologia atomică e o premieră mondială. Nu-i vine ușor artei să o asimileze. Intrarea în inedit are uneori caracterul unui proces lent, alteori se produce brusc, printr-un salt spectaculos. E dificil să anticipăm cum va evolua conștiința artistică în cazul de față. Mai devreme sau mai tîrziu, vocația anti-nucleară a artei se va afirma, indubitabil. De bună seamă, nu declarativ, ci printr-un foraj cuprinzător în psihologia individuală, surprinzînd impregnarea existenței insului de o nouă realitate, una fatidică, ce nu reclamă decît trezirea inteligenței și voinței fiecăruia din noi, și nu în ultimul rînd ale artistului, pentru a-și pierde funestul atribut.

Dumitru POPESCU

LITERATURA — MESAGER AL

« PACEA — rîvna celor înțelepți... »

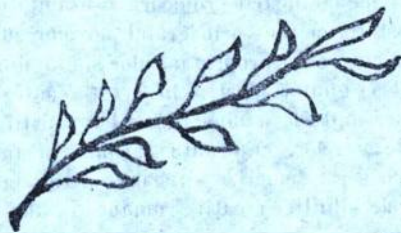
ÎN ANUL 514 ÎNAINTEA EREI NOASTRE, deci exact cu 2500 de ani în urmă, Herodot și caracteriza pe geto-daci drept « cei mai viteji și cei mai drepți dintre traci ». În această succintă, dar formidabilă mărturie istorică, descri- frăm că necesara vitejie era determinată de nevoia strămoșilor noștri de a-și apăra glia; liniștea vieții pașnice. Pentru că Herodot nu zice doar *viteji* ci și *cei mai drepți*, ceea ce întă- rește ideea că geto-dacii erau un popor pașnic, care, evident, nu ar fi căutat pricină de gilceavă și nu ar fi fost altfel atît de meșteri ai roadelor îmbeșugate, cum rezultă dintr-un alt docu- ment revelator al veacului al patrulea dina- intea erei noastre. Căci, scrie Demostenes în discursul său împotriva lui Leptines: « Cănti- tatea de griu adusă de noi din Pont este mai mare decît tot ceea ce ne vine din celelalte porturi comerciale ». Agricultorii aceștia iscu- siți, care asigurau grînele Orientului apropiat și mijlociu, ba chiar și altor zone ale Mediter- raneii, nu puteau fi decît oameni ai păcii, dor- nici dintotdeauna de liniște și îmbeșugare. Și dacă *inter arma silent musae*, desigur, muzele își iau aripi atunci cînd armele tac. Iar dictio- nul va cunoaște răspîndire și pe terenul limbii române, păstrîndu-se sub forma extraordinar de expresivă: « cu arma la război, cu graiul după război » (sau: « cu graiul, mai apoi »). Iar armele tăceau, de cele mai multe ori tăceau, datorită unei politici înțelepte, de prietenie și înțelegere cu vecinii, promotoare de prosperi- tate și civilizație. Și oare nu așa se explică și minunata dezvoltare a artelor, fiind bine știut astăzi că între anii 300 și 100 î.e.n. cultura Latene a cunoscut o înflorire totală, pe întregul

teritoriu geto-dac, descoperirile recente impli- cînd o hartă cuprinzătoare a dovezilor de netă- găduit, iar apogeul acestei perioade și-a căpătat numele binemeritat de *clasic* pentru ultima sută de ani a erei trecute.

Cînd Burebista a unit triburile geto-dacice, a făcut-o pentru a le asigura liniștea, însăși dispariția lui fiind o uneltire împotriva păcii și buneii înțelegeri. Iar gestul lui Decebal, jertfa sa supremă, reprezintă același simbol al liniștii eterne, proprii unei filosofii a neînti- nării în fața dușmanului, aducător de moarte.

Multă vreme, mileniul întîi al erei noastre a fost socotit destul de sărac în fapte și eveni- mente care să configureze o evidentă istorie. Dar, învățînd din tragedia războaielor daco- romane, din decăderea marelui imperiu de la Râm, din tăvălugul migrațiilor, strămoșii noștri — cum s-a spus cu o expresie care defi- nește această mie de ani — « au fost agățați de munți », au ales calea păcii, a codrului, « frate cu românul » încă de atunci, a colților de stîncă inaccesibili altora, a peșterilor doar de ei știute. O mie de ani fără războaie decisive, o mie de ani de retragere în sine, o mie de ani de viață materială și spirituală, de o intensi- tate pe care alte dovezi, care se adună celor mai vechi, o vor consfinți și mai puternic! Este însă suficient să menționăm că, nestrăină de evoluția generală a Europei, populația daco-romană, « agățată de munți », chiar dacă nu și-a lăsat înscrisul de simțire, în această vreme, în limba ei, și-a lăsat simțirea în piatră, în pergament, în papirus și în conștiința deplină a epocii. Nimic mai firesc, de vreme ce pămîntul geto-dac a însemnat locul de încrucișare al

PĂCII

celor două lumini ale vremii dintîi a epocii noastre: tradiționala cultură grecească, adunînd și bunurile cîștigate de mintea omenească a Orientului mijlociu și îndepărtat, precum și noua, dar doritoare de evoluție spectaculoasă cultură latină, strîngătoare, odată cu valorile materiale ale imperiului, a atîtor minți luminate de pretutindeni. Iar deasupra venind curentul nou al creștinismului cu ideile lui alît de generoase, între care pacea, împotrivirea la vărsările de sînge și omoruri, înțelegerea între oameni, nădejdea în liniștea pămîntului, stăteau drept căpățîi.

Pentru a da doar cîteva exemple, să precizăm că atunci cînd regele got, Athanaric, martiriza pe Sava Gotul la anul 372, în riul Buzău — nu departe de locul ascunzîșului comoarei denumită apoi *Tezaurul de la Pietroasa* —, spiritualitatea daco-romană era deosebit de puternică, de vreme ce atît de crîncen trebuia zguduită! Aflată evident în înflorire, ea și-a dat jertfele, iar relicvele aveau să fie ascunse în pămînt, precum fascinanta « cloșcă cu puii de aur », ajunsă la lumină după atîtea veacuri, în vremea cînd se redescoperea și perla clasică a poeziei naționale, *Miorița*, care-și are miezul rațiunii și simțirii în însăși pacea eternă a lumii și a astrelor.

În aceeași epocă, la toate sinoadele ecumenice au participat reprezentanții pontici, tomitani, exprimînd cu claritate gîndul de pace al poporului, acea dorință pe care Vasile cel Mare o vedea, la 373—374, într-o scrisoare către conducătorii Scithiei Minor, drept indispensabilă pentru « ordinea lumii », ca omenirea să n-o apuce într-o « direcție contrară », ci totul să se « reducă la pacea de la început ».

Numeroase opere elaborate pe teritoriul daco-roman, în secolele V—VIII, în Scithia Mică, Oltenia, zona Buzăului, Transilvania, în limbile latină și greacă, stau dovadă expresiei sincere de pace, proprie populației de pe aceste meleaguri: *Sermonis beatissimi Patris Iouannis Tomitanæ Urbis episcopi provinciae Scithyæ*

(148—449 e.n.), *Theotitimus humilis Scythiæ regionis episcopus*, din anul 458, în care, între altele, se spune: « dorim ca pronia divină să vă țină totdeauna în pace! » — *Conlationes Sanctionum Patrum*, operă scrisă între 420—429 de Ioan Cassian, originar din Scythia Minor, precum și alte lucrări de Dionisie Scitul sau Niceta de Remesiana.

Evocîndu-l pe acesta din urmă, Paulin de Nola ne lasă una din cele mai ilustrative imagini ale vieții pașnice a populației dace de la Dunăre, scriind pe la anii 380—390 ceea ce a pictat Nicolae Grigorescu peste 1500 de ani:

« amîndoi dacii,
unul arînd pămîntul,
iar altu-n sarică
Minîndu-și din urmă
pe-al Dunării tărîm
Turmele bogate... »

Cercetînd cu migală rarului culegător într-un ogor atît de necunoscut, istoricul Nestor Vornicescu a readus la lumină, într-o operă de ținută științifică exemplară, *Primele scrieri patristice în literatura noastră*, numeroasele texte din mileniul dintîi în care noi deslușim între calitățile fundamentale ale strămoșilor, la loc de cinste, și sentimentul păcii.

Dar, pentru că într-un recent studiu publicat la Praga, *La littérature tcheque et slovaque — le chout seculaire de la paix*¹, se face o afirmație în legătură cu celebrul text « Hospodine, pomiluj nj », sintem obligați să facem cîteva precizări necesare. Acest text, socotit unul dintre primele incantații pacifiste din perioada formării limbii cehe, mai exact, menționat la 1397, ar proveni dintr-un altul, latin, din ultimele decenii ale mileniului trecut, aparținînd lui Saint Adalbert (Vojtěch). În fond, textul are o vechime mult mai mare, provenind din celebrul *Te Deum laudamus*², compus de Niceta de Remesiana, celebru misionar în zona getodacă, după anul 370, și care conține versul « Miserere, nostri Domini, miserere nostri », care desigur a vehiculat în Europa, ajungînd spre sfîrșitul mileniului trecut (sau poate cu mult mai înainte) și pe pămîntul Bohemiei.

Continuitatea spirituală este marcată în epocă de numele unor celebre așezăminte ca Dăbîca (secolul al IX-lea), Morisena (sec. al X-lea), apoi de tot mai numeroase locali-

¹ Milan Blahinka și Stanislav Smatlak, *Uniunea Scriitorilor cehoslovaci*, 1983, p. 14.

² Nestor Vornicescu: *Primele scrieri patristice în literatura noastră*. Sec. IV—XVI, Craiova, 1984, pp. 88—93,

tați menționate: Curtea de Argeș, Cîmpulung, Vicina, Tismana, Tîrgoviște, Severin, Vodița, Cozia, Peri, Putna, Hodoș-Bodrog, Voroneț, Neamțu, Moldovița, Corona, Bistrița etc., etc., în care desigur au circulat texte patristice, au fost copiate și traduse minunatele idei ale dragostei de viață, ale trudei spirituale temeinice a oamenilor pămîntului natal, făcută în pace și cu deplin sentiment de certitudine a păcii, ca să nu mai vorbim de centrele ilustre: Iași, București, Suceava, Brașov, remarcabile în această privință.

(Să menționăm că numai între 1100 și 1200 sînt menționate comitatele și localitățile: Alba Iulia, Bihor, Arad, Birlad, Crasna, Cluj, Timiș, Satu Mare, Sibiu, Maramureș, Caraș, Cîrja, Oradea etc.).

Poate că cea mai convingătoare dovadă a năzuinței și dragostei de pace a neamului nostru a fost exprimată mai întîi artistic în cîntecele și basmele sale. Luptele Feților-Frumoși și ale fiilor de împărați sau ale oamenilor din popor sînt, toate, purtate în numele dreptății și adevărului, împotriva cîmpitorilor și silniciei. Ca o încununare a acestor lupte, basmele se sfîrșesc cu așezarea la bucuria liniștei și a păcii, a căminului, a familiei cu copii.

Întreaga lirică de cătănie este profund anti-războinică și nicăieri în cîntecul nostru de dor nu se exprimă ura cu atîta înverșunare ca în versurile rostite de fete ale căror iubiți au fost smulși de la dragoste și trimiși la oaste și la război. O dovadă elocventă este făcută de sutele de proverbe și zicale, sinteze ale gîndului de pace, exprimat, deopotrivă, în toate zonele țării și în orice împrejurare. Spicuim doar cîteva: «În pace îmbelșugare, la război dărăpănare»; «Întîi la pace, apoi la război să gindești»; «Cu mult mai bine pace, fie și cu pagubă, decît un război c-o zadarnică nădejde»; «Cu pace norodul îl înmulțești, cu războiul îl istovești»; «Pacea, unirea și dragostea — temeiurile omenirii»; «Pacea la om — odihna vieții»; «Pacea — muma bunătaților»; «Pacea — rodul dragostei»; «Pacea — rîvna celor înțelepți și vrajba celor nebuni»; «Pacea — sufletul omenirii»; «Pacea — folos de obște»; «Pacea — cea mai mare fericire a noroadelor»; și ca o sinteză de cuget și de expresie: «Pacea veșnică, pace obștească, fericirea noroadelor».

De la Grigorie Țamblac și Scrisoarea boierului Neacșu — document comercial al vremilor de prosperare în liniște și înțelegere —, de la

marii transplantatori de texte în limba română și de la ilustrii cronicari, așezămîntul de pace este perpetuat prin graiul slovelor cu o vigoare și cutezanță proprie marilor simfămînte. «Biru-it-a gîndul» este, în acest context, dovada peremptorie a unei filosofii a liniștii împotriva dezastrelor, cutezanța rațiunii în fața morții. Pe acest temei se situează operele cronicarilor, cele dintîi creații românești ale literaturii noastre: *Istoria hieroglifică* a lui Dimitrie Cantemir, *Jurnalul* lui Nicolae Milescu, narațiunile lui Neculce, toate celelalte scrieri de început pre limba română.

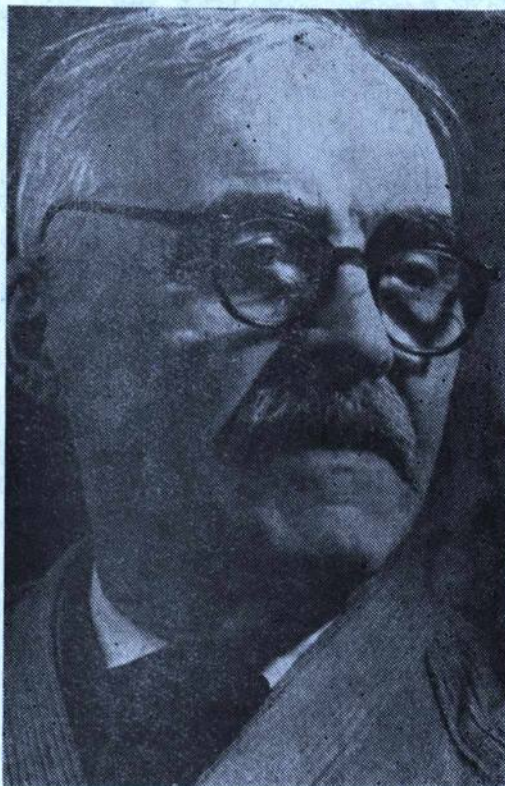
Și, ceea ce nu s-a exprimat în vorbe, a fost adîncit în melos și în lut. Iar o altă dovadă, dintre cele extraordinare, după de-acum celebrul în lume *Gînditor de la Hamangia*, ne-o aduce o recentă senzațională descoperire din ținutul Vasluiului. Din pămîntul acestor locuri, dar din alți timpi ai istoriei, a fost scoasă la iveală o horă. O horă, adică o alcătuire de douăsprezece persoane, cuprinse în tradiționalul nostru joc. Sînt, așadar, douăsprezece figurine, bărbați și femei, tot atîtea femei cîți și bărbați, care trăiesc deplina pulsație a existenței colective. Toate sînt cuprinse de patima dansului. Nu le vedem chipurile dar le simțim încordarea înlănțuirii și dezlănțuirii, atît de ritmice, a dansului. Nu au scuturi, nu au coifuri, nu au arcuiri, nu au sulite. Nu au nimic decît mișcarea avîntată a dansului și tinereții veșnice în forme și mișcare.

Am insistat asupra acestor prime dovezi ale crezului de pace al poporului nostru, pentru că literatura epocii moderne este mai cunoscută și mai la îndemînă oricui în a descoperi înaltul sentiment. «Eu îmi apăr sărăcia, și nevoile, și neamul» este emblema de gînd a unei întregi istorii și implicit a unei cuprinzătoare literaturi. Căci, nu există scriitor în literatura română care să nu fi descris vremile blinde de liniște și să nu fi atacat nedreptele războaie, să nu fi adus înălțătoare cîntece păcii. Istoria românilor a fost o istorie a războaielor produse de alții și doar în puține rînduri, memorabile rînduri, pentru a apăra ființa națională, a hotarelor și sufletelor omenești cuprinse între ele, din moși strămoși, așa cum tot istoria a consfințit-o. Străină propagandei războinice deșănțate, literatura română a fost aidoma *Crengii de aur*, operă model de genialitate a înțeleptului, cu rădăcini în *Gilceava înțeleptului cu lumea*. O *Creangă de aur*, ca simbol și model,

« Nici unul din relele ce-am vrea să le evităm cu ajutorul războiului nu e un rău atât de mare ca războiul însuși. »

Bertrand RUSSEL *

Tudor ARGHEZI: « Poporul românesc repudiază crima ... »

Conferința de azi și-a găsit, încă dinainte de vacanțele Crăciunului, titlul care i-a rămas în program. Hotărâsem atunci, pentru azi, după o vacanță mai lungă ca de obicei, să facem de-a-ndarateale drumul împreună, cu sania și cu piciorul, al zăpezilor de mai multe ori așternute între casa de-acasă și casa școlii. Era un subiect frumos, de licăriri și lumini, ninse din ceruri pe pomii noștri din livadă și din cămin. Și, în drumul nostru de văluri albe am fi înviat cu plăcere ființele mici care mișună cu

* În revista sa „*Umanitarismul*” (nr. 7, din martie 1929), pe care o conducea, scriitorul Eugen Relgis (născut 1895, în Iași) inițiază o anchetă îndrăzneală pentru epocă, cerind păreri de reprezentanți ai culturii, științei și artei din țară, și, apoi, din alte țări, în legătură cu necesitatea unei Internaționale Pacifiste și cu modalitatea de realizare a ei. Răspunsurile primite le publică, mai întâi, în revistă, apoi le reproduce în broșura *Căile Păcii* (1929), unde citează numai opiniile

care, prin Sadoveanu — laureat dealtfel cu Medalia de aur a păcii — face dovada biruinței în timp a gândului celui curat. Mai cu seamă în acest veac bîntuit de două măceluri mondiale, dar și de sute altele, zonale, scriitorii români s-au rostit, rostind visul unei națiuni, împotriva « Pădurilor de spînzurați » și « Noptilor de război », a « Delirului » — cum îl catalogase Marin Preda —, pentru ca rațiunea gândului celui bun să biruiască.

Se constituie, astfel, în continuare, o uriașă operă pacifistă a scrisului românesc, nu din

mii de pagini, ci din mii de tomuri — adică din întreaga noastră literatură.

Și, ca o dovadă, mai aducem cîteva mărturii, venind de la marii gînditori ai ideii de pace, care întregesc prin armura scrisului nevoia de apărare a neamului. Pentru că răspundem cu vorbele poetului: este nevoie de « bună pace », și nu cunoaștem bucurie mai mare că tot Eminescu este cel care a exprimat cu cea mai limpede expresie caldă năzuință a unui neam: « Noi, bună pace! »

Victor CRĂCIUN

bărbile lor albe prin toate poveștile și închipuirile copilărești ale bătrînilor întineriți o dată pe an. Zilele descrescute începeau să-și adune minutele și orele pierdute în viscol, soarele se întorcea din pribegiiile de prin negura mare și subț ramurile înflorite de chiciură delicată puteam visa cu cojocul pe noi un sfert de ceas împreună.

Dar pe cît a fost de albă lumea, pe atît s-a întunecat în mijlocul vacanței. Între munții nepătați în odăjdiile și stiharele lor argintii decît de raza de aur a luminii, a trecut un car cernit, purtat la pas de caii în mantale negre. Pe cînd piscul Omului împietrit în tărie mai vedea din turlele lui de gheață scufundarea ca o pasăre arămie a soarelui în talazele depărtării, la picioarele lui era ucis un om de carne și de simțire gingașe — și nu numai un om, un om curat ca și neaua muntelui, un om onest și un mare cărturar, dar un om care cînd a căzut, doborât, era primul ministru al țării. *

Cunoașteți această faptă, singuratică în toată cronica poporului românesc; v-a zguduit și v-a nimit. Vacanța v-a fost tuturora tulburată în ajunul Anului nou, cînd voi obicinuiți, după pilda tuturor tinerimilor de pînă la voi, să ieșiți înaintea oamenilor, cunoscuți, și necunoscuți, ca niște prieteni, cu crengi de flori de hîrtie și să le urați în stihurile bătrînești ani cu rod și viață din belșug. De astă dată un tînar a ieșit înaintea primului ministru cu revolverul. Sorecova voastră acoperită cu zăbranicul negru, a rămas nemișcată, ca un mormînt al fiecăruia din voi: murise și floarea de hîrtie și, într-însa, murise o bucurie.

Din luptele părinților și ale străbunilor, vă învățaserăți să aflați că ei puteau să moară de mină străină: iată cel dintîi român de seamă, care moare de mină românească, fără război, fără răscoală, fără tilhărie, pentru o pricină mult mai gravă și mai neînțeleasă, din greșeala judecății. Și, fără de orice închipuire și fără din cale de trist și chinuitor, este că ucigașul a fost un tînar. Vreau să vă spui că împrejurările petrecute pun în joc tinerețea și cartea și un șir întreg de lucruri și sentimente, în fața cărora trebuie să cădem pe gînduri. Căci e vorba de un om bun care s-a dus, dar e vorba mai ales de o tinerețe care rămîne.

Cartea înainte de toate strămută lupta în cîmpul gîndirii. Lupta dintre timpuri și oameni face parte din viață, dar viața nemaifiind ceea ce putea să fie acum cîteva sute de ani, nici luptele — afară de război — nu mai pot să fie aceleași. Mintea, cuvîntul scris și vorba grăită înlocuiesc bita, toporul și cuțitul. Ideile și simțămintele sau lupta în teritoriul hîrtiei și în hotarele vorbeii. O idee care ridică pumnul nu e o idee; o credință demonstrată și apărată cu revolverul nu este o credință; căci ideea și credința cînd sînt într-adevăr puternice și fierbinți biruiesc în carte, în minte și în suflet, nu în sînge — și se leapădă de grozava răspundere, cea mai cumplită, de a ucide. Porunca înțelepciunii și a credinței este: « Să nu ucizi! » Această poruncă sufletească face parte din ființa poporului românesc, mai mult decît din simțirea altor popoare chiar mai înainte decît noi. Legile românești pedepesc tilhăria și crima, dar se opresc

* Este vorba de uciderea lui I. Gh. Duca, la 28 dec. 1933, pe peronul gării Sinaia.

personalităților din România: T. Arghezi, I. A. Bassarabescu, P. Constantinescu-Iași, P. Moșoiu, Dr. C. I. Parhon, N. N. Tonitza ș.a. (în total, 37 de răspunsuri). Ulterior, extinzînd investigațiile sale pe plan internațional tot mai larg, Eugen Relgis publică mai întîi în „*Umanitarismul*” o parte din răspunsuri, apoi, în Germania, în 1932, în volumul masiv (280 p.), intitulat: *Wege zum Frieden-Eine internationale Rundfrage. Vorwort von Romain Rolland*. Volumul cuprindea 160 de răspunsuri la ancheta sa, majoritatea primite de peste hotare: A. Einstein, H. Barbusse, Johan Bojer, Georges Duhamel, H. Mann, Romain Rolland, Upton Sinclair, Rabindranath Tagore, H. G. Wells, Stefan Zweig ș.a. Era o adeziune cvasiunanimă a intelectualilor progresiști la lupta mondială pentru pace! O primă parte a acestei anchete internaționale a fost publicată în ziarul argentinian „*La Bandera Negra*”, apoi la Paris, în 1936, sub titlul *Les voies de la paix*. Relgis antologhează aici 23 de autori din cei 37 francezi prezenți în volumul apărut în germană în 1932.

Spicuim cîteva fragmente din opiniile acelor care au răspuns la anchetele lui Eugen Relgis.

I. CREMER

« ...dificultatea expresiei clare ... »

Tic-Tacul inimii, pasul gândului legănat, pauza care sugerează, impresia ideilor înnoate pe dedesubt, ideilor într-o frază, dificultatea expresiei clare în luptă cu obscuritatea tumultului scăpărătoare. Biruința tuturor minusculelor adversități ale condeiului s-ar putea chema stilul, medalie meritată, a războiului cu sine, modalitate de eroism. Totul se petrece totuși spontan. Victoria de eliminare a permanentului adversar s-ar putea numi și altfel, dar evitarea superlativelor dă linie siluetei în trîntă cu omul, înarmat provizoriu cu o iluzie treptat încorporată în vocabular. Cred că e fenomenul infuzoriei ajunsă prin transformări secrete la maturitatea meduzei sau la acel tip de viețuitoare, l'homme cet inconnu, al lui Carrel.

(Text comunicat de Miltura ARGHEZI)

dinaintea morții. Din toate legile de Stat din lume singură legea românească nu ucide. Nu s-a găsit încă în poporul românesc magistratul care să ceară nici pedepsirea morții cu moartea. Românul are o repulsiune instinctivă pentru sînge. Nu și-l precupește pe al lui în războaie, dar nu face dreptate și orînduială vîrsînd sîngele altuia. E o dovadă superioară a civilizației noastre, o gingășie, o frăgezime și o frumusețe a sufletului românesc. Cum se poate ca dintr-o dată această zestre dumnezeiască să

se dărime? Nu. Nu e cu putință. A fost un act de nebunie! Poporul românesc repudiază crima, tineretul se leapădă de ea, nimeni nu e în stare să și-o însușească, nici aceia care într-o clipă de uitare și de joc de-a primejdia s-au halucinat să creadă că pletelor bălane ale Ilenei Cosinzene ar putea să le stea bine, ferindu-le de un deochi, o stropitură de sînge.

Nu știm ce e dincolo de sînge și dincoace de sînge. Totul — și gîndul și nădejdea și patima oarbă — totul merge pînă la sînge și cînd mîna se ridică să răzvrătească pravila vieții și să țină în întinericul morții un frate de viu, omul sănătos sufletește se trezește, se înspăimîntă de sine, cade în genunchi. Nimeni nu a făcut cu știința lui o viață, ca să aibă dreptul să o curme. Viața e o taină atît de grea și moartea e-o taină, iarăși, atît de necuprinsă de mintea totdeauna întoarsă cu auzul către cer, încît omul care gîndește, omul cărții, omul unei credințe, are un respect emoționat egal, și față de viața, pe care nu o știe și față de moartea, pe care nu o pricepe. Nu se poate omul să ucidă omul, fără să strice ceva din echilibrul, pe care nu-l prind nici matematicile, nici filosofia. Ați văzut; chiar într-un război ca ultimul război, la care au participat toate neamurile pămîntului, strînse pe două fronturi, s-a petrecut un dezechilibru cu neputință de restabilit printr-o caznă de 15 ani a omenirii întregi. Sîngele, care nu-i nici un metal, nici o floare, nici un fin de cosit, nici o îngrășămintă pentru pămînt sau pentru drepturi, e un lucru foarte ciudat, de o ființă cu lumina și cu vîntul, și nestăpînit de îndrăzneala și trufia omului care-l varsă. [...]

A vărsa sîngele e un păcat care se osîndește singur.

E adevărat că ucigașul nu-i omul întreg, pe care îl propovăduiește învățătura și-l face natura. Firea omului nu ar fi nici dreaptă, nici cinstită dacă ar fi orientată către crimă și omenirea nu ar merita să trăiască o singură secundă dacă rezultatul a mii de ani de străduință și agoniseală trebuie să fie asasinatul. Sînt însă știrbiri ale întregimii omenеști, pe care le dă destrăbălarea. Sînt boli și năravuri care micșorează sonoritatea morală a omului. E o degenerare fizică sau morală ascunsă care izbucnește, și singura stăpînire care o controlează aparține culturii.

*

Cultura are îndatorirea să filtreze însă și să rafineze instinctele brute. Mîna omului de cultură nu știe să se ridice pentru a ucide, însă semi-cultura și falsa cultură echivalează cu degenerescența: crimele se produc în domeniul lor. Semi-cultura și falsa cultură sînt stările de aproximație și de periferie ale ideilor. Este semi-cultură și este cultură falsă ori de cîte ori ciugulirea intelectuală s-a mulțumit cu un fragment de cunoștință — pe cînd omul de cultură poate să fie omul lui Origen, omul unei singure cărți, însă care își cunoaște singura carte bine, în toate aderențele ei cu viața. Origen cînd spune că se teme de omul unei singure cărți, se gîndește la Sf. Scriptură: într-adevăr, bine pătrunsă, această singură carte poate face cultura întreagă a unui intelect, ceea ce s-a verificat exact și la creștini și la evrei. Cu cit mergem înapoi, în trecutul istoric, cu atît cărțile sînt mai puține și — evident — cititorii de cărți mai rari: Marcu Aureliu, Pitagora, Socrate, Confucius au citit infinit mai puțin decît un candidat actual la bacalaureat, dar cultura lor a fost și a rămas creatoare de cultură, din pricină că puținul lor știut a fost știut adînc și întemeiat.

Aș vrea să vă sugerez, prieteni tineri școlari, că înțlia datorie a tineretului nu este să judece împrejurările, ci să le înțeleagă și că a judeca și a osîndi înainte de-a duce la termen silința de a înțelege, este prea la îndemîna orșicui și nu e recomandabil în nici o carieră. Înțelegerea este cultură. Sunt numeroși oamenii care au ajuns la starea de cultură și înțelegere, trăind; pentru folosința obștească metoda e înceată; omul vieții trăite merge încet. Pentru mine e destul: pentru timpul tău și pentru oamenii tăi este prea puțin. Cartea și școala concentrează experiența adunată lent în sute și în mii de ani și ele pot să dea în 20 de ani de studiu bine întrebuițați,

o cultură suficientă binelui social. Dar timpul cărții, care n-ar trebui să sfârșească niciodată și care la oamenii de cultură este într-adevăr fără sfârșit, nu trebuie distrat și pierdut. [...]

O veche experiență a dus cultura la concluzia că regimurile politice bune sînt rele în mințile oamenilor nepotrivii și că regimurile rele au fost bune, conduse de oameni buni; ceea ce înseamnă că nu un program, un adevăr sau o eroare pot aduce mai mult bine între oameni, ci oamenii care le reprezintă. Bine nu a fost niciodată pe fața pămîntului și nici nu va fi, căci binele nu e o stare, ci un raport. Un om lipsit de complicațiile morale ale ignoranței și poftei se simte mulțumit acolo unde altul blestemă, osîndește și omoară. Uitați-vă în trecut și călătoriți prin sentimentele popoarelor, pe care le cunoaștem din zilnicele știri aduse din toată lumea. Toate popoarele considerate în masă sînt mulțumite din punctul de vedere al unei fracțiuni mai mari sau mai mici, care dorește pentru poporul ei ceea ce nemulțumește poporul vecin. Ajunge să experimenteze o formulă nouă pentru ca poporul nemulțumit de formula veche să o regrete, ca în Spania actuală. Spiritul de gilceavă, care a dat de furcă istoriei, incultura, trufia și adeseori simpla mărginire intelectuală, infumurată și pretențioasă, fac viața mai rea decît este într-adevăr.

Viața nu este niciodată rea pentru nimeni, decît în măsura puterilor noastre de a scoate binele din ea, binele fiind esențialmente interpretativ. Altă dată, viața era aparent mult mai rea decît azi, cînd s-a realizat o cantitate de bunuri colective însemnate. Medicina e azi mai bună, strada e curată, spectacolul vieții e frumos. Șoselele sînt împietruite, lumina electrică e răspîdită. Achiziții considerabile: omul e liber! Filosofii și gînditorii lumii vechi au fost sclavi. Omul e stăpîn pe sine și pe preferințele lui. Tehnica îi pune la dispoziție o mulțime de mărfuri, de mulțumiri și podoabe, pe un preț derizoriu. Nu uitați că Ștefan cel Mare, ca să cumpere o jumătate de kilogram de zahăr a trimis călăreții la Roma și a așteptat întoarcerea lor aproape un an. Este o sălbăcie să disprețuim bunurile civilizației, adunate cu opintirile continui ale tuturor popoarelor muncitoare și culte. Atita vreme cît ne-ar mai rămîne măcar un sfert dintr-un ochi, ca să vedem măcar lumina zilei și să citim o carte, viața este incomparabilă bucurie...

Prieteni, tineri școlari, rețeta bucuriei de a trăi este simplă: să ne mulțumim cu puțin, și, dacă sîntem în stare, să înmulțim bucuriile cu mijloacele noastre proprii, fără să ieșim din limita personagiului nostru. Dacă vom fi leneși, pizmași, mîndri și ticăloși, nu vom fi în stare să facem nimic, și, dacă nu vom repeta de o sută de ori într-o zi, cu încăpăținare, efortul de a ne perfecționa în secret, muncind, citind și gîndind cu dragoste, cu milă și cuviință nu vom fi niciodată niște oameni, ci vom rămîne ca niște larve...

Cu astfel de gînduri a luat sfîrșit, din nefericire, vacanța.

13 ianuarie 1934

PICASSO: Copilul cu porumbelul

« Eu nu mai am de-acum înainte decât un țel : să refuz războiului, în toate
împrejurările, asentimentul și colaborarea mea. »

Georges DUHAMEL

V.VOICULESCU

Un cimitir de cărți

*Un cimitir de cărți se plînge
Că-l desgroași fără ogoi
Ca să-mi trimiți acești strigoi
Setoși de-al amintirii sînge*

*Domneau acolo pe oblînc
În scoarțe — racle somptuoase —
De ce-ai sculat din somn adînc
Din nou rinjitele lor oase ?*

*Îmi bat în geam, scîncesc la ușă . . .
Și-n graba spaimei să-i alung
Îmi scutur pana de cenușă
C-o semnătură să-i străpung.*

POEZIA — ORACOL ȘI TEMELIE A VIETII

V.VOICULESCU SE ÎNSCRIE CU UN *NU* categoric împotriva morții, războiului pus-tiitor, dezastrului amenințător, de deasupra cerului românesc. Condotierilor « războinici magi, sub stema sfișierii » li se contrapune, ca reprezentant al mulțimilor, readucînd în memorie întîmplarea simbolică a antichității: « Nu plîne, ci azur eu dăruî plebei / Sînt unul din cei șapte contra Tebei ». Dar, încă mai viguros se înscrie pe această linie Voiculescu în poemele prea puțin cunoscute sau rămase inedite.

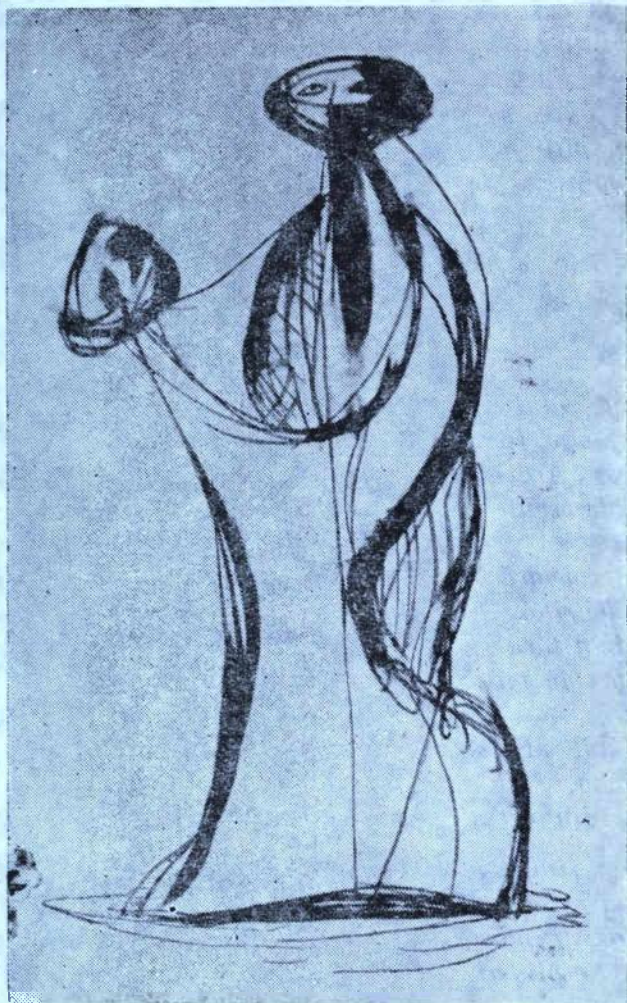
Astfel, joi, 20 noiembrie 1941, scria într-un Colind : « Răul e ca valul / Gîndul sparge fierul / Peste-ntreg Ardealul / Se deschide cerul ».

Peste cîteva zile, la 25 noiembrie, asigura ca o concluzie, într-o *Scrisoare* în versuri: « Că-n adîncul ei / Țara încă ține / Țara-i cu temei / Natul n-are moarte ».

Îl impresionează nu atît spaima războiului — întrucît crede în forța de apărare a poporului român: « Grija n-aveți, nici / Temeri despre noi / Oamenii de-aici / Ne-am născut voinici / Știm ce-i un război » — cît nedreptatea ce se săvîrșește:

*« Războiul negru își tocmî argații
Măreșta ură și-a trimis gealații
Îmbobocesc cumplite vremi de-apoi
Deschid iuți aripi carele-n văzduhuri
Trag jos la tunuri înjugate duhuri
Anapoda minuni s-abat puhoi ».*

(RĂZBOIUL NEGRU)

[Cu prietenul meu...]

- *Hei, Slovak, dîrz și greoi ca piatra
Născut, crescut, coborît din Tatra
Ce tot scrișnești și chefuiești de la o vreme?
Cînti și sufletul în tine geme?
Astfel întreabă, ros de necaz,
Vecinul privind chiorîș peste zaplaz.*
- *Beau și mănînc, Slovakul răspunde;
Beau și mănînc că am de unde.*
- *Și cine-i namila de șapte coți în spate
Cu care bei pe nerăsuflăte?*

Răspunde Slovakul :

- *E-n casa mea
Un vechi prieten de temniță grea.*
- *Și ce uneltiți acolo pe Vah, pe Crișan
Cu prietenul tău năzdrăvan?*
- *Vorbim despre un sfînt proverb român :
Apa trece, pietrele rămîn.*
- *Hei, Slovak dîrz și necioplît ca piatra,
Astîmpără-te acolo la tine, în Tatra.*

Răspunde Slovakul :

- *Pe mine mereu,
Ca pe Tatra, cu fulgere m-a cioplît dumnezeu*

Răzvrătit împotriva cimitirelor de oameni și a «Cimitirelor de cărți», umanismul nativ, umanismul medicului se manifestă într-un cald internaționalism. Vizitînd, împreună cu Ion Marin Sadoveanu, Slovacia, invadată de Hitler, compune o inscripție în versuri, datată iulie 1942, dedicată slovacului «*dîrz și greoi ca piatra / Născut, crescut, coborît din Tatra*».

Poema, neterminată, este un dialog patetic despre «*namila de șapte coți în spate*», cotropitoarea namilă, slovacul rămînînd — în aceeași credință cu V. Voiculescu — om al pămîntului natal, om al sincerității și demnității, om al prieteniei și apărării ființei naționale.

Slovacul, împreună cu prietenul său român va rămîne unit în aceeași credință împotriva nedreptăților, pentru apărarea ființei naționale și a umanității.

În lirica sa, cuprinsă sub titlul *Veghe*, Voiculescu adesea își întoarce privirea din fața cataclismului războinic, bănuind «*conturul vag al unei alte lumi*», socotindu-se un participant, un luptător pentru adevăr și dreptate, unul din «*cei șapte contra Tebei*», iar uneori chiar mai mult decît atît:

*«Mi-a pus un vechi oracol temelia
Năucitoarei lumi ce va să vie».*

Îl aflăm, astfel, ca ziua de toamnă dintr-o poemă datată septembrie 1941, «*întors spre alte zări*».

Un *întors spre alte zări* se configurează și în eseu *Revoluția cea mare*, titlu tulburător pentru vremea în care a fost conceput (sfîrșitul anului 1943 — începutul lui 1944), sintetizînd o așteptare mai mult decît dorită, deoarece prima

*Dar tu vierme de șes, pui de lăcustă
Ce tot spionezi de jos, din pustă?
Pentru Slovacia cu ochi de peruzea
Noi stăm de pază: Pocitanie, păzea!
Bagă de seamă, hoț de hotare, pitic,
Că eu cu prietenul meu ăsta voinic...*

Colind

frază sună lapidar: «*Toți sintem încredințați că vremuri noi au să mai vie în curînd pe lume*». Toți, adică cei cu gîndurile curate, ca ale poetului; toți — adică cei aflați în așteptare, după luni și ani de război pustiitor, toți, cei ce așteaptă vremuri noi.

Un vizionarism bazat pe realitatea istorică a acelui moment și pe concepția scriitorului despre lume și viață:

«*Oamenii, popoarele, națiunile trec tîrîte în fața unei judecăți pe care ce e drept și-o fac ele singure, dar care nu e mai puțin hotărîtoare. E ca un soi de judecată din urmă, vestită nu de trimbițele arhanghelilor, ci de gurile vărsătoare de foc ale tunurilor. Greșeli și păcate de jumătăți de veacuri se isprăvesc într-un ceas pe un strîmt cîmp de bătaie. Continente se mișcă și se mută în alte continente, țările se ridică ca un singur om și într-un suflet se aruncă unele asupra altora; mările sint îngrămădite, oceanele vămuite și prinse ca în niște fire de păianjen, în ucigașele rețele de mine. În balanța uriașei judecăți fiecare neam își pune tot ce are mai prețios, averi, putere, oameni, sînge și mai presus de toate suflet. De partea aceloră se va pleca platanul unde va fi fost pus mai mult și mai curat suflet*».

Așadar, în starea cunoscută și trăită, de război, întreaga omenire așteaptă ceva, ceva ce nu poate veni ca o veste din trimbițele arhanghelilor, cu toate că «*toți așteptăm ca pe niște zori cerești această primenire a omenirii*». O primenire așteptată, desigur, în fel și chip, dar așteptată de toți, iar V. Voiculescu folosește cu insistență, pînă la obsesie, cuvîntul, adresîndu-se nu în numele lui, ci al mulțimilor care căutau calea salvării din dezastrul ce a năpădit continentele.

În anii de glorie ai civilizației veacului, în perioada zorilor transmisiei video la distanță,

*Răul e ca valul
Gîndul sparge fierul
Peste-ntreg Ardealul
Se deschide cerul*

*Și din el coboară
Precistă bătrînă
Să colinde-n țară
Cu Hristos de mînă.*

*Oltul, tristul Mureș,
Crișul, Tisa, Jiul
Se opresc din iureș*

*Să-i boteze fiul.
Cum la sfinți ca dinșii
Nu-s opreliști puse
Ei s-abat la plînșii
Satelor supuse.*

*Ștreangul și surghiunul
Lacrima vădanii
Mut și gol Crăciunul
Pe la toți orfanii.*

*Om cu om ca bobii
Ei și-aleg trimișii
Numără toți robii
Însemnînd ucișii*

*De altare-ntreabă
Dar cu ce să-nceapă?
Au pe popa Grabă
Cine-l trase-n țeapă?*

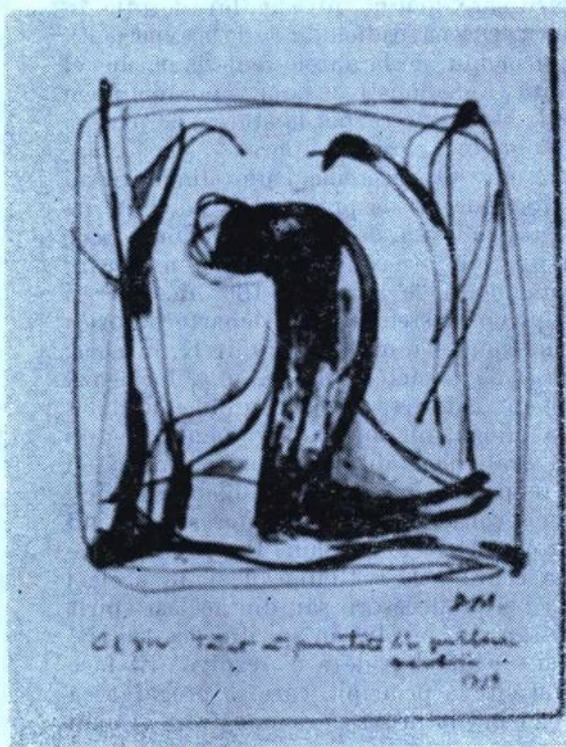
*Unde-i blindul dascăl,
Pletele-i cărunte?
Satul cine pască-l
De nu-i el în frunte?*

*În genunchi cu toții
Staul de smerenii
Plîng în bărbi iloții
Tac nășăudenii*

*Ruptei Transilvanii
Milostiva doamnă
Mîngîind jălanii
Har îi dă și-o-ndeamnă*

*Să ridice-anume
Ochii din pămînt
Că nu sînt pe lume
Granițe de vînt.*

1941 joi 20 nov.
București

a înregistrării electronice pe bandă, a exploziei atomilor, V. Voiculescu primea cu regularitate una din cele mai interesante publicații de medicină ale epocii: „*Presse medicale*“. În numărul 41 din 10 iulie 1948, revista publică articolul de psiho-chirurgie al lui Pierre Werthelmer: *Lobotomia prefrontală*. Citindu-l, umanistul doctor este cuprins de revoltă: cum de s-a putut? cum de se poate ca omenirea să accepte un asemenea procedeu contrar evoluției ei milenare?

Ce armă, în folosul superomului, această deconectare a semenilor de la proiecția emotivă a viitorului, a sentimentelor, emoțiilor, afectivității în general! Extirparea lobilor frontal determină supunere, folosire adecvată a semenilor radiati în acest scop. Iată, o catastrofă posibilă asupra umanității, aplicarea ei în clinicile specializate fasciste dovedindu-i cu prisosință caracterul denigrator, înjositor. Ca orice gravă acțiune adevărată, fapta, cu implicațiile ei, devine formidabilă sursă de literatură, memento și avertisment deopotrivă. Iar tratarea ei, este, și în acest caz, unică la V. Voiculescu și printre cele dintii în literatura lumii. Din păcate, publicarea ei țîrzie, abia în 1982, și nerăspîndirea în limbi de circulație i-au răpit posibilitatea marelui exemplu. Încercătura filosofică și morală nici nu se putea să nu-l atragă pe V. Voiculescu, mai cu seamă pentru că se afla la epoca marilor sale povestiri. Și astfel, cu *Lobocoagularea prefrontală* scriitorul oferă deopotrivă un eseu, un articol de popularizare, o poveste, o nuvelă prin care opune inumanului luciditatea, inteligența activă, forța benefică a omului.

Luînd ca martori eroi ai mitologiei și personalități ale culturii universale, propovăduitori ai binelui, dreptății și frumosului, V. Voiculescu își asigură șansa înțelegerii viitorului, a unei lumi descătușate de « un alt Thermopile »:

« Clădesc pe-nchipuiri o bogăție,

*M-a pus ca vechi oracol temelie
Năucitoarei lumi ce va să vie »*

Iar poezia, din care am transcris acest final, se intitulează *Hermes* și este datată 26 ianuarie 1944!

C. VICTOR

Desene de Dragoș MORĂRESCU

« Sînt un pacifist absolut. Asta înseamnă că sînt, în mod necondiționat, împotriva războiului și a oricăror metode ale violenței. Această atitudine a mea nu este bazată numai pe o teorie intelectuală, ci și pe o aversiune și un dezgust profund față de orice cruzime și silnicie. »

Albert EINSTEIN

N. BAGDASAR: Im. Kant și proiectul său de pace eternă între popoare

Marele filosof german I. Kant și-a pus, pe lângă atîtea mari probleme, și pe aceea a unei păci între popoare, și anume a unei păci reale, durabile, permanente, a unei păci eterne. Această problemă el a încercat s-o rezolve cu aceeași metodă, transcendentă, cu ajutorul căreia a rezolvat toate problemele ce l-au preocupat și, în același spirit care domină întreaga lui filosofie, în spirit criticist. Ridicîndu-se de la experiență la principii, de la datele reale la norme, el caută să demonstreze cum se poate ajunge de la starea de război la starea de pace și cum poate fi garantată pacea veșnică. Spre deosebire de ce credeau unii din marii săi contemporani, despre studiul păcii eterne al lui Kant, marele filosof de la Königsberg nu apare în această lucrare nici mai puțin

adine, nici mai puțin perspicace decît în monumentalele lui opere filosofice, care-i asigură nemurirea. Aceeași temeinicie, aceeași privire sistematică, « departe de orice exaltare, de orice filantropie molatecă, care, cum spune cu multă dreptate K. Fischer, erau deopotrivă departe atît de filosofie cît și de caracterul lui Kant », formează însușirile studiului său despre pacea eternă. Kant caută să deslege problema strict filosofic, aducînd argumente care se adresează minții, nu inimii, argumente menite să convingă, nu să impresioneze. El caută să arate posibilitățile teoretice ale unei păci eterne, să fundamenteze critic pacea între popoare. Această problemă a păcii n-o pune Kant pentru prima oară. În același secol al XVIII-lea o pusesese, trezînd un interes extraordinar pentru ea în toată Europa, Abatele de Saint Pierre, o pusesese în alți termeni, încercînd să facă a vibra alte coarde, J. J. Rousseau și, în același timp cu I. Kant, Herder. Kant o reia, desigur ca și predecesorii săi, din același spirit de umanitate, dar o pune în cadrele sistemului său și o rezolvă în spiritul acestui sistem. El deci un alt mod de a pune problema și un alt chip de a o rezolva. El face acest lucru foarte clar și sintetic, înmănunchînd cîteva principii, care să pregătească pacea eternă și în același timp s-o prezideze, căutînd la urmă să demonstreze și cum poate fi metafizic garantată o asemenea pace.

Să vedem cum procedează I. Kant. Marele filosof german stabilește mai întâi un număr de «*sase articole preliminare*, cum le numește el, *pentru pacea eternă între state*». Ce cuprind aceste articole? Ele enunță o seamă de principii, menite să pregătească terenul pentru o viață pașnică între popoare. Fiindcă ele sînt formulate de Kant însuși cît se poate de clar și de precis, le reproducem cu propriile sale cuvinte. Articolul I spune: «*Nici un tratat de pace să nu fie considerat ca atare, dacă a fost încheiat cu rezerva secretă a unui motiv pentru un război viitor*». Temeinicia acestui articol este cît se poate de evidentă: un tratat de pace încheiat de părțile contractante cu rezerva mentală de a găsi în viitor prilejul de a reîncepe războiul, pentru a-și realiza pretențiile pe care din diferite împrejurări nu și le-au putut satisface prin războiul căruia cată prin acest tratat să i se pună capăt, nu mai e un tratat de pace, cu atît mai puțin de pace eternă, ci un simplu armistițiu, care nu pune capăt definitiv ostilităților, ci numai le amînă. Articolul II spune: «*Nici un stat de sine stătător (mic sau mare, e indiferent) să nu poată fi dobîndit de alt stat prin moștenire, schimb, cumpărare sau donațiune*». Căci, adaugă I Kant întru justificarea acestui articol: «*Un stat este o tulpină ce-și are propria sa rădăcină. A-l încorpora ca mlădiță altui stat, înseamnă a-i nimici existența ca persoană morală și a face din aceasta un obiect. Adică un lucru, de care se poate uza și abuza, de care se poate dispune după bunul plac*». Articolul III spune: «*Armatele permanente (miles perpetuus) cu timpul trebuie desființate cu desăvîrșire*». De ce? Fiindcă, spune Kant, armatele permanente, pîrînd a fi totdeauna gata de război, constituie o primejdie permanentă pentru celelalte state. Existența unei armate permanente într-un stat determină și alte state să se înarmeze la fel, ajungîndu-se astfel la o cursă a înarmărilor. «*Și, cum prin cheltuielile necesare înarmărilor pacea devine încă mai apăsătoare decît un război scurt, armatele sînt ele însele cauza unor războaie ofensive menite să înlăture această povară*». Articolul IV spune: «*Să nu se contracteze datorii de stat în vederea unor conflicte externe între state*». Interzicerea unor asemenea împrumuturi are un îndoit temei: mai întâi înlătură una din posibilitățile care duc la război, iar în al doilea rînd, fiindcă asemenea împrumuturi duc în cele din urmă la faliment, cruță celalalte state de prejudiciile pe care le-ar suferi și ele în urma falimentului celui stat care a contractat asemenea împrumuturi. Articolul V spune: «*Nici un stat să nu se amestece, întrebuițînd forța, în constituția și guvernarea altui stat*». Amestecul unui stat în treburile interne ale altui stat nu poate fi justificat după Kant cu nimic. Deoarece este în interesul păcii ca statele să-și respecte reciproc independența și suveranitatea, pentru a evita orice motiv de conflict. În sfîrșit, articolul VI are următorul cuprins: «*Nici un stat nu-și va îngădui în război cu alt stat ostilitățile care ar trebui să facă imposibilă încrederea reciprocă în pacea viitoare, precum sînt tocmirea de asasini (percussores), otrăvitori (venefici), ruperea capitulării, instigarea la trădare (perduellio), în statul împotriva căruia se poartă războiul*». Recurgerea la asemenea procedee infernale și mirșave are drept consecință necesară, spune Kant, că nu se limitează numai la durata războiului, ci se extinde și la perioada de pace, căci din nenorocire infamia nu poate fi stîrpită și astfel s-ar tăia orice punți spre pacea eternă. Marele filosof nu poate concepe un război de exterminare, fiindcă un asemenea război poate fi funest pentru ambele părți. «*Un război de exterminare*, spune el, *în care distrugerea poate lovi ambele părți deodată, și deci și a oricărui drept, n-ar îngădui să se înfăptuiască pacea eternă decît numai în marele cîmîtir al genului omenesc*».

Toate aceste condiții pentru o pace eternă, pe care le stabilește Kant în aceste «*articole preliminare*», sînt fără discuție necesare, însă nu suficiente. Cum nu starea de pace, ci starea de război este starea naturală a oamenilor care trăiesc laolaltă, problema grea și mare care se pune după Kant este aceea de a crea starea de pace. «*Căci, cum spune el cu drept cuvînt, lipsa de amenințare nu e încă siguranță pentru starea de pace*». Cum poate fi însă creată starea de pace? Care sînt condițiile ce se cer pentru a întemeia o asemenea stare? Trei sînt aceste condiții pe care Kant le formu-

lează cu aceeași claritate și pregnantă, intitulându-le « *articole definitive pentru pacea eternă* ». « *Constituția cetățenească în fiecare stat, glăsuiește primul articol definitiv, trebuie să fie republicană* ». Prin constituție republicană Kant înțelege un pact fundamental care prevede și asigură un sistem de guvernare reprezentativ. Acest pact fundamental cuprinde trei principii esențiale: principiul libertății cetățenilor ca oameni, principiul atinării tuturor acestor cetățeni ca supuși față de aceeași legislație comună, și principiul egalității lor ca cetățeni. [...] Într-un stat cu constituție republicană, cu regim politic reprezentativ adică, cetățenii, care sint chemați să hotărască singuri asupra războiului, vor chibzui de o mie de ori mai înainte de a se decide, fiindcă știu că toate greutățile și urmările unei campanii războinice vor apăsa pe umerii lor.

Cel de-al doilea articol definitiv are următorul cuprins: « *Dreptul ginților trebuie să fie întemeiat pe un federalism de state libere* ». Statele adică să renunțe la libertatea lor sălbatică, să admită de a se supune constringerii unor legi publice, și să pună bazele unui stat de popoare (*civitas gentium*). Cu alte cuvinte, statele ar trebui să facă ceea ce au făcut indivizii, care ca cetățeni au preferat unei libertăți brutale și nebune, cum îi spune Kant, o libertate rațională, în cadrul unei legislații pe care și-au dat-o ei înșiși. Este ușor de înțeles, spune filosoful nostru, ca un popor să se ridice și să spună: « Să nu mai fie între noi nici un război, căci noi voim să ne alcătuim într-un stat, adică să ne instituim nouă înșine o putere supremă legiuitoare, executivă și judecătorească, care va avea să rezolve în chip pașnic neînțelegerile dintre noi ». Căci așa cum pentru indivizi o libertate înțeleaptă poate să stea împreună cu maiestatea neștirbită a legilor, tot așa de bine e posibil ca într-o federație de state libere suveranitatea fiecărui stat să se impace cu constringerea legală pe care și-o dau ele însele.

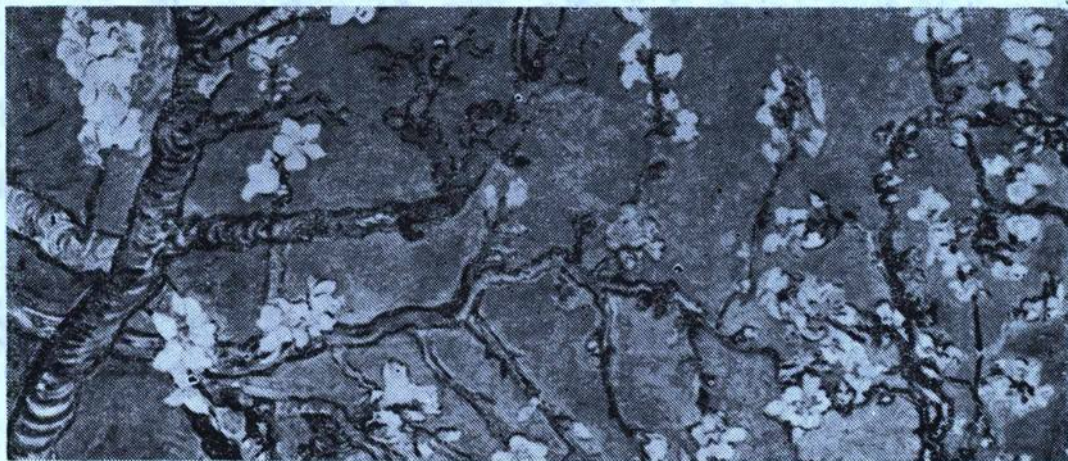
În sfârșit, al treilea articol definitiv pentru pacea eternă glăsuiește: « *Dreptul cosmopolit trebuie să fie limitat la condițiile ospitalității universale* ». E vorba aici de dreptul de care trebuie să se bucure orice străin de a vizita alte state și de a se așeza în ele, fără a fi împințat cu dușmănie, dacă bineînțeles prezența lui nu prezintă o primejdie pentru statul respectiv. E vorba de un drept, ține Kant să sublinieze, nu de filantropie. Relațiile între popoarele pământului s-au înmulțit și s-au intensificat așa de mult, încit ele formează în adevăr o comunitate, iar din această cauză « *vătămarea dreptului într-un loc al pământului se simte în toate locurile* ». I. Kant se simte îndreptățit să susțină că « *ideea unui drept cosmopolit nu este un fel de închipuire fantastică și exaltată a dreptului, ci o întregire necesară a codului nescris, atât a dreptului de stat cât și a dreptului ginților la dreptul public al omului în genere, și astfel la pacea eternă, spre care nu ne putem măguli a ne apropia neîncetat decit cu această condiție* ».

Toate articolele preliminare sau definitive, pe care le propune Kant pentru a organiza pacea eternă în lume, pornesc de la concepția că statele sint persoane morale, a căror libertate merită tot respectul, că, indiferent de mărimea lor, ele au drepturi egale, și că toate trebuie să se supună deopotrivă aceleiași legislații publice. Kant este împotriva pactelor secrete, care au adus în adevăr atita rău omenirii. Toate tratatele care privesc războiul și pacea trebuie să fie publice. Ele trebuie să aibă în vedere interesele supreme ale genului uman și drepturile sacre și inalienabile ale fiecărui popor. Un singur articol secret admite Kant în proiectul său filosofic despre pacea eternă, un articol însă cu totul inofensiv. Acest articol are următorul cuprins: « *Maximele filosofilor despre condițiile posibilității păcii publice trebuie să fie consultate de către statele pregătite pentru război* ». Kant propune ca acest articol să fie secret, din considerație pentru prestigiul autorității legiuitoare a statului. Acestei autorități atribuindu-i-se îndeobște cea mai mare înțelepciune, i s-ar aduce, crede Kant, o știrbire a prestigiului ei, în fața celorlalte state, dacă s-ar ști că ea caută sfat la filosofi, care sint niște supuși.

Cu stabilirea acestor trei articole definitive pentru o pace eternă între popoare, Kant nu socotește însă problema unei asemenea păci complet rezolvată. El merge mai departe, căutînd să descopere factorul care să o și garanteze. Acest factor este

după el mai presus de voința și puterea oamenilor și a popoarelor, e « marea artistă natura » (*natura daedala rerum*), care, considerată ca o forță ce predetermină cursul mecanic al lumii și genul omenesc către un scop final obiectiv, se numește providență. Folosindu-se de instinctele lor egoiste, de vrajba dintre ele, recurgînd la războaie, ea aduce între oameni buna înțelegere, fără voia și chiar împotriva voinței lor. — Natura, spune Kant, « a avut grijă ca oamenii din toate ținuturile lumii să poată trăi unde s-au așezat », cum e cazul cu populațiile din ținuturile înghețate, care au la îndemînă animale, din blănurile cărora ele își fac îmbrăcăminte caldă și altele a căror carne le servește pentru hrană și a căror grăsime le servește pentru încălzire. Mai minunat este faptul că natura are grijă ca aceste populații, care locuiesc în ținuturi fără vegetație, să primească, adus de apele mărilor, material lemnos, din care ele își fac adăposturi, luntre și arme de vînat. — Aceeași natură « i-a minat [pe oameni] prin războaie în toate părțile, chiar și în ținuturile cele mai inospitaliere, ca să le populeze », cum s-a întîmplat cu finlandezii care, deși de aceeași origine cu ungurii, au fost totuși despărțiți de aceștia și împinși în alte regiuni; ori cum s-a întîmplat cu eschimoșii și cu peșerații, și unii și alții fiind împinși prin războaie în alte ținuturi, cei dinții spre nord, iar cei din urmă spre sudul Americii, pînă în Țara de Foc. — În sfîrșit, tot natura « i-a silit [pe oameni], tot prin război, să intre în relații mai mult sau mai puțin legale ». Cînd un popor, din cauza neînțelegerilor lui interne, nu este dispus să se supună imperiului unor legi publice, el va fi totuși adus în cele din urmă la o asemenea supunere, din pricină că avînd ca vecini alte popoare ce-l amenință în existența lui, el va trebui fără doar și poate să se organizeze în interior ca *stat*, pentru ca astfel, ca *putere*, să fie în stare a se apăra.

Natura s-a folosit de două mijloace, spre a separa și deosebi popoarele, anume de deosebirea de limbă și de deosebirea de religie, deosebiri ce duc la ură reciprocă între ele și la pretexte de război, însă în același timp « cu dezvoltarea culturii și neîncetata apropiere dintre oameni... spre un mai mare acord în principii, spre consimțirea la o pace, care nu este produsă și asigurată... prin slăbirea tuturor forțelor, ci prin echilibrul lor, în emulația lor cea mai vie ». Despărțind înțelepțește popoarele, natura le unește în același timp, exploatînd întru aceasta egoismul lor reciproc. Astfel, spiritul comercial se dezvoltă tot mai mult și pune tot mai solidă stăpînire pe popoare. Și cum puterea financiară este unul din mijloacele cele mai sigure pe care se poate bizui conducerea politică, « de aceea statele se vîd îndemnate (firește, nu chiar de impulsurile moralității) a favoriza pacea nobilă, și oriunde în lume ar amenința războiul, a-l evita prin intervenții, întocmai ca și cînd s-ar afla pentru aceasta în alianțe statornice, căci mari asocieri pentru război, după firea lucrurilor, nu se pot înfăptui decît foarte arareori și încă mai arareori ar putea să ducă la un rezultat fericit ».

UN MANUSCRIS UITAT

ÎNTR-UN HÎRTIILE RĂMASE DE LA F. BRUNEA-Fox, s-a găsit și un manuscris al lui Ilarie Voronca — textul unei conferințe despre Romain Rolland, rostită de poet la București, la începutul lui februarie 1946, deci acum mai bine de patru decenii.

La începutul acelui an, Ilarie Voronca revenea de la Paris în țară, pentru o vizită de câteva săptămîni. O făcea pentru prima dată după cel de-al doilea război mondial.

La sfîrșitul lui noiembrie 1945, îl întîlnisem în Franța și avusesem cu el o lungă convorbire. Se interesa de toți și de toate din țară, de numeroșii lui prieteni din București, de cele întîmplate în vremea războiului, de noile evenimente ce se precipitau atunci în România. Lucra la „Radio Paris“ și m-a invitat ca într-una din emisiunile postului francez să vorbesc despre România și despre viața culturală din țara noastră. Studiourile radioului erau, provizoriu, instalate într-o veche clădire de pe *Champs-Élysées*. Acolo era și micul birou al lui Ilarie Voronca — același Ilarie Voronca pe care îl cunoscusem cu ani în urmă la București: agitat, dinamic, vorbăreț, cu un rapid debit verbal, dar cu o vădită preocupare pentru o frumoasă rostire a cuvintelor, cu gesturi grăbite, dar cu o demnă ținută a corpului, plin de idei, bine informat, gata să arunce în balanța discuțiilor argumente îndrăznețe și temeinice.

Mi-a vorbit, atunci, despre proiectele sale de viitor, despre modul lui de a concepe poezia nouă, puternic ancorată în fenomenul social, despre perspectivele politice ale Franței și Europei, despre intențiile lui de a lucra pentru dezvoltarea relațiilor culturale româno-franceze. Era plin de un entuziasm debordant și preocupat de planuri literare și politice de lungă durată.

Peste câteva săptămîni, aveam să-l întîlnesc la București pe același dinamic și entuziast Ilarie Voronca. Și-a revăzut prietenii, a vizitat locurile adolescenței și ale tinereții lui boeme, a discutat literatură și politică și a lansat planuri de viitor. În vremea șederii lui în România, se împlineau optzeci de ani de la nașterea lui Romain Rolland — pierit în 1944. Societatea Scriitorilor Români — nu luase ființă Uniunea

Scriitorilor —, împreună cu autoritățile culturale din acea vreme au organizat o manifestare aniversară care a avut loc la începutul lunii februarie 1946, în sala Dales. Au vorbit Gala Galaction, N. D. Cocea, Perpessicius, Pompiliu Constantinescu și Mihail Cruceanu. Ilarie Voronca a recitat poezii de Aragon și Gabriel Péry.

Pe file rupte dintr-un caiet, innumerotate, în afară de primele trei, cu scrisul lui nervos și, uneori, de necitit, poetul și-a redactat conferința pe care a rostit-o în fața publicului bucureștean, cu obișnuita-i ardoare. Ardoare — da. Pentru că Ilarie Voronca era omul care ardea intens pentru orice. Chiar și pentru neant, în care avea să intre, nu peste multă vreme, din propria lui voință.

George MACOVESCU

Poetul în viziunea lui
L. ROSS (Portret în
culori din colecția
George MACOVESCU)

« Omenirea e în primejdie. Ea trebuie să-și organizeze apărarea ! Să lăsăm la o parte tot ce ne desparte, toate nuanțele gândurilor noastre politice, sociale, religioase, filozofice ! Rostul nostru, la această oră, e să formăm în toată lumea frontul unic împotriva războiului. Să decretăm rezistența, opunerea, refuzul — un Nu ! absolut contra războiului !... »

Romain ROLLAND

Ilarie VORONCA: « Scriitorul — cetățean al omenirii »

Domnilor, după o absență atât de îndelungată, anii trec [*cuvînt indescifrabil* — *n.n.*, *G.M.* —], e o bucurie nemărginită pentru mine de a vă putea vorbi de și a mă găsi astăzi dinaintea unui public atât de generos, atât de cald, publicul României renăscute, al României libere, al României democratice. Invitația de astăzi o datoresc onoarei de a fi unul din membrii Comitetului Național al Scriitorilor Francezi — pe care îl reprezint și pe care îl asociez la ceremonia închinată lui Romain Rolland. Comitetul acesta, constituit la început clandestin, sub ocupație, îi grupează pe scriitorii patrioți democrați și a avut onoare de a-l numi printre primii săi membri pe Romain Rolland.

Dați-mi voie să vă spun cît sint de [*cuvînt indescifrabil*] de a lua cuvîntul alături de doi dintre cei mai mari, cei mai iubiți scriitori. Încă din vremea adolescenței știam aproape pe dinafară opera viguroasă, bogată în imagini și comunicare expresivă a Părintelui Gala Galaction și a D-lui N. D. Cocea.

Și iată că admirația artistică și literară care mă lega [...] [*aici manuscrisul se întreprinde, fiind pierdute cîteva file*].

Cunoaștem cu toții această operă generoasă și amplă. Romain Rolland nu e numai autorul aceluia grandios roman *Jean Cristophe*, apărut acum vreo treizeci de ani și în care condițiile dezvoltării unei individualități în inima societății erau studiate cu un ochi atât de dornic de îmbunătățire a condiției umane. El e și cercetător științific al problemelor de artă, de muzică, de teatru. Studiile lui despre muzicienii contemporani, ca și despre muzicienii de altădată, monografiile consacrate lui Beethoven, lui Michelangelo, lui Tolstoi sint și vor rămîne adevărate îndrumătoare pentru cei dornici de a-și deschide ferestrele spiritului. Stilul limpede al lui Romain Rolland, imaginile și limba inspirate din vechiul domeniu francez, povestirile sale savuroase fac din el unul din cei mai străluciți reprezentanți ai gândirii franceze. Romain Rolland, inzestrat cu atîtea daruri, s-ar fi putut mîrgini a fi un meșteșugar al scrisului, asemuiitor atîtor altora, care și-ar fi satisfăcut vanitatea și orgoliul personal publicînd facile închipuiri socotite demne de laude de către critici competenți și confortabili. El ar fi putut să se conducă asemenea tuturor intelectualilor care, neascultînd chemarea populară, chemarea umanității dornice de a avea crainici pentru năzuințele ei, se închid în turnul de fildeș al vreunei stricte preocupări de tehnica artistului. Temperamentul generos al lui Romain Rolland nu s-a putut mulțumi cu o asemenea atitudine egoistă. El a înțeles încă de la debuturile sale că scrisul poate fi o unealtă de zi, dar, pentru clădirea lumii viitoare, pentru clădirea lumii prezente, o armă pentru asigurarea libertății. Impresionante sint asemenea exemple ! Și să-mi fie îngăduit mie, care am fost în scrisul meu de tinerețe un discipol al lui Rimbaud, să fiu mai puțin emoționat de renunțarea manifestată la 20 de ani de Rimbaud decît de aceea a unui Paul Vaillant-Couturier, de pildă. Arthur

Rimbaud a scris opera lui de mari armonii poetice între 16 și 19 ani. La 19 ani, el a renunțat de a scrie pentru a se dedica aventurii: exploata conducători de caravane în Africa, <defricheur> desțelenitor de pământuri, el a nutrit îndelung imaginația adolescentului tardiv care a fost, dându-și iluzia că a preferat visului acțiunea [patru cuvinte indescifrabile]. Nu aceasta era acțiunea. Nu Rimbaud merită feroarea noastră tină, ci Paul Vaillant-Couturier care, înzestrat cu daruri poetice netăgăduite — el e autorul citorva minunate poeme —, a preferat la un moment dat să renunțe la poezie, pentru a-și închina toate forțele adevăratei acțiuni: lupta pentru drepturile și libertățile și fericirea poporului. Poate că Paul Vaillant-Couturier ar fi putut da romane, poezii, piese de teatru care să-i facă numele ilustru și să încinte vanitatea lui de scriitor. Dar el a preferat munca obscură și nobilă, muncii dătătoare de glorie înaltă, dar ascunsă pentru cauza omului, care e adevărata cauză a patriotismului. Firește, nu citez cazul lui Paul Vaillant-Couturier pentru a-l îmboldi pe romancier, pe poet, să-și sacrifice vocația lui de scriitor. El poate însă ajuta pe oamenii dezinteresați, ca Paul Vaillant-Couturier, inspirindu-se în opera lor de la principiile acestora. E ceea ce a înțeles să facă Romain Rolland. Srisul e un meșteșug ca oricare altul. Poetul trebuie să știe să șlefuiască frazele, să sune cuvintele, așa cum un făurar ciocănește și rotunjește șuruburi și unelte de fier. Dar odată meșteșugul acesta învățat, nu e oare nedemn din partea lui de a face obiecte nu numai nefolositoare, ci chiar dăunătoare sufletului și minții omenști? Închipuiți-vă un cioplitor sau un timplar care ar sparge fără rost pietrele sau lemnul și care în loc să făurească cu știință și îndeminarea lui lucrurile de folos obște, s-ar mărgini să populeze lumea cu bolovani sau chiar cioturi noduroase. Și chiar dacă s-ar găsi oameni cu gustul pervertit pentru a aprecia o asemenea activitate, marea mulțime n-ar putea decit să o privească nedumerită. Asemenea acestor meșteșugari nevrednici ar fi un scriitor care ar refuza să-și încredințeze talentul pentru binele poporului. Și poate că [asemenea] zile au venit tocmai pentru că artiștii gânditori nu au mai înțeles a fi « *au-dessus de la mêlée* », ci alături de soldații armatei aliate, au luptat cu armele talentelor lor contra barbariei naziste și fasciste. Romain Rolland a fost un îndrăgostit al păcii. În evenimentele pe care le-am trăit de la 1939 încoace, Romain Rolland a înțeles că atitudinea lui din 1914—1918 nu mai era posibilă. Războiul care se terminase în 1945 nu era ca războiul dinainte, o înfruntare de forțe imperialiste, ci o ciocnire a două concepții de viață, o luptă între armatele moralei, ale dreptății, ale adevărului contra armatei minciunii și crimei. În această luptă orice intelectual care s-ar fi socotit « *au-dessus de la mêlée* » (mai presus de evenimente) ar fi fost un trădător. Gestul bătrînului pacifist care a știut să arate că e gata de război cind patria e în primejdie e cu atît mai semnificativ. Romain Rolland a dovedit că un scriitor demn de misiunea lui de scriitor nu poate accepta capitularea în fața barbariei. El a conlucrat de la început cu rezistența franceză, a scris texte și articole clandestine, a aderat la mișcarea intelectualilor rezistenței și a fost un nobil exemplu pentru toți patrioții Franței și ai lumii. Poziția în literatură a lui Romain Rolland, care e un fel de simbol al atitudinii scriitorilor francezi, are o însemnătate care trece dincolo de figura acestui mare scriitor. Ea a ajutat punerea la punct a unei probleme care reprezenta un moment crucial pentru evoluția artei pe acest pămînt. După ce toate formele de artă au fost atinse, după ce toate rafinamentele poetice și artistice au fost epuizate, se putea pune întrebarea care ar mai putea fi rostul scriitorului în societatea ale cărei temelii începeau să se ridice. După o concepție care mi se pare astăzi cu totul depășită, scriitorul, artistul au fost considerați vreme îndelungată drept înși trăind în afara comunității — « *en dehors de la cité* » și, în consecință, firește, « *au dessus de la mêlée* ».

Oamenii puteau să sufere, să se zbată, să fie reduși la mizerie de poftele citorva posedanți. Scriitorii și artiștii nu aveau altceva decit să se închidă în visare, în cîn-tece și aparițiuni, neavînd nici o legătură cu realitatea. Or, să-mi dați voie să vă

spun dumneavoastră că nu există vis mai minunat decît realitatea. Ce am putea noi visa oare mai încîntător decît munții, mările, pămînturile, aburii, gingăniile atît de felurite care acoperă scoarța pămîntului, puzderiile de pești care populează apele, animalele suple care fug prin ierburi și prin păduri, păsările care fac cercuri și spirale atît de frumoase în cerul după-amiezilor. Să încerce cel mai mare artist, cel mai mare scriitor al lumii să inventeze, să creeze ceva mai surprinzător, mai strălucitor decît lumea reală, decît realitatea care ne înconjoară. A observa această realitate, a o povesti e cea mai minunată visare ce s-ar putea dori. Or, există în afară de acestea o figură și mai impresionantă, o figură care de secole se străduiește să adapteze și să amelioreze condițiile de viață în inima acestei realități. Există omul nu ca entitate individuală, ci ca masă, ca mulțime care se străduiește să transforme lumea înspre binele celor mai mulți. Trebuie să recunoaștem că nimic nobil nu s-ar fi putut întreprinde pe acest pămînt fără efortul conjugat a generații și generații de oameni. S-ar fi putut înălța oare podurile impresionante, viaductele, dantelăria schelelor uriașe, cetățile, orașele, fără o muncă în comun? Iată, așadar, că peste realitatea fizică a omului s-a așternut ca o pojghiță înflorită realitatea materială a muncii și cooperării oamenilor. Cum s-a putut oare să existe poeți gînditori, artiști, care să stea străini de această incomparabilă dublă realitate? Nu era oare nesăbuită, absurdă pretenția lor de a se mărgini în contemplarea propriei lor imaginații searbede și a refuza să observe și să caute aspra, dar grandioasa realitate?

Căci în această muncă a omenirii pentru a transforma lumea [*cîteva cuvinte indescifrabile*]. Și scriitorul trebuie să întrețină curajul luptătorilor, să fie alături de ei pentru înfrîngerea acestor inamici. Prin gesturi ca acelea ale lui Romain Rolland, scriitorul își regăsește rangul lui de om, el redevine un cetățean al omenirii, el este primit între sfetnicii cetății. El devine în sfîrșit un ins folositor așa cum au arătat-o scriitorii din Franța și din celelalte țări ținute sub opresiune fascistă. Textele lor vestejeau neomenia barbarilor, trezeau sensul demnității în oameni, așa cum au fost în timpul ocupației germane poemele lui Paul Eluard și ale lui Aragon și ale celorlalți poeți din rezistență. E bine ca Franța, care a fost întotdeauna în avanposturile civilizației, Franța Revoluției din 1789 să fi arătat prin scriitorii ei din anii de restriște de la 1939 încoace, că vechea și nobila tradiție franceză *nu va fi niciodată dezmințită*. Știu că și în România, ca și în alte țări, au fost și sunt scriitori inspirați de același ideal. Și de aceea sunt tot atît de onorat de calitatea mea de scriitor francez, ca și de aceea de a fi prezent printre autorii români. Romain Rolland, mai mult ca oricare altul, reprezintă aceste trăsături de unire între gîndirea franceză și gîndirea română. El a fost acela care alături de alți mari scriitori francezi au luat atitudine și au luptat cu toată forța talentului lor contra nedreptăților provocate de reacțiunea română. Să amintesc protestele semnate de Romain Rolland în timpul proceselor intentate în România contra muncitorilor. Cum i-a ghicit, cum i-a cunoscut, în adîncul inimii. Romain Rolland pe acești muncitori cu mintea tot atît de viguroasă și de sănătoasă cit brațele lor. Romain Rolland a protestat de asemeni și contra proceselor înscenate profesorului Constantinescu-Iași. Romain Rolland era întotdeauna alături de toți apărătorii cauzelor nobile. El s-a manifestat pentru republicanii spanioli și a înfierat banda de criminali a lui Franco. El a luat atitudine pentru curajoasa luptă a poporului chinez împotriva hoardelor japoneze. Dar mai este un capitol în care înțelepciunea și vederea clarvăzătoare a lui Romain Rolland s-a manifestat. El a înțeles de la început, și nu s-a dezmințit niciodată, măreția popoarelor Uniunii Sovietice. Cînd zările reacționare revărsau minciuni și calomnii asupra Uniunii Sovietice, el a luat cuvîntul și a spus răs-picat tot ce lumea poate datora acestei nobile țări. Cînd în Europa se încerca să se ridice un front împotriva țării cu adevărat libere și juste de pe acest continent, Uniunea Sovietică, Romain Rolland n-a șovăit de a arăta primejdia reprezentată de o asemenea politică. Romain Rolland a înțeles că obscurantismul, barbaria vor ridica armele împotriva civilizației a cărei supremă expresie este Uniunea Sovietică.

tică. Și ce ar putea oare dovedi mai bine gradul înalt de cultură și de respect al omului din Uniunea Sovietică decât grija care se arată în această republică pentru educația copiilor, pentru dezvoltarea tineretului, pentru dezvoltarea culturii și a științei. Poporul sovietic, prin imensa muncă pe care a depus-o, prin elanul și dragostea lui de viață, dragoste de viață care s-a manifestat tocmai prin felul cum milioane de soldați și de cetățeni sovietici au știut să moară pentru salvarea omenirii, poporul sovietic a arătat cât de abjecte erau calomniile împotriva cărora se ridicase Romain Rolland. Romain Rolland știa grija pe care conducătorii sovietici o arată soartei copiilor și deci a oamenilor de mâine. La cererea scriitorului sovietic Maxim Gorki, Romain Rolland a scris celebra lui carte *Viața lui Beethoven*. Maxim Gorki îi cerea să scrie această carte pentru copii. Maxim Gorki se adresase și altor citorva scriitori europeni spre a scrie cărți pentru copii care să arate acestora că există oameni care pot fi luați drept exemplu și care onorează numele de om. Nevoia aceasta a simțit-o Maxim Gorki la sfârșitul războiului din 1914. Nevoia aceasta o simțim noi acum și drumul trasat de Romain Rolland și de scriitorii rezistenței trebuie urmat spre a insufla oamenilor dragostea de adevăr, de respect al omului, de justiție socială. Poate că toți scriitorii, oricât de mari ar fi ei, ar trebui să se gîndească la copii cînd creează operele lor așa cum Romain Rolland s-a gîndit la copii cînd a scris *Viața lui Beethoven*. Pentru mine e o minunăție că copiii au un gust atât de sigur și că ei au ales întotdeauna dintre capodoperele literaturii pe cele mai autentice, ca de pildă *Don Quijote* al lui Cervantes sau *Aventurile lui Gulliver* al lui Swift. Omul matur are nevoie, ca și copilul, de exemple ale curajului, ale frumuseții sufletești. Copilul, ca și omul matur, e sensibil la humorul, la caricaturizarea, la biciuirea înclinărilor urite. Frăgezimea stilului și curățenia intențiilor din opera lui Romain Rolland fac ca multe gînduri ca acelea pe care le exprimă pagini ale acestuia să fie tot atât de iubite de tineret ca și de oameni maturi. Beneficiile realizate din vânzarea cărții *Viața lui Beethoven* ca și a celorlalte cărți scrise de mari scriitori la cererea lui Maxim Gorki au fost destinate fondului de ajutorare a copiilor. În felul acesta, generozitatea lui Romain Rolland se întîlnea încă o dată cu generozitatea Uniunii Sovietice. Generozitate care avea să se manifeste în cursul recentului război prin singele vărsat de atîția eroi sovietici pentru salvarea lumii. Iubitorul de pace Romain Rolland a murit cîteva luni înainte victoriei totale asupra întinericului. Dar el a văzut zorile neîndoioase ale acestei victorii, el a avut imensa bucurie de a asista la eliberarea Parisului și aproape a întregului teritoriu francez. Romain Rolland știa că avea dreptate. Chiar dacă această dreptate nu s-ar fi realizat decât după moartea lui, el n-ar fi șovăit în a ține sus steagul ei pînă în ultimele lui clipe. Dar dreptatea aceasta începuse să se manifeste încă de pe vremea cînd el mai trăia. Și e o mare bucurie pentru noi toți să știm că Romain Rolland a avut timpul să vadă triumful armatelor democrației, în frunte cu eroica armată condusă de mareșalul Stalin.

De aceea gînduri ca acelea pe care eu le exprim acum n-ar fi fost posibile dacă n-ar fi existat un scriitor ca Romain Rolland. Dar nu numai gîndurile acestea n-ar fi putut fi exprimate, ci eu însumi n-aș fi avut onoarea de a vă vorbi astăzi, n-aș fi avut bucuria de a trăi, de a gîndi și a vorbi liber dacă n-ar fi existat Romain Rolland și alți scriitori asemenea lui care s-au pus în serviciul omenirii, în lupta contra întinericului și opresiunii. Romain Rolland a fost printre scriitorii care nu și-au pierdut niciodată credința în oameni, care au crezut că zilele minunate ale victoriilor din mai și august 1945 vor veni. Și aceasta nu numai pentru scriitorii francezi, dar și pentru scriitorii și oamenii de cultură ai lumii întregi, viața și opera lui Romain Rolland trebuie să rămînă veșnic o mărturie a demnității omenești, o învățătură și un exemplu. Prin felul cum a susținut el întotdeauna cauza adevărului și a dreptății, prin noblețea și puritatea vieții sale, Romain Rolland ne face și acum semn din nimbrelor de eroi printre care s-a retras, să ducem mai departe mesajul lui și să fim în toate faptele noastre în slujba poporului și a omenirii.

UNIVERSALIA

POLIFONIA SPIRITULUI

M. Eminescu

PAGINI GERMANE

CONTINUĂM PUBLICAREA STUDIULUI lui M. Lazarus și H. Steinthal, *Einleitende Gedanken über Völkerpsychologie, als Einladung zu einer Zeitschrift für Völkerpsychologie und Sprachwissenschaft*, publicat ca editorial în fruntea primului număr al revistei „*Zeitschrift für Völkerpsychologie und Sprachwissenschaft*“, care începe să apară la Berlin în 1860. Studiul este transcris de Eminescu în manuscrisul 2285 și a fost transliterat, cum arătam în numerele anterioare, de Adelia Perju în *Caietele Mihai Eminescu*. În transliterarea de față confruntăm transcrierea lui Eminescu cu originalul german și marcăm schimbările operate de poet. Mai importantă este omiterea notei privind accepțiunea ce-o dă textul german termenului «sancrit» pe care îl interpretează ca «desăvârșit», «clasic».

Din activitatea științifică a lui M. Lazarus și H. Steinthal, cunoscută atât din volumele tipărite cât și din studiile publicate în revista lor, se desprinde că ei își împart domeniile de investigație. Lazarus se ocupă de problemele generale privind «psihologia popoarelor», iar Steinthal de problemele de limbă, componentă fundamentală în noua disciplină științifică.

Fragmentul de față pune în discuție trei chestiuni importante în contextul «psihologiei popoarelor». Fondatorii noii discipline științifice își definesc poziția în interpretarea ce-o dau limbii și mitologiei. Se desprinde din aceste considerații că limba este privită ca un fenomen complex în istoria fiecărui popor și se lasă în seama lingviștilor studierea ei prin categoriile gramaticale. În interpretarea mitologiei, cea de-a doua chestiune pusă în discuție,

se operează o separare a ei de religie. Argumentul principal invocat aici privește opinia, ce merită să rețină atenția, după care «spiritul popular» nu este o simplă «oglină pasivă». Atât limba, cât și mitologia reprezintă, în lumina considerațiilor din acest fragment, «latura intelectuală a spiritului popular».

Problema originii poemelor homerice, cea de-a treia chestiune pusă în discuție, este prezentată cu o deschidere largă spre mișcarea culturală și filozofică a vremii. Sint aduse în discuție numele unor lingviști ca Jacob Grimm ori Franz Bopp, a cărui gramatică sanscrită o traduce Eminescu, a unor filozofi ca Johann Gottlieb Fichte, ori Friedrich Wilhelm Hegel, cu numele cărora ne întâlnim și în manuscrisele eminesciene. Studiul propune explicarea originii poemelor homerice prin mijlocirea «psihologiei popoarelor». În această chestiune controversată nu s-a ajuns însă nici azi la un punct de vedere unanim acceptat în mișcarea științifică.

D. VATAMANIUC

EINLEITENDE GEDANKEN ÜBER VÖLKER- PSYCHOLOGIE..., VII

Die nächste Aufgabe wäre demnach die Betrachtung des Wortschatzes als des Umfanges des Begriffskreises eines Volkes¹. Charakteristisch ist schon die Weite des Umfanges, ob eine Sprache überhaupt wortreich ist. Wichtiger aber noch ist der Reichthum oder die Armuth innerhalb der besonderen Gebiete, wie z.B. ob die Sprache reich ist an Bezeichnungen sinnlicher Eigenschaften, religiöser Vorstellungen, innerer Gefühlsverhältnisse überhaupt. Aber nicht sowohl auf die Mannigfaltigkeit der Vorstellungen kommt es an, als auf die Tiefe u[nd] Schärfe, womit Völker das Wesen der Dinge und Begriffe erfassen; auf die Wesentlichkeit mehr, als auf die Feinheit der Unterschiede, welche sie hervorheben.

Die ursprüngliche, ethymologische Bedeutung erschöpft fast bei keinen Worte die innere Form dasselben; oder, wie man zu sagen pflegt, fast jedes Wort hat mehrere Bedeutungen, welche sich aus der etymologischen entwickelt haben. Die Gesetze dieser Entwicklung u[nd] somit auch die Gesetze der Entwicklung des Wortschatzes aus der verhältnissmässig geringen Anzahl von Urwurzeln — denn beides hängt eng zusammen — sind sowohl im Allgemeinen als auch mit Bezug auf das Charakteristische der einzelnen Völker darzulegen. Dasselbe ist zu thun für die Wortbildungs- und Flexionsmittel², aber in entgegengesetzter Weise. Denn während die Fülle der Wörter und der durch sie bezeichneten Begriffe auf eine möglich geringste Anzahl von Wurzeln und ursprünglichen Anschauungen zurückzuführen ist, stellt uns z.B. die Declination der Nomina die Aufgabe, zu zeigen, wie eine kleine Anzahl von Casusformen aus einer ehemals bedeutend grösseren herausgehoben ist. — Endlich sind Gesetze aufzustellen für die Entwicklung u[nd] Geschichte der Sprachen überhaupt.

Es ist nicht zu verkennen, dass die Lösung dieser Aufgaben noch bedeutender, rein historischer, bis jetzt noch nicht ausgeführter Vorarbeiten bedarf, und wir werden solche // historische Arbeiten, welche das angegebene Ziel fest im Auge behalten und sichtbar darauf lossteuern, gern in unsere Zeitschrift aufnehmen.

[Von ihr ausgeschlossen bleiben natürlich alle Untersuchungen über blosse Lautverhältnisse und Etymologien als solche, für welche unser geehrter Freund, Herr Prof. Kuhn, ein anerkanntes Organ leitet.]

In unseren Blättern es ist³ lediglich die psychologische Ausbeute der bekannten, und besonders sicher gestellten Etymologien, um die es zu thun ist, weswegen es wesentlich allein auf die durch Ethymologie u[nd] Sprachgebrauch entwickelte Bedeutung ankommt.

Es mag hier ein Beispiel eingeschaltet werden, wie es deren viele giebt, das anregen könnte. Die sanskritischen Sprachen⁴ haben alle die Categorien⁵ des Adjectivums. Der Gebrauch der Adjectiva ist aber durchaus nicht in allen diesen Sprachen gleich. Was mag es z.B. für eine Bewandniss damit haben, dass unsere deutsche Sprache nicht die schöne Fähigkeit besitzt, die nicht nur die griechische und römische besass, sondern auch noch die heutigen romanischen Sprachen kennen, das Adjectivum zu substantiviren in Fällen wie Poetik, Grammatik, Insect, Mammalia u.s.w.? Warum müssen wir mit ausdrücklicher Hinzunahme eines Substantivs und dem Process einer Zusammensetzung sagen: Sprache=Lehre, Kunst=Lehre, Kerbthier, Säugethier? Dieses umständliche, pedantische Verfahren kann nicht bloss in dem Mangel an elliptischer Kraft gegründet sein, da dieser selbst erst aus der Bedeutung der Adjectiva zu erfolgen scheint. Wir können eben beswegen nicht sagen: die Sprachliche, Buchstäbliche, Künstliche u.s.w., weil wir

¹ In original: Volksgeistes.

² In original: Wortbildungs= und Flexions=Mittel. :

³ Es ist, introduced de Eminescu.

⁴ Die Benennung « sanskritische Sprachen » statt der üblichen sowohl un- bequemen als un- pas senden « indo- ger manisch » aber « indoeuropäisch » hat längst Wilhelm v. Humboldt und neuerdings wieder Bopp empfohlen; wir werden sie an- wenden. Sie scheint um so zweckmässig- ger, als heute ein Missverständniss derselben nicht mehr befürchtet werden darf. Für Laien in der Spra- chwissenschaft sei ausdrücklich be- merkt, dass sie nur aussagt: dmit er Sanskrit-Sprache verwandt; wörtlich aber bedeutet Sans- krit: vollkommen, classisch.

Notă omisă de Eminescu.

⁵ In original: Kategorie.

« Nu poate exista nici o pace generală și nici o prosperitate generală fără idei istorice comune. Fără acele idei care reunesc rasele și popoarele într-o colaborare armonioasă. »

H. G. WELLS

DESPRE PSIHOLOGIA POPOARELOR, VII

Sarcina proximă ar fi, totuși, tratarea tezaurului lexicol, ca volum al fondului de noțiuni ale unui popor. Pentru o limbă în general bogată în cuvinte este caracteristică deja vastitatea volumului. Mai importantă este însă bogăția sau sărăcia în cadrul unor domenii speciale, ca de exemplu dacă limba este bogată în denumiri ale însușirilor senzoriale, ale reprezentărilor religioase, în general ale relațiilor afective. Dar nu depinde atât de varietatea reprezentărilor, cât de profunzimea și acuitatea cu care sesizează popoarele esența lucrurilor și noțiunilor; mai importantă este esența decît finețea diferențierii pe care o relevă.

Insemnătatea originară, etimologică, nu epuizează aproape la nici un cuvînt forma interioară a acestuia; sau, așa cum se obișnuiește să se spună, aproape fiecare cuvînt are mai multe semnificații, care s-au dezvoltat din cea etimologică. Legile acestei evoluții precum și legile dezvoltării tezaurului lexical din numărul relativ mic de rădăcini străvechi — căci ambele sînt interdependente — trebuie expuse atît în general, cît și cu referire la ceea ce este caracteristic pentru diferitele popoare. Trebuie făcut același lucru pentru mijloacele de formare a cuvintelor, a flexiunii, dar într-un mod opus. Căci în timp ce masa cuvintelor și a noțiunilor denumite prin ele este redusă la un număr cît se poate de mic de rădăcini și intuiții originare, declinarea substantivelor de exemplu ne impune sarcina să arătăm felul cum un număr de forme ale cazurilor s-au cristalizat dintr-unul odinioară mult mai mare. În sfîrșit, trebuie stabilite legi pentru dezvoltarea și istoria limbilor în general.

Nu trebuie uitat că soluționarea acestor sarcini are nevoie de lucrări preliminare și mai importante, pur istorice, pînă acum încă neefectuate; Revista noastră reproduce cu plăcere astfel de lucrări istorice, care țin obiectivul indicat ferm sub ochi și-l urmăresc în mod vizibil.

(Se exclud, firește, de la aceasta, toate cercetările privitoare la condițiile simple ale sunetelor și etimologiilor ca atare, pentru care onoratul nostru prieten, profesorul Kuhn, dirijează un organ recunoscut.)

În foile noastre este vorba numai de exploatarea psihologică a etimologiilor cunoscute și deosebit de sigur stabilite, din care cauză contează în mod esențial numai semnificația pusă la punct prin etimologie și limbaj.

Putem intercala aci un exemplu, cum există multe de acest fel, și care ar putea servi ca stimulent. Limbile sanscritice * au toate categoriile adjectivului. Utilizarea adjectivelor nu este însă la fel în toate aceste limbi. Ce sens ar putea avea, de exemplu faptul că limba noastră germană nu posedă frumoasa capacitate pe care o au nu numai cea greacă și romană, ci, de asemenea, și limbile romanice de astăzi — de a transforma adjectivul în substantiv în cazuri ca poetica, gramatica etc.? De ce trebuie să spunem, prin alăturarea expresă a unui substantiv și a procesului unei combi-

* Denumirea de « limbi sanscritice » în locul celei obișnuite, pe cît de incomodă pe atît de nepotrivită, « indogermanică » sau « indoeuropeană » a recomandat-o de mult Wilhelm v. Humboldt, iar mai apoi Bopp; noi o vom întrebuița. Ea pare cu atît mai oportună, cu cît astăzi nu mai poate exista teama de o înțelegere greșită a lor. Pentru laici în filologie vom remarca în mod expres că ea exprimă doar: înrudite cu limba sanscrită; sanscrit înseamnă, verbal: desăvîrșit, clasic.

auch nicht sagen können: die sprachliche, buchstäbliche u.s.w. Lehre statt Buchstaben = Lehre u.s.w.

Mit der Sprache eng verknüpft ist Mythologie. Es scheint uns ein verderblicher Irrthum, den man aber meist begangen hat, dieselbe mit Religion für eins zu nehmen. Dass beide mit einander verwebt sind, kann zwar Niemand leugnen; ja wir gestehen sogar zu, dass die Mythologie einen religiösen Charakter trägt; aber nur um so mehr müssen sie in der Forschung auseinander gehalten werden; denn dem Wesen nach sind sie völlig von einander verschieden. Dies zeigt sich // thatsächlich schon darin, dass nicht alles Mythologische religiös ist, und nicht die ganze Religion in Mythologie steckt. Auch ist Mythologie nicht wesentlich Polytheismus, obwohl dieser immer u[nd] nothwendig viel Mythisches hat. Aber auch der Monotheismus kann seine Mythologie haben. Denn Mythologie ist, wie das Wort der Sprache, eine Apperceptionsform der Natur u[nd] des Menschen, eine Anschauungsweise auf einer gewissen Stufe der Entwicklung des Volksgeistes; sie schliesst keinen Inhalt aus, welcher Gegenstand des Volksbewusstseins⁶ werden kann, also auch nicht die Idee Gottes und der Sittlichkeit. So ist nun die Religion allerdings ihr vorzüglichster Inhalt, aber keinesweges der einzige, noch weniger aber ist die Religion an diese Form gebunden. Nicht also aus Religiosität, wie man gemeint hat, sehen die ältesten Zeiten alles mythologisch an — als wären sie religiöser gewesen als wir und überhaupt als die Zeit späterer, höherer Entwicklung — sondern weil der Volksgeist zuerst nur mythologisch appericipirt, bildete er in der Urzeit auch seine Religion mythologisch; u[nd] so waren es alle seine Erkenntnisse. Weil aber seine Religion mythologisch war, so wurden auch alle seine Erkenntnisse, indem sie mythologisch wurden, zugleich auch religiös. Das mythische Erkennen greift nach religiös = mythischen Kategorien (Göthern, Heroen); und so gilt alle Mythologie als religiös, eben weil sie grosse allgemeine Apperceptionen enthält, die Religion selbst aber die Sehnsucht u[nd] theilweise Erfüllung der Apperception der Natur und Welt durch einen höchsten Begriff ist; und wie theoretisch auch praktisch; Apperception des Ethischen unter einen Ethisch = Höchsten. — Daher ist auch Philosophie mit Religion verwandt und vertritt in den Individuen ihre Stelle; ja die Zusammenfassung und Harmonisirung // der mannigfaltigen und widerspruchsvollen Masse der Endlichkeit geschieht in der Philosophie oft eben so unvollkommen wie in der Mythologie: Spinoza's Substanz ist ein mythisches Wesen wie nur Eines in den Kosmogonien; abstracter aber nicht klarer. Man kann heute noch beobachten, wie das Volk Mythen, und jedes Kind hat seine kleine Mythologie.

Die Mythologie, überhaupt die Sage, ist darum so wichtig für die Völkerpsychologie, weil sich hier, wie nirgends sonst, die Processe der Apperception u[nd] Verschmelzung in den grossartigsten Zügen studiren lassen. Die Umgestaltungen, welche die Sage im Laufe der Jahrhunderte und Jahrtausende erfährt, bieten die anziehendste Erscheinung

Ilustrații la poemul
Luceafărul (1923) de
Mihu TEIȘANU
(M.L.R., nr. inv. 2105)

⁶ În original:
Volkes = Bewusst-
seins.

nații: știința-limbii, știința-artei, animal-reptilă, animal-mamifer? Acest procedeu incomod, pedant își poate avea temeiul nu numai în lipsa de forță eliptică, deoarece chiar și aceasta pare a rezulta numai din semnificația adjectivelor. Tocmai de aceea noi nu putem spune: ca limbă, ca literă, ca artă etc., pentru că nu putem spune nici: teoria limbică, alfabetică etc. în loc de știința alfabetului etc.

Strins legată de limbă este mitologia. Ne pare o eroare dăunătoare, care de cele mai multe ori nu poate fi însă evitată, aceea de a socoti mitologia tot una cu religia. Că cele două sînt împletite între ele nu poate s-o nege de fapt nimeni; ba recunoaștem chiar că mitologia implică un caracter religios; dar cu atît mai mult în cercetare ele trebuie separate; căci în esența lor sînt cu totul diferite una de alta. Aceasta se manifestă deja în fapt prin aceea că nu orice mitologie este religioasă și nu întreaga religie e inclusă în mitologie. De asemenea, mitologia nu este în mod esențial politeism, deși acesta este întotdeauna și în mod necesar foarte mitic. Dar chiar și monoteismul își poate avea mitologia sa. Căci mitologia este, ca și cuvîntul în limbă, o formă de apercție a naturii și a omului, un mod de a concepe la o anumită treaptă a evoluției spiritului popular; ea nu exclude nici un conținut ce poate deveni obiect al conștiinței poporului, deci de asemenea nici ideea de dumnezeu și de moralitate.

Astfel, religia este, deci, conținutul său prin excelență, dar în nici un caz singurul conținut, și mai puțin e însă legată religia de această formă. Deci nu din religiozitate — cum s-a crezut — timpurile cele mai vechi văd totul mitologic — ca și cum ar fi fost mai religioase decît noi și în general decît timpurile evoluției ulterioare, mai înalte, ci, fiindcă spiritul popular percepiind inițial numai mitologic, el și-a format în vremea străveche și religia tot mitologic; și la fel au fost și toate cunoașterile sale. Deoarece însă religia sa era mitologică, la fel au fost și toate cunoașterile sale, ele devenind mitologice și totodată religioase. Cunoașterea mitică tinde spre categorii mitico-religioase (zei, eroi); și astfel orice mitologie contează ca religioasă, tocmai fiindcă ea conține apercții generale mari, religia însă conține nostalgia și în parte împlinirea apercției naturii și lumii printr-o noțiune supremă; și, precum teoretic, la fel și practic: apercția eticului printr-o noțiune etică supremă. — De aceea și filosofia este înrudită cu religia și îi ține locul la indivizi; coroborarea și armonizarea maselor celor mai variate și mai contradictorii ale finalității se produce adesea în filosofie la fel de nedeșăvîrșit ca și în mitologie: substanța lui Spinoza este o esență mitică cum e numai Unul în cosmogonie; mai abstractă, dar nu mai clară. Și astăzi se mai poate observa modul cum poporul are mituri iar fiecare copil își are mica sa mitologie.

der Geschichte des Volksgeistes dar. Die Schöpferkraft, welche die Volksgeister auf diesem Gebiete bewisen haben, kann nicht Staunen genug erregen. Die vergleichende Mythologie, die noch nicht zwei Jahrzehnte alt ist, hat doch schon den Beweis geliefert, dass der gesammte, unüberschbare Sagenschatz der sanskritischen Völker sich aus einem Keime entwickelt hat, der im Verhältniss zu ihm gewiss geringfügiger erscheint als die Wurzeln der sanskritischen Sprachen zu dem ganzen Wort — u[nd] Gedankenreichthum⁷ derselben.

⁷ In original:
Gedanken = Reichthum.

Es schien uns überflüssig, etwas zur Empfehlung der vergleichenden Grammatik zu sagen; aber über die Bestrebungen der vergleichenden Mythologie dürfen wir wohl noch nicht schweigend hinweggehen. Es sollte zwar die Anerkennung des Werthes von Arbeiten, wie [sie unser geehrter Freund, Hr.] Kuhn sie liefert, ebensowohl unumstösslich fest, als allgemein sein; indessen ist zu bemerken, dass auf diesem Gebiete früher so vielfach nicht nur, sondern auch so stark geirrt worden — obwohl wesentlich doch nicht schlimmer, als in der vergleichenden Ethymologie der Wörter — dass man es denen nicht zu sehr verargen kann, welche auch an die neuesten noch nicht glauben wollen, da sie selbst nicht im Stande sind, die vorgetragenen Combinationen gründlich zu prüfen. Sie fürchten, dass nur neue Verwirrungen auftauchen, welche nächstens eben so wie die ältere sich in ihrer Blösse Zeigen werden.

⁸ In original:
kann nun.

30 v

Vielleicht nun kann⁸ folgende einfache Betrachtung Vertrauen einflössen. Wer zweifelt heute noch an der ursprünglichen Gemeinschaft der sanskritischen Sprachen und Völker? Höchstens doch nur Jemand, der Bopps vergleichende Grammatik u[nd] Grimms Geschichte der deutschen Sprache nicht einmal gelesen hat. Man braucht dies nicht nothwendig gethan zu haben und kann ein ganz vortrefflicher, verdienstvoller, ja ein grosser Philologe sein; nur darf man sich dann nicht öffentlich über die Verhältnisse der Sprachenverwandtschaft äussern. Wer aber öffentlich die Ergebnisse jener Werke leugnet, ja angreift, ohne sie genau geprüft zu haben, begeht einen Verstoss gegen die Sittlichkeit, und es hilft nicht zu sagen, Andere haben es auch nicht gethan. Die Einheit also jener Sprachen und Völker vorausgesetzt, kann man dann weiter bezweifeln, dass neben jener Ursprache auch eine Urreligion, eine Urmythologie, urthümliche Sitten im öffentlichen und häuslichen Leben stattgefunden haben müssen? Dieser Folge wird man sich doch schwerlich entziehen können. Nun lehren aber doch viele Erscheinungen, wie zäh solche Urschöpfungen vom Volksgeiste festgehalten werden. Wenn selbst das Christenthum so manche heidnische Anschauung u[nd] Sitte, mehr oder weniger modificirt, bis heute noch lebendig sehen muss: durch welche Kraft hätten im Alterthum jene Vorstellungen der Urzeit sollen vertilgt werden können? Sie haben also die Völker bei ihrer Auswanderung aus den Ursitzen in neue Heimathen begleitet, haben sich dort mannigfach modificirt, sind aber im eigentlichen Stoffe dieselben geblieben. Mehr behauptet die vergleichende Mythologie nicht; der Wahn, als hätten sich die Griechen Sprache, Götter, Sitten, aus Indien geholt, ist ihr fremd.

Wir begreifen, wie abtossend es im ersten Augenblick einem Kenner und Liebhaber der griechischen Schönheit sein muss, den Hermes auf den indischen Hund der Unterwelt, auf einen Kerberos, zurückgeführt zu sehen. Aber soll ihn nicht andererseits auch bald die höchste Bewunderung vor der Schöpferkraft des griechischen Schönheitssinnes erfüllen, welcher aus einem Scheusal die herrliche Göttergestalt hervorzubilden gewusst hat?

Solche Metamorphosen zu begreifen ist die Aufgabe der Völkerpsychologie. Es ist nicht eben vergleichende Mythologie, Geschichte der Mythen, als solche, als philologische Disciplinen, welche wir in unseren Blättern besprochen wünschen; sondern es sind nur die mit den dort gefundenen Thatsachen gestellten psychologischen Aufgaben. Es soll das Wesen der mythischen Anschauungsweise, die Entstehung der Mythen, ihre mannigfaltige Umgestaltung im Volke und später durch die Dichter und endlich ihr Schicksal unter der || Herrschaft des Christenthums, resp. des Buddhismus u.s.w. sowohl aus den in ihnen selbst liegenden Bedingungen, wie auch aus dem Gesamtzustande des Volksgeistes begriffen werden.

31

Mitologia, în general legenda, este importantă pentru psihologia popoarelor, pentru că aci ca nicăieri în altă parte se pot studia procesele aperccepției și contopirii în trăsăturile cele mai mărețe. Transformările pe care le suferă legenda în cursul secolelor și mileniilor oferă fenomenul cel mai atrăgător al istoriei spiritului popular. Forța creatoare, pe care au demonstrat-o spiritele populare în domeniul acesta, nu poate stîrni suficientă uimire. Mitologia comparativă, care nu este însă mai veche de două decenii, a furnizat deja dovada că întregul tezaur de legende ale popoarelor sanscritice s-a dezvoltat dintr-un simbul care în raport cu el apare mai puțin important decît rădăcinile limbilor sanscrite față de întreaga bogăție proprie de cuvinte și de idei ale acestora.

Ni s-a părut de prisos să spunem ceva despre recomandarea gramaticii comparative; dar peste străduințele mitologiei comparative nu putem trece prin tăcere. Anume recunoașterea valorii lucrărilor, cum sînt cele furnizate de stimatul nostru prieten, domnul Kuhn, ar trebui să fie la fel de incontestabilă și generală; totuși trebuia observat că în trecut în acest domeniu nu numai că s-a greșit de multe ori, dar și foarte mult — deși în esență totuși nu mai rău decît în etimologia comparativă a cuvintelor — încît nu trebuie să ne supere atît de tare cei ce nu vor să creadă nici în cele mai noi, deoarece nu sînt în stare să examineze ei înșiși temeinic combinațiile prezentate. Le e teamă că ar putea să apară noi confuzii, care ți-ar arăta în curînd întreaga goli-ciune, așa cum s-a întîmplat celor mai vechi.

Se poate sugera eventual încredere prin următoarea considerație simplă. Cine se mai îndoiește astăzi de comunitatea originară a limbilor și popoarelor sanscritice? Cel mult doar cineva care n-a citit niciodată gramatica comparată a lui Bopp și istoria limbii germane de Grimm. Nu e nevoie să fi făcut aceasta în mod necesar pentru a fi un filolog cu totul excelent, merituos, ba chiar mare; numai că atunci nu are voie să se exprime public cu privire la condițiile înrudirii limbilor. Cine neagă însă public rezultatele acelor opere, ba chiar le atacă, fără să le fi examinat precis, comite o încălcare a moralității și nu ajută cu nimic să se spună că și alții au făcut-o. Deci unitatea acelor popoare și limbi fiind presupusă, se poate dubita mai departe, că, pe lingă acea limbă străveche, trebuie să fi existat și o religie străveche, o mitologie străveche, obiceiuri străvechi în viața publică și familială? Ar fi totuși foarte greu să te sustragi acestei concluzii. Dar numeroase fenomene arată cit de stăruitor se cramponează spiritul popular de astfel de creații străvechi. Dacă chiar și creștinismul trebuie să vadă că și astăzi sînt încă vii unele concepții și moravuri păgine, mai mult sau mai puțin modificate, ce forțe ar fi putut să extermine în antichitate acele reprezentări ale vremii străvechi? Acestea au însoțit, deci, popoarele în emigrarea lor din locurile de așezare străvechi în noile patrii: aici s-au modificat în mod diferit, au rămas însă aceleași în ce privește substanța lor propriu-zisă. Mitologia comparată nu susține mai mult; îi este străină părerea greșită că grecii și-ar fi adus din India, limba, zeii, moravurile.

Înțelegem cit de respingător trebuie să-i fie la prima vedere unui cunoscător și amator al frumuseții grecești, să-l vadă redus pe Hermes din ciinele indic al Infernului, într-un Cerber. Pe de altă parte însă, nu trebuie oare să-l cuprindă numai decît admirația în fața forței creatoare a simțului estetic grecesc, care s-a priceput să scoată dintr-un monstru cea mai frumoasă figură de zeu?

Este sarcina psihologiei popoarelor să înțeleagă astfel de metamorfoze. Nu e chiar o mitologie comparată, istoria miturilor ca atare, ca discipline filologice, cele pe care voim să le discutăm în paginile noastre; ci doar sarcinile psihologice relevate de faptele găsite acolo. Trebuie să se înțeleagă esența modului de exprimare mitică, nașterea miturilor, transformarea lor variată în sinul poporului și, mai tîrziu, de către poeți și, în sfîrșit, destinul lor sub dominația creștinismului, respectiv a budismului etc., atît din condițiile inerențelor înșile, precum și din starea generală a spiritului popular.

Dacă limba și mitologia trebuie să ne dea lămuririle cele mai profunde privitoare la latura intelectuală a spiritului popular, atunci învățăm să cunoaștem un popor din comportamentul său față de religie, atît pe latura teoretică, cît și practică și afec-

Wenn Sprache und Mythologie uns die tiefsten Aufschlüsse über die intellectuelle Seite des Volkgeistes zu geben haben: so lernen wir ein Volk aus seinem Verhältnisse zur Religion zugleich von der theoretischen, praktischen und gemüthlichen Seite kennen. In der Religion⁹ zeigt sich der ganze Mensch. Hier enthüllen sich seine Ideale, was er als das Letzte und Erste erkennt, als das Höchste verehrt, als den eigentlichen Zweck erstrebt.

⁹ In original, subliniat.

Es ist hier wieder zuerst die uranfängliche Entstehung der Religion, der Gottesidee¹⁰ und Gottesverehrung¹¹ allgemein psychologisch zu zeigen; dann, wie, auf welchen Wegen, die Verschiedenheit entstehen konnte, in der die religiöse Idee sich ausbildete. Zwei entgegengesetzte Fehler wollen wir hier abweisen, die sich nur durch das Geistreiche u[nd] das Grossartige des Irrthums einschmeicheln konnten. Unbefangen betrachtet, können wir wohl nur eine Gedankenlosigkeit erstlich darin sehen, wenn man die verschiedenen Religionen für nichts anderes als „den getreuen Widerschein der Natur der Länder“ erklärt. Als wenn der Volksgeist nur der passive, an sich leere, rein aufnehmende Spiegel der Oertlichkeit wäre, in der das Volk lebt! — Nicht weniger gedankenlos ist genau genommen die andere Ansicht, die freilich durch eine grossartige Weltanschauung getragen wird. Nach ihr ist jede Religionsform eine Offenbarung, und d.h. Selbstschöpfung des Absoluten, Gottes selbst. Diese Ansicht Hegels, die bei ihm durch die bald menschenvergötternde, bald gottvermenschlichende Dialektik verwirrt und abgestumpft wird, tritt positiver hervor bei Weisse, am positivsten, ich hätte beinahe gesagt am crassesten, bei Schelling. Nicht die Völker haben sich hiernach ihre Religionen gebildet, sondern in den Völkern hat Gott die Religionen, und in den Religionen sich selbst geschaffen. Zeus war eine Wirklichkeit, ein wirklicher Gott, war wirklich der ewige, einzige Gott, der und wie er sich im griechischen Volksgeiste schuf. Das heisst doch in kräftiger Weise den Menschen als Gefäss Gottes auffassen: wenn nicht vielmehr in einer schlaffen, menschlichen Wesen zerstörenden Weise. Dahin führte der unschuldige Gedanke, dass in allen Wirklichen Vernunft ist!

¹⁰ In original: Gottes = Idee.

¹¹ In original: Gottes = Berchrung.

Wie es sich mit der Wahrheit und mit dem Irrthum der heidnischen Religionen und aller Religion verhält, dies zu untersuchen, gehört der Religionsphilosophie¹². Der Völkerpsychologie liegt es nur an die Religion aus dem Volksgeiste der sie schuf, zu entwickeln oder die Eigenthümlichkeit des Volksgeistes in ihm wieder zu erkennen, und || zwar mit Ausschluss jeder anderen Wirkungsweise als der [allgemeinen] psychologischen Causalität.

¹² In original: Religions = Philosophie.

Man täusche sich auch darüber nicht: jedes Volk hat seine Religion; die Katholicität ist und war unmöglich. Der Deutsche, der Italiener u[nd] der Griechen haben u[nd] hatten zu allen Zeiten verschiedene Religionen, weils sie verschiedene Völker sind. Man rede also weniger vom Christenthum, als von den Christlichen Völkern und zwar von jedem derselben besonders. Denn der Volksgeist ist das eigentliche Agens, das die Botschaft hört u[nd] sie deutet u[nd] versteht, wie es kann. Wenn es eine wirkliche Catholicität¹³ geben kann, so ist es die der Theologie oder jeder Wissenschaft. Diese eignen zunächst nicht dem Volke u[nd] können demselben auch fern bleiben; die Individuen aber können sich wohl von den Schranken des Volksgeistes befreien, sie können von allgemeinen Ideen so sehr ergriffen u[nd] durchdrungen werden, dass ihre ursprüngliche Bestimmung durch den Volksgeist dadurch verschwindet oder auf ein Minimum reducirt wird. Diese Individuen können dadurch befähigt werden, die Vermittelung allgemeiner Ideen mit dem besonderen Volksgeist zu bewirken; wenn sie nur nicht, was im Mittelalter von Theologen u[nd] Juristen gleich sehr und vielfach geschehen¹⁴ ist, bei dem Anschluss an eine ausserationale Allgemeinheit der Ideen es verlernen, den Echten Sinn des eigenen Volkes zu achten und zu beachten. Daher z.B. ein Luther kommen musste, um den geraderen Weg vom deutschen Volksgeist zum Christenthum zu zeigen.

¹³ In original: Katholicität.

¹⁴ Seris deasupra; inițial: betriebe, șters.

Der Cultus ist eine ideale Praxis¹⁵; es sind die Höflichkeitsformen im Betragen gegen die Gottheit. In ihm zeigt sich die Kraft des Volksgeistes, religiöse Gedanken in Handlungen zu symbolisiren. Er ist also auch eine Sprache, eine minische, insofern nicht

¹⁵ In original, subliniat.

tivă. În religie se manifestă omul întreg. Aci se relevă idealurile sale, pe care le recunoaște el ca ultim și prim, pe care le respectă ca supremul scop propriu-zis, spre care năzuiește.

Aci trebuie din nou să se arate în general psihologic mai întâi nașterea originară a religiei, a ideii de dumnezeu și a venerării lui dumnezeu; apoi cum și pe ce căi a putut lua naștere diversitatea în care s-a format ideea religioasă. Vrem să eliminăm aci două greșeli contradictorii ce nu s-au putut furișa decît prin caracterul spiritual și marea erorii. Considerînd fără preocupare, nu putem vedea, desigur, decît o lipsă de gîndire în faptul de a declara diversele religii nimic altceva decît « reflectarea fidelă a naturii țărilor ». Ca și cum spiritul popular ar fi doar oglinda pasivă, în sine goală, pur înregistratoare, a localităților în care trăiește poporul! Nu mai puțin negîndită este, considerată îndeaproape, și cealaltă părere, care e însă vehiculată de o concepție măreață despre lume. Potrivit ei, orice formă a religiei este o revelație, și aceasta înseamnă autocrearea absolutului, a lui dumnezeu însuși. Această părere a lui Hegel, care la el este confuză și opacă, prin dialectica lui care cînd îl divinizează pe om, cînd îl umanizează pe dumnezeu; ea apare ca mai pozitivă la Weisse, și mai pozitivă încă, aș spune, aproape mai pregnantă la Schelling. Potrivit acesteia, nu popoarele și-au format religiile, ci dumnezeu a creat religiile în sinul popoarelor, iar în religii s-a creat pe sine. Zeus era o realitate, un zeu real, era cu adevărat zeul etern, singurul, acela și așa cum s-a creat el în spiritul popular grecesc. Aceasta înseamnă, totuși, într-un mod mai pregnant, ca omul să fie conceput ca un *vas* al lui dumnezeu: dacă nu, dimpotrivă, într-o ființă umană somnolentă, distrugătoare. La aceasta a dus ideea nevinovată că există rațiune în tot ce e real!

Ține de filosofia religiilor să se cerceteze care este situația privind adevărul și eroarea religiilor păgîne și a oricărei religii. Pentru psihologia popoarelor contează doar faptul de a dezvolta religia din spiritul popular, care a creat-o, sau de a identifica particularitatea spiritului popular din el însuși, și anume cu excluderea oricărui alt mod de înțiruire decît cel general, al cauzalității psihologice.

Să nu ne amăgim în această privință: fiecare popor își are religia sa; catolicitatea este și a fost imposibilă. Germanul, italianul și grecul au și au avut în toate vremile religii diferite, pentru că sînt popoare diferite. Să se vorbească deci mai puțin de creștinism, decît de popoarele creștine, și anume în mod separat de fiecare dintre ele. Căci spiritul popular este agentul propriu-zis care aude mesajul, îl interpretează și îl înțelege, așa cum poate. Dacă ar putea să existe o catolicitate reală, ea nu ar putea fi decît aceea a teologiei sau a oricărei științe. Acestea nu aparțin mai întâi poporului și pot chiar rămîne departe de el; dar indivizii se pot, desigur, elibera de limitele spiritului popular, ei pot fi prinși și pătrunși de idei generale în așa măsură încît, prin aceasta, dispăre sau se reduce la un minim determinarea lor originară de către spiritul popular. Acești indivizi pot deveni, prin aceasta, capabili să realizeze acomodarea ideilor generale cu spiritul popular special, dacă prin legătura cu un ansamblu internațional de idei nu uită să respecte și să observe sensul veritabil al propriului său popor, așa cum s-a întîmplat foarte adesea în Evul Mediu cu teologii și juriștii. De aceea a trebuit să vină, de exemplu, un Luther, pentru a arăta drumul cel mai drept de la spiritul popular german spre creștinism.

Cultul este o practică ideală; constituie formele de politețe față de divinitate. În el se manifestă forța spiritului popular de a simboliza idei religioase în acțiuni. El este deci și o limbă, una mimică, în măsura în care nu intră în rugăciune și limba poporului. Așa cum în limbă sunetele cu răsunet plăcut pot fi o latură frumoasă a acesteia, dar nicidecum esențialul ei, care, dimpotrivă, constă în semnificație, la fel și în cult nu frumusețea formei este cea care contează, ci profunzimea semnificației. Tocmai în această privință se diferențiază însă popoarele, predominînd cînd una, cînd cealaltă latură.

În legendă și cult se găsesc primele elemente ale poeziei și ale celorlalte arte. Apar apoi, în împrejurări favorabile, imnul, deci lirica, și eposul și drama, abia diferen-

die Wortsprache hinzutritt im Gebet. Wie nun bei der Lautsprache Wohlklang eine schöne Seite derselben sein kann, aber keinesweges das Wesentliche ist, welches vielmehr in der Bedeutsamkeit liegt: so ist es auch beim Cultus nicht die Schönheit der Form, auf die es ankommt, sondern die Tiefe der Bedeutsamkeit. In dieser Rücksicht aber unterscheiden sich eben die Völker, indem bald diese, bald jene Seite vorwiegt. ||

32

In Sage u[nd] Cultus liegen die ersten Elemente der Dichtung u[nd] der übrigen Künste. Hymnus, also Lyrik, u[nd] Epos u[nd] Drama, im Ursprung kaum geschieden, treten dann, unter günstigen Umständen, gesondert u[nd] selbständig hervor. Wie Sprache, Mythos u[nd] Religion Schöpfungen des Volksgeistes sind: so sind auch die Anfänge der Poesie Volksdichtung die sich besonders in der Lyrik, am viel wunderbarsten im Epos offenbart.

Hierüber walten noch viel Missverständnisse ob, unter dStreit über Homer ist noch fern von seiner Schlichtung. Der Grund aber, weswegen man bisher in der Behandlung der homerischen Frage nicht recht glücklich war, liegt nicht bloss darin, dass man meist den Gesichtskreis zu beschränkt hielt — indem man den Blick nicht von Homer wandts, da man doch nur durch Erforschung u[nd] Vergleichung aller epischen Dichtungen aller Völker zum Ziele zu gelangen hoffen kann; — sondern es kommt noch der Mangel der Völkerpsychologie hinzu, die den Letzten Aufschluss über das Wesen der ¹⁸ Volkspoesie, über das Verhältniss des Dichters zum Volksgeiste zu geben hat. Der Philologe Wolf hätte also über den Philosophen Fichte, der ihm freundlich sagen liess, dass er schon selbst ähnliche Gedanken wie Wolf über Homer gehabt habe, nicht spötteln sollen; er hat sich dabei eben nur in der philologischen Eigenschaft gezeigt, welche schon die Alexandriner besaßen. Auch werde ich mich wohl hüten, Herdern, der ebenfalls schon vor Wolz manches über Homer gedacht haben wollte, ohne weiteres „Perfidie“ vorzuwerfen. Herder war schwach, nicht gemein. Ein Mann, der so viel Volksliteratur kannte, wie er, und wer so viel über den Volksgeist nachgedacht hatte, wie Fichte, könnte recht wohl eine Vorstellung von Homer gewinnen, die sich um so viel der Wahrheit näherte, als sie sich von der herrschenden Ansicht entfernte. Hatte doch auch schon der Italiener Vico eine schöne Ahnung vom wahren Homer. Und wie viel mehr als Ahnung ist Wolf's Ansicht?

¹⁸ Wessen der,
scrise deasupra.

Nach unserer Ueberzeugung kann auch die geneueste Untersuchung der homerische Gedichte die Frage über ihre Entstehung nicht zum Ziele führen. Die Erforschung des vorliegenden Thatbestandes || muss zwar die Grundlage aller weiteren Betrachtung bilden; sie muss sich aber anschliessen an die vergleichende Erforschung aller Volksliteraturen. Durch die Vergleichung soll hier so wenig wie irgendwo das Eigenthümliche jedes Volkes verwischt werden; sondern durch Gegeneinanderstellung der Volksgeister soll der Charakter eines jeden und so auch die Einzigkeit Homers ans rechte Licht treten. Das Letzte Wort hierbei aber bleibt der Völkerpsychologie.

Wie wenig selbst unter den besseren Philologen mancher sich in die streitige Frage u[nd] in die Ansicht seiner Gegner zu versetzen weiss, mag der verdienstvolle Grote beweisen, der es tadelte, dass sich die Untersuchung bis zum Erscheinen seiner Geschichte Griechenlands so vorzüglich um die Ilias bewegt habe, statt mit dem Leichterem anzufangen, und das Leichtere sei die Odyssee! — Was nun aber auch dieses letztere Epos betrifft, ist denn wohl seine Einheit derartig, dass sie für die Frage augenblickliche Entscheidung herbeiführen muss? Ist es etwa die Einheit einer Antigone? oder auch eines Lear? Welche Einheit, bei der so viel Gelegenheit zu Einschiebseln bleibt! Die Concentration, die man so sehr bewundert, ist doch, genau besehen, weniger eine Einheit als bloss ein geschickter Rahmen, der das Mannigfaltige, ohne inneren Zusammenhang an einander Gereichte, in einer u[nd] derselben Peripherie zusammenhält. Und, was die Hauptsache ist, wer hat denn schon ergründet, welche Einheit in einer Volksdichtung möglich ist, und welche nicht? Welche nothwendig den bewussten Plan eines besonnen Dichters erfordert? Könnte nicht sogar jene zusammenfassende Unordnung der Odyssee statt der bloss anreihenden mehr ein Ereigniss in der Geschichte der Volksdichtung als eine poetische That sein? Doch nicht erörtern wollen wir hier die Aufgaben der Völkerpsychologie, sie nur bezeichnen. ||

(Transliterare de D. VATAMANIUC)

32 v

țiate la originea lor, ca genuri separate și independente. Sînt creații ale spiritului popular, la fel cu limba, ca mitul și religia: tot așa sînt creația poetică populară și începuturile poeziei, care se manifestă îndeosebi în genul liric, dar cel mai minunat în epic.

Cu privire la aceasta, mai persistă multe neînțelegeri, disputa referitoare la Homer e departe de a fi fost încheiată. Dar motivul pentru care n-a fost prea fericit tratată problema homerică nu constă doar în faptul că, de cele mai multe ori, punctul de vedere a fost menținut prea limitat, neabătînd privirea de la Homer, căci numai prin cercetarea și compararea tuturor poemelor epice ale tuturor popoarelor se poate spera să se ajungă la țintă; — ci la aceasta se mai adaugă și lipsa psihologiei popoarelor, care trebuie să ofere ultima revelație privitoare la esența poeziei populare, la raportul poetului cu spiritul popular. Filologul Wolf n-ar fi trebuit să ironizeze pe filosoful Fichte, care pusese să i se spună în mod amical că el însuși avusese idei asemănătoare cu ale lui Wolf despre Homer; el s-a manifestat în acest caz numai în calitatea de filolog, pe care o posedaseră deja alexandrinii. De asemenea, mă voi feri, desigur, să-i reproșez fără discuție, „perfidia“ lui Herder care, pretindea de asemenea că a gîndit unele lucruri despre Homer încă înaintea lui Wolf. Herder era slab, nu ordinar. Un bărbat care cunoștea atît de multă literatură populară ca el și care meditase atît de mult asupra spiritului popular, ca Fichte, putea să obțină foarte bine o idee despre Homer care să se apropie cu atît mai mult de adevăr, cu cît se îndepărta de părerea predominantă. Căci deja italianul Vico avusese o presimțire frumoasă despre adevăratul Homer. Și cu cît este mai mult decît o presimțire părerea lui Wolf?

După convingerea noastră nici cea mai precisă cercetare a poemelor homerice nu poate soluționa problema nașterii lor. Examinarea situației prezente trebuie să formeze, de fapt, baza oricărei cercetări viitoare; ea trebuie însă să se atașeze de examinarea comparată a tuturor literaturilor populare. Prin comparație nu trebuie să se șteargă aci ceea ce e caracteristic fiecărui popor, ci, printr-o confruntare a tuturor spiritelor populare, trebuie să apară în lumina adevărată fiecare spirit popular și astfel, de asemenea, și unicitatea lui Homer. Ultimul cuvînt rămîne însă aci pe seama psihologiei popoarelor.

Cît de puțin e în stare să se transpună chiar și cei mai buni dintre filologi, în chestiunea disputată și în părerea adversarului său, o poate dovedi merituosul Grote, care blama faptul că pînă la apariția istoriei Greciei scrisă de el, cercetarea evoluase atît de predilect în jurul *Iliadei*, în loc de a începe cu cea mai ușoară, iar cea mai ușoară ar fi *Odissea*. — Cît privește însă această ultimă epopee, unitatea ei este oare de așa natură, încît ea trebuie să aducă instantaneu soluția în această chestiune? Are oare unitatea Antigonei? sau a unui Lear? Ce fel de unitate în care există atît de multe cazuri de interpolat! Concentrarea ce se admiră atît de mult este, doar, cercetată de aproape, mai puțin o unitate, cît un cadru abil, care ține laolaltă lucruri atît de variate, fără o corelație intimă, în una și aceeași periferie. Și, ceea ce este esențialul, cine a demonstrat deja ce unitate e posibilă într-o literatură populară, și care nu e? Care pretinde în mod necesar un plan conștient din partea unui poet lucid? N-ar putea fi chiar acea dezordine a *Odissei*, în loc de simpla înșirare, mai degrabă un eveniment în istoria creației poetice populare decît un act poetic? Totuși nu vrem să discutăm aci sarcinile psihologiei popoarelor, ci doar să le caracterizăm.

(Traducere de G. PINTEA)

POLIFONIA SPIRITULUI

T. Maiorescu

DIN PREOCUPĂRILE SALE PENTRU LITERATURA UNIVERSALĂ

ASA CUM REZULTĂ DIN ÎNSEMNĂRILE sale, una din îndeletnicirile lui Maiorescu, mai susținute și mai variate în anii adolescenței, a fost, pe de o parte, traducerea în românește a unor creații literare străine care l-au impresionat atunci în mod deosebit, iar, pe de alta, traducerea în germană a unor producții poetice românești, ba chiar și a unor pagini din marile creații literare clasice. Aflat pe băncile școlii tereziane de la Viena, adolescentul făgăduia chiar continuarea sistematică a acestei activități. Cu timpul, însă, entuziasmul său în această direcție s-a domolit și, fără a se stinge cu totul, nu s-a mai manifestat decât sporadic, atenția și disponibilitățile viitorului critic fiind atrase spre alte domenii, considerate de el mai importante.

Dar chiar și astfel, lui Maiorescu i se datorează, de pildă, tălmăcirea în limba română a *Aforismelor* lui Schopenhauer, a dramei ibseniene *Copilul Eyolf*, a unor nuvele ca *O bună pescuire*, a spaniolului Pedro de Alarcon, *Norocul*, a americanului Francis Bret Harte, a unei povestiri din literatura chineză: *Văduva necredincioasă*, a unui eseu de Maeterlinck, a numeroase creații ale unor mari poeți europeni ca: Goethe, Schiller, Byron, Lessing, Klopstock, Heine, Uhland, Lenau, precum și a unor fragmente din scrierile moralistilor, Cardinalul de Retz și Lord Chesterfield. Până și cu puțin înainte de a închide pentru totdeauna ochii, Maiorescu traducea pentru compatrioții săi cuvîntarea plină de înțelepciune asupra bătrîneții a lui Jakob Grimm.

În afară de aceste traduceri publicate, manuscrisele lui Maiorescu au conservat numeroase altele, făcute de-a lungul întregii sale vieți,

care n-au văzut niciodată lumina tiparului. Din acestea, aflate în caietele ms. nr. 11298 de la Biblioteca Centrală de Stat și ms. nr. 9155 9156 și 11026 de la Muzeul Literaturii Române¹, prezentăm cititorilor revistei „*Manuscriptum*” câteva, fiecare cu istoria ei, dar toate răspunzînd dorinței lui Maiorescu nu numai de a cunoaște cît mai mult din creația spirituală universală, ci și de a o împărtăși în tălmăcire semenilor și compatrioților săi, potrivit preceptului goethean: « Ni se duce tot ciștigul vieții, dacă nu ne putem împărtăși și altora ».

Cea dintîi traducere pe care o face din engleză este un fragment din *Pick-Wick-Club* de Charles Dickens, *Manuscrisul unui nebun*. Acesta s-a păstrat în două variante manuscrise, și anume în carnetul aflat la Muzeul Literaturii Române, nr. 11026, f. 1^r — 2^r și în caietul de *Încercări literare*, aflat la Biblioteca Centrală de Stat, nr. 11298, partea I, pp. 1—30, pîrînd să fie totodată prima traducere făcută de Maiorescu, la vîrsta de 15 ani, în vacanța anului 1855, înainte de a-și începe jurnalul (în noiembrie 1855).

Textul traducerii, scris destul de curat în carnetul nr. 11026, e posibil să nu fie prima redactare, dar este cu siguranță anterior variantei notate în caietul ms. nr. 11298, care începe și el tot cu această traducere din 1855 și sîrșește cu însemnări din 1915. Dealtfel, cele două manuscrise prezintă foarte puține deosebiri. O curiozitate demnă de relevat: în carnetul nr. 11026, adolescentul scrie, de pildă,

¹ Care au ieșit recent la lumină și urmează să apară în cadrul vol. III al ediției de *Opere* ale lui Titu Maiorescu (col. *Scriitori români*), Ed. „Minerva”, sub tipar.

1855.

Din

Pick-Wick-Clasp

de

Boz (Charles Dickens)

Manuscrisul unui nebun.

{Tradus în Augustu}
în Heiligenstadt Anglii German

trebuie, iar în caietul nr. 11298, *debuie*, fără îndoială pentru a se încadra în normele etimologice ale publicațiilor transilvănene, unde va fi avut intenția să trimită traducerea spre publicare. În această perioadă, sub influența tatălui său, Titu Maiorescu se silea ca scrisul său în limba română să fie aidoma celui al cărturarilor români din Transilvania. Un exemplu ilustrativ în acest sens îl constituie însăși nota de la f. 1 a ms. 11026; «Ocupindu-mă în feriele anului 1855 cu leptura lui Boz (pseudonimul lui Ch. Dickens — n.n.), tradusei în Heiligenstadt episoda următoră în august».

Manuscrisul unui nebun — a rămas singura traducere a lui Maiorescu din opera lui Dickens, pe care se vede că l-a apreciat mai mult în tinerețe. În ianuarie 1856 el continua să fie preocupat de scrierile lui Boz, de bună seamă în legătură cu studiul foarte susținut, în aceea perioadă, al limbii engleze. După aceea, însă, chiar dacă va mai citi opera scriitorului englez, nu va mai încerca să traducă nimic din ea.

Distihul *Așteptare și împlinire* de Schiller este tradus în «mai 1856» și se păstrează în două caiete manuscrise: nr. 9155, f. 31^v, de la Muzeul Literaturii Române, și nr. 11298, p. 37, de la Biblioteca Centrală de Stat. Schiller era, cu siguranță, studiat temeinic la Institutul Theresianum. Maiorescu nu va mai traduce însă altceva din creația marelui poet german,

pe care mărturisește în jurnal că o prețuia. La sfârșitul aceluiași an va cuteza, totuși, să parodieze, în limba germană, în cadrul improvizației *Lustspiel ohne Namen* (= *Comedie fără nume*), două din cunoscutele creații dramatice schilleriene, *Don Carlos* și *Fecioara din Orléans*.

De opera lui Lessing, Maiorescu se ocupă în mod deosebit în vacanța anului 1856, când traduce mai multe poezii. Dar încă de la începutul anului, la 3 ianuarie, nota în *Jurnal* că tradusesese «din *Filota* (de Lessing)», iar la 24 ianuarie scria: «În altă privință, gîndesc, pînă cînd voi absolve gimnaziul, să fie scris de mine: *Filota*, *Minna von Barnhelm*, *Gramatica atîna* a lui Curtius, *Miss Sara Sampson*, *Emilia Galotti*. Pînă voi ieși ca doctor de 2 grade (filosof și iura) [...] voi traduce pe Lessing complet, afară de poezii» (v. *Jurnal și Epistolar*, ed. ns., București, Ed. „Minerva”, 1975, pp. 13, 18–19). La sfârșitul aceleiași luni ianuarie se gîndea chiar să trimită traducerea micii drame a lui Lessing, *Philotas*, spre publicare în „*Foaie pentru minte, inimă și literatură*”, suplimentul literar al „*Gazetei Transilvaniei*” (*ibidem*, p. 23). Va renunța însă la această intenție, așa cum va părăsi curînd și ideea traducerii complete a operei lui Lessing, «afară de poezii». Din cele cinci poezii traduse în septembrie 1856: *Cîntec ispaniol*, *Cîntec eroic al spartanilor*, *La o amatoare de tragedie*, *La o damă*, *Voia lui și voia ei*, o prezentăm aici pe ultima, un mic dialog în versuri, care nu s-a păstrat decît în ms. nr. 9155, f. 38^{r-v} și este datată «12 septembrie 1856». După traducerea acestor scurte poezii, Maiorescu îl va abandona definitiv pe Lessing.

Traducerea distihului *La Raffael* se leagă de un mic incident petrecut în școală, pe care Maiorescu îl consemnează în *Jurnal*: «18 octombrie 1856. Pentru astăzi, sîmbătă, fusese hotărît de profesorul Richter să-i prezentăm o lucrare la latină, ne-o dăduse de o săptămînă; eu o și aveam gata și; pe lingă asta, lucrasem mult mai mult decît ni se preserisese; totuși, ceilalți domnișori din camera mea lăsaseră treaba plină la ultima zi (vineri) și nici măcar atunci nu voiau să se apuce de ea; s-au dus deci la Richter și i-au spus că ar fi avînd prea mult de lucru și că abia luni ar putea s-o termine; profesorul s-a supărat foarte tare, dar, în cele din urmă, s-a înduplecat să îngăduie celor care nu o aveau gata să o poată aduce luni. Asta s-a întîmplat ieri. Eu însă,

care o aveam gata, am dat-o astăzi (la termenul stabilit), și anume am fost singurul care am făcut-o azi. Richter a primit-o foarte bucuros. — Dar ceilalți? Îndeosebi cei din camerata mea! — „Ăsta e cea mai mare secătură din școală“, a zis Helm. Saxonul Linz a vrut să-mi facă altă figură: astăzi, în timp ce mă aflu la biserică, mi-a ascuns lucrarea, ca să n-o pot preda. Dar eu m-am dus la profesor și l-am rugat să facă să mi se dea îndărăt lucrarea, ceea ce s-a și întâmplat. Italianul Carcano mi-a zis: „Canalie valahă!“ Când am auzit asta, am început să rid în hohote. » (*Jurnal și Epistolar*, I, pp. 13—15).

După cum se știe, Maiorescu socotea studiul limbii latine în școală de o mare importanță pentru formarea spirituală a elevilor și el însuși, încă pe băncile Terezianului, lucra « mult mai mult » decât colegii săi la latină. Scrierile cardinalului Pietro Bembo (1470—1547), secretarul Papei Leon X, făceau, probabil, parte din programul de studiu al clasei. Cardinalul, prelat foarte instruit, unul din promotorii de frunte ai Renașterii italiene, cunoscut mai mult ca umanist decât ca prelat, poseda strălucite cunoștințe clasice, latina scrierilor sale avind puritatea scrierilor lui Cicero, ceea ce i-a determinat pe contemporani să-l numească *Ciceronianul*. Bembo a scris, în afară de o *Istorie a Veneției* de la 1486 la 1513, mici scrieri literare și polemice, precum și poezii delicate, imitate după Petrarca, străbătute de idei filosofice și de sentimentul iubirii.

În afară de tema dată de profesor, elevul Maiorescu se simte îndemnat în acea zi de 18 octombrie 1856, să traducă și în românește măcar două versuri din scrierile cardinalului literat, care s-au păstrat în două manuscrise maioresciene: nr. 9155, f. 40^v, și în nr. 11298, p. 42.

De opera lui Goethe, care îi va deveni lectură de căpătii până la sfârșitul vieții, Maiorescu se apropie tot în acel an de grație 1856.

Însemnările din jurnal dezvăluie interesul crescînd al adolescentului pentru opera marelui poet german și în anul următor. Astfel, la 7 ianuarie 1857, își propunea: « mă apuc apoi de Goethe »; la 24 nota: « cetesc necurmat Goethe »; la 25 își exprima nemulțumirea față de imaginea derutantă a poetului oferită de un biograf al său: « om curios a fost Goethe cît a trăit, și toate vorbele frumoase din opurile lui mi se par acum ca o ironie; de a vorbi e frumos, dar a se purta mai cumsecade e și

mai frumos. Un lingușitoriu reptil, în politică un tîlhar, în morală un curvar, în purtarea către Klopstock, Merk, Herder etc. un copil arțăgos » (*Jurnal și Epistolar*, I, pp. 52—53). Aceste aspre aprecieri se vor modifica însă curînd, iar, la revederea jurnalului, Maiorescu va adnota întregul pasaj: « Ce altă părere mai tirziu! » Dealtfel, chiar de pe atunci admirația sa pentru Goethe este exprimată fără rezervă: la 9 aprilie 1857 citea « în genialele *Afinități elective* ale lui Goethe » fraze pe care nu se putea abține de a le transcrie în jurnal; la 18 aprilie era cufundat în biografia lui Goethe de Lewes, a cărei lectură îi trezește un « sentiment ciudat »: « Am găsit în Goethe — scrie el — în istoria evoluției lui spirituale, unele trăsături care coincideau mult cu mine, care uneori erau scoase din sufletul meu » (*ibidem*, pp. 80, 81).

Jurnalul nu ne dezvăluie nimic despre momentul în care elevul Maiorescu începe să traducă în românește din opera lui Goethe. Între 27 octombrie și 1 noiembrie 1856 lipsește orice însemnare. Cea dintîi poezie a titanului de la Weimar transpusă de Maiorescu în limba română la « 30 octomvrie 1856 » este (pură întâmplare?) povestea titanului înlăntuit de stîncă, pedepsit pentru a fi dăruit oamenilor focul. Traducerea poeziei *Prometeu*, din ciclul *Vermischte Gedichte* (= *Poezii diverse*), era, de bună seamă, considerată importantă de tînărul Maiorescu, pentru că o nota — ca un *memento* — și pe dosul copertei altui caiet decât acela în care este transcrisă traducerea, și anume, carnetul ms. nr. 11026, aflat la Muzeul Literaturii Române, care conține traducerea *Manuscrisului unui nebun* de Dickens și lucrări științifice originale, redactate în limba germană.

Poezia *Prometeu* s-a păstrat și ea în două caiete manuscrise maioresciene: ms. nr. 9155, ff. 41^v—43^r și ms. nr. 11298, pp. 43—46.

În aceeași toamnă a anului 1856, la o săptămîină după *Prometeu*, Maiorescu mai traducea « în românește două mici poezii elegiace ale lui Goethe » (*ibidem*, p. 47). Cele două poezii, traduse la « 5 noiembrie 1856 » sînt *Mormintul lui Anacreonte* și *Din Veneția*. Prima s-a păstrat în două variante manuscrise: în ms. nr. 9156, f. 3^r și în caietul de *Încercări literare*, ms. B.C.S., nr. 11298, p. 47; cea de-a doua, *Din Veneția*, ni s-a transmis într-o singură redactare, în cadrul carnetului ms. nr. 9156, f. 3^r.

Din anul următor, 1857, datează traducerea în limba germană a unui fragment din *Odiseea*.

Manuscrisul unui nebun

(Tradus în august
în Heiligenstadt lângă Viena)

Da, a unui nebun! Cum mi-ar fi sfișiat cuvîntul ista înainte de vro cițiva ani inima! Cum ar fi sculat fiorile, cari veneau peste mine! Cum mi-ar fi gonit singele ferbind și arzînd prin vine, până cînd îmi stau sudorile de frică în picături mari și înghețate pe pele și-mi tremurau măduarele de groază! Acum îmi place vorba asta: are un sunet minunat. Arătați-mi regele, a cărui căutătură minioasă insufla vrodată atîta frică, ca ochiul scîntietor a unui nebun, a cărui lanțuri și sabie sunt pe jumătate atît de tari și securi ca prinsura de fer a nebuniei! Să fii privit ca un leu silbatic prin grătiile de fer, să scîrșnești cu dinții și să urli prin noaptea lungă și tăcută, pe lângă sunetul voios al lanțului celui greu — și desfătat printr-o muzică astfel de zeiască să te tăvălești și să te arunci în paie — urra! turnul nebunilor!

Mi-aduc aminte de zilele cînd încă mi-era frică de nebunie; cînd tresăream din somn, mă aruncam pe genunchi și plingeam la Dumnezeu, să mă cruțe de blasfemul familiei mele; cînd fugeam de societatea celor voioși și fericiți, mă ascundeam într-un loc singuratic și întrebuițam orele de repaos spre a observa creșterea frigurilor, cari erau să-mi prăpădească creierii. Eu știam prea bine că purtam sămînța nebuniei în singele meu, în măduva vieții mele; că familia mea a fost o generațiune întreagă scutită de ciuma asta și că întîi la mine trebuia să se arete iarăși. *Trebuia* să fie așa; o știam; a fost totdeauna așa, o să fie totdeauna așa; și dacă mă ascundeam într-un unghi întunecos a unei odaie pline de oameni și dacă îi auzeam șoptind și-i vedeam aretînd și îndreptîndu-și căutătura către mine, știam cauza bine: vorbeau de acela care era predestinat la nebunie; mă furișam plecat afară și mă adinceam în visurile mele singuratice.

Astfel am viețuit ani întregi; erau lungi-lungi! Și aci nopțile sunt lungi — foarte lungi; însă nu sunt nemica în comparare cu nopțile fără somn și cu visurile groznice ce le aveam atunci. Tremur cînd mă gîndesc la ele; stăfie mari cu fețe batjocoritorie se grămădeau în unghiul odaiei, se plecau noaptea peste patru-mi și mă ațîșteau la nebunie. Îmi povesteau, șoptind încet, că tînda casei vechi, unde murise tatăl tată-meu, e pătată de singele ce el singur și-l vărsase în furia nebuniei. Îmi astupam

În acel an, elevul Titu Maiorescu se distinsese în mod deosebit la învățătură, astfel că luna iulie îi aducea o mare satisfacție, pe care o notează și în jurnal: «Sum în adevăr primul clasei [a] 7-a» (*ibidem*, p. 67). Traducerea este poate o obligație școlară, dar o face după încheierea cursurilor la Theresianum, căci la 29 iunie plecase în vacanță la Brașov, unde se aflau mama și sora sa. Acest fragment din *Cîntul XVI*, v. 1—90, al *Odiseii* (momentul întoarcerii lui Ulise în Itaca și recunoașterea dintre el și fiul său Telemah), este tradus din elină, limbă pe care Maiorescu o învățase destul de bine în școală. Tălmăcirea este în proză, într-o germană de o mare simplitate, cursivă,

melodiosă. Lui Maiorescu îi va fi servit, poate, ca îndreptar, valoroasa traducere în versuri a epopeii, datorată lui J. W. Voß, din a cărui operă poetică originală tradusese, de asemenea, în românește, două poezii.

Textul fragmentului din *Odiseea* s-a păstrat într-o singură redactare manuscrisă, în caietul de *Încercări literare*, ms. nr. 11298, pp. 63—70, și constituie una dintre primele dovezi de prețuire a culturii clasice, pe care Maiorescu o va exprima de nenumărate ori mai tîrziu.

Peste mai bine de un deceniu, la 9/21 august 1869, în împrejurări deosebite, Maiorescu se va întoarce iarăși la poezia antichității, de data

urechele cu degetile, însă ele îmi zbierau, pînă cînd tremura casa, că nebunia s-a liniștit prin toată generațiunea de pe urmă, că însă moșu-meu a trăit ani întregi cu minile legate la pămînt, pentru ca să nu se sfișie însuși. Eu știam că vorbeau adevărul — știam bine; o descoperisem înainte de ani mulți, cu toate că se opinteau toți să mi-o țină în secret. Ha, ha! pentru ei eram prea șiret, de m-ar fi ținut cît de nebun ar fi voit.

În fine, mă poticni și mă mir numai cum a putut înainte să-mi fie frică; acum puteam să merg în toată lumea, să rid și să fiu voios în necazul tuturor. Eu știam că sum nebun, dar ei nice nu visau de asta. Cum îmi părea bine cînd mă gîndeam la diavoliile ce aveam să li le fac, după ce arătară cu degetul și se zgîră la mine, cînd nu eram încă nebun, ci numai se aștepta să fiu! Și cum rideam de desfătare cînd eram singur și mă gîndeam ce bine-mi păstrasem misterul meu și cît de curînd s-ar lăsa amicii cei mai intimi de mine aflînd adevărul. Aș fi putut să zbier de bucurie cînd — mîncînd singur cu vreunul din amicii mei cei cu chef — mă gîndeam cum s-ar îngălbeni; cum ar lua-o la picior, dacă ar știre că sincerul amic de lîngă el, care tocma ascute un cuțit, este un nebun, cu puterea toată, cu voia jumătate, să-i străpungă inima cu el. O, era o viață peste măsură voioasă!

Erezii comori întregi, mă băgară în avuții și eu mă aruncam în desmerdări pe cari știința secretului meu le mărea înmiit. Chiar legea, ochiul de vulture al legii, se înșelă și dete mie și sute în mîna unui nebun. Unde era aci capul bărbaților celor cu geniu și cu minte sănătoasă? Unde capul advocaților care-și pun într-adîns a descoperire toate defectele și erorile? Șiretlicul unui nebun înșelase pe toți cei cu minte.

Aveam bani — cum mă laudau! Îi risipeam pe toate nemicurile — mă ridicau în cer! Cum se plecau cei trei frați mîndri înaintea mea! Și tata cel bătrîn, cu perii săi albi — ce onoare, ce amor, ce amicie intimă îmi arăta, — cum mă adora! Bătrînul avea o fată, tinerii aveau o soră și toți cinci erau săraci. Eu eram avut și, cînd mă însuram cu fata, văzui zîmbitul triumfătoriu pe fețele bietelor rude: se gîndeau la planul lor și la plata cea mare a ostenelelor. Însă la mine venise rîndul a zîmbire. A zîmbire? A ride în hohote, a-mi rupe perii și a mă tăvălire cu poftă pe podine zbierînd. Puțin le venea lor în minte că măritară fata la un nebun.

Dar stai! Dacă o și știau, ar fi scăpat-o ei? Ce e fericirea unei sore pe lîngă aurul bărbatului ei? Pena cea ușoară, ce o suflu în aer, pe lîngă lanțul de aur ce-mi împodobește trupul!

Însă într-un punct tot mă înșelai: cu toate că noi nebunii avem ascuțime de minte destulă, tot facem citeodată erori — altfel aș fi știut că fata mai bine s-ar fi lăsat să

aceasta la poetul latin Ovidiu. În acea zi venea pe lume fiul său, Liviu. E de presupus că în momentele de așteptare a fericitului eveniment, cu inima plină de emoție, speranță, dar și de îngrijorare, viitorul tată își va fi aflat refugiul și echilibrul în lectura clasicilor, încercînd chiar această transpunere în românește a unui fragment din *Tristele* surghiunitului de la Tomis.

Realizarea este meritorie pentru epoca în care se înscrie și anticipează pe aceea întreprinsă peste alt deceniu de însuși Eminescu, din aceleași *Triste* ovidiene:

« Pînă vei fi fericit numără-vei amici
o mulțime,
Cum se vor întuneca vremile — singur
rămîi!

(*DONEC ERIS FELIX...*, OVIDIUS, *TRISTIA*, I, 9, 5—6)

Textul traducerii lui Maiorescu s-a păstrat în caietul de *Încercări literare*, ms. nr. 11298, partea a II-a, p. 77.

Încheiem seria traducerilor prezentate aici cu aceea a unor versuri transpuse pe muzică. Este vorba de cunoscutul *Lied* al lui A. G. Rubinstein, pe care Maiorescu îl traduce în românește în iunie 1876, la București, cum notează el însuși în caietul ms. nr. 11298, partea a II-a, p. 87, unde aflăm atît textul german, cît și traducerea *Lied*-ului. Data traducerii se situează între 29 mai/10 iunie — 6/18 iunie 1876, interval în care Maiorescu se afla la București în vederea numirii sale ca agent diplomatic la Berlin. Săptămîna petrecută de el în capitală

se pună înțepenită și rece într-un cosciug, decît să se aducă ca mireasă în casa mea. Aș fi știut că inima ei era dată unui tînăr cu ochi negri, p-al cărui nume ea-l numise o dată într-un somn neodihnit; aș fi știut că ea mi s-a jertfit mie pentru ca să micșorească sărăcia bătrînului cu capul alb și fraților celor mîndri.

Nu-mi mai pot aduce aminte de forma și de trăsurile miresei mele, însă știu că era frumoasă; știu că era: căci cînd în nopți luminate de lună tresar spăimîntat din somn și toate în giurul meu sunt liniștite, văd într-un unghi al chiliei asteia o formă gingașă și palidă stînd fără mișcare, cu păr lung și negru care îi cade peste umeri și pe care nu-l atinge nici o suflare pămîntească; cu ochi înlemniți îndreptați la mine, cari nice nu clipesc, nice nu se închid. St! Tăceți! Îmi îngheață sîngele scriind — forma asta o a ei, fața galbină ca moartea și ochii sclipind cu un luciu de sticlă: însă eu îi cunosc numai prea bine! Forma nu se mișcă; ea nu se supără și nu se minie ca altele, cu cari se umple citeodată camara asta; însă îmi este cu mult mai groznică decît toate stafiile, cari mă căzneau înainte — ea vine din groapă și prea seamănă cu un mort!

Mai un an întreg văzui fața ei fiind tot mai galbină; mai un an întreg văzui cum se scurgeau lacrimile neconținut peste obraji ei palizi, fără să știu cauza tristeții ei. Dar, în fine, tot o aflai — ea nu mi-a putut-o ascunde mai mult. Eu nu-i plăcusem, dar nici n-am fost crezut-o; ea desprețuia avuțiile mele și pompa în care trăia îi era urită: asta n-o așteptasem; iubea pe altul: la asta nu mă gîndisem. Sentimente curioase începură a veni peste mine și niște ideic impuse cu sila de o putere secretă se întorceau și se învîrteau prin creierii mei. Pe ea n-o uram, cu atît mai mult însă pe tînărul de a cărui pierdere plîngea ea tot mereu. Sențeam compatimire: da, compatimire cu ea pentru mizera-i viață la care o condamnaseră rudele reci și egoiste. Eu știam că ea nu putea să trăiască mult; însă ideea că încă înainte de moartea sa poate e-ar naște o ființă nefericită și destinată a lăși nebunia peste toată familia viitorie mă întări în planul meu: otării s-o ucid.

Săptămîne întregi m-am gîndit la venin, apoi la înecat, pe urmă la foc. Fromoasa privire: palatul cel mare și pompos în flacare și nevasta nebunului încărbunînd în cenușă! Mai cugetați-vă încă gluma, a pune o plată mare pe prinderea făcătorului de rău și apoi a vedea oarecare om cu mintea sănătoasă bătîndu-se la furce pentru o faptă la care nice n-a gîndit — și toate acestea prin astuția unui nebun! De multe ori mă ocupam cu ideea asta, însă pe urmă tot mă lăsaî de ea. O, ce desfătare a freca în toate zilele briciul, a pipăia tăiușul ascuțit și a cugeta la rana adîncă pe care ar putea-o face numai o tăietură cu dunga subțire și lucie!

În fine, îmi șoptiră cunoscutele stafie cari veneau de atîte ori la mine, încet în ureche, că a venit timpul și-mi puseră briciul în mină. Eu îl prinsei bine, mă sculai

*„Da, a unui nebun! Cum mi aru
fi spăciatu cuventulu iosta inainte de
vie cativa ani inima! Cum aru fi*

(nu se mutase încă definitiv la București) este supraincercată de obligații oficiale: primiri la principe și principesă, la Kogălniceanu (prim-ministru), întâlniri cu personalități politice române și străine, depunerea jurămîntului în fața primului ministru, mese oficiale (cf. Titu Maiorescu, *Însemnări zilnice*, I, pp. 250—254).

Traducerea *Lied*-ului o va fi făcut într-un scurt răgaz între obligațiile cărora trebuia să le facă față în acele puține zile, din care nu vor fi lipsit nici manifestări muzicale, către care Maiorescu s-a simțit atras încă din copilărie, rămînînd un mare iubitor al muzicii pînă la sfîrșitul vieții.

Accesor păgîni «culese și alese» dintr-un număr destul de mare de tălmăciri în românește datorate lui Maiorescu, rămase pînă acum necunoscute, sperăm să le adăugăm, în continuare, altele, poate tot atît de semnificative pentru cunoașterea cît mai completă a acestui mare reprezentant al spiritualității românești.

Georgeta RĂDULESCU-DULGHERU

încet din pat și mă plecai peste nevasta mea dormindă. Ea-și acoperise fața cu amîndouă minile; eu le ridicai și ele căzură fără senț pe pept; plînsese: urmele lacrimelor ei se puteau vedea pe obraji. Fața ei era liniștită și blîndă și, uitîndu-mă la ea, trecu un zimbet peste trăsurile ei. Îmi pusei mina încet pe umăr; ea tresări, dar numai într-un vis trecînd; mă plecai încă o dată peste ea; ea țipă deodată și se deșteptă.

O mișcătură a minei mele și ar fi rămas mută pentru totdeauna; însă eram speriat și mă trăseai îndărăt. Căutătorele ei erau ațintate cătră mine; eu nu știau cum fu posibile, dar căutătorele aste mă umplură de frică și spaimă și înaintea lor îmi căzu curajul. Ea se sculă din pat, ochii tot mereu ațintați și înlemniți la mine; începui a tremura; cuțitul mi-era în mină, însă eu nu mă puteam mișca. Ea păși cătră ușă; acolo se întoarse și mă liberă de căutătorele ei; magia era ruptă: mă arunca pe ea apucînd-o de braț; se auzeau țipete peste țipete și ea căzu la pămînt.

Lesne aș fi putut-o ucide acum; însă toată casa era pe picioare; auzii pasuri pe trepte: ascund briciul în cutia lui, descui ușa și strig tare: ajutoriu!

Veniră, o ridicară de pe podine și o puseră în pat; ea șezu vro cîteva ore fără semn de viață; dar, după ce i se întoarse viața și vorbirea — își perduse mințile și se învîrtea în furia nebuniei.

Doftorii fură chemați — oameni renumiți, cari veneau la palatul meu în carete comode, cu cai fromoși și cu suită pompoasă. Umblară vro cîteva săptămîne pe lîngă patul ei; în fine, ținură un consiliu mare și începură a se disputa într-o odaie de aproape cu ton încet și șoptitoriu. Unul, cel mai cu minte și faimos dintre toți, mă trase la o parte, îmi zise să mă prepăr a auzi lucrul cel mai spăimîntătoriu și apoi îmi spuse mie — mie, nebunului! — că nevasta mea a nebunit. El ședea lipit lîngă mine la o fereastră deschisă, ochii îi erau ațintați pe fața mea și mina îi era pusă pe brațul meu. Fără nice o obosire l-aș fi putut arunca pe stradă, și încă ar fi fost o glumă din cele mai minunate; însă secretul meu era la mijloc și eu îl lăsa să scape. După vro cîteva zile îmi mai spuseră că nevasta mea nu mai poate ședea fără vigilie și că ar trebui să iau o femeie de la turn pentru ea; eu! Eu mă dusei

pin cimpuri, unde nu mă putea auzi nemine și risei așa de tare încît răsuna echo din toate părțile. În ziua după asta ea muri. Bătrînul cu părul alb o petrecu la groapă și frații cei mîndri lăsară să pice o lacrimă pe trupul care nu mai avea nici un senț, pe a cărui dureri însă, cînd trăia, le priveau cu nervi de fer. Toate aste erau nutreț pentru cheful meu ascuns, și eu risei sub cirpa albă care, întorcîndu-mă acasă, mi-o pusesem pe față, pînă mi se umplură ochii de lacrimi.

Însă cu toate că-mi ajunsesem scopul și o ucisesem, tot n-aveam liniște și astîmpăr și sențeam că secretul meu în scurt temp trebuia să se facă cunoscut. Nu-mi puteam ascunde bucuria cea sălbatică și cheful care spumega în mine și care, dacă eram singur acasă, mă făcea de săream și băteam în palme și jucam pin casă zbierînd. Dacă ieșeam afară și vedeam oamenii umblind peste strade or alergînd în teatru, dacă auzeam tonurile de muzică și vedeam pe niște bieți oameni jucînd: atunci sențeam o desfătare în mine, încît aș fi putut să sar între ei, să-i rup unul cite unul și să urlu de bucurie. Dar în faptă numai scrișneam cu dinții și-mi înfigeam unghiile ascuțite în carne; mă înfrînam și încă nemine nu gîndea că sum nebun.

Mi-aduc aminte — cu toate că acesta este una din lucrurile cele mai de pe urmă la cari mi-aduc aminte: că acum amestec ființa prezinte cu visurile mele și trebuia să mai fac așa de multe, sum așa de grabnic și am așa de puțin temp a distinge adevărul din vis, ce se crucea într-o confuziune grozavă prin mintea mea — mi-aduc aminte cum, în fine, tot îmi trădai misterul. Ha, ha! Parcă-i văd și acum cu ochii spăimîntați și parcă senț ușurătatea cu care-i impinsei de la mine și-i bătui cu mina împumnită în fețele ca ceara de galbine și apoi fugii ca vîntul și-i lăsaî să tot zbiere și să se vaite după mine. Senț o putere de uriaș în mine, cînd mă gîndesc la asta. Iaca, uitați-vă și vedeți cum se încovoia drugul ăsta de fer în mina mea furioasă! L-aș putea frînge ca p-o așchie; însă dupe el sunt galerie lungi cu o grămadă de ușe, prin cari cu greu aș ieși la lumină; și dacă aș și putea, totuși știu că jos sunt foarte de fer, pe cari le țin închise și încuiate țepăn. Știu ei bine ce nebun șiret eram eu și sunt mîndri de a mă avere aci, ca să mă arate la oameni.

Stai să vedem — așa, eu fusesem la preumblare; era tîrziu noaptea cînd ajunsei acasă și găsii pe cel mai mîndru din cei trei frați, care mă aștepta — pentru un lucru foarte întîîtor, cum zicea; asta o știu încă bine.

Pe omul ăsta îl uram cu toată ura unui nebun; de cite ori mă minca pin degete să-l sfîșiu! Îmi spuseră că mă aștepta; eu alergai peste scară. Zise că ar avea să vorbească ceva cu mine între patru ochi; trimisei pe servitorul afară. Era tîrziu și noi eram singuri, singuri *pentru prima oară*.

Eu îmi întorceam căutătorele tot mereu de la el, pentru că știam și eram mîndru a știre că în ochii mei selipea văpaia nebuniei. Vro citeva minute șezurăm fără a vorbi ceva. În fine, începu el. Viața mea desfrînată în tempul de pe urmă, cuvintele cele curioase ce le-a auzit îndată după moartea soru-sei ar fi un ofens pentru memoria ei; aceasta împreună cu alte întîmplări pe cari înainte le trecuse cu vederea l-ar face să creadă că eu nu m-am purtat bine cu ea; ar voi să știe dacă am de gînd a păta memoria ei sau a-i dezonora familia; uniforme, zise el, pe care o poartă, ar fi *datori* să ceie declararea asta de la mine.

Omul ista avea un rang de ofîter în armată; un rang cumpărat cu banii mei și cu mizeritatea soru-sei; el era capul complotului spre a mă înșela și a pune mina pe averea mea; el, cel mai aptiv a sili pe soru-sa să-mi dea mina, pe cînd știa prea bine că inima ei era dată prăpăditului ălui cu ochii negri. Și *datori*! Uniformei sale *datori*! Livrelei rușinei sale! — Eu îmi ațîntai ochii pe el, nu mă mai puteam rețîner — însă nu zisei nice o vorbă.

Îndată senții schimbarea ce o făcuse căutătorele mele în el; era un bărbat curagios, însă singele îi peri din față și el se trase cu scaunul de la mine; eu mă trăseî cu al meu cătră el; și cînd risei deodată — eram atunci foarte voios — îl văzui tremurînd; senții nebunia sculîndu-se în mine; el tot mai îngrozit.

— Dumneata erai foarte bun cătră sora dumată, cînd încă trăia, zisei eu, foarte bun.

El se uită neliniștit pînă odaie și eu văzui că ținea spatele scaunului cu amîndouă minile, dar nu zise nemica.

— Mă mișelule, începui, te-am descoperit eu, ți-am aflat eu diavoliile ce le-ai întrebuițat cătră mine, știu eu că inima soru-tei era a altuia, înainte de a fi silită să mă aleagă pe mine; eu o știu — o știu!

Deodată sări de pe scaun, îl prinse și ridicîndu-l în sus îmi zise să stau în depărtare: la vorbele ultime îi venisem tot mai aproape.

Eu mai mult zbieram decît vorbeam, căci sențeam o furie ferbîndă gonind prin vinele mele și stafiele cunoscute îmi șopteau să-i rup inima din el.

— Blasfematule! strigai și mă aruncai pe el. *Eu am ucis-o!* eu sum un *nebun!* Jos cu tine! Singe, singe! Voi să văd singe!

În spaima lui aruncă scaunul după mine, dar eu mă păzii; ne apucărăm cu brațele; o luptă crudă începu; după scurt timp ne tăvăleam amîndoi pe podine.

Era o trîntitură minunată: el un bărbat mare și tare, care se lupta pentru viață; eu un nebun puternic, căruia îi era sete după singele lui; știam eu că nice o putere nu era ca a mea și aveam drept, iar drept, cu toate că eram un nebun! Puterile începură a-l lăsa; eu îngenuncheai pe peptu-i și-l apucau cu amîndouă minile de gît; fața i se făcu roșie ca purpurul, ochii îi ieșiră afară și cu limba scoasă pare că vrea să mă batjocorească; eu de aia îl strîngeam și mai tare.

Deodată se deschise ușa cu o larmă mare și o mină de oameni săriră în odaie, cari spuneau unul altuia să pună mîna pe nebun.

Secretul meu era descoperit și singura mea luptă era acum pentru libertate. Sării pe picioare înainte de a pune cineva mîna pe mine, mă aruncai în mijlocul servitorilor, îmi făcui cu brațele mele cale, pare că aș fi avut o secure și-i atunai la pămînt. Ajunsei pînă la ușă, sării peste trepte și într-un clipit eram pe stradă.

Fugii drept înainte și iute și nemine nu cuteză să mă impede. Auzeam tot mereu pașuri gonitorie; îmi îndoiu iuteala; sunetul se perdu încet-încet și, în fine, nu se mai auzi nemica; însă eu tot fugeam, prin lacuri și parcuri, saream peste garduri și muri cu zbieretul meu silbatic, pe care-l acompaniau ființele grozave cari erau lîngă mine și zburau prin cer țîpînd; demoni mă duceau pe brațe: mergeau cu vîntul, rupeau gardurile dinaintea lor și se învîrteau cu mine grabnic de mi se amețise capul, pînă cînd mă azvîrliră cu un brînci la pămînt. Cînd mă deșteptai din amețeala mea, mă găsi aci-aci în chilia asta fromcasă, în care foarte rar cade lumina soarelui și unde razele lunii mi-arată numai stafiele negre și forma tăcîndă în unghiul obicinuit. Cînd stau sculat, aud cîteodată niște țipete și zbierete groznice din unghiuri depărtate ale clădirei asteia mari; ce este nu știu; însă nu vine de la forma ei palidă, nice are a face cu ea: ea de la crepusculul de seară pînă la primele raze ale dimineții stă nemișcată tot într-un loc, ascultă la muzica lanțurilor mele de fer și pindește, cum mă întorc și mă învîrtesc pe patu-mi de paie.

La finea manuscrisului se mai aflau următoarele note de altă mînă:

«Nefericitul ale cărui fantasie grozave sunt însemnate aci e un exemplu trist de urmările stricăcioase a unei tinerețe aduse pe cale rea și a continuării unei vieți neregulate. Desmierdări imense în anii tinereții lui îi născuse friguri și lipsa de spirit. Urmările se văzură întîi în ideea curioasă că nebunia ar fi ereditară în familia sa: ideea, a cărei posibilitate se bazează pe o teorie medicală cunoscută, care însă nu are încă valoare generale. Prin ideea asta căzu întîi într-o tristețe, care de multe ori trecea în deliriu — și, în fine, se făcu nebunie furioasă. Lucrurile ce le spune el în manuscris sunt adevărate, deși desfigurate prin fantasia lui. Acei căror le era cunoscută viața lui se mir numai cum patimele lui lipsite de frenul minții nu l-au împinsă la fapte și mai înfiorătoare».

La o sarnia

Dina de bădă domniea perelui și luna stăruk:
 Cume mîntu frate lăa colorea e de canot,
 lu-a cam pîstă:
 Sipa Liffing. (12 Septembrie) 1856.

Una autonele Graduatorulu sau

Carta acaes, Albino, em feitura de nias,
 Dar de cenda ai tratou-o cde feitura de fme.
 Duja Blom. (18 Setembro). 1856.

La Rappachin

foie acelu Rappelu, de care toamne natura
 A fi inoana-straini, cu ande muri-a muri.
 Dupa And. Bomba (Hutineru) (18. Opuscula).
 1856

Propheten.

Ascunde-ți cerului, Joe,
În nori, în fumuri,
Și te deșă, ca prunculul,
Ce bate spini,
Trecându p'în arbori și p'în munți
Toturi tebuia
Ca-mi lăși prunculul meu
Și coliba mea, ce n'ai făcut-o tu,
Și vatra mea
Și faclă ei
De car' me pămicesci

În ocean plutește cu mii de corăbii cel tânăr;
Lin p-un caic scăpat vine în port cel bătrîn.

(Mai) 1856
După Schiller

VOIA LUI ȘI VOIA EI

El: Nu, nevastă dragă, asta nu se poate,
Eu caut să-mi am voia neatinasă-n toate.
Ea: Dar și eu am voie, dragul meu bărbat.
El: Totuși nu se va putea.
Ea: Ce? Să nu-mi am voia? Și zi tu așa?
Bine! Da-ntr-o lună mă vei îngropa!
El: Voia asta-o poți avea.

După Lessing
12 sept. 1856

LA RAFFAEL

Ici e acel Raffael, de care temuse natura
A fi învinsă — trăind, iar cînd muri — a muri.

(18 optomvne) 1856
După card[sinalul] Bembo

PROMETEU

Ascunde-ți cerul, Joe,
În nori, în fum,
Și te dedă ca pruncul,
Ce bate spini,
Trăsnind pin arbori și pin munți;
Totuși trebuia
Să-mi lași pământul meu
Și coliba mea, ce n-ai făcut-o tu,
Și vatra mea,
Și focul ei,
De car' mă pizmuiești.

Nemic nu văd mai mizerabil
Decît noi, zeilor!
Voi vă nutriți de abia
Din tributul jertfelor,
Din fum de rugăciuni.
Maiestatea voastră,
Și ați flămînzi, de n-ar fi
Copiii, cerșitorii —
Nebuni plini de speranță.

Cînd eram copil,
Nu ştim nici cum, nici unde,
Îmi întorceam căutarea rătăcită
Cătră soare, parcă ar fi fost
Acolo cineva ca să-mi
Audă plîngerile,
O inimă, c-a mea,
Să compătimească.

Cine-mi ajută
În contra furiei Titanilor?
De la moarte cine mă scapă,
Din sclavie cine?
N-ai făcut tu toate singură,
Sîntă inimă arzinte?
Şi tînără, şi bună, înşelată,
Ai ars de mulţămire
Celuia ce doarme colo sus?

Eu să te omor? De ce?
Or ai înblinzit durerile
Celui împilat?
Or ai şters tu lacrimile
Celui ce plîngea?
Nu m-a făcut chiar bărbat
Timpul a tot potînte,
Fatul etern,
Superiorii mei, superiori şi ai tăi?

Oare cugetai
Să-mi urăsc viaţa,
Să fug în pustie,
Căci nu-mi matură
Nici un vis de flori?

Aicea şed şi form la oameni
După forma mea,
O gînte mie egală,
Să pătimească, să plîngă,
Să guste plăceri,
Să nu te mai stime,
Ca mine!

După Goethe

(30 octomvrie) 1856

DIN VENETIA

Gondola ast-o compar cu leagănul lin legănante,
Iară lada pe ea pare cosciugul cel larg.
Iaca şi noi ne mişcăm între leagăn, între cosciug—şi
Pe un mare canal iute-n viaţă plutim.

*(5 noiembrie 1856.)
După germăneşte de Goethe.*

MORMÎNTUL LUI ANACREONTE

Ici unde roza-nfloreşte, se ţine viţa de laur,
Cîntă cite-un greierel şi turtureaua cu el,
Ici al cui e mormîntul, pe care un zeu îl plantă şi
Îl ornă aşa viu? — Mormîntul lui Anacreon.
Primăvara, şi vara, şi toamna gustase poetul,
Dar de gerul iernos groapa în fine-l cruţă.

(5 noiembrie)

1856

După Goethe

DIN OVID, *TRIST[ELE]*., I, 8

Spre izvoarele lor vor curge adincele riuri
De la mare fugind, şi înapoi va mîna
Soarele caii cereşti; pămîntul stele purta-va,
Iară cerul de plug se va vedea spintecat;
Flacări ieşi-vor din ape, şi din flacări iar apă;
Nu-şi va păstra nimic drumul său cel hotărit;
Toate se vor opune în contra legii naturei
Şi ce n-aş fi crezut totuşi se va întîmpla;
Căci credinţa de unde să mai rămînă în lume,
Cînd amicul la nefericiri m-a trădat!

(Iaşi, 9. Aug. 1869)

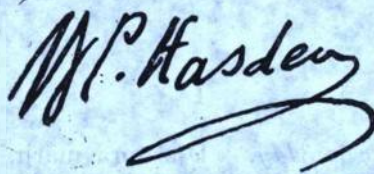
ÜBERSETZUNG DES *LIEDES*, KOMPONIERT VON RUBINSTEIN ¹:

*An der Rose Busen schmiegt sich
Tröpfchen Tau so sanft, und wiegt sich.
Brennend heiß kommt Sonnenstrahl;
«Rose, Du bist mein Gemahl!» —
Sonnenstrahl kost und wirbt,
Tröpfchen Tau hört's und stirbt.*

În a rozei frunză nouă
Leagănă-se strop de rouă.
Vine soarele la ea:
«Roză, tu să fii a mea!» —
Soarele e iubit,
Strop de rouă a murit.

(Bucureşti, iunie 1876)

¹ Traducerea cîntecului compus de Rubinstein.

CÎTEVA DAINE LITUANIENE TRADUSE ÎN ROMÂNEȘTE

PRINTRE MANUSCRISELE RUSEȘTI ALE tinărului B. P. Hasdeu se află numeroase însemnări și citate din scrierile savanților filologi ruși N. Kostomarov, A. Certcov și I. Venelin privitoare la istoria și cultura poporului lituanian. Unele particularități ale limbii și creației populare lituaniene semnalate de aceștia i-au servit drept argument în ce privește presupusa origine dacică a lituanienilor și apropierea limbii lor de limba sanscrită.

În revista „Familia” din 1868, B. P. Hasdeu a publicat articolul pe această temă *Cine au fost Dacii?*¹. Aici, B. P. Hasdeu se referă mai ales la lucrarea despre Lituania a renumitului scriitor polonez J. I. Kraszewski²: «La lituani, — după spusele lui Kraszewski, — *dainas* se numesc un fel de cîntece, în care nu se cîntă rezebel și omor, ci sentimente liniștite, amoroase, casnice, iar mai cu seamă jalea!». Ca model de daină lituaniană Hasdeu reproduce una din ele în traducere proprie, fără a preciza dacă a tălmăcit-o după original, sau s-a condus de traducerea lui Kraszewski în limba polonă:

«Pe-al mării mal un munte alb se vede,
Pe albul munte stă stejarul verde;
M-am dus la el de jalea mea cuprius,
La pieptul meu cu mare dor l-am strîns;
Și i-am șoptit: — stejare, fi-mi părinte,

¹ B. P. Hasdeu. *Cine au fost Dacii?*, „Familia”, 1868, nr. 41—44, pp. 479—481, 491—493, 503—505 și 515—516.

² J. I. Kraszewski, *Litwa. Starożytnie dzieje, ustawy, jezek, wiara, obyczaje, piesni, przyslowia, podania i td.* T. I, Warszawa, 1847.

Al frunzei freamăt tu-l prefă-n cuvînte,
Iar creanga-ți s-o prefaci în braț duios:
De desmierdări orfanul e setos!
Dar vai, tu nu te-nduri a fi un tată,
Și trist mă depărtez, amar plîngînd:
Nici creanga verde nu e brațul blind,
Nici frunza nu e vorba alintată.»

Lucrînd la articolul său *Cine au fost Dacii?*, B. P. Hasdeu a mai consultat și cartea profesorului de filologie Nesselmann despre cîntecele populare lituaniene³, din care a și reprodus în traducere proprie o scurtă daină: «Am trecut cu noroc nouă valuri și la valul al zecelea m-am scufundat; astfel fratele meu a scăpat de nouă gloanțe, dar la al zecelea fu ucis; și acolo, unde a căzut capul său, a crescut un trandafir, iar unde a stropit singele, a eșit un mărgean». Textul acestei scurte «daine» îl găsim transcris din cartea lui Nesselmann în limbile lituaniană și germană, pe o foaie aparte, printre manuscrisele timpurii ale lui B. P. Hasdeu, de pe vremea cînd el mai locuia încă la Chișinău. Ca dovadă, pe această foaie aflăm și traducerea «dainei» în limba rusă făcută de tinărul licean.

În arhiva lui B. P. Hasdeu din biblioteca Academiei române se păstrează un caiet gros de format mare (Mapa IV, mss. 2) în care se află mai multe însemnări din lucrarea mai sus pomenită a lui Kraszewski, făcute de B. P. Hasdeu în limba română, după ce el se mutase la

³ *Litthanische Volkslieder, gesammelt, kritisch bearbeitet und metrisch übersetzt von G. H. F. Nesselmann*, Berlin, 1853.

«Nu este cu putință să se realizeze pacea în lume, prin acțiuni externe, atâta timp cît națiunile oprimite nu vor deveni libere.»

Mohandas Karamchand GANDI

1

P. 303—4 (cf. un alt cîntec p. 344). «D-asupra mării, d-asupra schelei, se înalță un munte alb; pe munte, pe culme stă un stejar verde. Am plutit pînă acolo, sermanul! l-am îmbrățișat cu amînduo minele: „O, iubitul meu stejar! oare pentru mine nu te vei schimba în tată? oare ramurile cele verzi nu se vor preface în nesce brațe albe, iar verzile tale frunze în nesce vorbe dulci?“ Dar vai! m-am depărtat, sermanul, de acolo, plîngînd cu lacrimi amare; căci stejarul nu s-a schimbat în tată iubit, nici ramurile cele verzi în nesce brațe albe, nici verzile frunze în nesce vorbe dulci!» (în *Rhesa*, nr. 69).

2

P. 311—12 «Grăbesce, luntrioară, grăbesce, plutind pe repedele Nieman, gră-grăbesce la acel deal unde stă verdele stejar. Acolo doarme într-un mormînt verde iubitul meu tată: mă voi plînge tătăni-meu, cum mă chinuesce vitrigul, cum mă chinuesce, săracul de mine, și mă gonesce din casă. Grăbesce, luntrioară, grăbesce, plutind

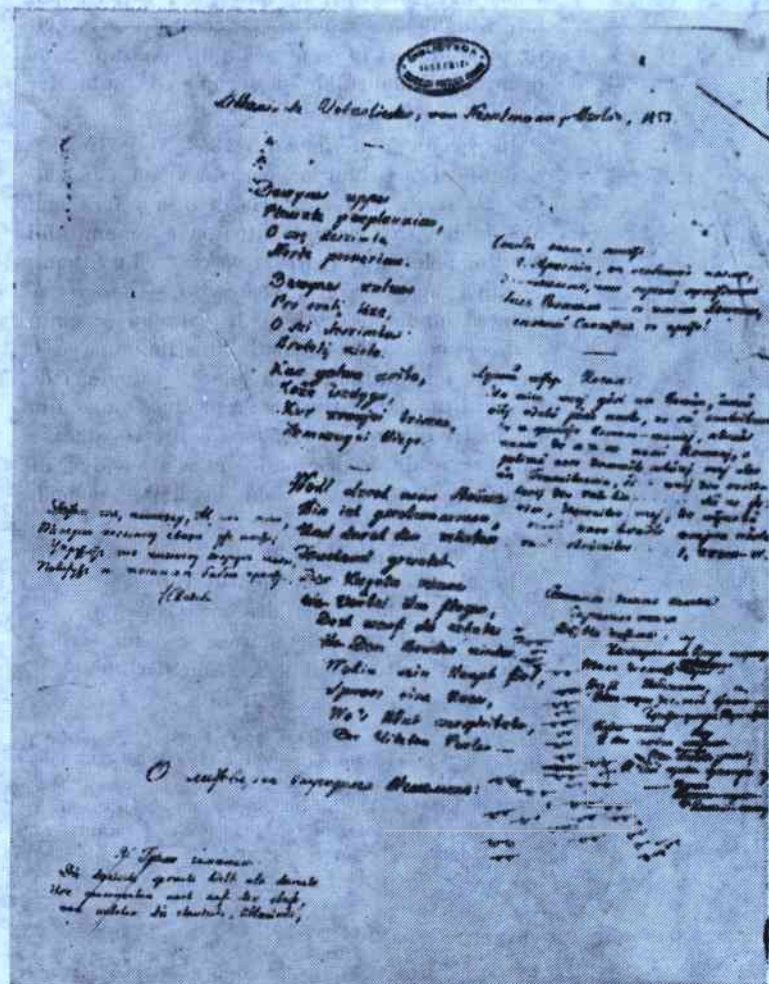
Iași în a doua jumătate a anului 1857. Paginile 180 și 181 conțin texte în limba română a patru daine lituaniene, ceea ce arată că B. P. Hasdeu s-a ocupat de traducerea «dainelor» cu mult înainte de publicarea articolului său *Cine au fost Dacii?* în revista „Familia“.

Lucrînd la traducerea «dainelor», B. P. Hasdeu avea la dispoziție textele lor în trei limbi: polonă — în cartea lui Kraszewski; lituaniană și germană — în cartea bilingvă a profesorului Ludwig Rhesa, director al Seminarului lituanian de pe lângă Universitatea din Königsberg.⁴

Reproducem mai sus textele acestor patru «daine», așa cum au fost ele înscrise — în caietul de format mare mai sus pomenit — de mîna traducătorului lor, B. P. Hasdeu. Pentru fiecare «daină» sînt indicate la început paginile respective din cartea lui Kraszewski, iar la sfîrșit numărul respectiv al «dainei» în cartea lui Rhesa.

N. ROMANENKO

⁴ *Dainos oder Litthanische Volkslieder, gesammelt, übersetzt und mit gegenüberstehendem Urtext herausgegeben von L. J. Rhesa, Königsberg, 1825.*

pe repedele Nieman, pînă la acea curte verzioară. În acea curte verzioară sunt trei frumoase fete: una întinde gherghetul, alta toarce ața subțire, a treia coasă cu mătasa. Care coasă cu mătasa, îmi va fi mie drăguță, iar deaca n-ar da-o mie, desigur voi muri de jeale, și atunci unde mă veți îngropa oare, deacu mă va ucide jalea? Aci, în grădiniță de crini, sub copăcelul de trandafir. În toate duminicile demineată vor veni copilițe să culeagă flori: împlețiți cunune fetișoarelor, cît vă place, numai din copăcelul meu nu rupeți trandafiri! Va veni și tînăra surioară în duminica dimineată, va rumpe un boboc de trandafir din copăcelul meu. O! cît de frumos miroasă florica, drăguțul boboc de trandafir! — Iar muma îi va zice plîngînd: aceasta nu e florica de trandafir, dar este sufletul junelui ce a murit de jeale.“ (*Rhesa*, nr. 85)

3

P. 327 «Aurora (Austra) pregătia nunta. Trăsnetul (Percunis) intră pe poartă și lovi în stejarul cel verde. Singele, țîșnit din stejar, stropi rochița și minji cununa miresei. Plîngea fiica soarelui (muma), adunînd trei ani frunzele, vestezitele frunze ale cununei. — Unde să-mi spăl eu rochița, muma iubită? unde să spăl singele? — Du-te, scumpa mea fiică, du-te la acel lac, în care se vearsă 9 perai. — Unde să-mi usuc eu rochița, iubită muma? unde s-o pun la aer? — Du-te, scumpa mea fiică, la grădina, la grădinița în care cresc 9 trandafiri. — Cînd să-mbrac eu rochița, iubită mamă? cînd s-o îmbrac eu curată? — Scumpa mea fiică, atunci cînd pe cer vor limina 9 sori.» (*Rhesa*, nr. 26).

4

P. 331 «Ieri a-seară, ieri mi-a perit mieoara. O, 'Doamne! cine-mi adjută să-mi găsesc singura mea oiță? Mers-am la aurora, dar ea mi-a răspuns: «eu trebui dimineată să ațîț foc pentru soarele». Mers-am la luceafăr, luceafărul mi-a răspuns: «eu trebue seara să aștern patul soarelui». Mers-am la craiu-nou, craiul nou mi-a răspuns: «sum tăiat în duo cu sabia, mă vezi în ce stare mă aflu». Mers-am la soarele, soarele mi-a zis: «vei căuta 9 zile, în a zecea zi nu vei găsi.» (*Rhesa*, nr. 81).

Lucian Blaga

DE LA FILOSOFIA CULTURII LA TEORIA ȘTIINȚEI

ÎNTINDEREA ȘI VARIETATEA TEMATICĂ a filosofiei lui Lucian Blaga atrag atenția de la prima vedere. Nu tot așa și structura lăuntrică ce o susține, îi integrează părțile și îi explică ramificațiile. Ea nu se oferă însă, de îndată, ci va trebui abia să fie căutată.

Autoprezentarea filosofică, un text scris de Blaga în 1938, interesează cu deosebire din acest punct de vedere. Manuscrisul ar putea fi caracterizat drept o primă, și în felul ei unică, pronunțare a autorului Trilogiilor cu privire la unitatea gândirii sale, la intențiile, temele și motivele ce-i leagă părțile într-un întreg, pe care el nu s-a sfiit să-l numească «sistem filosofic». Fără îndoială că Blaga își propune aici să spună ceva despre «cadrul filosofic mai vast» sau «planul» în care intră toate lucrările sale teoretice, nu numai cele încheiate în acel moment, ci și acelea aflate încă în stare de proiect. În mod firesc, expunerea se concentrează asupra înfățișării unor teme și motive ce pun în lumină, pe de o parte, unitatea lăuntrică a celor două trilogii deja publicate, Trilogia cunoașterii și Trilogia culturii, și, pe de altă parte, legătura dintre ele, ca părți ale unui ansamblu mai cuprinzător. Traseul urmat în această expunere, de la teoria cunoașterii și teoria științei, la filosofia culturii, corespunde ordinii istorice de apariție a lucrărilor. Din perspectiva aleasă de Blaga în această Autoprezentare, ideea integratoare a sistemului este tema metafizică a modului specific uman de existență, o existență «în orizontul misterului și în vederea revelării acestuia». Textul lui Blaga indică, schematic vorbind, trei motive de bază din Trilogia cunoașterii și unul din Trilogia culturii, motive ce exprimă,

fiecare într-un anumit fel, dominantă metafizică a sistemului. Este, în primul rând, motivul «minus-cunoașterii», acel tip de cunoaștere sau acea metodă a cunoașterii ce realizează nu atenuarea, ci potențarea misterului și formularea lui antinomică. Este, în al doilea rând, motivul «cunoașterii luciferice», al cunoașterii ce reprezintă întotdeauna o sforțare îndreptată spre revelarea misterelor. Este, în al treilea rând, motivul «cenzurii transcendente», ce oferă o explicație incapacității funciare a omului de «a converti misterul în non-mister». Cât privește motivul dominant al Trilogiei culturii, el ne este înfățișat în Autoprezentare astfel: «Toate marile creații culturale sînt încercări de a revela un mister, în vreme ce acele categorii prin care se dezvăluie și se exprimă unitatea stilistică a unei culturi istorice reprezintă „frine transcendente“, frine ce împiedică posibilitatea ca misterele să poată fi revelate vreodată „în chip pozitiv și absolut adecvat“.»

Perspectiva ce ni se deschide astfel asupra structurii interne a sistemului este nu numai interesantă în sine, ci și bogată în sugestii. Cîmpurile tematice de forță și liniile de propagare a motivelor, despre care ni se vorbește în acest manuscris al lui Blaga, deschid calea unor noi cercetări. S-ar putea încerca, bunăoară, să se determine ce valoare explicativă ar putea să capete motive cum sînt cele ale «minus-cunoașterii» și ale «cunoașterii luciferice» în alte sfere ale creației culturale, dincolo de perimetrul gândirii științifice și filosofice, perimetru în care au fost ele analizate și aplicate în Trilogia cunoașterii. Pe un plan mai general, o explorare atentă a posibilităților și limitelor unui transfer de concepte și motive din teoria cunoașterii spre teoria culturii nu ar fi lipsită de interes. Mai mult decît alte texte ale lui Blaga, această Autoprezentare pare să încurajeze o asemenea întreprindere.

Ce perspective ni se deschid însă dacă urmăm calea întoarsă, de la teoria culturii la teoria

cunoașterii și a științei? Asupra promisiunilor unui asemenea demers am dori să atragem atenția doar în puține cuvinte.

Ca teoretician al culturii și valorilor, Blaga năzuiește, neîndoielnic, să dezvăluie unitatea profundă a culturilor istorice, dincolo de varietatea și diversitatea coplesitoare a operelor și a manifestărilor concrete ale spiritului fiecărei culturi. «A privi ansamblurile diverselor epoci sau culturi sub unghiul unor unități stilistice — va scrie filosoful în *Orizont și spirit* — înseamnă în adevăr a introduce o ordine în *împărăția norilor*. Ideea e grandioasă.» Ca și morfologii culturii, a căror operă l-a inspirat, un Frobenius sau un Spengler, Blaga va considera în *Trilogia culturii* în primul rând creațiile artistice, mitice, religioase și, într-o anumită măsură, creațiile filosofice mai abstracte ale spiritului. Dar pentru filosoful transilvănean a fost clar de la început că o cercetare a condiționării stilistice a formelor culturii nu va putea trece cu vederea universul construcțiilor științei teoretice.¹ În Cuvîntul înainte al cărții sale *Știință și creație* (1942), o lucrare scrisă la puțin timp după Autoprezentarea de față și consacrată unei analize sistematice a determinărilor culturale ale cunoașterii, autorul recunoaște că cercetările sale consacrate evidențierii unității stilistice a culturii au «ocolit» pînă acum domeniul cunoașterii pozitive. E timpul ca acest gol să fie umplut. Evidențierea determinațiilor culturale ale gândirii științifice va trebui să fie socotită drept o adevărată «verificare» a temelor filosofiei culturii.

Proiectul lui Blaga, izvorit din necesitățile interne ale construcției sistemului, nu era cituși de puțin lipsit de îndrăzneală. Punctul de vedere al neutralității axiologice și culturale a cunoașterii pozitive domina conștiința filosofică și opinia cultă a epocii cu autoritatea unui loc comun. În înțelegerea ei curentă, ideea obiectivității cunoașterii științifice se confunda cu afirmarea libertății ei față de valori (*Wertfreiheit*), o vocabulă căreia scrierile metodolo-

gice, atît de mult invocate, ale lui Max Weber, îi asiguraseră pe atunci o largă circulație. Se lăsa să se înțeleagă că plămuirile științei teoretice scapă influenței acelor structuri profunde ale spiritului care lasă o pecete stilistică de neșters asupra celorlalte creații culturale. Ca și instrumentele de utilitate practică, știința teoretică ar cunoaște o dezvoltare strict cumulativă și liniar progresivă, în cadre invariante, într-un univers de criterii și valori stabile, autonom în raport cu universul global al valorilor unei culturi istorice. Altfel decît arta, filosofia sau religia, cunoașterea pozitivă ar fi sustrasă oricărei determinări istorice și locale și nu ar avea în acest sens o existență propriu-zis culturală. Este de presupus că unui spirit polemic și neconformist, cum a fost cel al lui Blaga, asemenea presupuziții, socotite prea evidente pentru a mai trebui să fie apărute, îi vor fi apărut ca veritabili idoli baconieni ai teatrului. Tentația de a zdruncina obișnuințe de gîndire adine înrădăcinate și certitudini naive a fost pentru el întotdeauna irezistibilă! Dar mai presus de această înclinație psihologică, greu de tăgăduit, erau, cum am spus, nevoile interne de articulare a sistemului. Studiile istorice cuprinse în *Știință și creație* vor trebui privite drept realizarea unui program. Autorul urmărește să probeze că valorile și criteriile cunoașterii pozitive fac corp comun cu valorile cardinale ale marilor culturi istorice. O schimbare profundă în cultură, o schimbare radicală a coordonatelor filosofice ale culturii, echivalează deci întotdeauna cu restructurarea sistemului de valori al științei pozitive.²

Interesul actual al abordării lui Blaga rezultă fie și numai din simpla semnalare a unora din implicațiile ei. Ne atrage atenția, mai întîi, observația că existența și acțiunea coordonatelor stilistice ale gândirii creatoare de cultură nu se relevă decît în situații excepționale, în experiențele rare ale primelor contacte între două

¹ În prefața lucrării sale de doctorat, pe care o publică în 1920 la Cluj, Blaga observă că «istoria e destul de veche» pentru a ne permite să considerăm «creațiunile cunoașterii» din punctul de vedere al filosofiei culturii și notează: «Teoria cunoștinței a întrebuițat pe rînd metoda logică, psihologică, biologică și sociologică. N-am putea-o îmbogăți cu o metodă puțin încercată: cu cea culturală? E o întrebare, care lămurește titlul lucrării de față: *Cultură și cunoștință*.»

² La concluzii asemănătoare ajunsese în epocă francezul Alexandre Koyré, — un cercetător care pornește de la istoria filosofiei pentru a ajunge la istoria științei — ale cărui, astăzi clasice, *Études galiléennes* apar în 1939. Apropierea dintre Blaga și Koyré, atît în ceea ce privește programul lor general, susținut de ideea unității culturii, în particular a unității gândirii filosofice și științifice, cît și în ceea ce privește concluziile pe care le desprind din cercetarea unor episoade istorice, cum este marea revoluție științifică din secolele XVII—XVIII, sînt uimitoare. Nu există nici un fel de indicii că Blaga ar fi cunoscut lucrările lui Koyré, recunoscut astăzi drept precursorul unei influențe orientări în istoria și filosofia științei exacte.

culturi deosebite sau în desfășurările dramatice ale unei epoci de profunde prefaceri culturale. «De obicei numai oamenii care geograficește și cronologicește trăiesc și respiră în spiritul unei alte unități stilistice sînt în situația de a lua act în chip conștient de unitatea stilistică a operelor aparținătoare unor alte regiuni și vremi. Faptul simplu de a fi integrat într-un stil zădărnicește apariția conștiinței despre acest stil. Aplicată științei teoretice, această remarcă a lui Blaga ne conduce spre concluzii de mare interes și noutate: coordonatele filosofice în care se dezvoltă gîndirea științifică a unei epoci, criteriile fundamentale ale semnificației cognitive și ale buneîntemeieri rămîn subterane atît timp cît sînt în mod universal și neproblematic acceptate. Ideea libertății față de valori a științei ne apare din această perspectivă drept o expresie filosofică discutabilă a unei realități incontestabile: consensul de criterii și valori ce caracterizează viața de fiecare zi a unei științe mature. Există însă și zile deosebite, momente mai rare cînd acest consens încetează. Iată de ce și în universul științei exacte, care a atins deplina maturitate, perspectiva istorică, «reprivirea duminică», cum spune Blaga, trezește și potențează luciditatea. Din această perspectivă, marile revoluții științifice sînt în primul rînd revoluții filosofice, schimbări în coordonatele stilistice ale gîndirii creatoare. Doar prefacerea categoriilor gîndirii, a bazelor concepției antice asupra naturii, printr-o îndelungată și tenace efortare filosofică, a făcut posibilă fapta galileeană — iată una dintre cele mai semnificative concluzii ale studiilor istorice pe care le cuprinde Știința și creație. Pe calea ce duce de la filosofia culturii la teoria cunoașterii, Blaga ni se înfățișează drept autentic premergător al unei noi orientări în teoria științei, unul, este adevărat, încă de pușini cunoscut. Reconsiderarea și evaluarea contribuțiilor sale din această perspectivă abia începe.

Aidoma unui cristal, gîndirea constructivă, sistematică poate dezvălui observatorului exersat nu una, ci mai multe configurații. Linile și contururile se deplasează odată cu trecerea de la o perspectivă la alta. Și dacă în principiu nici o perspectivă nu este privilegiată, apoi, istorie și local una sau alta va fi totuși favorizată. Lipsa de interes sau sensibilitate pentru un anume mod de a vedea coerența internă a întregului va fi desigur regretată de unii. Împrejurarea că o viziune asupra unității și armoniei lăuntrice a operei, ca sistem, poate fi cîștigată din mai multe unghiuri de vedere ar trebui însă să-i bucure pe toți. Căci în acest fel se probează, pînă la urmă, cel mai bine structura ei «cristalină».

Mircea FLONTA

FILOSOFUL PAR LUI MÊME

ASEMENEA MARILOR EXISTENȚIALIȘTI moderni, dar și altor personalități din domeniul științei și culturii, Lucian Blaga a fost în același timp filosof și artist. Regăsim în opera sa artistică, deși într-o mai mică măsură decît la existențialiștii francezi (Camus și Sartre, de exemplu), motive și teme filosofice. Cauza pentru care opera artistică a lui Blaga nu este un simplu reflex al celei filosofice nu rezidă doar în faptul că în prima predomină poezia (el a scris totuși și teatru), ci mai ales în aceea că scrierile sale artistice, chiar dacă erau dublate de ceea ce el numea «conștiință artistică», sînt opere autentice, de mare valoare, apreciate în sine și pentru sine, independent de orice considerații asupra altor preocupări ale autorului. Dacă Blaga, poetul, a fost apreciat încă din viață și este considerat astăzi unul dintre cei mai de seamă poeți români, celălalt, filosoful, a fost admirat, dar și contestat, de la primele scrieri, rămînînd în continuare o personalitate controversată — unul dintre reproșuri fiind tocmai acela că introduce în filosofie limbajul metaforic al poeziei. Cu toate acestea, cea mai importantă parte a operei lui Blaga o constituie filosofia. Mai precis, *sistemul* său filosofic. Dacă adăugăm și faptul că acesta este cel mai cuprinzător sistem filosofic românesc, atunci situația necesită explicații suplimentare.

Faptul că a întîmpinat opoziția lui Gh. Bogdan-Duică și Ștefănescu-Goangă, dar nu numai a acestora, nereușind să obțină mai curînd un post universitar, nu este esențial. În 1936 Blaga este ales membru al Academiei Române, iar în 1938 devine și profesor la Catedra de filosofie a Universității din Cluj, ceea ce nu a schimbat însă cu nimic atitudinea, mai ales a specialiștilor, față de filosofia sa.

Despre admiratorii și adversarii gîndirii filosofice a lui Blaga s-a scris. Se cunosc și unele replici ale acestuia. Dar toate aceste polemici sînt legate de aspecte parțiale ale operei sale. Ceea ce este mai pușin cunoscut și nu a bene-

ficiat de o atenție deosebită este părerea lui Blaga însuși despre sine ca filosof și despre propria sa creație, independent de aprecierile altora.

Este vorba, în primul rând, de conferința intitulată *Schița unei autoprezentări filosofice* (1938), descoperită de fiica filosofului, Ana Dorica Bugnariu, într-un dosar cu clape pe care Cornelia Blaga a scris « Lisabona. Ciorne », iar mai jos « Manuscrise. Manuscrise pentru *Ființa istorică*. Estoril. » Dosarul cuprinde un material grupat, de 109 file, care conține note filosofice, critico-literare, estetice și istorice. Multe sînt scrise pe file cu antetul « Estoril Palacio Hotel ». Dosarul mai cuprinde un material intitulat « Segmente generatoare » (27 file); un caiet intitulat « Note „Experiment“ (Cluj!) » (39 file); o serie de materiale, prinse în colțul stîng cu clape metalice, care par articole separate și un manuscris cu multe rectificări, intitulat « Momentele fericite » (35 file). Între acestea se găsea și *Schița*... amintită.

Ea cuprinde 22 de file, numerotate de autor. Este scrisă pe hîrtie obișnuită, cu cerneală neagră. Are puține intervenții, ceea ce nu era în obișnuința lui Blaga și dovedește că materialul n-a fost verificat. Pot fi semnalate, de

altfel, mici greșeli și unele dezacorduri. Manuscrisul are titlul *Schița unei autoprezentări filosofice* (1938), scris cu creionul pe ultima filă (22 verso), evident ulterior.

Anul 1938, indicat în titlu, sugerează faptul că este vorba de o conferință pregătită pentru evenimentul autoprezentării în fața cadrelor universitare de la Cluj. Fiica autorului consideră că a fost scrisă prin noiembrie—decembrie 1938.

După aspect, « conferința » pare un « discurs de recepție », care se ținea în mod obișnuit înaintea « examenelor de catedră » (după exprimarea lui D. Buzdugan, cu referință la concursul pentru postul de profesor la Catedra de estetică), sau o « lecțiune de prezentare a lucrărilor » (punctul *a* al examenului, articolul 24, menționat într-o scrisoare a lui I. Breazu către Blaga). Dacă aceasta este situația, atunci « conferința » a fost scrisă înainte de anul 1938, cînd Blaga se pregătea pentru concurs. Conferința putea fi scrisă însă și pentru « recepția » la Catedra de filozofia culturii, ceea ce nu se putea petrece decît după chemarea lui la Universitate, în toamna anului 1938.

Referința de la începutul conferinței la « prefața uneia din ultimele sale lucrări », în care este vorba de « împărțirea activității sale filosofice », pare derutantă, căci lucrarea nu este alta decît *Diferențialele divine*, apărută însă abia în 1940. Ce-i drept, cercetarea manuscriselor dovedește că Blaga încheiase prima redactare la *Diferențialele divine* în 12 ianuarie 1939. Or, aceasta înseamnă că în 1938, spre toamnă, lucrarea era, cel puțin în linii mari, concepută deja, ca și intenția de a scrie o prefață cu referințe retrospective la activitatea sa filozofică. Cu toate acestea, prefața a fost scrisă abia în decembrie 1939. Și, față de conferința din 1938, aduce precizări referitoare la sistem. Dacă în 1938 Blaga anunță încă două trilogii « închinatelor probleme de filosofie biologică și de metafizică pură », în 1939 le numește *Trilogia cosmică* și *Trilogia pragmatică*.

În prefața, amintită spune că « a urmărit încă din cea dintîi tinerețe planul unui vast sistem metafizic », pe care, la început, îl « întrezărise » numai vag. Cert este însă că nici măcar în 1938 planul nu prinsese conturul schițat în prefață. « Clădirea a fost durată încetul cu încetul și din mai multe părți deodată », continuă Blaga, amintind mai degrabă de modul în care lucrau anticii la templul lui Solomon.

În 1935, răspunzându-i lui I. Brucăr, la considerațiile acestuia despre lucrările: *Eonul dogmatic*, *Cunoașterea luciferică* și *Cenzura transcendentă*, Blaga spune: «Acestor lucrări, alcătuind aproximativ un întreg, le-aș da titlul comun de *Trilogia cunoașterii*. Aceasta înseamnă, în mod evident, că trilogia respectivă nu a fost preconcepută, că autorul acesteia, în ciuda afirmațiilor sale, nu a lucrat sistematic.

Alit în conferință cit și în prefață, viitorul sistem este considerat pentadic. Este vorba, mai precis, de cinci trilogii. Nu se dă nici o explicație în legătură cu cifra aleasă. De ce tocmai cinci? Și de ce triade?

În *Testamentul editorial* din 1959, Blaga renunță la împărțirea pentadică, reducând sistemul la patru trilogii, iar la prima trilogie mai adaugă două lucrări (*Despre conștiința filosofică* și *Experimentul și spiritul matematic*), «neprevăzute inițial». Reducerea pentadei este justificată și prin faptul că unele probleme, ca cele de para-psihologie, cele în legătură cu «existența creatoare», sau cu moralitatea «pot fi tratate mai sprinten și mai eficace» în proza literară, în aforisme sau în cadrul unor conversații «ce au darul să netezească asperitățile colțuroase ale unei gândiri, pe care, de altfel, niciodată n-am dorit-o prea sistematică» zice Blaga. Dar aceasta înseamnă că interpretările sistematice ale filosofiei sale nu au nici un suport real. Blaga scria filosofia «la inspirație», fără nici un plan preconcepț. Așa-zisul «sistem» nu este decât o grupare, mai mult sau mai puțin arbitrară, a lucrărilor sale gata constituite. În mod analog se petrec lucrurile și cu materialul din cadrul fiecărei lucrări în parte.

În conferința din 1938, Blaga vorbește de un «plan arhitectonic», dar deosebit de cel al «sistemelor clasice», de un sistem cu «caracter simfonic», care nu este al unei singure idei sau al unei singure formule, ci e alcătuit «ca o biserică cu mai multe cupole», cu mai multe «leit-motive», care revin de la un studiu la altul. Toate acestea converg spre o «viziune metafizică despre totalitatea existenței».

Ideea centrală a primelor două trilogii este cea de «mister», ideea «existenței noastre în orizontul misterului». Scopul mărturisit al autorului este acela de a supune unei analize stricte «variantele posibile ale ideii de mister». Cu această ocazie se precizează faptul că ideea în sine nu conține nimic mistic, iar «cunoașterea luciferică» se referă la un studiu al pro-

blemelor de logică și teoria cunoașterii și nu are nimic de-a face cu «dracu». Prin aceste remarci, Blaga se dovedește conștient de pericolul adoptării unor termeni metaforici, dar este, în același timp, departe de a renunța la această manieră.

Misterul apare ca «orizont inițial al modului specific uman de a exista», ca mister semnalat nouă prin simțuri și ca mister revelat. Printre acestea se numără și «lucrul în sine» despre care vorbește Kant. Și Blaga se va referi în continuare la Kant, lăsând să se înțeleagă faptul că analogiile cu doctrina criticistă ar fi îndreptățite. În acest sens, misterul este necunoscutul și ca atare incognoscibilul, în conformitate cu maxima după care «misterul nu e convertibil în nonmister». Gnoseologic, intelectului îi corespunde, la Blaga, «cunoașterea paradisiacă», iar rațiunii speculative «cunoașterea luciferică». Caracterului dialectic, negativ-antinomic al rațiunii speculative îi corespunde la Blaga caracterul antinomic al «minus-cunoașterii» luciferice, cu ilustrații din teoria cuantelor — aspectul ondulator-corpuscular al luminii.

Analogiile cu doctrina lui Kant, sugerate de Blaga însuși, pot fi extinse și la interpretarea «cenzurii transcendente». Kant vorbea de anumite limite ale cunoașterii, de interdicția pătrunderii în transcendent, care la Blaga devine «cenzură». Spre deosebire însă de Kant, care nu trece granița transcendentului de teama contradicțiilor, Blaga trage cu «săgeți de foc» în bezna necunoscutului. Oricum ar fi interpretat, «Marele Anonim» își are sediul în transcendent, dincolo de lumea cunoașterii, în domeniul despre care Wittgenstein spunea categoric că «trebuie să se tacă». Caracteristicile și funcțiile sale, figurat sau nu, antropomorfe îl fac și mai discutabil — un «lucru în sine» cu atribuții organizatorice! Blaga consideră că aceasta este o «concepție metafizică românească», cu totul nouă, asupra cunoașterii.

În legătură cu *Trilogia culturii*, încearcă să se delimiteze de filosofii germani (în speță, Frobenius și Spengler). Este vorba de categoriile inconștientului, numite «abisale», pe care le pune la baza «stilului». Din perspectiva kantiană acestea sînt niște «săgeți de foc» trase în bezna transcendentului, adică, *dincoace* de lumea cunoașterii. Și Blaga își fixează, într-adevăr, coordonatele kantiene de spațiu și de timp ale sensibilității conștiente, cărora le-ar

« Va veni și ziua cînd omul bun, neînarmat, va dovedi că cei blajini sînt cei cărora le aparține pămîntul ! »

Rabindranath TAGORE

Schița unei autoprezentări filosofice¹ (1938)

În prefața uneia din ultimele mele lucrări² țineam să-mi³ împart eu însumi activitatea filosofică⁴ într-o fază pregătitoare și una sistematică. Lucrări pregătitoare sunt cele apărute pînă la studiul meu despre estetica lui Goethe [,] intitulat *Daimonion*, iar studiile cari se integrează ciclic într-un sistem în creștere încep cu *Eonul dogmatic*. Deoarece durata acestei conferințe e fixată prin lege la o oră, îmi voi îngădui să vorbesc mai întii despre sistemul meu filosofic, răminînd ca la urmă să spun și citeva cuvinte despre lucrările pregătitoare și mai ales despre acele dintre cele pregătitoare, cari⁵ se înscriu pe linia cercetării estetice.

Cele șase studii sistematice apărute pînă acum se întregesc reciproc și sînt clădite după un anume plan arhitectonic. Ele fac parte dintr-un întreg, pe care sper să-l pot duce pînă la capăt în cursul anilor. Toate aceste șase studii intră în unul și același[i] cadru filosofic mai vast, și se revarsă în cele din urmă într-o viziune metafizică despre totalitatea existenței. Citeva cuvinte despre planul arhitectonic al sistemului. Spre deosebire de sistemele clasice, sistemul acesta la care⁶ construiesc are un caracter simfonic, el nu e sistemul unei singure idei, sau al unei singure formule, ci e alcătuit ca o biserică cu mai multe cupole. Se împletesc în acest sistem mai multe leitmotive principale, cari revin de la un studiu la altul, alternîndu-se ritmic. Sistemul e con-

¹ Titlul apare pe ultima filă (22 verso) scris cu creionul.

² Urmează *filosofice*, șters.

³ Urmează *fac o deosebire*, șters.

⁴ Supraintercalat.

⁵ Urmează *au o însemnătate pentru*, șters.

⁶ Supraintercalat.

corespunde în inconștient categoriile abisale. Blaga însuși recunoaște în prefața din 1939 că « sentințele grele de neacceptare » a unora dintre ideile sale se datorau faptului că acestea au fost considerate ca « roase de contradicții », ceea ce, kantian vorbind, era și de așteptat.

Blaga se referă în continuare la succesul interpretării prin categorii abisale a « suflului românesc » în *Spațiul mioritic*, la faptul că « cei mai mulți critici literari ai noștri aplică aceste idei cu mult succes în diferite domenii și-n studii monografice ».

Despre *Geneza metaforei și sensul culturii* afirmă că este o « antropologie metafizică » și o « teorie metafizică despre semnificația

culturii și a stilului ». Orice creație de cultură, consideră autorul, este o încercare a omului de a revela un mister, iar orice astfel de încercare este metaforică. « Ceea ce înseamnă că niciodată revelarea misterului nu are un caracter adecvațional. » Aceste considerații justifică oarecum însăși maniera metaforică de utilizare a terminologiei în lucrările lui Blaga, căci, în ciuda neînțelegerilor grave, pe care i le produse deja, el persista, în mod intenționat, în a nu spune niciodată lucrurilor pe nume, în a utiliza termeni neobișnuiți în lucrările filosofice și cu o evidentă încărcătură de mister — termeni prin care se pot înțelege însă lucruri cu totul opuse, la care autorul lor nu s-a gîndit niciodată.

ceput ciclic, pe «trilogii» închinat cîte unui grup de fenomene din acelea cu care putem avea un contact în experiența noastră. Au apărut complet două trilogii:

1. **Trilogia cunoașterii**, compusă din:

Eonul dogmatic

Cunoașterea luciferică

Cenzura transcendentă

2. **Trilogia culturii**, alcătuită din:

Orizont și stil

Spațiul mioritic

Geneza metaforei și sensul culturii

Actualmente lucrez la *Trilogia valorilor* și am gata într-o primă redactare vol. I *Artă și valoare*. Vor urma în aceeași trilogie un volum despre «echivalențele adevărului» și unul închinat problemelor etice. Poate că nu se cuvine să vorbesc despre lucrările pe cari încă nu le-am scris, dar nici nu strică să arăt planul în care intră cele două trilogii apărute. Voi adăuga deci că alte două trilogii vor fi închinat unor probleme de filosofie biologică și de metafizică pură.

Există desigur în cele două trilogii apărute pînă acum o idee centrală, care e însă secundată și de alte leitmotive: este ideea de «mister», sau ace[e]a a existenței noastre în orizontul misterului. Dat fiind [că] ideea de mister are o poziție atît de centrală, s-au găsit oameni să ridice acuza că fac misticism, deși ⁷ eu cred că nu e nici o crimă să faci misticism, trebuie să declar că ⁸ în filosofie eu nu fac nici un fel de misticism. Fac poate uneori în poezie și în dramă, unde trăirea mistică își are un loc pe care cred că nici un estetician modern nu-l mai tăgăduiește. Dacă eu acord totuși ideii de mister un loc central în filosofia mea, e tocmai fiindcă tind spre o supremă precizie și exactitate în ceea ce mi-e dat să gîndesc filosofic. Astfel, în *Eonul dogmatic* și în *Cunoașterea luciferică* supun, pentru întia oară în istoria filosofiei[,] unei analize și unui examen minuțios însăși ideea de mister. Nici filosofii, nici teoreticienii științei n-au făcut-o pînă astăzi. S-a vorbit pînă acum în adevăr despre «mister» în chipul cel mai vag cu putință. Eu mi-am luat întia oară sarcina să încerc o determinare a rolului pe care această idee îl are în constituția cunoașterii umane. Atît în *Eonul dogmatic*, cît și în *Cunoașterea luciferică* m-am străduit să dau un fel de analiză logică, aproape matematică, a ideii de mister și, izbutind să găsesc un fel de coordonate geometrice de determinare a acestei idei, am arătat nenumăratele «variante» posibile

⁷ Supraintercalat.

⁸ trebuie să declar că, scris deasupra lui numai cît eu, șters.

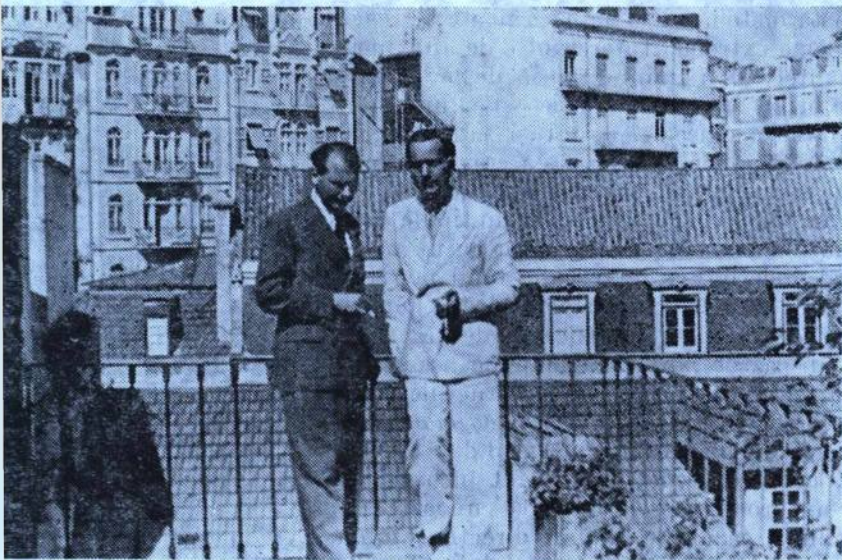
Conferința mai conține o referință, anunțată de la început, la «partea de Estetică» din *Trilogia culturii*. Accentul special pe această «parte» sugerează că Blaga viza încă postul de la Catedra de estetică generală, ceea ce nu mai era cazul în 1938. Este subliniată și însemnătatea estetică a lucrărilor din tinerețe, lucru care întărește părerea că totuși conferința ar fi fost scrisă înainte de 1938, în vederea concursului la Catedra de estetică.

În încheiere, Blaga enumeră meritele lucrărilor sale, «indiferent de valoarea lor» (asupra căreia părerile erau împărțite): interesul pe care l-a stîrnit, la generațiile tinere, punerea în

discuție a unei mulțimi de probleme, crearea de probleme noi, inventarea unor termeni noi și, în fine, stilul personal, preocuparea permanentă de a scrie cît mai frumos.

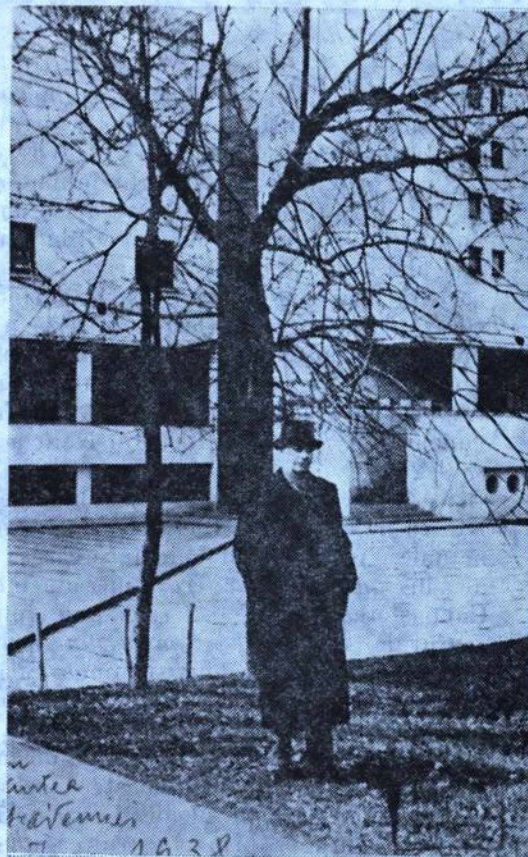
Se poate conchide, deși ne-am referit aici doar la cîteva aspecte, că *Schița unei autoprezentări filosofice* este o piesă importantă, care oferă date și soluții de interpretare, sugerate chiar de către autor, pentru multe dintre problemele controversate din opera celui care a fost numit, pe bună dreptate, «filosoful poet și poetul filosof».

Alexandru SURDU

Blaga și Cămărășescu
— Lisabona 1938.

În curtea Academiei

ale ideii de mister. Pe aceia dintre auditori cari n-au avut ocazia de a citi aceste studii îi rog să nu se sperie de un titlu pur simbolic cum este *Cunoașterea luciferică*. Îi asigur că în acest studiu nu e vorba despre dracu, ci numai și numai despre probleme de logică și de teoria cunoașterii: «Misterul» există pentru noi ca orizont original, ireductibil, al existenței noastre. Sub presiunea și operațiile procesului de cunoaștere, misterul acesta se precipită în o mulțime de «varianțe», cari logicește sunt foarte determinabile tocmai în calitatea lor de «mistere». Iată cîteva asemenea «varianțe»: e [,] mai întîi [,] «misterul» ca orizont inițial al modului specific uman de a exista. E [,] apoi [,] varianta «misterului» *semnalat* nouă prin simțuri, un mister deschis, ca atare, prin semne cari țin de sensibilitatea noastră empirică, iară pe urmă varianta «misterului *revelat*» pe planul constructiv al cunoașterii noastre, pe planul imaginar și pe cel al viziunilor abstracte. Acest mister imaginar-revelat poate fi din nou deschis ca atare și poate fi supus unei noi «revelări». Procesul e infinit. Și ceea ce am arătat în lucrările pomenite este că niciodată misterul nu e convertibil în non-mister. Ceea ce am mai arătat în aceste studii este că «lucrul în sine» [,] despre care vorbește Kant, nu e decît una din nenumăratele variante posibile ale ideii de mister.

Analiza aceasta a ideii de mister m-a condus și la găsirea unor variante foarte ciudate. Sunt cele ale «misterului potențat», sau «radicalizat». Aceste mistere sunt exprimabile și formulabile numai antinomic, sau mai precis în antinomii transfigurate. Pentru a ilustra această idee a misterului potențat, radicalizat, a fost necesar să culegem exemple din metafizica neoplatonică, sau din teologia creștină. Și aici ajungem la un punct¹⁰ asupra căruia aș stăruî un moment. În legătură cu variantele misterului potențat, radicalizat, exprimabil numai antinomic, am încercat să arăt că e posibil și un tip de cunoaștere care n-a mai fost încercat tocmai din timpu-

⁹ Inițial *o fac*, șters.

¹⁰ Urmează *după* șters.

rile neoplatonice și din timpul dogmaticii creștine. E vorba, subliniez, nu despre reactualizarea ¹¹ conținuturile [*sic*!] ca atare ale acestor dogme, ci despre *metoda* care s-ar putea extrage din natura lor. Ori această metodă ni se pare că poate fi reactualizată și asimilată filozofiei, în anume probleme extreme. Interesant e de altă parte ¹² că în fizica actuală, ca urmare a teoriei cuantelor, s-a enunțat ideea despre structura antinomică a luminei; fenomenul luminei e privit și ca «ondulație» și ca un ce «corpuscular». Ceea ce e un paradox, de neînțeles logicește. Și totuși sunt experiențe cari cer neapărat soluția aceasta antinomică. Din cauza aceasta s-a crezut și de vreo zece ani se vorbește despre o criză a fizicii moderne. Arătând cum această teorie ondular-corporculară despre natura luminei se integrează de fapt într-un tip de cunoaștere sui-generis, pe care l-am numit «minus-cunoaștere», cred că am putut să dovedesc că nu e vorba despre o criză în fizica modernă, ci de ariștiapa unui nou tip de cunoaștere. Se știe că filosoful Kant a clădit o teorie a cunoașterii, care în fond voia să legitimizeze filosofic fizica clasică a lui Newton. Pentru fizica modernă, actuală, fizica lui Newton nu mai reprezintă decît un caz de limită. Se impune așadar necesitatea de a legitima filosofic printr-o nouă teorie a cunoașterii, construcțiile ¹³ fizice actuale. Aceasta e în fond încercarea, pe care am făcut-o în *Eonul dogmatic* și mai ales în *Cunoașterea luciferică*, introducînd în teoria cunoașterii conceptul de «direcție». Cunoașterea nu are un sens unic (plus), cum se crede de la Kant încoace, adică sensul de «atenuare» a misterului, printr-un proces teoretic infinit; cunoașterea are două sensuri opuse, plus și minus. Și în anume cazuri se impune direcția «minus», prin care un mister nu e atenuat, ci potențat, radicalizat, și formulabil numai antinomic. Așa ni se pare că procedează în anume cazuri fizica modernă. Teoriile acestea nu sunt deci a se socoti [*sic*!] ca un impas, ci ca apariție a tipului de cunoaștere pe care-l numim «minus-cunoaștere». În viitor eu însumi voi avea ocazia să aplic în citeva importante probleme ¹⁴ această metodă a minus-cunoașterii, pe care am încercat s-o legitimez prin construirea unei noi teorii despre cunoaștere. Cercetările în acest domeniu m-au condus la descoperirea unor aspecte fundamentale, încă neobservate pînă acu[m], ale cunoașterii umane. Regret că timpul nu-mi dă răgaz să arăt pas cu pas felul cum am procedat la această descoperire. Mă restring deci la indicarea cîtorva rezultate. Există un dualism al cunoașterii, radical și ireductibil la un numitor comun: 1. Cunoașterea ce se clădește în orizontul lumii date și care poate fi completată cu simple «necunoscute»¹⁵, și 2. Cunoașterea ce se clădește în orizontul misterului, în care tot ce ține de lumea dată nu e decît semn sau semnalizare, prin simțuri, a unor mistere. Întîia cunoaștere am numit-o paradisiacă, a doua luciferică ¹⁶. În cadrul cunoașterii paradisiace, care operează cu intuiții și cu concepte, cu categorii intelectuale, așa cum de la Kant încoace au fost examinate de atîtea ori, nu joacă nici un rol ideea de mister, care e foarte complexă, deși și în cadrul acestei cunoașteri paradisiace putem avea așa zise «necunoscute». Dar misterul implică o «necunoscută» în sens mult mai complex. Misterul și încercarea de a-l revela constituie obiectul și sarcina cunoașterii luciferice. Cunoașterea luciferică, are articulații, structuri, cu totul sui-generis. În cadrul ei, toate elementele ¹⁷ cari joacă un rol și în cunoașterea paradisiacă, — precum experiența, intuiția, conceptul, categoriile, — au altă funcție decît în cadrul cunoașterii paradisiace. Pînă acu[m] în toate teoriile cunoașterii s-a încercat de fapt să se reducă cunoașterea umană la aspecte cari țin de cunoașterea paradisiacă. Cînd văd în fața mea un pom și afirm: «acest

¹¹ Supraintercalat.

¹² de altă parte, supraintercalat.

¹³ Înainte de construcțiile era teoriile, șters.

¹⁴ în citeva importante probleme, intercalat.

¹⁵ și care poate fi completat cu simple necunoscute.

¹⁶ Urmează *Întîia nu*, șters.

¹⁷ Urmează *ce ne sunt cunoscute*, șters.

pom e un măr » (chiar dacă sunt jertfa unei iluzii) fac un act de cunoaștere paradisiacă. Când văd perdeaua mișcându-se la fereastră și afirm: « necunoscuta », x-ul care stârnește mișcarea ¹⁸ ar putea să fie vintul, fac de asemenea un act de cunoaștere paradisiacă. Când însă afirm ¹⁹: « lumina este undulațiune », fac un act de cunoaștere luciferică. Aici lumina a fost prefăcută mai întâi în semn sensibil al mister[ului], pe care încercăm să ni-l revelăm. Revelarea necunoscutei se *substituie* într-un anume fel semnului sensibil și capătă un mai hotărît accent existențial decît se atribuie « semnului ». Necunoscuta nu se alătură cunoscutului, pe același plan ca în cunoașterea paradisiacă, ci odată *revelată* ea se *substituie* cunoscutului.

Astfel toate aspectele cunoașterii luciferice diferă radical de acelea ale cunoașterii paradisiace:

Cunoașterea paradisiacă: / Cunoașterea luciferică: ²⁰

În cadrul cunoașterii luciferice se constituie și se « *variază* » « misterul », prin procesuri [*sic!*] infinite ²¹ de « atenuare », de permanentizare sau de potențare. Toate aceste aspecte sunt străine de cunoașterea paradisiacă. Un alt rezultat al acestor cercetări este că misterul niciodată nu poate fi convertit în non-mister.

Un studiu cu totul de altă natură decît *Eonul dogmatic* și *Cunoașterea luciferică* este al treilea volum din trilogia cunoașterii: *Cenzura transcendentă*, pe care eu însumi l-am numit o încercare metafizică. La Universitatea de la Cluj, unde sunt atît de străluciți profesori de filosofie[,] cred că nu mai e necesar să legitimez metafizica. Vreau să spun numai că metafizica este altceva decît știința și chiar altceva decît filosofia de aspecte științifice. Metafizica e desigur totdeauna un salt în incontrollabil. Mai bine zis: experiența nu joacă în metafizică decît rolul unui veto în cazul că metafizica o contrazice. Dar experiența nu e deloc chemată să verifice și să controleze în sens *pozitiv* concepțiile metafizice.

Rezultatul ²² la care am ajuns în cele două studii anterioare, acela al nonconvertibilității misterului în non-mister, mi-a dat mult de gîndit. M-am întrebat dacă această situație la care suntem condamnați nu are cumva ²³ un rost metafizic, un tîlc transcendent. De aici mi se deschidea așadar o perspectivă metafizică. Să admitem că conștiința noastră individuală, din care face parte și cunoașterea cu posibilitățile și limitele ei, este de fapt întrecută și controlată dintr-un centru metafizic, de natură tot spirituală, dar care ne întrece. Să numim acest centru spiritual, transcendent, în raport cu conștiința noastră[,] « Marele Anonim ». Admițînd o asemenea ipoteză metafizică, s-ar putea lămuri de ce omul nu poate converti misterul în chip pozitiv și adecvat. Marele Anonim supune ²⁴ cunoașterea umană unei cenzuri, prin care, chiar în avantajul nostru, suntem opriți să cunoaștem în chip absolut, sau să ne revelăm misterele adecvațional. Această cenzură transcendentă ni se aplică în chip structural, prin constante senzoriale și prin categorii intelectuale, de care cunoașterea umană e permanent legată. Categoriile intelectuale ar fi așadar mijloacele unei cenzuri transcendente, cu ajutorul cărora Marele Anonim ne ține la distanță de mistere, înadins, în avantajul nostru și poate al existenței în general. Căci[,] în măsura în care am cunoaște în chip absolut, am fi foarte primejduiți ²⁵, am înceta de a face eforturi sau ne-am substitui Marelui Anonim, prin ceea ce s-ar produce un fel de anarhie cosmică. În relativitatea limitată a cunoașterii umane trebuie să vedem așadar nu

¹⁸ stârnește mișcarea scris deasupra lui face ca, șters.

¹⁹ Urmează spațiul este, șters.

²⁰ Cele două tipuri de cunoaștere sînt despărțite printr-o linie verticală, de ambele părți ale liniei fiind spații goale, care urmau să fie completate.

²¹ Supraintercalat.

²² Înainte de *Rezultatul* era *Situația*, șters.

²³ Supraintercalat.

²⁴ Urma în chip, șters.

²⁵ am fi foarte primejduiți, supraintercalat.

un neajuns, ci ²⁶ rezultatul și reflexul unei înalte ²⁷ rânduiei metafizice. Această concepție metafizică despre cunoaștere e în conformitate cu o situație dată, aceea a ²⁸ faptului că misterul nu poate fi convertit în non-mister. ²⁹ Ea nu e contrazisă de rezultatele experienței. Fiind însă o concepție metafizică ea nu e ³⁰ însă nici ³¹ controlabilă în sens pozitiv prin date de experiență. Dar aceasta e o notă comună a tuturor concepțiilor metafizice. Concepția mea e în orice caz ³² în ultimele timpuri întâia încercare de metafizică a cunoașterii. Cu totul nouă, ca atare. Și autorul ei fiind român, cred că am dreptul să afirm că și această concepție metafizică e românească.

Trec la a doua trilogie, în care m-am ocupat cu alt mare grup de fenomene: cu cele ale culturii. Cercetările din ultimele decenii au scos tot mai mult în relief un aspect fundamental al fenomenelor de cultură, anume: «stilul». S-a pus în evidență, adică, o anume unitate de forme stilistice cari caracterizează fenomenele de cultură: unul și același [i] «stil» se imprimă tuturor creațiilor de cultură dintr-un anume loc și timp. Acest aspect stilistic, odată constatat, a devenit un obiect tot mai asiduu frecventat din partea nu numai a istoricilor și criticilor de artă, ci, în general, din partea mai multor filosofi ai culturii. Fenomenul stilului cere, însă, o teorie explicativă. Această tendință explicativă se ivește încetul cu încetul, întâile mijiri explicative fără conștiința precisă a acestui lucru s-ar putea găsi în clasicismul și[,] mai accentuat[,] în romantismul german. Astfel[,] de o pildă[,] pentru determinarea stilului grec (fără ca să fie numit chiar «stil», cu semnificația ce se dă astăzi acestui termen) marele poet Hölderlin, care era și un gânditor mai mare decît se crede, vorbea despre polaritatea organicului și «aorganicului», ceea ce corespunde aproximativ apollinului și dionisiacului lui Nietzsche. Dealtfel[,] prin acești termeni ai apollinului și dionisiacului ³³ încercau și frații Schlegel să se apropie de fenomenul grecesc, mult înainte de Nietzsche, dar desigur nu [cu] amploarea vizionară a acestuia. De la Nietzsche pînă la Simmel, Frobenius și Spengler, și pe urmă pe o linie mai în strînsă legătură cu arta, de la un Alois Riegl, pînă la Worringer, Wölfflin și alții, s-a încercat o teoretizare explicativă a «stilului». După cum am arătat în trilogia culturii[,] toți aceștia înclină însă să vadă «stilul» ca un fenomen, cum îl numesc, «monolitic» și să-l reducă la un *singur* factor, prin procedeul ipostazării. Morfologia lui Frobenius și Spengler vede în «cultură», ca fenomen unitar stilistic[,] rezultatul unui suflet al culturii, care crește ca un organism special într-un anume peisaj și numai în acesta. Cultura, stilul, ar fi un organism parazitar, suprapus vieții sufletești a omului, și ar avea toate însușirile unui autentic organism: o naștere, o creștere, vîrste și moarte. Durata unei culturi, care are caracter monadic, e, după Spengler, cam [de] 800—1000 de ani. În fiecare cultură sau stil cultural stăpînește un anume sentiment al spațiului legat de-un anume peisaj. Aceste teorii le-am supus unei ample critici în trilogia culturii, în care am propus și o nouă teorie explicativă a stilului cultural, care ni se pare că învinge toate dificultățile cari se opun celorlalte teorii existente. Noi explicăm stilul cultural prin categoriile inconștientului. ³⁴ Am arătat că nu numai conștiința noastră are seria sa amplă de «categorii» cognitive, menite receptării lumii date. În afară de aceste categorii ale cunoașterii, despre cari filosofii vorbesc cu atîta insistență de la Aristotel și, mai ales, de la Kant încoace, noi admitem o a doua foarte amplă garnitură de categorii ale inconștientului, categorii pe cari, pentru adîncimea lor și a locului lor, le numim «abisale». Există desigur oarecare corespondență între cate-

²⁶ Urmează un, șters.

²⁷ Supraintercalat.

²⁸ Urmează nou, șters.

²⁹ Urmează Această, șters.

³⁰ Supraintercalat.

³¹ Supraintercalat.

³² În orice caz supraintercalat.

³³ ai apollinului și dionisiacului, supraintercalat.

³⁴ Propoziția este scrisă deasupra celei precedente, fără semn de intercalare.

goriile³⁵ cunoașterii conștiente și aceste categorii abisale ale inconștientului, dar acestea sunt *altfel* structurate decît cele ale cunoașterii. Dacă conștiința noastră are ca formă sau categorie a sensibilității « spațiul » și « timpul », noi admitem că și inconștientul nostru posedă un spațiu și un timp al său, dar altfel structurate decît cele ale conștiinței. Bunăoară, inconștientului care se exprimă în cultura apuseană îi atribuim o categorie a spațiului tridimensional³⁶ infinit, cîtă vreme inconștientului care se exprimă de o pildă în cultura noastră populară românească îi atribuim un spațiu ondulat. În cultura apuseană găsim³⁷ exprimată o anume formă temporală, aceea a timpului ascendent, a timpului-havuz, cum l-am numit printr-o imagine. Dar în antichitate, mai ales în cultura elenistă, găsim o altă formă a timpului, aceea a timpului-cascadă. Nu putem, firește, ilustra cu toate exemplele necesare acest lucru, dar ele se găsesc în cele trei cărți ale *Trilogiei culturii*. În afară de spațiu și timp, mai există în inconștientul nostru categoria formativă, care tinde sau spre individualizare, sau spre tipizare, sau spre elementarizare. Există[,] pe urmă[,] în inconștient categoria « expansiunii » sau « retragerii » din orizont. Europeanul e stăpînit, în creațiile sale, mai ales [de] categoria expansiunii, cîtă vreme indianul stă sub stăpînirea categoriei « retragerii ». Dar există[,] după cum spuneam[,] în inconștientul nostru o garnitură întreagă de categorii eterogene, cari toate converg în crearea unui *cosmos stilistic*. Toate plămuirile³⁸ culturale: opera de artă, viziunea metafizică, marile construcții științifice, mitologia și altele poartă pecetea acestor categorii *abisale*, cari sunt oarecum în raport de para-corespondență cu categoriile cunoașterii receptive și conștiente, dar *altfel structurate*. Teoria aceasta înseamnă o nouă teorie « categorială », întrucît la ele nu s-a gîndit nimenea pînă acum. Teoria aceasta explică mult mai mulțumitor decît cele precedente³⁹ multiplicitatea și variabilitatea de aspecte a [le] fenomenului stilistic. Noi nu vedem așadar în « stil » un fenomen monolitic ci un fenomen complex la baza căruia punem un complex întreg de « categorii abisale », eterogene, și de-o sinergie cosmogenetică. Această teorie mai are și însemnătatea că pune întîia oară în lumină anume aspecte⁴⁰ ale « inconștientului ».

Această teorie *categorială* despre baza fenomenului stilistic, în afară de avantajele ei teoretice generale, ne-a dat și posibilitatea de a supune întîia oară[,] în chip mai aprofundat[,] unui examen cultura noastră populară, sub unghi stilistic. Studiul meu *Spațiul mioritic*⁴¹ a avut darul să fie cel mai citit dintre toate lucrările ce le-am publicat pînă acu[m]. Am arătat în acest studiu că există o serie de⁴² categorii abisale, efectiv active, în creațiile poporului nostru. În doină am descoperit astfel spațiul ondulat, același[,] orizont cu alternanță de deal și vale l-am ghicit în genere și în sentimentul⁴³ destinului propriu poeziei noastre lirice, în care se exprimă sufletul românesc. Am arătat pe urmă ce însemnătate are în cultura noastră categoria « sofianică », a transcendentului care coboară, și categoria « organicului » în toată viața spirituală a acestui sud-est european. Am arătat pe urmă eficiența categoriei « stihiale » sau elementarizante în arta populară. Și așa mai departe. Cu aceasta cred că am dovedit fertilitatea teoriei noastre despre stil. Remarc de altfel cu satisfacție că cei mai mulți tineri critici literari ai noștri aplică aceste idei cu mult succes în diferite domenii și-n studii monografice. Încît materialul care vine în sprijinul teoriei noastre devine tot mai impresionant. În orice caz[,] această teorie a deschis noi puncte de vedere, și generale și speciale, cari încep să dea roade.

³⁵ Urmează conștiinței, șters.

³⁶ Supraintercalat.

³⁷ Urmează un *ti*, șters.

³⁸ Urmează noastre, șters.

³⁹ Urmează *amplourea cosmică și mulți*, șters.

⁴⁰ Încă *ne*, șters.

⁴¹ *Spațiul mioritic*, supraintercalat.

⁴² o *serie de*, supraintercalat.

⁴³ În original: *sentimentului*.

După ce am pus pe picioare teoria categoriilor abisale, a căror descoperire îmi aparține în întregime, mi s-a pus problema de a integra și această teorie despre « cultură » și « stil » în viziunea metafizică la a cărei clădire lucrez. Acest lucru l-am făcut în *Geneza metaforei și sensul culturii*. Ceea ce în ultimă analiză dezvolt în acest studiu, apărut de curind[,] este o antropologie metafizică și o teorie metafizică despre semnificația culturii și a stilului. E[,] propriu-zis[,] întâia încercare în literatura filosofică de a da [o] metafizică a fenomenului stilistic. În studiul despre care vorbesc arăt că aspectele fundamentale ale oricărei creații de cultură este [sic!] « metaforicul » și « stilul ». Orice creație de cultură este o încercare a omului de a-și revela un mister. Revelarea aceasta, prin plăsmuiri, fie artistice, fie teoretice, fie vizionare, are, însă, constituțional totdeauna un caracter metaforic și se face în coordonate și forme stilistice. Ceea ce înseamnă că niciodată revelarea misterului⁴⁴ nu are un caracter adecvațional. Nu numai cunoașterea umană a lumii inedite este așadar supusă unei cenzuri transcendente, ci și încercările noastre de a revela misterele prin plăsmuiri sunt supuse unui fel de cenzură. Categoriile cari stau la baza unui stil le privim ca tot atâtea frine transcendente, prin cari Marele Anonim ne împiedică de a revela misterele în chip pozitiv și absolut adecvat. Aceasta pentru ca să nu ne putem substitui lui și pentru a salva echilibrul cosmic, dar și în avantajul nostru însuși, pentru a ne menține în permanentă stare creatoare și a ne apăra de neștiute primejdii, pe care o revelare absolută le-ar reprezenta pentru noi. Omul[,] spre deosebire de animal[,] are un mod de⁴⁵ existență cu totul specific: este modul de a exista în orizontul misterului și în vederea revelării acestuia. Dar actele sale⁴⁶ revelatorii au numai un caracter metaforic în raport cu misterul și sunt transcendent limitate prin frinele categoriilor abisale.

Care este partea de Estetică în aceste lucrări? Întreagă *Trilogia culturii* se referă inclusiv și la artă, și[,] ca teorie despre stil, ea⁴⁷ are în mare parte o însemnătate estetică. Dar și *Trilogia cunoașterii*, în care stabilim întâia oară modul de existență al omului ca *mod* în orizontul misterului, formează o parte din cadrul filosofic mai vast, în care va intra estetica noastră. În *Orizont și stil* am avut adesea prilejul să analizăm arta, de o pildă, arta indică, bizantină, diverse curente de artă europeană. În *Spațiul mioritic* ne-am ocupat îndeosebi de arta noastră populară, se găsește aci o analiză stilistică a Agiei Sofia, dar și de opere de literatură: de o pildă poezia lui Eminescu sub unghiul teoriei noastre stilistice. În *Geneza metaforei* am dezvoltat o nouă concepție despre metaforă, dar în același volum se găsesc analize critice cu privire la concepțiile de știința artei [sic!] cari circulă actualmente. — În revista d-lui profesor Iorga[,] „Cuget clar“[,] s-a afirmat de curind că aș fi singurul scriitor român care nu s-a ocupat niciodată cu nici o apariție literară românească. Această afirmație s-a făcut la un an după ce a apărut *Spațiul mioritic*, în care[,] pe baze noi[,] mă ocup exclusiv de fenomenul culturii românești, și în care despre Eminescu, de o pildă, mă ocup chiar pe larg. Am deschis această paranteză pentru a demonstra cu câtă obiectivitate și lipsă de sfială e condusă acea revistă.

De încheiere, câteva cuvinte despre lucrările mele mai vechi. În 1924 am publicat *Filosofia stilului*, în care aduceam în discuție probleme de estetică, în spiritul actualității. Mai târziu a apărut studiul *Fetele unui veac* în care analizăm « stilistic » cele patru mari curente de artă din veacul al 19-lea: romantismul, naturalismul, impresionismul și mișcările post-impresioniste. În studiul *Fenomenul originar* m-am ocupat de teoriile naturaliste ale lui Goethe și de evoluția ulterioară a ideii despre fenomenul originar. Studiul are o însemnătate și estetică, întrucât ideea despre fenomenele originare e de aproape înrudită cu ideea goetheană despre « forma interioară » (innere

⁴⁴ Supraintercalat.

⁴⁵ *un mod de*, scris deasupra lui *o*, șters.

⁴⁶ *actele sale*, supraintercalat.

⁴⁷ Urmează *este*, șters.

Form), care joacă un rol considerabil în estetica germană. Într-un alt studiu[,] apărut mai întâi în 1926[,] *Daimonion*[,] am sistematizat în legătură cu aperiurile lui Goethe despre «demonic», estetica acestuia. Deja în 1926 am⁴⁸ subliniat însemnătatea acestui concept. Evoluția ulterioară a literaturii filosofice germane a confirmat intuiția ce-o avusesem acu[m] 11 ani. Analizînd filosofia demoniului la Goethe am afirmat că trebuie să facem o deosebire între tipul demoniului pur, romantic, și tipul demoniului cu răspundere, stăpînit, cum era Goethe însuși. Lucrarea mea a deșteptat încercări asemănătoare. Fără a fi măcar citată. Ceea ce se întîmplă în ultimul timp tot mai des. Pot afirma desigur[,] fără a fi dezmințit, că indiferent de valoarea lor, studiile mele filosofice au stîrnit un interes deosebit la⁴⁹ generațiile tinere românești. Am adus în discuție o mulțime de probleme, ba am creat și probleme cu totul noi. Să se alăture la acestea neajunsurile vocabularului filosofic românesc, pe cari am fost nevoit să le înfrîng. A trebuit desigur să inventez de multe ori noi termeni, și să actualizez cuvintele dîndu-le o nouă semnificație. Dacă astăzi eseurile și studiile filosofice se scriu la noi altfel decît acu[m] 15 ani, cred că mi-am dat și eu contribuția la această schimbare. Fiindcă una din preocupările mele permanente a fost totdeauna nu numai de a scrie filosofie, ci aceea de a o scrie cît mai frumos, fără a compromite gîndul însuși. Dacă acest lucru e un defect, aș dori din parte-mi la cît mai mulți dintre filosofi români acest defect.

⁴⁸ Urmează arătat, șters.

⁴⁹ Scris deasupra lui în, șters.

Lucian BLAGA în dialog cu Basil MUNTEANU

LUCIAN BLAGA ȘI BASIL MUNTEANU s-au cunoscut în toamna anului 1919 la București, la Biblioteca Fundațiilor Regale. În acel moment amîndoi erau studenți. Blaga își va relua la scurt timp studiile de filosofie la Viena pregătind teza de doctorat (*Kultur und Erkenntnis*). Basil Munteanu urma cursurile Facultății de filosofie și litere din București, secția limba și literatura franceză, secție pe care o va absolvi în anul 1920, cînd își va lua — *magna cum laudae* — licența cu profesorul Charles Drouhet.

Correspondența cunoscută a celor doi scriitori¹ începe cu o scrisoare de răspuns a lui Blaga, datată 19 septembrie 1930. Scrisoarea este expediată de la Berna, unde poetul funcționa din 1928 ca atașat de presă pe lângă Legatia României. Correspondentul lui era instalat din anul 1922 la Paris, unde venise ca bursier al Școlii române de la Fontenay-aux-Roses. După 1930 — dată la care i se termină bursa și prelungirile —, el va ocupa multă vreme funcția de consilier cultural al Ministerului Propagandei. În capitala Franței, Basil Munteanu frecventează bibliotecile, se înscrie la doctorat la profesorul Fortunat Strowski, participă la seminariile lui Abel Lefranc, este elevul lui Paul Hazard și F. Baldensperger. Are relații cu J. M. Carré, Paul van Tieghem, H. Focillon, Paul Valéry. Treptat își face loc în presa de specialitate franceză („*Revue de littérature comparée*“, „*Yggdrasil*“) și internațională („*Gazette*

¹ Precizăm că scrisorile lui Basil Munteanu, inedite, se află în arhiva Muzeului Literaturii Române, cele ale lui Lucian Blaga le reproducem după volumul Basil Munteanu: *Correspondențe*, „*Ethos*“, Paris, 1979, pp. 169–186, volum îngrijit de soția scriitorului, Emanuela Munteanu.

Justificăm derogarea pe care o facem de la principiul de bază al revistei noastre — caracterul inedit al documentelor — atît prin deosebitul interes literar pe care-l prezintă dialogul epistolar al celor doi scriitori, cît și prin faptul că volumul amintit e, practic, necunoscut cititorilor români.

de Prague" și „L'Europe Centrale") ajungînd la rezultate remarcabile în domeniul cercetărilor comparativiste și al istoriei literare. În acest din urmă domeniu, foiletoanele și cronicile despre viața literară din România (precum *Bilan de la littérature transylvain d'après guerre*), ca și portretele de scriitori români contemporani (Lucian Blaga, *métaphysicien et poète du mystère*, M. Sadoveanu, *chasseur nostalgique*, O. Goga ou *l'irredentisme prophétique etc.*), publicate în cele două reviste pragheze, fac un important serviciu de popularizare literaturii noastre pe alte meridiane.

Amîndoi corespondenții resimt permanent nostalgia țării, idealul național absorbindu-le energiile și focalizîndu-le într-o direcție unică, aceea de promovare a spiritualității românești. Ecourile acestei situații răzbat de la început în corespondența lor: «Crainic mi-a vorbit foarte frumos despre succesele dumitale la Paris. Țin foarte mult să te cunosc mai de aproape», îi scria Blaga de la Berna lui Basil Munteanu, la 19 septembrie 1930.

Deși în urma vizitei lui Blaga la Paris relațiile celor doi se consolidează, abia din anul 1935 corespondența lor capătă ritmicitatea organică și tonul afectuos și decontractat al unei relații de prietenie consolidate.

Correspondenții — aflați unul la Viena, Berna, Estoril sau București, iar celălalt la Paris — se informează reciproc asupra etapelor creației, se citează, se confruntă și-și comunică impresiile de lectură. Preocupările lor sînt convergente. Ambii sînt spirite congenere, interesate să se armonizeze, iar nu să rivalizeze. Formele afinității și comprehensiunii lor se însumează într-un larg registru de receptivitate spontană, sinceră și reciproc stimulatoare. Fiecare e preocupat de destinul operei prietenului în egală măsură ca de destinul operei proprii.

«Am început să citesc episoadele kantiene. Sînt mîndru că avem un român care știe așa de multe și care scrie așa de clasic. Așa chip de a face știință înțeleg... Să ne trăiești!» îi scria Blaga lui B. Munteanu la 5 aprilie 1936, referindu-se la studiul *Episodes kantien en Suisse et en France sous le Directoire*, publicat în „Revue de littérature comparée”.

La rîndul lui, Basil Munteanu — exeget inspirat al poetului — conștient de valoarea excepțională a operei acestuia, îi scria la 24 iulie 1937: «Binele pe care-l faci D-ta spiritului românesc mi se pare greu de exagerat [...] Te invidiez

și te admir. Fie ca triumful D-tale care nu poate fi tratat decît cu superlative, să însemne un capăt de eră. Eu te voi ajuta din răspuțeri». Și într-adevăr l-a ajutat, căci între cele două personalități de înaltă intelectualitate a existat o «prietenie activă» de susținere, încurajare și promovare reciprocă a operei fiecăruia — atitudine provenind din convingerea fermă că aceste opere de înaltă valoare erau menite să fie ambasadoarele spiritualității românești în lume.

Basil Munteanu a scris în mai multe rînduri despre opera lui L. Blaga în revista „L'Europe Centrale” («Nu-ți închipui ce bucurie mi-ai făcut!... e un studiu admirabil scris», scrișoare din 21.XI.1935), în revista „Yggdrasil” («Articolul tău din *Yggdrasil* e îmbătător. Să trăiești», 14 mai 1938), în prestigioasa *Panorama de la littérature roumaine contemporaine* («...am citit-o dintr-o răsuflare! E strașnică! un model de lucrare! Cea mai bună care există despre literatura românească», 20 iunie 1938).

Într-adevăr, *Panorama de la littérature roumaine contemporaine* (apărută în anul 1938 la Paris, în Editura Sagittaire) principala contribuție a lui Basil Munteanu² în domeniul literaturii române, a fost o istorie literară unanim apreciată la vremea apariției (și care-și păstrează deosebitele merite și astăzi, la aproape 50 de ani de la apariție). Preistoria ei e legată de activitatea lui Basil Munteanu după venirea în Franța, și în special de textele apărute în revista „L'Europe Centrale”. Propunerea din partea editurii i s-a făcut în 1935 prin intermediul lui Al. Busuioceanu. Concepută pentru uzul străinătății, dar utilă în egală măsură și cercetătorului român, *Panorama de la littérature roumaine contemporaine* este o lucrare care păstrează un sobru echilibru între tradiție și inovație în literatura noastră, pe care o privește din unghi comparativist, în context spațio-temporal european. Așa cum rezultă și din corespondența celor doi scriitori, ea a fost receptată elogios atît în țară, cît și în străinătate, fiind tradusă prompt în limbile engleză, germană, italiană și portugheză. Blaga, entuziasmat de cartea prietenului, îi mediază traducerea (prin O.W. Cisek) în limba germană, se ocupă cu popularizarea, traducerea și receptarea ei critică la Lisabona. Tot un semn de prețuire

² Vezi și Nae Antonescu: *Basil Munteanu — proiect de studiu*, în „Steaua”, nr. 8/1982, pp. 19—20.

Scumpe prietene,
mi s-au trimis cu oarecare întârziere studiile D-tale despre opera filosofică a subsemnatului¹ de aceea îți scriu așa târziu. Nu-ți poți închipui ce bucurie mi-ai făcut! Iar de mulțumit, nici nu știu cum să-ți mulțumesc. Trebuie să-ți spun însă că e un studiu admirabil scris. Și dacă n-ai nimic împotriva l-aș trimite la „*Gînd românesc*“, să-l traducă și să-l publice. Aștept încheierea. *Avram Iancu* a avut mare succes la București. Peste cîteva zile apare un nou volum filosofic, pe care o să-ți-l trimit. Nu treci niciodată pe la Viena?

Ce mai faci? La ce lucrezi? Și Neculai Tolu? I-am pierdut urma. Da! Știi că în studiul D-tale este o greșeală. Una singură: culoarea ochilor nu e albastră, ci din nefericire între galben și brun.²

Cu cele mai prietenești îmbrățișări

Lucian BLAGA

M.L.R. 20497]

Paris, 3 dec[embrie] 1935

Scump prieten,
A trecut un an de cînd mi-ai scris cu prilejul articolului meu privitor la Breazu. Deși n-am răspuns scrisorii D-tale, rugămîntea pe care mi-ai făcut-o n-a fost uitată.

¹ E vorba despre articolul lui Basil Munteanu *Lucian Blaga, métaphysicien et poète du mystère*, apărut în „*L'Europe Centrale*“ („*Revue de documentation politique, littéraire et artistique*“), Prague, nr. 40, nr. 45, nr. 48/1935.

² Într-adevăr, în articol, B. M. îl descrie astfel pe Lucian Blaga: «Un grand garçon, aux yeux bleus, aux gestes lentes...»

și iubire îl constituie faptul că îi dedică lui Basil Munteanu volumul al treilea din *Trilogia culturii* (*Geneza metaforei și sensul culturii*), articolul *Despre mituri*, publicat în „*Gîndirea*“, în decembrie 1936, și superba poezie *Alean* din volumul *La curțile dorului*.

Peregrini la „curțile dorului“, atât Blaga cit și Basil Munteanu au suferit acut de nostalgia țării. Cel dintîi resimte permanenta depărtare de țară ca un fel de evaziune din fața marilor îndatoriri ale momentului istoric. Țara devine cerul, „raiul sorin“ după care tinjește. Pentru el dragostea de țară este o determinare fatală, cosmică.

Spirit aparent mai cosmopolit, B. Munteanu are și el conștiința misiunii sale patriotice. Nu numai că majoritatea proiectelor lui literare sint legate — așa cum rezultă și din corespondență — de ridicarea prestigiului literaturii române în străinătate, dar năzuința lui ultimă a fost întoarcerea împreună cu Blaga în țară, la Cluj, visat ca o cetate-bibliotecă, loc ideal de afirmare cărțurărească.

«Nu știu cum, dar am impresia că e momentul nostru! Și că prea trăiesc în vid, de cînd sint în străinătate. Caută să-ți treci tezele cît mai curînd! Vreau să facem un miracol la Cluj. Cu Băncilă împreună» îi scria Blaga la 14 august 1938.

Visul clujean s-a împlinit — cum se știe — doar pentru Blaga, care, începînd de la 1 octombrie 1938, a fost numit profesor la catedra de Filosofia culturii a Universității din Cluj.

La rîndul lui, Basil Munteanu a cîștigat concursul pentru ocuparea catedrei de limba și literatura franceză a Universității din București, rămasă vacantă în urma morții la 8 ianuarie 1940, a fostului său profesor Charles Drouhet. Înrudirea spirituală și de destin a celor doi scriitori este mărturia semnificativă a înrudirii de fond a unei întregi generații, cea care a deschis calea spre marea sinteză interbelică dintre național și universal.

Simona CIOCULESCU

Ea răspundea de altminteri unui gând al meu, pe care din nefericire nu l-am putut îndeplini mai curînd.

Nu doar că mă consider achitat față de D-ta. Ce-am scris în „*Europe Centrale*“ este numai o încercare și o *Prefață*. Voi scrie — cînd însă? — despre filosofia D-tale altminteri, mai pe larg și mai adîncit. Căci simt cu mare putere năzuința D-tale înnoitoare. Nefiind filosof de formațiune inițială, nu voi putea bineînțeles să mă dovedesc tot atît de savant ca savantul D-tale exeget Brucăr. Am însă impresia că acest Brucăr nu te-a înțeles și că mai ales nu te-a simțit cu căldură.

Cît despre poezia D-tale voi avea prilejul să vorbesc în două rînduri, în cursul anului viitor: într-o *Istorie a literaturii românești moderne* pe care o scriu pentru un editor de aici și în franțuzește, precum și într-o istorie a întregii literaturi române, care mi s-a cerut de editorul Larousse pentru a figura în cadrul unei vaste literaturi universale. Bineînțeles, voi pune poezia D-tale în legătură cu filosofia D-tale, după cum am făcut și în cele trei articole, așa de imperfect de altminteri.

Intrucît privește culoarea ochilor D-tale, nu voi încerca să-ți dovedesc că eu am dreptate și nu D-ta! Dialectica D-tale, în lipsa unei mărturii senzoriale directe, ar spulbera insinuările mele. Îndrug aceste vorbe, fiindcă sunt plin de confuzie: să mă ierți, dar eu așa văzusem ochii D-tale la Regență...

Dacă „*Gînd Românesc*“ va răspunde cererii D-tale traducînd articolele, voi fi bucuros. Roagă-i însă să le traducă cu mare grijă și să nu înnădăreze oricui această sarcină. Aș dori să le traducă Breazu, sau Boitoș, sau Chinezu, deși îi știu pe toți ocupați — Chinezu mi-a scris deunăzi o lungă scrisoare: îi voi răspunde și-i voi cere să-mi trimită, eventual, o corectură — afară de cazul *extrem de fericit* cînd această corectură ai accepta s-o corijezi D-ta personal. Ce hotărâști?

Trimit chiar azi lui Crainic cele 3 articole — căci D-ta văd că le primești. Aș fi bucuros ca „*Gîndirea*“ să înregistreze existența lor, chiar prin pașa lui Crainic.

Înainte de a scrie cu adevărat asupra filosofiei D-tale, cum aș dori să te văd și să-ți cer lămuriri complimentare, precum și soluția unor îndoieli!

Sunt, din nefericire, așa de ocupat și ocupat cu treburi atît de diverse, încît mă simt uneori prins de deznădejde. Îndeletnicirea mea de istoric al literaturilor comparate îmi macină timpul și se pune de-a curmezișul gîndurilor mele cu adevărat personale — Îți voi trimite în curînd un fragment dintr-o carte despre *Kant și spiritul francez* — carte, după cum vezi, nu de istoria filosofiei, ci de istorie a ideilor și atitudinilor.

Te rog, dragul meu, să-mi spui cu totul franc ce gîndești despre articolele ce ți-am închinat. Eu le cunosc slăbiciunea relativă, dar știu de asemeni că pot face mult mai bine.

Din opera D-tale îmi lipsesc următoarele volume:

1) <i>În marea trecere</i>	4) <i>Fapta</i>
2) <i>Lauda somnului</i>	5) <i>Daria</i>
3) <i>Zamolxe</i>	6) <i>Ferestre colorate</i>

Pe Tolu nu l-am văzut de un an: îl cred fericit. Iartă-mi această scrisoare discutată. Cînd va sosi vremea să stăm de vorbă pe îndelete și nevățuiți de năcazurile timpite care, cel puțin pe mine, mă scot din minți? Pînă atunci, nu pot, drag prieten, decît să-ți spun admirația mea și să te îmbrățișez frățește.

B. MUNTEANU

Legățiunea Regală a României
Serviciul de Presă

Wien, 19 dec[embrie] 1935

Scumpe prietene,
nu ți-am răspuns pînă azi fiindcă așteptam să-mi apară *Orizont și Stil*, pe care sper să-l fi primit deja.

*lui Lucian & Doamnei Sale;
adâncă afecțiune.*

Winteanu

Paris, 9 iunie 1938

PANORAMA

DE LA

LITTERATURE ROUMAINE

CONTEMPORAINE

COMITÉ D'HONNEUR ET DE PATRONAGE

DE LA COLLECTION DES

PANORAMAS DES LITTÉRATURES ÉTRANGÈRES
CONTEMPORAINES

PAUL VALÉRY, de l'Académie Française
GEORGES DUHAMEL, de l'Académie Française
EDMOND JALOUX, de l'Académie Française
F. BALDENSBERGER, Membre de l'Institut
JEAN CASSOU, BENJAMIN CRÉMIÉUX, VALÉRY LARBAUD
ANDRÉ MAUROIS, JULES ROMAINS, ANDRÉ THÉRIVE

[M.L.R. 20488]

Iubite prieten,

Am primit la timp *Orizont și stil* — pe care din nefericire nu l-am putut încă citi. Îl voi citi însă în curînd, de vreme ce mă voi ocupa din nou de personalitatea D-tale — de altminteri mai mult sub raportul poetic decît filosofic — în cartea pe care o scriu asupra literaturii române contemporane. De aceea te și rog — amintindu-ți de făgăduiala făcută în decembrie — să-mi trimiți copia poemelor mai importante din *În marea trecere*. (Am primit *Lauda somnului și Ferestre colorate*: pentru toate aceste trimiteri și dedicațiile lor îți mulțumesc frățește, în bloc).

Voi scrie despre poezia D-tale mai puțin evaziv decît în articolul III din „*Europe Centrale*”: cred că pînă astăzi ai primit și acest articol. Dacă ți-i de trebuință ți le pot însumi trimite pe toate trei, fiindcă acum le am.

În ianuarie am avut aici mare bucluc cu bărbosul apostol al neamului, N. Iorga. Acest important filosof și inspirat poet a citit articolele mele despre D-ta și, unin-

Știi că încă nu am primit urmarea a III-a a studiului D-tale din „*Europe Centrale*”. Cît privește celelalte două părți, încă o dată: e foarte bine prinsă toată atmosfera gîndirii mele. Și aceasta este, cred, ceea ce ai urmărit. Într-un spațiu așa scurt nu se putea spune mai mult. Natural că promisiunea D-tale de a scrie odată ceva mai vast mă umple de încinare. Și atunci se pot preciza o mulțime de puncte care ar merita să fie subliniate. Într-un articol nu se poate stărui asupra detaliilor, oricît de esențiale ar fi. Îți mulțumesc încă o dată pentru entuziasmul cu care ai scris. Cînd te hotărăști pentru lucrarea mai mare, aș fi în stare să mă reped pînă la Paris pentru a pune la punct detaliile, nedumeririle etc.

Aștept cu multă curiozitate studiul despre *Kant și spiritul francez*.

Îți trimit astăzi *Lauda somnului și Ferestrele* (simple foiletoane). Din *În marea recere* și *Zamolxe* nu mai am exemplare. Îți voi transcrie însă în curînd poeziile mai importante din *În marea trecere*.

Cînd voi primi urmarea III din „*Europe Centrale*”, voi trimite studiul la „*Gînd românesc*”.

Lucrez acum la vol. II din *Trilogia culturii (Spațiul mioritic)*. Fragmente au apărut deja în „*Gîndirea*”. Dar eu lucrez cu întreruperi, fiindcă sănătatea nu-mi permite o muncă prea susținută.

Dacă treci spre țară aranjează-ți lucrurile să stai la Viena cel puțin o săptămînă.

Cu cele mai prietenești îmbrățișări

L. BLAGA

Paris, 2 aprilie 1936

BIBLIOTHECA MUSEI LINGVISTICAE
SALA DE LECTURĂ

du-ne în aceeași năpraznică ură, a pornit război împotriva amindorora. Despre prostiile rostite asupra noastră în eseuri franceze am aflat câte ceva, dar nu-mi voi bate capul să reconstituiesc aceste ineptii. Marele Anonim al D-tale i se pare extrem de ridicol și, judecând după crimpeiele ce mi s-au raportat, s-a exprimat despre el în termeni de o vulgaritate care va trebui într-o zi pălmuită. Numele D-tale l-a pus în legătură cu « blague » și acest mare metafizician a contestat aptitudinile metafizice nu numai ale mele (ceea ce i s-ar fi putut ierta), dar ale D-tale. Eu zic să-l dăm dracului. Dar e bine totuși să știi.

Da, voi scrie într-o zi despre filosofia D-tale așa cum se cuvine. Când, însă, iată întrebarea. Oricum, vei fi prevenit din vreme și ne vom întâlni cu acest prilej — fie aici, fie la Viena. Căci tare mi-ar fi drag să răspund invitației Dumitale, pentru care nu-ți pot îndeajuns mulțumi.

Aștept deci de la D-ta:

- 1) Extrasele făgăduite din *În marea trecere*.
- 2) Vestea că ai primit și citit articolul III al meu.
- 3) Vești despre sănătatea D-tale, de care nu-mi spui lucruri îmbucurătoare în scrisoarea precedentă.

Cu frățești îmbrățișări

B. MUNTEANU

17 rue Dr. Jaquemaire-Clémenceau
Paris XV

P.S. Cărticica pe care ți-o trimit sub plic separat e un fragment. Nu-i o lucrare de filosofie, ci de istorie a ideilor: e aceasta o scuză, dar și o puneți la punct.

Viena 5 aprilie] 1936

Scumpe Prietene,
să mă ierți că nu ți-am trimis până astăzi versurile din *În marea trecere*. De vină e adică secretara biroului, care a întârziat cu transcrierea. În ultimele săptămâni a fost de altfel ocupată enorm cu noua mea carte. Dar vei primi sigur cele cerute, peste câteva zile. Ți mulțumesc pentru broșurile trimise. Am început să citesc episoadele kantiene. Sunt mândru că avem un român care știe așa de multe și care scrie atât de clasic. Așa chip de a face știință, înțeleg. Oh, Doamne, ce departe în urmă sunt față de acest mod toți universitarii noștri! Să ne trăiești!

Cît privește vulgaritatea lui Iorga — ce să-ți spun! De cincisprezece ani se frământă împotriva mea. Sau, după ce toată critica noastră a spus că am reabilitat cu *Avram Iancu* drama istorică, asupra căreia domnia lui a aruncat un masiv discredit, trebuie să fi disperat. Cît privește filosofia mea, el care de 50 de ani tot declara că are oroare de filosofie, nu e deloc chemat s-o judece. De altfel sunt sigur că n-a citit nici un rind din opera mea. Trebuie să fie furios că Nichifor Crainic scria în ultima sa carte, într-un loc, despre volumul său de *Cugetări*: « E cea mai adîncă carte ce s-a scris în românește, în afară de opera lui Lucian Blaga! ». Trebuie să-l calce toți dracii. Eu, știind de unde s-a pornit ura, îmi dau seama de-un deceniu și jumătate că Nicolae Iorga e numele colectiv al unui considerabil număr de monștri. Ai dreptate: hai să-l dăm dracului!

Am muncit mult iarna asta. Zilele acestea am isprăvit noul volum *Spațiul mioritic*, urmarea la *Orizont și stil*. Mă bucur că încă nu l-ai citit, fiindcă peste câteva săptămîni îl poți citi cu urmărire cu tot. La toamnă sper să mă pot apuca de un al treilea volum al trilogiei, care, dacă va ieși așa bine cum mi-l închipui, vreau să ți-l dedic D-tale ca unuia din cei mai străluciți prieteni. Acela va fi un pendant al *Cenzurei transcendente*.

Cu sănătatea n-o duc rău. Poate va trebui să plec pentru vreo două săptămîni la Karlsbad. În orice caz, primăvara asta vreau să mă odihnesc. În ascuns hrănesc speranța că trecînd spre țară, te vei opri pentru o săptămîină la Viena. Face! Cu cele mai călduroase îmbrățișări.

Lucian BLAGA

Cele trei prea frumoase articole din „*Eur[ope] Centr[ale]*“ le am. Mulțumesc!

Paris 16 mai 1937

[M.L.R. 20484]

Dragul meu Blaga,

N-am răspuns semnului pe care mi l-ai făcut din Berna, acum cîteva luni, fiindcă eu am cu D-ta o răfuială veche, ce nu se poate epuiza în cîteva rînduri. Iar scrisoare mai lungă nu m-am învrednicit să-ți fac, fiindcă starea mea de spirit e destul de anapoda. Știi că scriu o literatură românească; dar poate nu știi ce năcăz înseamnă această indeletnicire, în condițiile în care se desfășoară. Obligația de a te ocupa de oameni care nu te interesează, aceea de a împăca necesitățile analizei cu ale sintezei; aceea, în sfîrșit, de a scrie în franțuzește și pentru străini despre lucruri și fenomene și cărți total ignorate aici: e o treabă cumplită și pentru mine personal uneori sterilă. Odată mai mult sunt victimă...

Eu am impresia, deși nu-ți scriu, că stau permanent de vorbă cu D-ta. Îți pun întrebări și-ți pipăi răspunsurile. Așa încît tăcerea mea, sau a noastră, e o simplă iluzie.

Nu ți-am mulțumit pentru fragmentul pe care mi l-ai închinat în „*Gîndirea*“; nici nu-ți voi mulțumi pentru intenția pe care aud că o nutrești de a-mi închina vol. III din *Trilogia culturii*. Pentru asemenea gesturi nu se mulțumește. Semnificația lor depășește faptul nostru zilnic și uman...

Săptămîna ce s-a încheiat am consacrat-o cercetării de aproape a filosofiei D-tale. Am citit de abia acum îndeosebi *Orizont și stil* și *Spațiul mioritic*, precum și fragmentele ce-ai publicat din *Geneza metaforei*. Despre toate aceste, fără a uita — loîn de lă — *Trilogia neuitată a cunoașterii*, va fi vorba în capitolul ideologic al cărții mele. Va fi vorba exterior și formal numai, din nefericire! Nu pot decît să desenez cîteva contururi vagi, să indic noutatea metodei, semnificația gîndirii și să excit apetitul. Atît. În schimb, despre poezia D-tale vorbesc (în alt capitol) mai insistent decît în „*Europe Centrale*“.

Mă tot gîndesc la ziua și la chipul în care gîndirea D-tale va fi să pătrundă în circulația europeană. Eu tot am nădejdea că năcăzurile mele îmi vor permite să fiu crainicul acestui fapt. Și mai cred că adevăratul vehicul trebuie să fie tot limba franțuzească.

Nu te-am felicitat cu prilejul academizării D-tale. Era inoportun: ar fi trebuit cel mult să felicit Academia!

Aflu că iei drumul țării. Te rog să spui tuturor că eu sunt perfect viu. Crainic să afle că i-am scris de două ori în cursul anului trecut, cerîndu-i cărți și numere ce-mi lipseau din „*Gîndirea*“. N-am primit nici un fel de răspuns. O cenzură foarte puțin transcendentă a găsit probabil cu cale să se pună de-a curmezișul, știut fiind că eu sunt conspirator prin temperament și vocație, iar Crainic un funest uneltitor împotriva sublimiei ordine publice. Să mai știe Crainic că deocamdată nu pot scrie pentru „*Gîndirea*“, dar că scriu despre ea (și despre el). Să mai știi în sfîrșit că destinele noastre sunt așa de împletite încît nimic nu le poate despleti.

Cercetînd ultimele numere ale „*Gîndirii*“ am constatat dispariția cîtorva nume, care mi-erău îndeosebi odioase. Veți fi băgat de seamă. Felicitări pentru Crainic! Mă gîndesc cu melancolie la apariția și dispariția atîtor oameni care s-au servit oportun de „*Gîndirea*“. Generații întregi de aspiranți universitari au îmbîcsit paginile

revistei cu proza lor nemestecată pentru ca odată siguri pe situație să întoarcă mai mult sau mai puțin ostentativ spatele. Scribă!

Eseul-conferință al lui Băncilă eu l-aș fi conceput și scris altminteri. Dar e bine că există. Ar fi și mai bine dacă ar fi adîncit și completat. Sunt acestea simple de-ziderate care nu trebuie să întunece sensul faptului lui Băncilă. Băiatul acesta mie mi-e așa de scump, încît mi-i peste măsură să fac comptabilitatea scrisului său.

Îl vei întîlni și pe Dl. Pușcariu. Doresc să știe și dînsul că mi-i prezent în permanență. Ultima scrisoare primită de la dînsul e o splendoare de generozitate griju-lie. Țin seama în cartea mea de întreaga acțiune la Muzeul Limbii române și nu uit deloc Atlasul lingvistic.

D-lui Pușcariu, lui Nichifor, lui Chinezu, tuturor prietenilor te rog să le spui dragostea mea vie și recunoscătoare.

Scrie-mi, dacă poți, mai mult decît o carte poștală. Așteptînd, te îmbrățișez

B. MUNTEANU

Berna, 11 iunie 1937

Scumpe Bazil Munteanu,

Scrisoarea d-tale, scumpă din cale afară, m-a ajuns la București, într-o ședință la Academie. Sesiunea a durat enorm, deoarece regele și-a exprimat dorința să prezideze recepțiunea mea la Academie și cum s-a îmbolnăvit, ședința solemnă a avut loc de abia la 5 iunie. Am trecut teafăr peste toate. Iar discursul regelui a fost o senzație, cum n-a fost alta la Academie: a ținut să declare că se identifică întru totul cu felul cum văd eu viitoarea evoluție a culturii românești, și a luat atitudine față de împotriva «poporanismului», a «semănătorismului» și a «citadinismului». Iorga a avut o incredibilă izbucnire de furie, după ședință! Regele m-a felicitat, dar în discurs a spus că felicită mai ales Academia pentru alegerea mea.³

Zilele viitoare îți trimit discursul meu cît și al regelui.

E interesant pentru noua stare de spirit din țară.

³ Lucian Blaga și-a rostit discursul de recepție la 5 iunie 1937 făcînd *Elogiul satului românesc* («Academia Română — Discursuri de recepție» LXXI, 1937), «purătorul matricei noastre stilistice». Discursul de răspuns al lui I. Petrovici pune problema distincției între spiritul rural și cel urban, dar și a necesității fuzionării ambelor în specificul etnic românesc.

În cadrul manifestării a luat cuvîntul și regele Carol al II-lea care elogiîndu-l pe tînărul academician și-a exprimat adeziunea față de punctele de vedere exprimate în discursul său, văzînd în lauda satului „simbolul căilor noi pe care trebuie să le calce cultura românească”. El a precizat într-adevăr faptul că în momentul respectiv semănătorismul era o adevărată piedică în calea marilor realizări. Momentul recepției la Academie apare de altfel și în corespondența lui Blaga cu alți prieteni scriitori precum O. W. Cisek, de exemplu (vezi volumul O. W. Cisek, *Sufletul românesc în artă și literatură*, Dacia, Cluj, 1974, p. 225).

BASIL MUNTEANU

CORRESPONDENȚE

BĂNCILĂ

L. BLAGA, O. BOITOS

BREAZU, BUSUIOCIANU

N. CARTOJAN, I. CHINEZU

Ș. COCULESCU, P. COMARNESCU

CONDEESCU, CRAINIC, Ch. DROUHET

C. GIURESCU, N. IORGA, G. KIRILEANU

C. KIRIȚESCU, S. LAMBRINO, G. NANDRIȘ

George OPRESCU, D. PANAITESCU-PERPESSICIUS

Camil PETRESCU, Cezar PETRESCU, PILLAT, PUȘCARIU
RĂDULESCU-MOTRU, RUSSO, STREINU, VIANU, VORONCA

ETHOS

Ioan CUSA · PARIS

1979

Noul meu volum, ce Ți-l închin, va apărea pe la sfârșitul lunii. Am vorbit mult cu Sextil despre D-ta. El voia neapărat să te duc la Universitate la Cluj. Știi că și eu mă pregătesc pentru așa ceva? Concursul meu va avea loc în no[i]embrie.

Aș vrea nespus să izbutesc, ca să facem împreună din Cluj o cetate de mare cultură românească.

Toți vor fi acolo: lasă te rog totul în grija mea!! Toată vara voi sta la Berna, dar poate mă reped odată pentru câteva zile la Paris, nu atât de dorul Parisului, cât de dorul D-tale, și ca să stăm de vorbă ca în acea memorabilă seară, când s-a încheiat pentru totdeauna prietenia noastră!

Îmbrățișări și frăție

Lucian BLAGA

Paris, 24 iulie 1937

[M.L.R. 20465]

Dragul meu Blaga,

Ți mulțumesc pentru cele două scrisori de acum o lună, precum și pentru discursul D-tale academic. Scrisorile sunt generoase și cordiale și se adresează cu adevărat unui prieten, deși acest prieten încă nu ți-a dovedit toată întinderea prieteniei sale active. Iar discursul e o minune de adâncime inspirată și inspiratoare. Binele pe care-l faci D-ta spiritului românesc mi se pare greu de exagerat. Ideologic vorbind, ți-ai construit o poziție inatacabilă, menită să împace toată lumea clarvăzătoare și cuprinsă de marea presimțire. D-ta îmi ești scump din multe motive (în măsura, bineînțeles, în care se poate vorbi de motive). Cel mai străbătător dintre aceste motive este fiindcă ai răspuns cu atita autoritate decisivă unor vechi turburări personale, iscate de probleme similare celor pe care le tratezi D-ta în cele două *Trilogii*. În oroarea mea de istorie literară nevertebrată și acerebrală, din care mi-am făcut o profesie, năzuiesc de mulți ani să ies din făgaș, să croiesc drumuri, să dau nițică demnitate și nobleță acestei vitregite indelețniciri. Din această năzuință am suferit în mai multe feluri, deși cred că adevărata suferință de abia acum începe... dar despre asta, ar fi mult de spus.

Acolo însă unde eu am mers drum greu, cu piciorul rănit de glod, D-ta ai zburat un zbor planat de vultur. Te invidiez și te admir. Fie ca triumful D-tale, care nu poate fi tratat decât cu superlative, să însemne un capăt de eră. Eu te voi ajuta din răputeri.

Am scris deunăzi un paragraf intitulat: *L[ucian] B[лага] métaphysicien du mystère et philosophe de la culture*. Face parte din capitolul: *Pour la création de valeurs roumaines*. E o expunere sumară (nu superficială) a gândirii și metodei D-tale. Am procedat (mai ales cu *Trilogia culturii*, din care îmi lipsește ultimul volum) oarecum sofianic, coborînd transcendența D-tale către vulgaritatea lectorului. Chiar și așa e foarte greu. În cariera mea de minuiitor al condeiului francez, n-am întâlnit încă asemenea dificultăți...

Ceea ce-mi spui despre Sextil și despre Cluj și despre posibilitatea colaborării noastre [a] amîndorora m-a înduioșat și interesat. Așa să fie, precum prefigurezi D-ta viitorul...

Dacă va fi să iei drumul Parisului, îmi făgăduiesc bucurii absolut divine... Oricum, țin-mă la curent cu deplasările D-tale eventuale, fiindcă nu vreau să-ți pierd urma. Eu sunt așa de hărțuit încît nu văd încă limanul unei vacanțe.

Te îmbrățișez cu nețărmurită dragoste frățească.

B. MUNTEANU

Berna, 28 iulie 1937

Scumpe Prietene,

Am primit scrisoarea D-tale, care mi-a făcut mare bucurie. Mulțumesc, de trei ori mulțumesc!

Nu știu de ce întârzie apariția volumului III. Eu sper să-l primesc cel târziu pe la începutul lui august, și ți-l trimit de îndată ce am exemplarele. Aș vrea anume să nu închei capitolul despre care îmi scrii înainte de a lua contact cu întâia rotunjire a filosofiei mele. Capitolul cel mai important al volumului a apărut de altfel în „*Gîndirea*“ (febr.) sub titlul *Semnificația metafizică a culturii*. Vei vedea de asemenea că « sistemul » (oribil cuvînt) va fi lărgit și întregit, deoarece [e] conceput pe vreo cinci trilogii. Simfonic, arhitectonic, cu fundamentale leit-motive. Sper să-l isprăvesc pînă la sfîrșitul vieții. Acu mă găsesc iarăși în faza « pregătitoare » a unei trilogii biologic-metafizice. Toată vara am pus la punct vreo 15 poezii, care vor apărea în „*Gîndirea*“. La toamnă — concursul.

Dorul de a veni la Paris mi s-a întetit, și, dacă nu intervine nimic imprevizibil și grav, sper să fac o săritură în partea a doua [a lui] august.

O să te țin la curent. Dar dacă D-ta ai alte planuri scrie-mi. Eu mă adaptez.

Te îmbrățișez frățeste

Lucian BLAGA

[M.L.R. 20496]

[c.p.l.]

Monsieur Lucian Blaga

Pension Bois Fleury

Le Levandou — 30 aug. 19[37]

17 Riedweg Berne (Suisse)

Iubite prieten, mă aflu în aceste locuri dumnezeiești pînă săptămîna viitoare. Pe la 5 sept. voi fi la Paris, de unde nu mă mai mișc. Citesc cu pasiune și pe îndelete *Geneza metaforei*, pe care generozitatea D-tale mi-a închinat-o. Datoria mea față de D-ta e așa de mare încît nici o mulțumire n-o poate acoperi. Cînd vom putea sta bătrînește de vorbă? Poate la bătrînețe. Al D-tale prieten iubitor și adînc devotat.

B. MUNTEANU

[Data poștei: 27.IX.37,
Bernă]

Scumpe Prietene,

nu ți-am scris, fiind foarte ocupat. Am primit rîndurile D-tale din sud. Mulțumesc!

Eu am trecut la *Trilogia valorilor* și am isprăvit, dar numai în prima redactare, vol. I: *Artă și valoare*. Se integrează de minune în « sistem ».

Am mai publicat și 15 noi poezii în „*Gîndirea*“ și am auzit că o să le înjure grozav Iorga. Nu vrea să uite discursul regelui.

La Paris nu știu cînd o să pot veni, — sînt în așteptarea știrilor de la Cluj. Dar n-o să fim bătrîni cînd ne-om vedea!

Ce mai faci?

Peste mine a mai dat și un atac sciatic în ultimele săptămîni, dar acu e bine.

Te îmbrățișez cu toată dragostea

BLAGA

Hotel Splendid
București

[Fără dată: de mîna lui B.M.
Buc., 1 martie 1938]

Scumpe Munteanu,

Scrisoarea ta ultimă m-a găsit bolnav în pat — după căderea de la guvern. Eu dădusem aprobarea, două zile înainte. Se poate însă ca urmașii să nu-i fi dat dru-

mul. Când voi trece pe acolo mă voi interesa. Eu mă găsesc în mare încurcătură. Fără catedră, și fără vechea meserie. Oarecum în vînt. Se țin de mine onorurile și sărăcia ca purecii de cîne. Singură nădejde Marele meu Anonim.

Îmbrățișări

LUCIAN

[M.L.R. 20487]

Paris, 4 martie 1938

Dragul meu,

Citesc cu îngrijorare prietenească rîndurile D-tale scribite. N-ai nevoie de încurajările mele, nici de aforisme filosoficești din partea mea. Nici nu te poate consola faptul că situația mea e și mai critică decît a D-tale. Dar vremile se vor schimba din nou, mai ales pentru D-ta.

Cu această carte, care înseamnă doi ani din viața mea, doi ani de muncă ingrată, nu mai știu ce să fac. Ea mi-a fost cerută de Minister!!! Eu aș fi scris-o în orice caz, dar nu acum, nici în împrejurările critice în care lucrez aici.

Iartă-mi insistența. Dar e indispensabil să aflu precis vederile Ministerului, ca să văd ce fac. Socotesc că aprobarea D-tale a fost pusă pe însăși scrisoarea Editorului. În acest caz și în chip normal, ar trebui să rămînă valabilă... Oricum, recunoștința mea ți-i asigurată pentru orice vei face ca să se clarifice situația. Încă o dată, e vorba ca Editorul să capete răspuns la scrisoarea lui. Te rog mult să mă ții la curent.

Cînd vei fi fixat undeva, îți voi trimite scrisoarea revistei „Yggdrasill” cu privire la studiul și traducerile despre și din opera D-tale (Am tradus patru poezii: *Dați-mi un trup*, *Somn*, *Munte vrăjit*, *Stalactită*). Reacțiunea revistei e remarcabilă și te va interesa. Totul va fi publicat în Nr. de aprilie.

Să fii sănătos, dragul meu Blaga, și să crezi în dragostea și admirația mea.

Bazil MUNTEANU

[Fără dată: 28.4.38, Estoril]

Dragă Bazil,

Stăm de două zile în acest hotel *Estoril* [Palacio-Hotel] lingă Lisabona, și la Ocean. E în adevăr o minune. În această localitate sper să găsim și o casă pentru Legație. Zilele petrecute la Paris freamătă încă în mine. O să-ți scriu mai mult de îndată ce scap de greutatea începutului.

Dragoste și frăție

BLAGA

Cordiale salutări Cornelia Blaga

[M.L.R. 20488]

Paris 14 mai 1938

Dragă Lucian,

Să-mi ierți aceste rînduri scrise grabnic, noaptea tîrziu. Sunt așa de prins de corecturile cărții mele, iar editorul mă grăbește așa de tare, încît nu știu unde mi-i capul.

Vreau să-ți spun intîi cît m-a întristat moartea lui Goga. O moarte nemeritată și un sfîrșit foarte aspru pentru o viață ca a lui.

L-am văzut des pe Dl. Pușcariu în cursul săptămîinii pe care a petrecut-o la Paris. Am pus și cu el țara la cale în toate chipurile, tu fiind de față ca martor și arbitru. De atunci, adică de acum 15 zile, de-abia acum îți trimit această carte poștală solitară.

Între timp ți-am trimis primul exemplar pe care l-am căpătat de la „Yggdrasill”. Îți place? Dacă ai nevoie îți mai pot trimite vreo două numere.

Cartea mea apare peste 10 zile. E deci timpul să scriu la București (poate lui Ispasiu?) pentru ca Ministerul să dea ordin consulului Papudoff de la Legația de aici să-ți rezerve și să-ți trimită direct la Lisabona exemplarele de care ai nevoie. Conform înțelegerii noastre mi-ai încredințat mie o parte din aceste exemplare. Să zicem că ceri 100 exemplare, din care eu aș reține cîte vrei, adică vreo 20 sau 30. Pentru această ultimă combinație eu m-am înțeles cu Papudoff, așa încît este numai nevoie să sosească ordinul de la București. Odată mai mult, îți mulțumesc.

Am rămas străin din nou, de la plecarea ta. Iar sănătatea, nici ea nu e prea bună. Am nevoie de liniște și de aer nou, două lucruri pe care nu mi le pot acorda deocamdată.

Nu știu nimic de împrejurările în care Doamna ta a călătorit pe mare. Înțeleg însă din cartea poștală ce mi-ai trimis că totul s-a petrecut bine. Mulțumesc din tot sufletul Doamnei pentru salutări și îi mulțumesc de două ori pentru cordialitate. Nu-mi scrieți însă nimic de fetița cu urși. De ce, mă rog? Oare noi nu suntem prieteni amîndoi?

Tu amintești de zilele pe care le petrecurăm împreună: ele sunt de neuitat și fac de acum parte din patrimoniul meu moral.

Omagii pentru fetița cu urși și admirație pentru pictoriță, respectuoase sărutări de mîini Doamnei, iar ție, luciferic Lucian, toată dragostea mea recunoscătoare.

B. MUNTEANU

P.S. Cele mai bune salutări D-rei Focșeneanu.

[Data poștei: 19 mai 1938. Estoril]

Dragă Bazil,

Abia ieri mi-am prezentat scrisorile de acreditare, lucru însoțit aici de multe formalități, și cu «escadroane» care au impresionat în chipul cel mai plăcut pe Dorli. Sosind acasă am găsit scrisoarea ta. Îți mulțumesc pentru multele știri. Articolul tău din „Yggdrasill” e îmbătător. Să trăiești. Acu aștept cartea. Cum de altfel și cartea lui Băncilă. Am scris lui Dimăncescu⁴ să dea ordin la Paris, precum dorești! Lisabona e superbă. Toate ale mele sînt bine, iar fetița înfloreste ca un inger adevărat. Vorbim adesea despre tine. Casă încă nu am găsit. Vom lua una probabil de abia la toamnă. Pînă atunci stăm la hotele. Dar la Estoril e splendid. Am scris vreo 8 poezii noi, și lucrez paralel la *Artă și valoare*.

Nu știu ce-ai aranjat cu Sextil cît privește întoarcerea ta în țară, care întoarcere (a ta) a devenit și pentru mine una din cele mai arzătoare dorinți!!!

Nu știu dacă nu s-ar putea schimba catedra lui Goga în ceva potrivit pentru tine. Scrie-mi deschis cum gîndești, ca să-i scriu lui Sextil.

Trimite-mi cartea!

Cele mai călduroase îmbrățișări și multă frăție.

LUCIAN

[M.L.R. 20489]

Paris, 19 iunie 1938

Dragul meu Lucian,

Am primit cu vie satisfacție scrisoarea lui Dorli, care nu se mulțumește a fi pictoriță ci a devenit de pe acum inspiratoare. Scrisoarea ei, cu tot ce conține, m-a mișcat. O voi păstra cu sfințenie. Cînd eu voi fi bătrîn, iar dînsa Domnișoară, i-o voi arăta și, poate, dărui. ...

⁴ Dimitrie Dimăncescu, în 1938, Director General la Ministerul Propagandei, Turismului, Presei și Radioului.

Cartea a apărut. Editorul face toate sacrificiile necesare s-o lanseze după cuviință: am semnat aproape 200 de exemplare de presă, pentru Paris, provincie, străinătate. Se vor face din ea două lecturi la Radio. (25 și 30 iunie) cu care ocazie numele tău va fi purtat pe unde frânțuiești. Ecourile pe care le-am captat până azi sunt splendide. De la Paul Hazard am primit o lungă scrisoare entuziastă, din care se vede că omul a înțeles și apreciat zbuciumul românesc. El prezice cărții un « gros succès ». Paul Valéry a răspins în jurul său aprecierea că « ce livre est très fort. . . ». Să fim oare în preajma unui autentic succes românesc? Eu îl doresc din tot sufletul, nu atât pentru mine, cât pentru ceea ce am voit să reprezint cu demnitate.

Să-ți spun că sînt cu totul mulțumit de carte, nu pot. Asemenea drăcii de cărți nu se izbutesc de la prima încercare. Cu prilejul unei eventuale a doua ediții, aş aduce și introduce mari schimbări. Cea mai importantă te-ar privi pe tine, Lucian. Înțelegi ce vreau să spun.

Așteptînd o viitoare reediție, mă gîndesc să reiau subiectul și să-l tratez altminteri, pentru vreo mare revistă de aici. Aș dori adică să fac un fel de eseu istoric — filosofic, cu armătură de idei tari, axat pe o interpretare a absolutului românesc. Bineînțeles tu ai forma centrul acestei definiții colective, iar gîndirea ta ar căpăta astfel răsunetul fulgerător care-i al ei. . .

Prin editor ți-am adresat un exemplar pe care cred că l-ai primit. Legația a primit cele 100 exemplare, dar nici o instrucțiune de la București pentru volumele cerute de tine! Ce înseamnă mizeria asta? Care sunt responsabilii acestor neglijențe? În orice caz, e bine să insiști. *Poate e preferabil să te adresezi lui Ispasiu, care pare mai la curent cu treburile cărții.* Era vorba de 80 sau 100 exemplare. . . Pînă atunci, vrei să-ți trimit eu cîteva exemplare? În orice caz, spune-mi ce gîndești despre carte în general. Dacă-i scrii lui Crainic, spune-i că i-am trimis cartea și că doresc să aflu de primire.

Sărut obrăjorii fetei cu urșii; sărut mîinile Doamnei, iar pe tine te îmbrățișez cu neîfărmurită dragoste devotată.

B. MUNTEANU

P.S. Omaagii și salutări D-rei Focșeneanu

Alăturatul Prospectus se răspindește în sute și sute de exemplare. Lui Sextil i-am trimis un exemplar tot prin editor. Dacă-i scrii, spune-i. Mi-i teamă că editorul n-a recomandat pachetele, ceea ce introduce un risc de pierdere. De aici teama mea.

[Data poștei: 20 jun. 38]

Scumpe Baiazid,
știi cine te-a botezat așa? Dorli!

Am primit cartea ta, și am citit-o în întregime dintr-o răsuflare! E strașnică! Un model de lucrare. Cea mai bună care există despre literatura românească. Trebuie tradusă neapărat. Trimite te rog un exemplar lui Oscar Walter Cisek la Legație la Praga. Eu am să-i scriu. Poate o traduce el pe nemțește.

Pe românește — ar fi desigur și afacere de librărie. Am scris lui Dimăncescu să ia dispoziții să mi se trimită un număr de exemplare. O să scriu și la Direcția presei. Nu mi-ai răspuns la ultima scrisoare, în care te întrebam de catedra lui Goga.

Cartea lui Băncilă a apărut. Nu ți-am trimis-o, fiindcă știu că ți-o trimite el.

Aici de vreo cîteva zile incendiu.

Încă n-am găsit casă. E nespun de greu să găsești ceva potrivit. Altfel — mult de lucru: fiindcă sunt un fel de *Mädchen für alles*. Trebuie să fac chiar pe cancelarul. Tu trebuie să te simți ușurat că ai scăpat de laturile neplăcute ale editării ultimei cărți.

Nu uita să trimiți cîteva exemplare și în țară: „*Revista fundațiilor regale*“, „*Gîndirea*“, „*Vremea*“ (Str. Carol 107), „*Gînd nou*“ etc.

Nu mă uita! Îmbrățișări frățești

LUCIAN

[M.L.R. 20940]

Dragul meu Lucian,

Am citit cu mare satisfacție ultima ta scrisoare. Judecata ta asupra cărții mele îți dă un fel de stare civilă, de care avea nevoie. După cum îți scriam deunăzi, am gânduri mari în sensul promovării literaturii noastre la străini. Când vor fi coapte și când va coborî și asupra mea puțină liniște, îți voi scrie mai lămurit.

După scrisorile primite pînă acum, am impresia că opul meu a fost perfect înțeles. Oameni ca Valéry, Romier, Paul Hazard, Van Tieghem, Focillon sunt de acord să se arate uimiți față de zbuciumul românesc, pe care nici nu-l bănuiau. Ei îmi scriu cuvinte de laudă extraordinară, toate pornind de la un fel de consens unanim asupra calităților ei [*sic*!] și asupra naturii acestor calități. Au înțeles și dificultățile puse de asemenea carte, și ei pretind că aceste dificultăți au fost învinse în chip excepțional de fericit. Aștept articolele de presă critică. Frații Tharaud îmi scriu că au dat un articol la „*Nouvelles littéraires*“.

S-au citit la Radio-Paris cam zece pagini alese din carte (în două ședințe). S-a pronunțat astfel numele tău, pentru prima dată, *coram populo*!

Trimit un exemplar lui Cisek — O traducere făcută de el ar fi extrem de bine venită. E vorba și de o traducere în englezește, editată în America.

Cine ar putea traduce în românește? Rosetti îmi scrie rinduri măgulitoare despre carte. Ar fi dispus s-o editeze? Și ce-ar zice Iorga?

De la Sextil și Crainic încă nici o veste. Cartea, le-am expediat-o prin Editor. Mi-i teamă că n-au primit-o. Când le scrii, spune-le, te rog, că mi-am îndeplinit datoria față de ei.

Acum o rugăminte. Vrei tu să te însărcinezi cu prezentarea unui exemplar regelui? Eu am pus să mi se lege un exemplar tipărit pe hirtie mai bună, pe care am reușit să-l obțin. Îl voi avea în curînd. Poate îl poți tu trimite regelui, cu prilejul vreunui raport, de pildă. Ce zici? Cred că nu e cazul să adaug o dedicație manuscrisă.

Aștept cartea lui Băncilă.

Nu știu dacă Legația a primit ordin să-ți expedieze un număr de volume. Eu însă am și luat din acest număr 40 de exemplare, răminînd ca restul să-ți fie adresat la Lisabona. Bineînțeles, din cele 40, eu îți pot restitui eventual cîte îți-ar trebui în plus.

Transformarea catedrei lui Goga în beneficiul meu, firește că mi-ar fi plăcută. Sextil mi-a vorbit în același sens, deși Goga încă nu decedase atunci.

Clujul mă atrage prin prezența ta, a lui Sextil, și prin posibilitățile de colaborare ce ni s-ar deschide amîndorora, așa cum vorbirăm la Paris. De la București mi s-au făcut acum în urmă oferte foarte precise în legătură cu succesiunea catedrei de franceză. Dar la București absența ta mi-ar fi dureroasă. Vom relua decisiv această chestie de îndată ce tu vei fi stabilit la Cluj. Care-i situația exactă a proiectelor tale de azi? Când te întorci? Și cînd ne vedem? La rîndul meu, te rog să nu mă uiți și să-mi scrii. Al tău cu dragoste de frate devotat, BAZIL.

Porecla ce-mi dă Dorli îmi place! Să-i spui că voi veni cu turcii să-i bat urșii! Și s-o săruiți apăsător din partea mea. Iar Doamnei să-i spui prietenia mea respectuoasă și sinceră.

[Data poștei: 8.VII.1938]

Scumpe Baiazid,
știrile despre cartea ta îmi fac mare bucurie (și am toate motivele!!) Să trăiești și pentru Radio-francez!!!

Cît privește exemplarele: mi-a răspuns atît Dimăncescu cît și Busuioceanu că au dat ordin să mi se trimită 50 ex[emplare]. Aș vrea să am și eu 10. De primit n-am primit decît înștiințarea. Rog du-te cu scrisoarea alăturată la legație.

Fă exemplarul pentru Vodă. Cu o dedicație. Am să-l trimit eu.
Îți trimit și cartea lui Băncilă. Noi bine, dar foarte, foarte mult lucru. N-am personal. Dorli te sărută. Eu te îmbrățișez cu mare dragoste.

BLAGA

Paris, 5 august [19]38

[M.L.R. 20491]

Dragă Lucian,

Legatia mă asigură formal că ți-a expediat *acum zece zile* exemplarele așteptate. Aceasta în urma insistenței mele, căci încă nu primise nici un fel de înștiințare, nici de la Dimăncescu, nici de la altcineva.

Oricum, nu poate fi vorba de *cumpărat* exemplare! Ar fi o rușine! Cele 40 de ex[emplare] pe care le-am căpătat în numele tău rămân de fapt proprietatea ta, sau cel mult a noastră. Eu îți voi trimite din ele pe măsură ce-mi vei cere. Aceasta în cazul când Legatia nu mi le va reclama înapoi, dată fiind tăcerea autorităților din București. Dar cred că această mirșăvie nu-mi vor face. De aceea, tu să distribuie cite exemplare vrei, fără economie prea mare.

Sunt în posesia exemplarului pentru Vodă. Fiindcă ai bunătatea să i-l remiți tu, vreau să-ți spun îndoiala următoare: mi se spune că-i preferabil să însoțesc exemplarul, *nu de o dedicație*, ci de o scrisoare! Pe de altă parte, volumele legate (cum e cel pentru Vodă) plătesc vamă și mi-i teamă să nu te pun la cheltuieli. Dacă ai prilejul să-mi faci scrisoarea mai lungă de care vorbeai acum o lună, răspunde-mi te rog la cele două întrebări de mai sus. După care, eu îți expediez cartea imediat. Mai spune-mi în ce chip ai intenția să-l înaintezi regelui, așa fel încît să-i ajungă în mînă? Poate cu o scrisoare de la tine?

Cartea se bucură, aici, ca și în țară, de o primire fantastică. Editorul meu e așa de surprins de natura calităților ce se revelă acolo, încît îmi oferă să semnez un contract pentru o mare lucrare cu subiect francez sau european cerind pătrundere psihologică!!

Adică un Benjamin Constant, un Baulenaire, sau orice alt subiect propus de mine! Pentru un autor, nu poate fi mai mare satisfacție decît să se vadă solicitat de editor, mai ales în țară străină. Această întîmplare înseamnă o poziție cîștigată, nu numai pentru mine, dar pentru noi toți. Înțelegi de ce și cum.

Am primit fotografia ta, cu Salazar, după ce o văzusem reprodușă în „*Le Moment*“. E un document splendid, mai elocvent decît un volum întreg. Salazar are aerul că te scrutează, intrigat și simpatic, ca și cum ar spune: ce om ciudat mi-au trimis românii aici! [Dacă] n-ar fi decît această poză, și misiunea ambasadei tale ar fi implinită.

Crainic îmi scrie pe patru pagini mărunte și îmi propune să-mi traduc cartea pentru „Cugetarea“. Ce gîndești? Crainic îmi vorbește de mare succes de librărie, de clientela liceelor etc.! Din nefericire, eu nu mă pot apuca acum de traducere. Aș face o altă carte. Ar trebui să-mi formez în românește un *stil critic*, care nu prea există. Și asta cere timp și muncă. Apoi aș vrea să adaug citații, să sap anumite reliefe, să procedez în sfîrșit la o adevărată cercetare tehnică, în[n]oitoare de metode și de perspective. Toate astea nu le-aș putea face decît peste un an sau doi. Pînă atunci mă gîndesc la o primă și *unică* ediție făcută de un traducător. Unde să-l aflu după inima mea? Căci sunt teribil de exigent. Și cartea mea, concentrată ca expresie, e greu de tradus mai ales în românește. Nu mi-aș recunoaște copilul. Mare cumpănă.

Deocamdată, cartea s-a tradus pe jumătate în englezește, de către un profesor american de la Columbia, sub privegherea mea. Pînă într-o lună va fi gata. Sper că vom afla un editor în America.

Am trimis-o de mult lui Cisek, la Praga. Nu știu dacă a primit-o.

Ce gînduri și proiecte ai? Cînd ne revedem? Cînd deschizi cursul la Cluj? Poate numai în ianuarie? Pînă atunci cred că voi fi și eu gata cu tezele și liberat în

sfârșit de această obsesie. Și atunci vom sta de vorbă temeinic, reluînd proiectele noastre comune de astă primăvară.

Mulțumesc Doamnei pentru scrisoare și lucrurile prietenești pe care mi le scrie. Să citească printre rindurile acestei scrisori sentimentele mele devotate și respectuoase. Sărut pe pictorița urșilor și salut pe D-ra Focșeneanu, portugheza.

Iar pe tine te îmbrățișez, marele meu Lucian, cu ferventă dragoste de frate.

BAZIL

Lucrarea lui Băncilă am primit-o și de la el și de la Chinezul. Băncilă a însoțit-o de o scrisoare sfîșietoare, de om profund rănit și aproape descurajat. Nu-mi dă amănunte, et pour cause! Îi voi scrie. Ce s-ar putea face *imediat* pentru el? Dacă i-am fi aproape, sunt sigur că l-am putea schimba.

Mă gîndesc cu durere că munca de cancelarie te împiedică de la adevărata ta muncă. Spune-mi că nu-i adevărat!

Estoril, 14 aug[ust] 1938

Scumpe Baiazid,
scrisoarea ta am primit-o, dar îți răspund cu oarecare întârziere. Sunt în adevăr foarte ocupat cu cancelaria, deoarece am un ghinion nespus cu « personalul ». În parte imbecil, în parte indolent, în parte nepregătit! Încît trebuie să fac și pe ministrul și pe consulul și pe cancelarul și pe contabilul. A trebuit să învăț tehnica și să fiu atent la o sumă de lucruri.

Acu[m] dictez, în forma definitivă, volumul *Artă și Valoare*, pus la punct. Citesc și fac însemnări pentru un volum de filosofia istoriei: *Ființa istorică*.

În septembrie voi trimite la tipar un volumaș de versuri: *La curțile dorului*.

Climatul cam apăsător. Printre picături am izbutit să vedem o bună parte din Portugalia. Sper să trecem și în Spania. Sextil mă reclamă cu multă energie la Cluj. De altă parte și eu am planuri mari, și țara mă cheamă. S-ar putea deci întîmpla ca...

Nu știu cum, dar am impresia că e momentul nostru! Și că prea trăiesc în « vid », de cînd sunt în străinătate.

Caută să-ți treci tezele, cît mai curînd! Vreau să facem un miracol la Cluj. Cu Băncilă împreună.

Despre cartea ta am citit două foarte elogioase cronici, în coupuri românești: „*România*“ și *Rev[ista] Fundațiilor regale*. Trimite-mi cele franțuzești cînd or apărea! Și eu cred că trebuie să scoți o ediție mare în românește la „Cugetarea“, în cel puțin 6—8 mii de exemplare! S-ar vinde grozav. Asta ți-ar da cel puțin 100.000 lei. De la Cisek nu am încă nici o știre.

Cartea pentru R., [Regele Carol II] trimite-mi-o cu o dedicație pe ea! Eu o să găsesc felul potrivit pentru ca să ajungă!

Ascultă Baiazid: trebuie să facem din acel cuib clujean centrul spiritului românesc, cum n-a mai fost altul!

Nădăduiesc să-mi închei planurile și să-ți pot da în curînd informații mai precise.

Tribul meu feminin e bine și vorbim adesea cu multă dragoste despre Baiazid.

Stăm tot la hotel. A fost imposibil de găsit o casă.

Cu toată dragostea

LUCIAN

Hotel Molière, 21 rue Molière
Paris

[Fără dată: de mîna lui B.M.
mercredi 9 nov. 1938]

Scumpe Baiazid,
știi ce tare regret că nu te-am găsit la Paris! Avînd vagon-lit trebuie să plec astăzi, miercuri seară la Cluj. Voi încerca să deschid acolo cursul. Soția și Dorli cu Focșe-

neanca au rămas la Lisabona. O scriitoare a început să scrie despre cartea ta în *Diario de Lisboa*.

Zilele acestea mi-a apărut volumașul de versuri: *La curțile dorului*, una din poezii ți-e dedicată ție. N-am nici un exemplar la mine. Îți trimit din țară.

Altfel bine, dar foarte părăsit mă simt la Paris fără tine!

Sper să mă pot întoarce pe la 20 dec[embrie].

Scrie-mi la Cluj (Hotel Astoria) ce anume ai vrea să vorbesc cu Sextil.

Catedra lui Goga a fost pur și simplu desființată.

Multe aș fi avut să-ți spun. Dar poate e mai bine cînd m-oi întoarce.

De altfel și proiectele mele se vor cristaliza de abia în țară.

Să vedem!

Te îmbrățișez

BLAGA

Paris, 30 novembre 1938

[M.L.R. 20492]

Dragul meu Lucian,

Am fost și sunt foarte necăjit de prilejul pierdut acum trei săptămîni. Dacă telegrama ta mi-ar fi sosit cu *cîteva ceasuri* mai devreme n-aș fi plecat! Părăsisem Parisul luni dimineața! Și m-am întors miercuri seara, tirziu. În sfîrșit, o serie de contratimpuri nenorocite.

Nu ți-am scris mai repede, fiindcă vreau mai întîi ca tu să-ți așezi viața la Cluj. Nici acum nu-ți voi scrie mare lucru, în nădejdea că peste trei săptămîni te voi avea la Paris cel puțin o zi. Lui Sextil ti scriu chiar astăzi. Precis, nu-i pot spune nimic decît că mă grăbesc cu tezele și că după susținerea lor sunt gata să iau măsuri împreună cu el și cu tine. El îmi vorbea într-o scrisoare de astă vară de intenția de a face la Academie o comunicare despre cartea mea. Ar fi lucru binevenit, dacă persistă în acest sens.

Aștept *La curțile dorului*, ca să-mi văd poezia « mea ».

Odată întors la Lisabona, te voi ruga să-mi trimiți articolele din „*Diario de Lisboa*” pe care mi le anunți și pe care desigur le-ai provocat.

Dacă-l vezi pe Cisek, spune-i că i-am trimis cartea la Praga. Să n-o fi primit?

De asemeni, dacă-l vezi pe Grigore Popa, roagă-l din partea mea să-mi restituie numărul din „*Gîndirea*” pe care l-am împrumutat. Nu vreau să-mi rămîie colecția stîrbă.

Am primit scrisori mișcătoare de la băieții din Ardeal, de la Giurgiuca, Aurel Marin etc. Le-am răspuns. Tuturor să le spui prietenia mea și să le stringi mîna: lui Ion Chinezu și soției sale, lui Ion Breazu, lui Boitoș...

Ți-am trimis în august exemplarul legat pentru Rege. Nu știu încă dacă l-ai primit și dacă l-ai putut îndruma.

Iartă-mi această proză infamă. Te aștept la Paris pentru a mă sfătui cu tine întru multe. Pînă atunci, fii sănătos și nu te osteni prea tare. Știu că în țară fiecare te va trage în toate părțile. Așa se plătește gloria, Lucifer!

Scrie-mi două rînduri, dacă poți. Și, mai ales, crede în dragostea mea adîncă și inviolabilă.

Te îmbrățișez frățeste

BAZIL

Omagii pentru fetița cu unu' și admiratie
pentru pictoria; respectuoase sîntor de mîni doamnei;
iar tie, Lucifer Lucian, toată dragostea
mea recunoscătoare B. Munteanu
P. S. Cele mai bune salutorii de la foseaneanu.

Mircea Eliade

NOI MĂRTURII ALE UNEI ACTIVITĂȚI PROTEICE

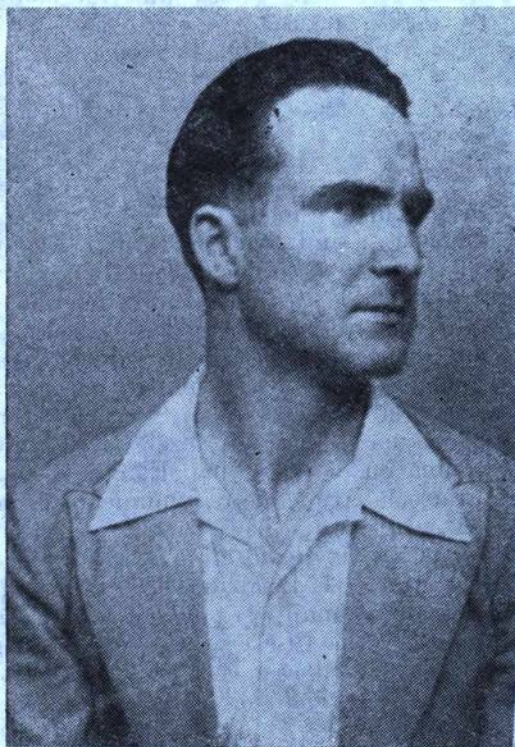
FASCINANTA PERSONALITATE A LUI Mircea Eliade nu e cunoscută, încă, în toată profunzimea și multilateralitatea ei. Orientalistul, istoricul religiilor, folcloristul, eseistul, romancierul, dramaturgul, gazetarul, conferențiarul — iată doar câteva fațete ale unei proteice activități de-a lungul a peste șase decenii. În nici una din aceste laturi nu vom întâlni șovăielile și poticnelile diletantului, stingăciile debutantului. Pasiunea caracterizează fiecare rind scris de Mircea Eliade, chiar dacă din când în când o neglijență stilistică a fost semnalată de malițiozitatea unui exeget.

Ineditele reprezintă încă o latură a acestei opere monumentale.

În acest cadru, conferințele rostite la Radio-București constituie un capitol special. Imediat după întoarcerea din India, Ionel Jianu îl va conduce în biroul din strada Edgar Quinet al poetului Adrian Maniu, conducătorul de atunci al emisiunilor Radiodifuziunii. Acesta îi propune să susțină la microfon două « causerii » lunare de câte douăzeci de minute.

Cu aproape un deceniu în urmă am copiat din Arhiva Societății de Radiodifuziune textele celor 54 de conferințe găsite.¹

Prima dintre ele a fost citită la 16 ianuarie 1932 și se intitula *Apa cu flori de cadavre*. O parte dintre acestea au fost publicate, cu mici revizui, în volumul *India*, din 1934. Cele despre Svarga Ashram au fost ținute în primăvara 1932; le-a remarcat Ion Simionescu într-un

articol din „*Universul*” și drept urmare au fost adunate în broșura de 36 de pagini *Într-o mănăstire din Himalaia*, publicată în colecția „Cunoștințe folositoare” editată de „Cartea Românească”.

Alte câteva texte au fost utilizate fragmentar în articole. Unele conferințe au apărut în „*Familia*” din Oradea, datorită insistențelor conducătorului revistei, care copia manuscrisele de la Radio.

Într-o scrisoare, de o deosebită importanță documentară, datată 16 iulie 1979, Mircea Eliade îmi dă câteva detalii interesante (îi cerusem permisiunea să tipăresc aceste conferințe!):

« Cum scriam repede (terminam de obicei cu o jumătate de ceas înainte de a ajunge în strada General Berthélot) și scriam în „stil oral”, nu le acordam o prea mare valoare ».

¹ Mulțumim și cu acest prilej cercetătorului literar Iulius Tundrea, care, cu generozitate, ne-a permis transcrierea acestor inestimabile documente.

Din cercetarea Arhivei Radio reiese că ultima oară Eliade ar fi conferențiat la 19 aprilie 1938. Scrisoarea amintită ne oferă date suplimentare:

«Cred că am mai vorbit la Radio în primăvara și toamna 1939. Articolul *Moartea D-nului Gaster* („R.F.R.“), sigur că era același text. Așa că, în concluzie, puține conferințe sînt inedite: cele care n-au fost integrate în volumele de eseuri (*Oceanografie*, *Insula lui Euthanasius*) nu cred că au valoare. Repet: le scriam la repezeală, neîndrăznind să spun lucruri pe care să nu le înțeleagă ascultătorii (chiar cei „la un pahar de vin“...) Poate că unele, două-trei, să prezinte o valoare documentară (dacă sînt inedite), în acest caz ar putea apare în „*Manuscriptum*“ ».

Scrisoarea se referă pe larg la prietenia cu D-rul și poetul Vasile Voiculescu, la îndelungile discuții avute cu acesta despre magie, esoterism și India. Amîndoi erau în Comitetul Societății Scriitorilor Români, sub președinția generalului Condiescu. În primăvara lui 1939, după moartea acestuia, prof. N. I. Herescu i-a luat locul, Mircea Eliade devenind secretarul societății. Indubitabil că și în 1939—1940 au fost ținute conferințele. Citez, în continuare, din aceeași scrisoare: «De multe ori ieșind de la Radio (deci după martie 1939, *M.H.*) D-rul Voiculescu trecea pe la sediul Societății și stam de vorbă. Evident, D-rul stăruia să continui conferințele, de aceea cred că am pregătit texte în 1939 și poate, chiar în 1940. (Am plecat la Londra în aprilie) ».

Grație ospitalității revistei „*Manuscriptum*“, începem publicarea acestor inedite cu conferința *Eseul european și eseul românesc*, citită de autor la microfon la 2 noiembrie 1933.

Îi alăturăm și manuscrisul *Caracterul subiectiv al fizicii indiene*, conferință ce stă sub semnul erudiției și al originalității — două din dominantele majore ale eseisticii lui Mircea Eliade din cel de-al patrulea deceniu.

* * *

Originalul acestui manuscris se află în posesia mea, fiindu-mi dăruit de Mircea Eliade. Este unul dintre eseurile de dimensiuni reduse la care se referă memorialistica: «N-am apucat să redactez decît un scurt text despre caracterul subiectiv al fizicii indiene, rămas inedit.²»

² Citat după manuscrisul original în limba română. Vezi și Mircea Eliade, *Mémoires I, Les promesses de l'équinoxe*, traduit du roumain par Constantin N. Gri-goresco, Ed. „Gallimard“, Paris, 1980, p. 274.

În mod sigur, deci, aceste pagini au fost concepute în 1931, într-o colibă din Himalaia. S-ar putea, însă, ca versiunea ce se păstrează să fie o transcriere ulterioară (1934—35), deoarece prima notă se referă la o lucrare din 1934.

Textul, scris citeț, cu cerneală neagră, pe 9 foi ministeriale, are puține corecturi (menționate de mine în subsol).

India — în general — și orientalistica, în special, deveniseră teme predilecte ale studiilor publicate de Mircea Eliade încă din 1925 în „*Orizontul*“, „*Știu-tot*“, „*Lumea—bazar săptămînal*“, „*Foaia tinerimii*“, „*Revista Universitară*“ și „*Cuvîntul*“.

În timp ce se află în India (decembrie 1928 — noiembrie 1931) scrie primele sale romane: *Isabel și apele Diavolului* și *Lumina ce se stinge* traduce *Bhagavet-Gita* și cîteva zeci de poeme de Rabindranath Tagore. Aprofundarea sanscritei și a filosofiei indiene trec pe primul plan

În acești ani publică *Umanismul indian*³, *Problematica filosofiei indiene*⁴, *Introducere în filosofia Sankhye*⁵, *Contribuții la psihologia yoga*⁶ și *Cunoștințele botanice în vechea Indie*⁷. În limbi străine i se publică *Il mole e la liberazione nello filosofia Sam-Khya-Yoga*⁸ și *Il rituale Hindu e la vita interiore*⁹.

Toate acestea erau doar fragmente dintr-o proiectată lucrare de sinteză asupra științei indiene, despre care își va aminti peste jumătate de veac: «Acolo, în Kutiar-ul meu din Sverga Ashram meditam adesea asupra posibilității de a scrie o istorie a științelor indiene — dar nu în sensul apologetic în care o înțelegeau anumiți savanți indieni, încercînd să arate că și India a fost capabilă de „observații, riguroase și experiențe obiective științifice“ ci arătînd, pur și simplu, că spiritul indian a aplicat metodele care-i conveneau pentru a descrie clase și explica fenomenele naturale»¹⁰.

Scrisorile către Valeriu Bologa redau ceva din febrilitatea acelor ani și din proiectele

³ „*Gîndirea*“, an XI (1930) ianuarie—februarie, nr. 1—2, pp. 34—41.

⁴ „*Revista de filosofie*“, serie nouă, an XV (1930), ianuarie—martie, nr. 1, pp. 50—72.

⁵ *Idem*, an XV (1930), aprilie—iunie, nr. 2, pp. 152—177.

⁶ *Ibidem*, an XVI (1931), Ian. — martie, nr. 1, pp. 52—76.

⁷ „*Buletinul Societății de Științe*“ din Cluj, an VI (1931), octombrie, pp. 221—237.

⁸ „*Ricerche Religiose*“, an VI (1930), pp. 200—221.

⁹ *Idem*, an VIII (1932), pp. 486—504.

¹⁰ *Mémoires I*, op. cit., p. 273—274.

Eseul european și eseul românesc¹

Eseul este un gen literar despre care se poate spune și mult bine și mult rău. Limitele lui sunt atât de vagi, încât adesea poate ajunge hibrid. Pe de altă parte, însă, posibilitățile lui sunt atât de multiple, stilul său atât de elastic, încât eseul poate căpăta seriozitatea și adîncimea tratatului — și spontaneitatea articolului de ziar. Locul său ar fi tocmai între tratatul filosofic și articolul de ziar sau de revistă.

S-a abuzat foarte mult de eseu în ultimul timp. A fost confundat cu glossa, cu aforismul, cu pamfletul. Fiind un gen foarte puțin responsabil, fiind accesibil oricărui scriitor cu oarecare cultură — eseul a sfîrșit prin compromiterea eseistilor, printr-o deplasare a centrului de gravitate de la *sinteză* la «generalizare» facilă. Unul dintre cei mai interesați esești europeni contemporani, Eugenio D'Ors, s-a ridicat el însuși împotriva primatului eseului în cultura europeană, cerînd o întoarcere la glossă, singurul gen care admite o privire de ansamblu fără un material documentar prea încărcat.

Glossa ar fi, după Eugenio d'Ors, o secțiune într-un tot; o fotografie, un fragment static, suficient de redus ca să poată intra într-un spațiu atât de mic, dar suficient de reprezentativ ca să poată alcătui un comentariu de valoare generală. Glossa ar fi, deci, o reacțiune contra proporțiilor prea largi, prea vagi și prea iresponsabile ale eseului. Glossa s-ar integra în filosofia culturii, în morală, în estetică — în timp ce eseul este toate aceste lucruri laolaltă, plus nenumărate² alte lucruri.

Nu e locul să discutăm reforma pe care o încearcă Eugenio d'Ors. El însuși este un foarte mare și caracteristic eseist și-l vom discuta ca atare în comunicarea noastră de astă seară. Am menționat, însă, obiecțiile aduse acestui gen — tocmai pentru a aminti că eseul are dușmani chiar printre cei care îl minuiesc cu genialitate; și are dușmani din cauza motivelor arătate mai sus: lipsa lui de limită, lipsa lui de responsabilitate.

La noi în țară eseul are o obîrșie foarte recentă. Pe cînd în Europa nord-occidentală el se naște odată cu umanismul, confundîndu-se la început cu morală și alegoria peda-

¹ Conferința, scrisă citeț, cu cerneală neagră, conține 12 pagini 1/2.

² Inițial: *alte*

inițiale. La 16 februarie 1930 îi scria din Calcutta: «Nădăjduiesc că va veni un timp cînd voi putea lucra pe îndelete materialele asupra alchimiei și științelor indiene. Deocamdată, fiind în contact zilnic cu unele probleme de fiziologie și psihologie proteică, socot că v-aș putea trimite un studiu cam de 10—20 pagini asupra „fiziologiei și anatomiei sistemului nervos în Yoga“. S-ar putea publica în vreuna din revistele noastre de medicină, în așa fel încît să am extrase?».

La 18 iunie 1930 se confesa aceluiași profesor de istoria medicinei din Cluj: «În prezent sînt absorbit cu totul în studii de istoria științelor indiene, alchimie și botanică, îndeosebi. Oh! dacă aș fi fost medicinist!».

Paginile găzduite în numărul de față din „*Manuscriptum*“ sînt o mică parte din plănuita istorie a științelor și spiritului pozitiv în India antică și medievală, la care se referea în epistola din 3 februarie 1931 către același Valeriu Bologa. În domeniul medicinei solicita ajutorul destinatarului. «Asupra matematicii și fizicii voi cere colaborarea D-lor Sergescu și Onicescu. În cîțiva ani am putea, acești patru, publica o foarte interesantă monografie și am prezenta-o la Varșovia în 1933. Dar aceasta, firește, e numai un ideal.»

Din păcate, această operă a rămas definitiv doar în stadiul de proiect.

Mircea HANDOCA

² Inițial: *ca să-l*

gogică — în România cu greu am putea spune că eseul apare înaintea războiului. Eseul cere un public cultivat, accesibil diletantismului de orice fel; un public, mai ales, care să poată privi realitățile sufletești sau culturale dintr-un punct de vedere universal. Publicul acela — din motive care se cunosc destul de bine — nu-l aveam³ până la întregirea României.

Iată deci că, în timp ce un Montaigne, un Erasmus din Rotterdam, un Dr. Johnson, un Baltazar Gracian creează eseul european odată cu înflorirea Renașterii în Apusul și Nordul Europei, noi trebuie să așteptăm până la începutul acestui secol ca să cultivăm eseul. Genul acesta literar a fost creat de umanism; iar noi n-am avut acest umanism. Chiar atunci când valorile lumii greco-latine au fost introduse în cultura românească — odată cu școala latinistă — noi n-am putut cunoaște, nici crea un umanism, pentru simplul motiv că limbile clasice au fost studiate și popularizate atunci prin valoarea lor lingvistică și națională, nu pentru cuprinsul lor literar și moral. Școala latinistă a folosit limbile greacă și latină ca un tezaur lingvistic, ca o dovadă istorică a latinității noastre. Am avut gramatici și istorici — dar n-am avut umaniști. Și cum eseul, în începuturile sale europene, este o consecință a umanismului — noi n-am putut cultiva acest gen decât mult mai târziu, când limba literară a fost formată și când o modă din apus ni l-a impus pe căi lăaturalnice.

Multă vreme, eseul european a fost o continuare a tratatului moral, a alegoriei pedagogice. Numai în ultima vreme eseul începe să fie înțeles ca o morfologie a culturii, ca un instrument de cunoaștere a structurilor, relațiilor și valorilor culturii. În Anglia și Franța, eseul a rămas — cu predilecție — un exercițiu filosofic; se scriu acolo cele mai bune, mai interesante și mai eficiente eseuri dintr-un punct⁴ de vedere, am spune, moral, etic. Problematika morală, după ce a suferit atâtea crize și atâtea atacuri, nu mai poate fi accesibilă publicului de elită decât prin eseu. Un tratat, un manual, o monografie asupra fundamentelor morale, — poate cel mult interesa un cerc restrâns de lectori, care urmăresc mișcarea filosofică a unei țări. Dar un eseu care atinge aceleași probleme mult mai accesibil, mai literar, mai personal, care găsește posibilitatea de a însuși o intuiție filosofică, de a o actualiza — prin persoane sau evenimente — un eseu poate fi citit și comentat de un mult mai mare număr de intelectuali.

Dacă în Anglia și Franța eseul a rămas cu predilecție un exercițiu filosofic, o continuare a tratatului etic — în Spania și Germania eseul tinde cât mai mult către o morfologie a culturii, către o filosofie a istoriei. În Germania este mai puțin evident lucrul acesta deoarece cei mai de seamă esești sunt în același timp și filosofi sau erudiți — iar operele lor sunt considerate mai degrabă tratate filosofice decât eseuri. De pildă, Contele Kayserling sau Oswald Spengler, sau Curtius — nu sunt priviți ca maeștri ai eseului, ci sunt socotiți filosofi, critici, istorici.

În Spania, însă, eseul înțeles ca o morfologie a culturii este bine ilustrat de operele lui José Ortega y Gasset și Eugenio d'Ors. Marele lor înaintaș, profesorul Miguel de Unamuno, a cultivat încă eseul ca un instrument de controversă morală, ca un jurnal intim al experiențelor morale ale individului. Gasset și d'Ors depășesc acest cadru restrâns și încep să înțeleagă eseul și ca un instrument al filosofiei culturii. Ne vom ocupa mai mult de acești trei esești spanioli pentru a scoate în evidență caracterul eseului românesc și a constata dacă și-a împlinit el funcția culturală pe care ar fi trebuit s-o exercite în formarea elitelor românești.

Într-adevăr, ce observăm noi la acești trei esești spanioli? Ei folosesc o documentare net deosebită de documentarea celorlalți esești europeni contemporani, un Chesterton, un Curtius, un Alain, un André Gide. Unamuno, de pildă, culege cu nemiuita citate din misticii spanioli, din Don Quijote și din danezul Soren Kierkegaard; Eugenio d'Ors și Gasset se referă neconștient la plastica spaniolă, mai ales la Goya, sau citează lucrări de biologie organicistă (niciodată, după câte am putut constata, lucrări de biologie mecanicistă), cărți de filosofia culturii (de o speță puțin cunos-

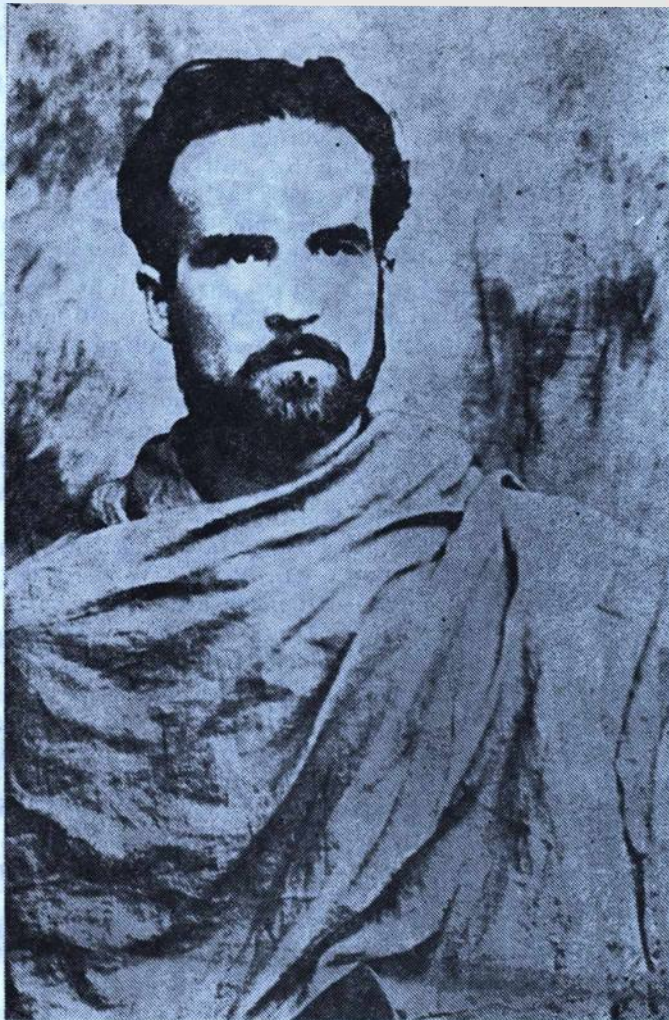
⁴ Inițial: *de morală*

cută printre eseistii continentali; d[e] p[ildă], asupra noului concept al geografiei, asupra experienței vizuale, asupra barocului etc.), în sfârșit, documente pe care anevoie le întâlnești în opera celorlalți esești europeni, care și-au păstrat intacte autoritățile: Montaigne și Pascal în Franța, Goethe și Nietzsche în Germania.

Eseistii spanioli stăpinesc o informație mult mai vastă, mai nouă, își desfășoară o gândire mult mai curajoasă și mai plastică decât a colegilor lor continentali. Peisajul natural și peisajul plastic revin mereu în paginile lui Eugenio d'Ors și Gasset, ai crede că gânditorii aceștia nu-și pot încheia viziunea și nu se pot desluși în înțelegerea unui fenomen, sau chiar în înțelegerea totală a vieții, dacă nu gîndesc pe forme, pe culori, pe obiecte plastice. De aici minunatele analize ale lui Eugenio d'Ors și Gasset, analize de pictori, de muzee, de « elemente » picturale (rama ⁵ tabloului, culoarea pastei, expresia ochilor și altele ⁶); de aici continua revenire la Geografie, la zone, la « mediu ». În *Weltansschauung*-ul acestor doi gânditori ghicești că au colaborat toate formele de înțelegere, de la intuiția tehnică a configurației geografice la intuiția rafinată a ultimelor formule de artă. Gîndirea și intuiția lor stau în permanent contact cu toate realitățile; simți că oamenii aceștia se bucură de peisagiu și iubesc florile altfel decât orice intelectual european. Cuvîntul « organic » pentru ei nu rămîne un simplu cuvînt. Au într-adevăr o gândire alimentată de toate izvoarele, o gândire vie, pliantă, și deci izbitor de sugestivă și de curajoasă.

Dar asemănarea între acești trei esești spanioli contemporani nu se oprește aici. Fiecare dintre ei și-a ales cîte un mit central de pe axele căruia judecă lumea și viața, descoperă tîlcuri și profeții. Unamuno — cred că nu mai e nevoie să o spunem — nu părăsește niciodată pe Don Quijote, legenda aceasta care pentru el e tot atît de vie ca și pătîmirea de pe Golgota. Ortega y Gasset a găsit pe Don Juan, care, tot așa după cum Gioconda intruchipează esența feminității, este cea mai vie și mai completă icoană a virilității. Și în jurul legendei acesteia apocrife, profesorul universitar Ortega y Gasset nu se codește să scrie pagini de severă reflecție și înaripată reverie. Spre deosebire de colegii săi, Eugenio d'Ors nu și-a ales o legendă, un personaj din geografia spirituală a Spaniei, în jurul căruia să comenteze actualitatea și să înțeleagă lumea. Dar își păstrează tipurile: Goya, Columb, Ferdinand și Isabela — și povestindu-le viața, analizîndu-le opera, gîndește pe aceleași linii mari, centrale, ca și ceilalți doi compatrioți ai săi. Ce sunt altceva reflecțiile despre Goya, Isabela sau stilul baroc — decât un *pendant* la comentariile lui Unamuno despre Don Quijote, agonie, paradox — și ale lui Gasset despre Don Juan, feudalism, ruralism etc.?

Am ales într-adins cazul eseului spaniol contemporan pentru a-l compara cu eseul românesc. Am observat că cei trei reprezentativi esești spanioli se diferențiază net de colegii lor europeni și prin originalitatea informației și prin mitul central spiritual

⁵ Inițial: *cadru*l

⁶ Inițial: *etc.*

⁷ *Pur, șters*

⁸ Inițial: *cind*

pe care îl comentează și prin viziunea plastică, autentic spaniolă, prin care caută a înțelege lumea. Și Unamuno și Eugenio d'Ors și Gasset rămân spanioli, de cea mai pură⁷ esență spaniolă, deși sunt numărați printre puținele creații cu adevărat europene ale timpului. Ei nu și-au pierdut autenticitatea rasei și culturii lor, deși⁸ au ajuns spirite universale.

Ce observăm acum, la eseistii români? O informație culeasă de la alți esești francezi sau germani, texte pe care le comentează pentru că le-au comentat alți esești europeni înainte. Eseistii români se referă neconținut la Pascal, la Dostoievski, la Nietzsche, la Goethe, la Gide, — adică la texte controversate în Apus, la autori care au fost impuși de colegii europeni. Nici un eseist român nu a putut impune, în cercul nostru restrâns de cetitori, un autor fie chiar strein dar descoperit de el însuși. Întotdeauna ne-am călăuzit după Paris, Berlin sau Londra. Nici o încercare de autonomie, de originalitate în căutarea materialelor, de curaj în interpretarea lor. Singur Lucian Blaga, înainte de a aborda tratatele filosofice, a izbutit să-și creeze un fundament original și autentic. Noi, în genere, am urmat moda eseului european. Acum șapte-opt ani era la modă scolastica și mistica; și atunci eseistii români citeau și comentau bibliografie mistică și scolastică. Apoi a venit moda metafizicei germane, a problematicele acestei metafizice: neantul, pesimismul, disperarea și așa mai departe.

⁹ Inițial: *evenimente*

Totuși, noi am putea lua lecții de la eseistii spanioli. Am putea crea un gen propriu realităților noastre spirituale. În loc de a comenta neconținut asupra unor pretexte⁹ inautentice — am putea adînci sensurile miturilor noastre centrale. Avem legenda *Mioriței*, legenda *Meșterului Manole*, care deși nu sunt numai românești, sunt atât de mult ale noastre și mitul lor central este atât de bogat în tilcuri, încît un comentariu ar fi și necesar și revelator. Există atîtea realități lingă noi, atîta fantastic în urma noastră — și totuși nimeni dintre eseistii români de seamă nu le cercetează. Concepția lumii, a vieții și a morții, n-a mai fost reluată de nimeni — pe temei de texte istorice, autentice, — de la Vasile Pârvan. Vasile Pârvan a fost singurul care a ghicit funcțiunea spirituală a eseului, ca instrument de cunoaștere al autenticității poporului nostru¹⁰. El a conceput eseul ca o axă în jurul căreia trebuie organizate cunoștințele folclorice și istorice.

¹⁰ Inițial: *rasei noastre*

Folclorul românesc, deși mult mai cercetat, a fost pînă în prezent prea puțin interpretat filosoficește. Nu s-a creat, încă, un comentariu la *Meșterul Manole*, care să lumineze toate tilcurile adînci, universale umane ale acestei legende. S-ar putea scrie o întreagă istorie filosofică a culturii românești, de la *Miorița* la Vasile Pârvan. Rolul unui eseist român ar fi acela de a stabili valorile universale, umanistice, ale culturii românești — nu cultura didactică, se înțelege, aceasta e de dată foarte recentă, ci ale culturii spirituale ale poporului. Este cel puțin ciudat că nu avem, încă, un eseu asupra sensului românesc al cuvîntului *om* și *omenie* — deși toți marii esești europeni au pornit de la valoarea pe care poporul lor o dau acestui cuvînt. Există o intuiție generală a vieții și morții în fiecare popor, și ea se exprimă fie prin legende, fie prin proverbe, prin axiome populare¹¹. Există în această concepție generală cîțiva termeni care se opun, de pildă la indieni adevărul și iluzia, la francezi rațiunea și eroarea, la ruși omenescul și demoniacul, la germani binele și răul și așa mai departe. Pe baza acestor intuiții s-a născut un Faust, un Karamazoff, filosofia lui Descartes, personagiile lui Shakespeare, Don Quijote etc. Avem și noi, ca orice popor, cîteva legende, cîteva intuiții centrale asupra morții și vieții și pe baza lor s-ar putea organiza o etică și o filosofie a culturii originale. Eseul românesc contemporan are misiunea de a ample această lacună și a autohtoniza acest gen literar.¹²

¹¹ *De pildă, șters*

¹² Una din cele șapte pagini ale conferinței de față a fost reluată de Mircea Eliade (*În Spania și la noi*, în volumul *Insula lui Euthanasius*, Editura pentru literatură și artă, 1943, pp. 326—327).

2 noiembrie 1933

Se știe că rădăcina verbală as, care înseamnă
"a fi" (asi = esi = est) și care în limbile euro-
-pene a creat ~~totă~~ expresia filosofică esse —
nu s'a devalorizat și în limba sanscrită (7). G.

Caracterul subiectiv al fizicii indiene

În această comunicare voi încerca să dovedesc structura subiectivă a fizicii indiene, adică voi arăta elementele care stau la baza acestei fizici — și care sînt *calități*, nu cantități — și mijloacele cu care construiește ea Universul. De la început trebuie să atrag atenția asupra caracterului anti-mistic al spiritului indian, tendința lui — verificată în atâtea domenii — de a clasifica, de a pune în relație, adică de a pregăti o înțelegere rațională a lumii. Deci, dacă vom întîlni o concepție « calitativă » a fizicii, aceasta nu se datorește ignoranței sau confuziei spiritului indian — ci tendinței sale realiste, de a porni de la datele^a imediate ale experienței și de a nu trece peste anumite aspecte aparent ireductibile ale naturii pentru a le rezolva în abstracțiuni.

^a Inițial: *experiența*

Ca și chinezii¹, indienii au tendința de a neglija cantitățile. Numerele au în China valori precis calitative, emblematice. Este un proces, i-am spune, de « calitativizare » a cantităților, proces pe care Marcel Granet l-a scos bine în lumină în ultima sa carte, *La pensée chinoise*.

Vorbind despre fizica indiană, ne referim îndeosebi la sistemul Vaisesika, exagerat denumit « atomism » de către savanții europeni. Cum bine remarcă Paul Masson-Oursel², este vorba mai mult de o fizică corpusculară decît de una atomistă. Ceea ce traducem noi prin atom, termenul sanskrit *anu* sau *paramanu*, înseamnă « minuscul », « extrem de mărunț »³, dar nu implică, așa cum implică termenul *atom*, neputința de a mai fi divizat. Filosofia Vaisesika, ale cărei fundații sînt atribuite^b de către tradiție lui Kanāda — autorul faimoaselor *Vaisesika-sutra* — își are fără îndoială rădăcini mai vechi decît secolul II d. Chr., data *Sutrelor*⁴. De altfel, nu este singurul sistem indian care să admită *atomii*; cu mult mai înainte, jainismul și buddhismul concepeau un atomism *sui-generis*, pe care nu-l vom expune aici, el avînd legături mai strînse cu psihologia decît cu fizica⁵.

^b Inițial: *acorde*

Sistemul *Vaisesika* este singurul care a elaborat cu rai multă atenție, și mai complet, o fizică. Iată liniile ei generale.

¹ Cf. Marcel Granet, *La pensée chinoise*, Paris, 1934, pp. 179 și urmare. Ed. Chavannes credea greșit că muzica chineză (tonurile și octava) este influențată de muzica greacă (*Les mémoires historiques de Se-ma-ts'ien*, tome troisième, II-ème partie, pp. 630—646). Chavannes a fost silit să admită această posibilitate tocmai pentru că ignora « calitativizarea » timpului și spațiului la chinezi.

² P. Masson-Oursel, *L'Inde antique*, p. 245.

³ Cf. *Sanskrit-English Dictionary*, de Monnier-Williams, pp. 11 și 588; *paramānu* = an infinitesimal particle or atom (30 are said to form a mole in a sun-beam).

⁴ Asupra sistemului Vaisesika cea mai bună monografie este cea a lui Faddegon, *The Vaisesika System*, Amsterdam, 1918. Vezi de asemenea: A. B. Keith, *Logic and atomism*, Oxford, 1921, pp. 208—232; H. Ui, *The Vaisesika Philosophy according to the Desapadarthasāstra*, London, 1917 (cu date noi din traduceri chineze). Cronologie și bibliografie în Radhakrishnan, *Indian Philosophy*, vol. II, pp. 177—181. Expunere clară în S. N. Dasgupta, *A history of Indian Philosophy*, Cambridge, 1922, pp. 274—366. Asupra literaturii medievale, vezi Satishchandra Vidyabushana, *A history of Indian Logic*, Calcutta 1921, pp. 386—400. Origini; V. Henry, *Physique védique*, Journal Asiatique, 1905, vol. II, p. 385; Traduceri: germană, de Roer, în Zeit. Deutsch. Morg. Ges. XXI, pp. 309—420; XXII, pp. 383—422; engleză, de Nandalal Sinha, în Sacred Books of the Hindus, Allahabad, vol. VI, ed. II, 1923, 350 pagini (cuprinde sutrele cu comentariul lui Sankara Misra și extrase din glossa lui Yayanarayana și ghasya lui Chandrakanta⁴). Cf. Padārtha-Dharmasamgraha, trad. de Ganganath Iha (1916).

Pentru bibliografie generală, vezi Masson-Oursel în „*Isis*“, 1920, p. 171—218.

⁵ A. Rey, *Science orientale*, pp. 421—425. Cf. „*Revue Philosophique*“, 1926, p. 342.

Existența este concepută și împărțită în categorii (*padārtha*). Sunt șase categorii și anume: substanță (*dravya*), calitate (*guna*), acțiune (*karma*), concept de grupă (*sāmānya*), particularitate (*viśeṣa*) și concomitență (*samavāya*). De la început observăm că lumea — în loc să fie împărțită în categorii obiective — este concepută subiectiv și organic, adică pornind de la datele imediate ale simțurilor. Pentru că din aceste șase categorii, numai primele două, adică substanță și calitate au o mare importanță. Substanțele sunt eterogene și ireductibile; pământ (*ksiti*), apă (*ap*), foc (*tejas*), aer (*vāyu*), eter (*akaśa*), timp (*kāla*), spațiu (*dik*), suflet (*ātmā*) și minte (*manas*); (cf. *Vaisesika — Sutra*, I, 1, 5). Dacă analizăm aceste «substanțe» înțelegem că fizica indiană construiește un univers pe structuri imediate, experimentale. Abstracțiunea nu lucrează la o omogenizare a universului, ci la obținerea «tipurilor» de experiență posibilă, la degajarea structurilor de experiență. Fizica indiană rămâne în continuu contact cu experiența umană. De altfel, nici n-ar fi putut face altfel, deoarece obiectele, în concepția indiană, nu se impun de pe un plan neutru simțurilor și conștiinței, ci sunt «apucate» (*grāhana*) de către organele sensoriale. După cum bine^c se exprimă Masson-Oursel, senzația nu este receptivă, ci aprehensivă; adică, spiritul intervine în construirea imaginii^e. Chiar aceste imagini nu vin dinafară, nu reprezintă perfect obiectele (de altfel, nici nu există «obiecte» în sensul occidental al cuvântului), ci sunt spontane și individuale; adică, sunt rezultate de [*sic*!] ecuația Karmică a fiecărui individ. Fiecare om are percepțiile pe care le merită. Cu alte cuvinte, fiecare conștiință are alt raport cu realitatea, raport ce este dat de gradul lui de luminare, gradul lui Karmic. Obiectele sunt reziduurile experiențelor noastre. Și aceste experiențe depind de situația Karmică a individului, de acțiunile bune, rele sau neutre pe care le-a realizat acum, sau în cursul altor vieți.

Să ne reîntoarcem la categoriile sistemului *Vaisesika*. A doua categorie, după cea a substanțelor, este cea a calităților (*guna*). Termenul acesta, *guna*, este înțeles aici cu totul altfel decât în sistemul *Sāṃkhya-yoga*, unde denumea una din cele trei ipostaze ale naturii primordiale (*prakṛiti*). În *Vaisesika*, *guna* înseamnă calitate specifică, și fiecare calitate specifică este aperccepționată de un anumit simț și corespunde unei anumite substanțe (sau unui grup de substanțe). Iată lista «calităților»: culoare (*rupa*), gust (*rasa*), miros (*gandha*), pipăit (*sparsa*), sunet (*śabda*), număr (*sāṃkhyah*), măsură (*parimāṇa*), separație (*prithaktvaṃ*), contact (*samyoga*), disjunctie (*vibhāga*) etc. (*V. S.*, I, 1, 6).

Să examinăm câteva din aceste «calități». *Rupa* sau *culoarea* este ceea ce poate fi perceput numai de către ochi și de către nici un alt simț. Culorile, șapte la număr — alb, albastru, galben, roșu, verde, cafeniu și bălțat (*citra*) — se găsesc numai în trei substanțe: *ksiti*, *ap* și *tejas*. *Rasa* sau «gustul» este perceput numai de către limbă. Sunt cinci feluri de *rasa* (dulce, acru, înțepător, astringent și amar). Dintre substanțe, numai *ksiti* și *ap* au *rasa*. Și așa mai departe.

După cum se vede, «calitățile» nu sunt decât «esențele experimentale» ale substanțelor. Fiecărei substanțe îi corespunde o calitate. Fizica, deci, se construiește subiectiv, pornind de la «calități», care nu sunt altceva decât proiectarea unor structuri de experiență. Universul, așadar, păstrează în intuierea lui autenticitatea care stă la baza experiențelor imediate ale simțurilor. Universul nu este reconstituit abstract, prin categorii^d pur obiective. Dimpotrivă, aceste categorii, deși există în fizica indiană, (timpul, spațiul, mișcarea) joacă un rol secundar, fiind și ele subsumate ecuațiilor karmice, adică individuale.

De altfel, Universul, așa cum e conceput de fizica și de mentalitatea indiană în genere, se află într-o continuă devenire («devenire», nu evoluție). În fiecare clipă, milioane de ecuații karmice se fac și se desfac. Chiar în noțiunea de «Univers», de «natură» se găsește implicată continua devenire, continua evanescență, continuu

^c Masson-Oursel, *L'Inde Antique*, p. 250.

^c Inițial: *Iar*
aceste obiecte

^d Inițial: *valori*

fizicii indiene. Istoria științelor ne ajută
să descifrăm, și să recunoaștem în concepțiile
indiene asupra lumii fizice o altă structură
spirituală; care, dacă diferă de structura
noastră, nu e mai puțin prețioasă.

dinamism^e. De aceea toate școlile filosofice indiene consideră sufletul liberat numai atunci când atinge o condiție statică; staticul este identificat cu absolutul, cu *summum bonum*.

^e Inițial: *continua transformare*

O observație lingvistică prin care înțelegem și mai bine caracterul de eternă devenire a naturii (devenire care își are termenul în *maha-prālaya*, suprema disoluție, care totuși, nu e definitivă, căci o nouă creație se va naște și după această disoluție universală).

Se știe că rădăcina verbală *as*, care înseamnă « a fi » (*asti = ești = est*) și care în limbile europene a creat expresia filosofică *esse* — nu s-a dezvoltat și în limba sanskrită⁷. Lexicul filosofic și tehnic sanskrit este foarte bogat în forme verbale derivate din rădăcina *bhū*, care înseamnă « a deveni », « a lua ființă », a intra în existență. Verbul *bhū* este de asemenea foarte bogat în funcțiuni sintactice (cf. *Sanskrit-English Dictionary* al lui Monnier-Williams, p. 769, coloana I și II). Ceea ce « este » pentru fizica indiană este mai întâi pentru că a devenit așa; nu e vorba de o « stare », ci de o prezență, de o tensiune, de un echilibru instabil.

Cu o astfel de viziune a existenței, era fatal ca fizica indiană să construiască un univers calitativ, adică ieșit din raporturi, din experiențe subiective^f. Teoria sunetului — care este o manifestare a sunetului primordial, a sunetului subtil^g — ilustrează admirabil caracterul fizicii indiene. După cum am arătat în studiul nostru asupra spațiului și acusticii în gândirea indiană^h, spațiul este conceput aici calitativ și neomogen, iar sunetul fizic nu este autonom, ci e numai manifestarea lui *bindu*, acel echilibru de forțe sonore produs prin vibrarea principiului divin^g. Absența unui timp obiectiv, calitativizarea spațiului, concepția subiectivă a substanțelor, concepția pragmatică a Universului — iată câteva din motivele care au colaborat la realizarea fizicii subiective în mentalitatea indiană. Dacă aceste intuiții asupra vieții ar fi rămas simple afirmații, simple superstiții — lucrul n-ar fi avut o importanță prea mare, ele trebuind să ajungă mai degrabă obiectul de studiu al folclorului decît al istoriei științelor. Dar lucrurile nu s-au oprit aici. Plecînd de la aceste concepții calitative, gândirea indiană a elaborat câteva sisteme fizice, sisteme prin care explică lumea și experiența^h. Sistemele acestea ne-ar fi fost fără îndoială inaccesibile înțelegerii, dacă n-am fi cunoscut bazele fizicii indiene. Istoria științelor ne ajută să le descifrăm și să recunoaștem în concepțiile indiene asupra lumii fizice o altă structură spirituală; care, dacă diferă de structura noastră, nu e mai puțin prețioasă.

^f Inițial: *indiv-duale*

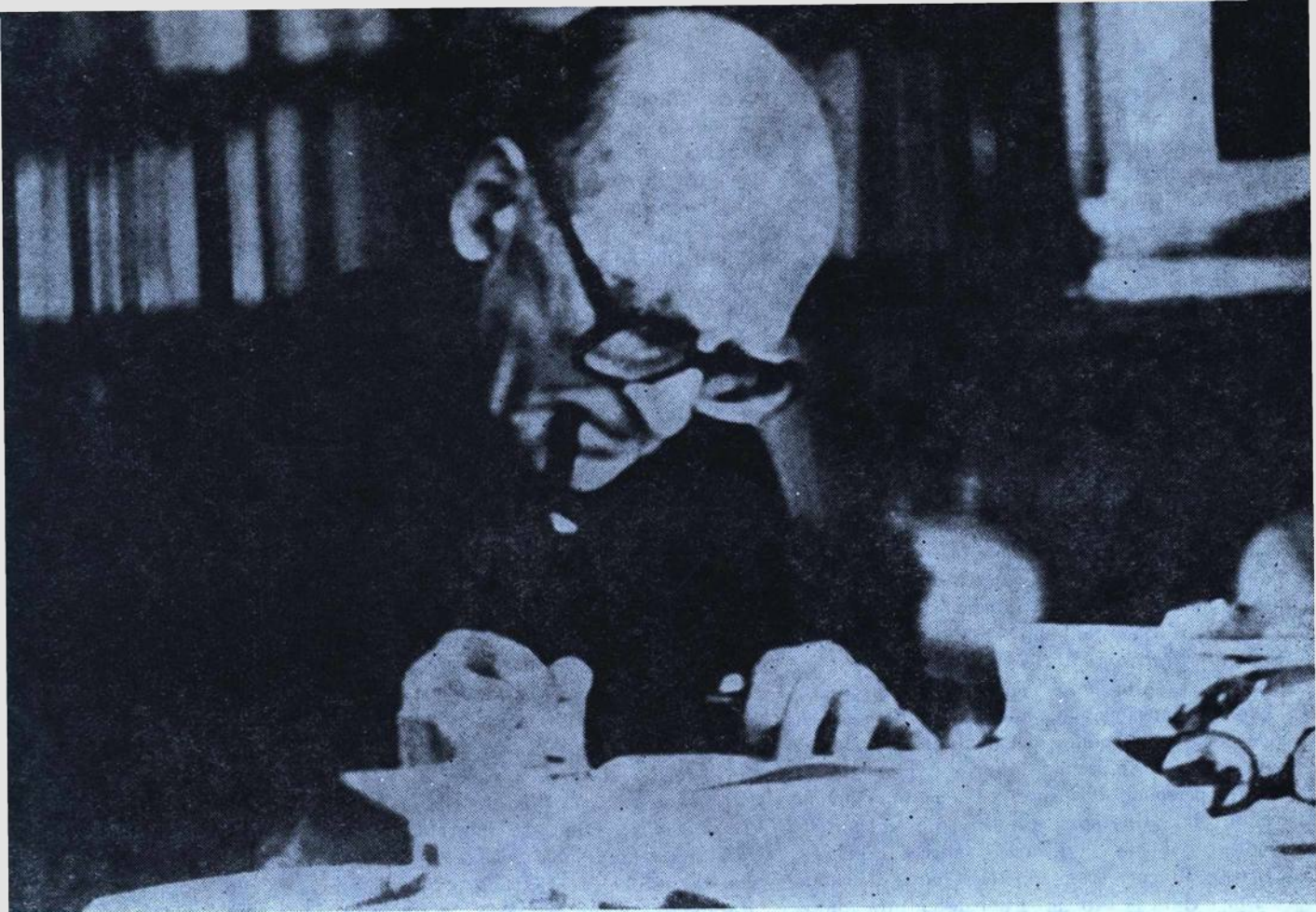
^g Inițial: *de către manifestarea voinței divine*

^h Inițial: *gîndirea*

⁷ Cf. „*Journal de psychologie*“, 1930.

⁸ Uresha Mishra, *Physical Theory of Sound and its origin in Indian Thought*, „Allahabad University Studies“, vol. II, pp. 239—290; B. N. Seal, *The Mechanical, Physical and Chemical Theories of the Ancient Hindus*, in Praphulla Chandra Ray, „A History of Hindu Chemistry“, vol. II, ed. II, Calcutta, 1925, pp. 59—222. Vezi și Jagadish Chatterjee, *Hindu Realism*, Allahabad, 1912.

⁹ Studiul nostru înedit asupra Acusticii mistice în India.

DESPRE O ÎNTÎLNIRE NECESARĂ

ÎN 1960 APĂREA, ÎN EDITURA ERNST Klett din Stuttgart, o publicație ieșită din comunul tipăriturilor: „*Antaios*“. Nici revistă, nici colecție anuală de articole și studii, nici o exclusivitate pentru o anume tipologie de studii și nici o preferință abuzivă pentru o tendință teoretică. Sub îngrijirea lui Mircea Eliade și Ernst Jünger, „*Antaios*“ se voia un forum liber al întâlnirii intelectuale din lumea întreagă, apărînd cu puterea gîndurilor și a meditației cultura și civilizația umană, militînd pentru

« eine freie Welt » atît de amenințată de ofensiva în creștere a utopiilor, a tehnicismului și a tehnocratismului. „*Antaios*“ amintea de atîtea publicații celebre în secolul trecut și în acesta, clădite pe fundamentul unui internaționalism de cea mai pură esență spirituală, obținută prin sinteza valorilor culturale și civilizatorii ale tuturor popoarelor și tuturor continentelor. Un spirit superb de colaborare întemeiat de cei doi intelectuali, scriitori atît de apropiați, esești și oameni de știință în viziunea umanismului tradițional european, transformau o redacție într-un adevărat *Geisteig* al culturii lumii actuale. Umaniști de pretutindeni, subiecte de orice natură, eseuri și studii, poezie și filosofie, sociologie și mitologie, istoria artei și psihologie, memorialistică și istorie, orice și exprima o prezență a creativității umane, un

act de trăire pentru umanitate, erau cu drept de cuvânt în marea serie de volume ce au apărut anual, între 1960 și 1970. „*Antaios*“ a fost una din tribunele libere și pentru libertate ale conștiinței intelectuale mondiale din a doua jumătate a secolului al XX-lea. Neacademic și neacademicizant, sobru fără a fi intelectualizant și specios, „*Antaios*“ rămâne o unică sinteză obținută de Eliade și Jünger, a școlilor, curențelor și mișcărilor culturale contemporane din lumea întreagă, atât de variate și de distincte, la prima vedere, între ele. La „*Antaios*“, Eliade și Jünger au deschis porțile toleranței superioare pentru oricare dintre variantele întrebărilor capitale, și ale viziunilor primite prin meditație și prin neliniștea creatoare. Acela care reformulase viziunea despre umanitate, ca un *totum* al planetei, indiferent de gradul de cultură, ori de alte statute ale existenței spirituale și materiale, integrând în concepția despre istoria tradițiilor, credințelor și ideilor religioase tot ce se știa și se putea afla din orice trib, ca și din orice comunitate avansată în istorie, reunește și de astă dată, ca într-o galerie de onoare a secolului, personalitățile din lumea întreagă, ca împreună să dea o idee despre însăși personalitatea specifică a culturii umane la nivelul atins spre sfârșitul unui mileniu de cultură și de civilizație. Mircea Eliade și Ernst Jünger erau spiritele parcă chemate să dea viață acestui program de cultură numai prin cultură, angajând exponența intelectuală contemporană la o unitate de acțiune prin argumentele rațiunii și ale creației. Colaborau savanți și scriitori, profesori și cercetători, într-o Academie liberă a lumii, nu numai a Europei, prin tradiție. R. Caillois, J. Evola, G. F. Hatlaub, Graf M. Keyserling, K. U. Leistikow, Henri Michaux, H. Schumacher, W. von den Steinen, J. de Vries, G. Zscharias, M. Jouhandeau, Emil Cioran, E. Ionesco, Saint-John-Perse, Th. de Quincey, M. Rasem, J. Marias, C. Henze, E. Gradmann, V. Bazala, P. Arnold, D. de Rougemont, L. Wiesmann, E. Holm, E. Rosenstock-Huessy, G. Siegmund, R. C. Zaehner, J. M. Arguedas, Borges, R. Merkelbach, ca să nu mai vorbim de Ernst Jünger și respectiv Mircea Eliade. „*Antaios*“ nu avea o direcție ci numai se sluzea de o concepție a unui internaționalism uman, modern prin cultură și prin afinitățile spirituale congenerice seminției umane de pe orice latitudine a globului. Căci

destinul culturii este destinul însuși al omenirii. Pledoaria pentru cultură și spiritualitate era implicit un act de angajament pentru apărarea condiției umane, căci cultura înseamnă libertate în primul rînd. În loc de programe și de declarații, atât de multe din partea forurilor internaționale de cultură, Mircea Eliade și Ernst Jünger lăsau ca fiecare tom anual al lui „*Antaios*“ să fie prin natura sa o patetică, disimulată prin subiecte grave de studiu și de cultură, a trăirii umane la intensitatea maximă a spiritului creator. „*Antaios*“ este o mare enciclopedie de cultură, o arhivă a umanismului acestui secol. Un *Banquet* al valorilor și al reprezentanțelor culturilor mari și mici, cunoscute și necunoscute, străvechi și moderne. Însuși Eliade ține să fie prezent pe un larg portativ de probleme dictate de pasiunea pentru cercetarea miturilor, reprezentărilor magice, credințelor și tradițiilor cultice ale popoarelor lumii, adică de tot ce constituie fondul de eternitate în trăirea indivizilor și colectivităților umane. Studii: *Der magische Flug* (Band I, pp. 1–11) — *Zborul magic*; *Die Amerikaner in Ozeanien und der eschatologische Neckkult* (Band III, pp. 201–214) — *Americanii în Oceania și escatologicul cult al goliciunii*; *Gedanken zu einem neuen Humanismus* (Band IV, pp. 113–119) — *Gînduri despre un nou umanism*; *Marginalien zum Wesen der Maske* (Ibidem, pp. 396–404) — *Marginalii la natura măștii*; *Notizen über das Heilige in der modernen Kunst* (Band VII, pp. 305–309). *Însemnări despre sacru în arta modernă*; *Krisis und Erneuerung der Religionswissenschaft* (Band IX, pp. 1–19) — *Criză și înnoire a științei religiei*; *Schöpfungsmythos und Heilsgeschichte* (Ibidem, pp. 329–345) — *Mitul creației și istoria fericirii*; *Zum Verständnis primitive Religionen* (Band X, 337–345) — *Pentru înțelegerea religiilor primitive*, împacă obiectivitatea științifică a rezultatelor cercetării cu pledoaria pentru o reevaluare a noțiunilor tradiționale și fundamentale ale culturii umane. Mutațiilor din structurile economice și sociale, politice și istorice le urmau imperios mutații de mentalitate privind lumea fostelor colonii, a zonelor tribale de pe hartă, a spațiilor culturale și de spiritualitate așa-zisă « primitivă ». Eliade știa din experiența sa de român cît costase de-a lungul timpului această nesocotire și umilire din partea unor culturi europene « superioare »! „*Antaios*“ va fi nu a culturii impuse, « mari », vechi sau moderne, ci a

culturii constituită din aportul întregului nean omenesc al planetei. Azi, cînd nu mai este printre noi, Eliade, intrat acum în perspectivă istorică, se vede ca un reformator de fundamente ale istoriei religiilor și a mentalităților spirituale. Căci, așa cum afirma însuși, ar fi «tragic și naiv» de a mai gândi cineva astăzi că se poate face o sinteză, în absența, voită sau nu, a datelor furnizate de culturile asiatice, africane, americano-latine, ca să nu mai vorbim de propriile noastre culturi europene, atît de pușin cunoscute și discutate în dialogurile despre universalitatea culturii. Cerul, ca și pămîntul, este al tuturor oamenilor, toți și-au pus aceleași întrebări, variînd numai în reprezentări și în metamorfozările realului. Misterul existențial îi bîntuie și pe cei rămași la vîrsta de piatră, pierduți în pădurile tropicale, și pe cei avansați, pînă la înstrăinarea de sine, pe scara civilizației. Epifania cu sacru este un dar pentru fiecare suflare de pe pămînt. Enciclopedismul lui Eliade, pe care îl mai aveau și alți savanți ai secolului, este distins tocmai prin această totală ștergere de granițe, atingînd zona unui universalism uman, încorporînd cu bucuria recuceririi, o parte a lumii, pierdută din vremi imemorabile. Mircea Eliade a făcut cea mai fantastică aventură științifică, descoperînd, enorm descoperînd, uimindu-se mereu de tot ce putea afla în comorile de gîndire ale atîtor comunități umane abandonate de istorie. E cea mai pașnică «cucerire» a secolului. Și el cel mai mîndru de darurile ce le dobîndise. Noul umanism, pe care îl teoretizează ca pe o necesitate obiectivă a prezentului, nu muta un centru de cultură dintr-o metropolă în alta, de pe un continent pe altul, ci transforma fiecare punct de viață omenească de pe o insulă din Pacific, sau din Australia, din străvechile așezări din China, India, Japonia, pînă în Carpați, Urali, ori în deșerturile africane, în tot atîtea centre de interes științific, ca factori pulsatori de spiritualitate și de sacralitate. Pe Mircea Eliade îl simți, după aventura sa spirituală în India, într-o prelungire de inițiere a misterului existenței umane de oriunde, pentru realcătuirea universului sacru și profan al condiției noastre. Vorbînd de descoperirea Indiei și a orientalismului tocmai în Italia Renașterii și a umanismului, poate dintr-o nevoie de complementaritate de viziune, avea să mărturisească, peste decenii, în *Fragmente dintr-un jurnal*: «*Eram, fără să știu poate, în căutarea unui*

nou umanism, mai larg, mai curajos decît umanismul Renașterii, prea dependent de modelele clasicismului mediteranean. Înțelesesem, poate, fără a-mi da seama clar, adevărata lecție a Renașterii: lărgirea orizontului cultural și situația omului reconsiderat într-o perspectivă mai vastă» (septembrie 1957).

Pînă la capătul vieții, Eliade va căuta, prin numeroase studii, prin sinteze capitale în materie, să îmbogățească continuu imaginea «omului universal», adică a Omului. Legat prin ființa sa de poporul căruia îi aparținea, și căruia i-a dat locul ce-l merita în marea panoramă a vieții spirituale, mitice și religioase a lumii, Eliade are meritul de a fi decomplexat orice comunitate de acel demoralizant sentiment de inferioritate și de absență de la trăirea „înalță”, prin comparație cu culturile și civilizațiile de reputație recunoscută unanim. În viziunea sa despre noul umanism nu mai era posibilă o singură experiență și un unic model, oricît de perfect părea el odinioară: «*Mi-au trebuit zece ani pentru a înțelege că experiența indiană nu putea, ea singură, să-mi revele acest „om universal”, pe care îl căutam din adolescență. Astfel că, de atunci, m-am îndreptat din ce în ce mai mult spre două universuri care îmi par astăzi de o inepuizabilă bogăție în „situații umane”: lumea „primitivilor” și universul folcloric. Însă chiar și astăzi, cu toată pasiunea mea pentru miturile primitivilor și pentru credințele arhaice și populare, simt că n-am uitat lecția Renașterii*» (Ibidem).

Nu era oare aceasta o nouă Renaștere, fiind un nou umanism? O nouă dimensiune, nu dată, ci re-dată omului, ca exemplar unic, prin infinitatea exprimărilor, în panorama Creației. Mircea Eliade a reconstituit nu numai imaginea complexă a lui *homo religiosus*. Am oroare de a împărți ființa umană în tot felul de *homo*! Mircea Eliade a pătruns în toate zonele interioare și tainice ale ființei umane, adică acolo unde se păstrează legăturile și implicațiile sale de parte cosmică, pentru a căuta acea parte, sau acele părți ale vieții umane, care rămăseseră necunoscute culturii post-renascentiste. Toată gama de manifestări ale sacralului și profanului uman, recompuse cu date colectate de pretutindeni, cu o egală considerație pentru oricare dintre subiecte, a contribuit prin opera lui Mircea Eliade la o restaurare a ființei noastre. Încrăzător în facultățile de autoregenerare perpetuă a omului, rămînd pe veci o alcătuire a cosmo-

Gînduri pentru un nou umanism

An. Whitehead spune într-un loc că istoria filozofiei occidentale ar fi în esență numai o serie de note de subsol la filozofia lui Platon. Este însă îndoielnic că gîndirea occidentală se mai poate menține în continuare în această splendidă izolare. În această privință lumea modernă se deosebește mult prea mult de epocile precedente. Caracteristica ei este întîlnirea cu « necunoscutul », cu « străinul » și cu lumile lor atît de neobișnuit de străine, de exotice sau arhaice. Tot astfel ridicarea unor popoare noi extraeuropene la orizontul istoriei a dus la descoperirea psihologiei abisale, ceea ce înseamnă pătrunderea « necunoscutului » în lumea odinioară închisă a conștiinței europene.

Lumea occidentală este, cum s-a observat de mai multe ori, pe cale să se modifice structural în urma acestor descoperiri. De la sfîrșitul ultimului secol cercetările orientaliștilor occidentali au obișnuit lumea cu universul poveștilor, al culturilor și al societăților asiatice.

Etnologia modernă a descoperit lumi spirituale pline de secrete misterioase și chiar dacă acestea nu erau, cum a crezut o vreme Lévy-Bruhl, produsul unei gîndiri prelogice, ele au un aspect nu mai puțin insolit față de peisajul cultural cunoscut de omul occidental.

Cele mai multe *Terrae ignotae* dezvăluie însă psihologia (abisală); ele au dat un nou impuls pentru cele mai extraordinare controverse. Ar putea fi comparate cu descoperirea necunoscutului de către marinarii Renașterii sau cu cele ale astronomiei, care au fost posibile datorită inventării telescopului, căci fiecare descoperire a scos la iveală lumi a căror existență nu era nici măcar bănuită. Fiecare a produs un soi de « străpungere », prin aceea că distrugea imaginea tradițională a lumii și scotea la lumină structurile unui univers de neconceput pînă atuncea. Asemenea « străpungeri » nu au rămas fără urmări. Descoperirile astronomice și geografice ale Renașterii au modificat nu numai imaginea asupra lumii și concepția despre spațiu, ele au asigurat pentru cel puțin trei secole primatul științific, economic și politic al Occidentului și, în același timp, au deschis calea spre unitatea de netăgăduit a lumii.

Descoperirile lui Freud, pe de altă parte, înseamnă deschiderea în altă direcție, în cea a lumii absconse a inconstientului. Metoda psihanalistă a creat un nou tip de *descensus ad inferos*. Cînd Jung a descoperit existența inconstientului colectiv, cercetarea comorilor străvechi, — a miturilor, a simbolurilor și imaginilor omenirii preis-

sului creator și creînd el însuși un univers al său, Mircea Eliade, la antipodul prietenului său din tinerețe, Emil Cioran, rămîne un optimist, creînd în destinul uman ca o forță demiurgică inconsumabilă. Și aici, poate, vorbea învățătura trasă din lecția Renașterii. Meditațiile lui Mircea Eliade trec senine pe lingă apocalipsurile prorocilor acestui secol. Omul său a fost și va fi veșnic un biruitor, avînd moștenire o aură sacră. Eugen Ionescu mărturisea că datorită lui Mircea Eliade el a putut cunoaște niște

nume ale acestui secol, de la Berdiaev, Spengler, Papini, Unamuno pînă la Maritain, Keyserling și alții. Pe noi ce ne-a învățat, după ce și-a învățat generația sa? Că *Homo* este prin *datumurile* ancestrale, prin complexele mașinării ale vieții interioare, prin nostalgii și visări, prin căutări și renunțări, *sapiensul* creației. Sacru și profan, duh și materie, Cer și Pămînt poate fi numai Omul.

Marin BUCUR

torice — a început să semene cu metodele tehnice ale cercetărilor mărilor și peșterilor. Așa cum expedițiile submarine și cele speologice au scos la lumină organisme care au dispărut de mult de la suprafața pământului, aceste analize au adus la iveală forme ale vieții psihice adinci, care pînă atunci s-au sustras oricărei cercetări. Cercetarea peșterilor le-a pus biologilor la dispoziție organisme terțiare și chiar și secundare, forme ale vieții primitive, care ne apar ca fosile, adică din acelea care au dispărut fără nici o urmă de pe suprafața pământului. Cu descoperirea acestor « fosile vii » cercetarea peșterilor a lărgit în mod considerabil cunoștințele noastre, formele de existență arhaică ale vieții. În același mod au devenit accesibile formele arhaice ale vieții sufletești, « fosilele ei vii », care zăceau ascunse în întunericul inconștientului, grație tehnicilor de cercetare dezvoltate de psihologi.

În mod semnificativ, psihanaliza și, de asemenea, interesul crescînd pentru cercetarea simbolurilor și a miturilor, a devenit fructuoasă atunci cînd Asia a intrat în istorie și, mai ales, atunci cînd popoarele « primitive » s-au emancipat politic și spiritual. După cel de al doilea război mondial întîlnirea cu « celelalte » popoare, cu « necunoscutele », pentru omul occidental, a devenit o necesitate istorică. Mai mult decît atîta: de cîtiva ani omul occidental simte din ce în ce mai puternic nu numai ce înseamnă să se confrunte cu acest « străin », ci devine și conștient că poate fi chiar dominat de acesta. Asta nu înseamnă neapărat că el va fi subjugat sau supus, ci numai că el va resimți presiunea unei atitudini spirituale « străine », nu a celei occidentale, căci întîlnirea — sau ciocnirea — a două civilizații este în ultimă analiză întîlnirea a două atitudini spirituale, ba chiar a două religii.

O întîlnire adevărată presupune și controversă. Pentru un dialog fructuos cu reprezentanți ai culturilor extraeuropene, cunoașterea și înțelegerea lor este absolut necesară. « Hermeneutică » se numește răspunsul — singurul răspuns occidental inteligent — la chestiunile pe care le pune istoria contemporană, care îl constrînge (s-ar putea spune îl condamnă) să se confrunte cu valorile culturale ale « celorlalți ». În acest caz special hermetica își găsește cel mai important ajutor în istoria religiilor. Cînd, într-o zi, istoria religiilor va deveni disciplina cuprinzătoare care ar trebui să fie, se va înțelege că lumea inconștientului, ca și cea « străină », neoccidentală, vor putea fi analizate mai ușor pe cîmpul reprezentărilor și al comportamentelor religioase.

Încă nu s-a înțeles că toate concluziile care au fost generate de descoperirile psihologilor și ale cercetătorilor gîndirii preistorice pot fi puse în legătură cu apariția în istorie a numeroase popoare neeuropene. Este vorba în acest caz nu numai de o mărire considerabilă a orizontului științific, cum s-a întîmplat cu descoperirile geografice și astronomice ale Renașterii, ci și, mai ales, de *experiența* întîlnirii cu « necunoscutul ». Întîlnirea cu o lume străină aduce cu sine, fie că sîntem sau nu conștienți de acest fapt, experiența unei structuri religioase. Nu este exclus ca în viitor, odată, să i se atribuie epocii noastre ca trăsătură caracteristică prima redescoperire a « multiplicității experiențelor religioase », care fusese pierdută datorită victoriei creștinismului. S-ar putea ca forța de atracție pe care o exercită asupra noastră necunoscutul, interesul nostru pentru mituri și simboluri, entuziasmul nostru pentru aparițiile exotice, primitive și arhaice, întîlnirile noastre cu « ceilalți », cu toate sentimentele ambivalente pe care le comportă, să fie considerate într-o zi ca un nou fel de religiozitate.

Mai întîi se bănuiește că toate aceste fenomene pregătesc apariția unui nou umanism, care va fi mai mult decît o reacție față de cel vechi. Căci acum important este ca, înainte de toate, cercetările orientaliștilor, etnologilor, psihologilor și istoricilor religiilor să fie ațintite spre o cunoaștere cuprinzătoare a umanității. Savanții nu au obosit să aducă în cîmpul vizual semnificația omenească, « adevărul » psihologic și valoarea spirituală a numeroase simboluri, mituri, figuri de zei și practici religioase, care apar atît de des la asiatici, ca și la « primitivi ». Mai înainte au fost studiate aceste documente umane cu aceeași distanțare cu care naturaliștii secolului al XIX-lea abordau cercetarea insectelor. Acum însă oamenii au început să fie conștienți că toate aceste documente sînt expresia unor situații fundamentale și, în consecință, părți

constitutive ale istoriei spiritului. Poziția potrivită pentru a cuprinde sensul unei situații fundamentale, este nu «obiectivitatea» naturalistului, ci implicarea spirituală a exegetului, a interpretului. *Atitudinea însăși trebuie să se schimbe*. Căci însăși cea mai străină comportare trebuie considerată ca un fapt omenesc și el nu va putea fi înțeles, dacă este privit numai ca un fenomen zoologic sau ca un fapt monstruos.

A te apropia de un mit, de un mod de comportare arhaic ca de expresia unor situații existențiale înseamnă a-i accepta o valoare omenească și o importanță filosofică. Unui savant din secolul al XIX-lea o asemenea atitudine i-ar fi părut absurdă și ridicolă. Pentru el «sălbăticia» și obtuzitatea «preistorică» nu putea să însemne decât un stadiu embrionar și, în consecință, străin de stadiul cultural al omenirii.

Cum am mai spus, important este ca astăzi să fie formulate și sintetizate rezultatele acestor cercetări, care au rezultat dintr-un cu totul alt spirit decât cel al secolului al XIX-lea, pentru a ajunge la o mai exactă cunoaștere a omului. Într-o zi nu prea îndepărtată, Occidentul va fi pus în situația nu numai de a recunoaște și de a înțelege că el va trebui să le considere ca forțe constitutive ale istoriei spiritului omenesc, ba chiar nu le va mai privi ca episoade copilărești și eronate ale unei istorii exemplare a umanității. Mai mult: compararea omului occidental cu «ceilalți» îl ajută chiar să se cunoască pe sine însuși. Efortul de a înțelege în mod corect moduri de gândire străine Occidentului, adică în primul rând descifrarea miturilor și a simbolurilor, conduce la o lărgire considerabilă a conștiinței. Psihologii s-au concentrat, ce-i drept, asupra studiului structurilor simbolice și a scenariilor mitologice, pentru a înțelege dinamica inconștientului, dar întâlnirea cu culturile extraeuropene, în care domnesc simbolurile și care se hrănesc cu mituri, trebuie să aibă alt scop. Nu se pune problema de «a analiza» acele culturi ca pe un vis al unui individ, să le reducem la un semn care trădează unele modificări psihice inconștiente, ci trebuie să vedem în ele creațiile culturale ale unor popoare extraeuropene și să le înțelegem cu aceeași pasiune cu care ne aplecăm asupra lumii lui Homer, a profețiilor lui Israel și a filozofiei mistice a lui Meister Eckhart. Cu alte cuvinte, noi trebuie — și s-a făcut un început în acest sens — să întîmpinăm simbolurile, miturile, riturile Oceaniei sau ale Africii cu același respect, cu aceeași dorință de a învăța pe care am manifestat-o față de creațiile culturale ale Occidentului. Oricît de înspăimîntătoare sau copilărești ar putea să pară unele aspecte ale miturilor și riturilor, ele nu sînt mai puțin expresia unor situații fundamentale, a unor oameni care aparțin unor societăți de alt tip și care sînt purtate de alte forțe istorice decât cele care au determinat istoria lumii apusene.

Voința de a-l înțelege «pe celălalt», am spus mai înainte, conduce la o sporire a conștiinței europene. Întîlnirea ar putea chiar să aibă ca efect o înnoire a punerii problemelor filosofice, așa cum descoperirea artei exotice și primitive acum o jumătate de secol a deschis artei europene noi perspective. Ni se pare că, de exemplu, o studiere adîncă a simbolisticii, a naturii și a funcțiilor ei ar putea stimula filosofia occidentală și să-i lărgască orizontul. Este surprinzător, cum se vede, în ce măsură istoricii religiei ajung să prelucreze temerarele schițe ale «primitivilor» și ale orientailor despre structura existenței umane, despre căderea în temporal, despre necesitatea cunoașterii «morții» mai înainte de a pătrunde în lumea spiritului. Se pot cu ușurință recunoaște în acestea idei asemănătoare care stau în centrul preocupărilor filosofiei occidentale. Și dacă în ideile religioase ale epocilor timpurii și ale Orientului se găsesc concepții asemănătoare cu cele ale filosofiei «clasice» și ale celei occidentale, comparația nu este mai puțin importantă, deoarece aceste concepții nu provin de la aceleași premise. Dacă gândirea indiană sau diferite mitologii «primitive» arată că actul decisiv care a întemeiat actuala *condition humaine* a avut loc într-o epocă pre-temporală, că deci *esența precede actuala «condition humaine»*, este deosebit de interesant pentru filosoful sau teologul occidental să afle pe ce cale și din ce motiv s-a ajuns la această concepție.

Dacă descoperirea inconștientului l-a obligat pe omul occidental să se confrunte cu propria sa « istorie » secretă și larvară, tot astfel îl obligă întâlnirea cu culturi extra-europene să pătrundă adânc în istoria spiritului omenesc și îl determină poate să accepte această istorie ca pe un element constitutiv, definitoriu, al propriei sale existențe. Într-adevăr, încă de astăzi se pune și încă cu o mai dramatică acuitate următoarei generații de cercetători problema: prin ce mijloace am putea redobîndi ceea ce era accesibil încă înainte de istoria spirituală a lumii? Întrebarea se impune din două motive: 1) omul occidental nu poate să rămînă, pentru un timp nedeterminat, rupt de o parte integrantă importantă a personalității sale, și, anume, acea parte care este constituită din elemente ale istoriei spiritului său, dar ale căror importanță și solie el nu le poate descifra. 2) mai devreme sau mai târziu dialogul cu « ceilalți » — cu reprezentanții culturilor tradiționaliste, asiatice și « primitive », — nu se va mai purta numai în limbajul empiric și utilitarist de astăzi, căci el este capabil să pătrundă nu numai în realitatea socială, economică, politică și medicală, ci în limbajul culturii, capabil să exprime realitățile umane și valorile spirituale. Un asemenea dialog este de neînlăturat, el este o necesitate istorică. Ar fi tragic și naiv să se creadă că el ar putea progresa neconținut pe baza nivelului spiritual contemporan.

(Traducere de Gh. CEAUȘESCU)

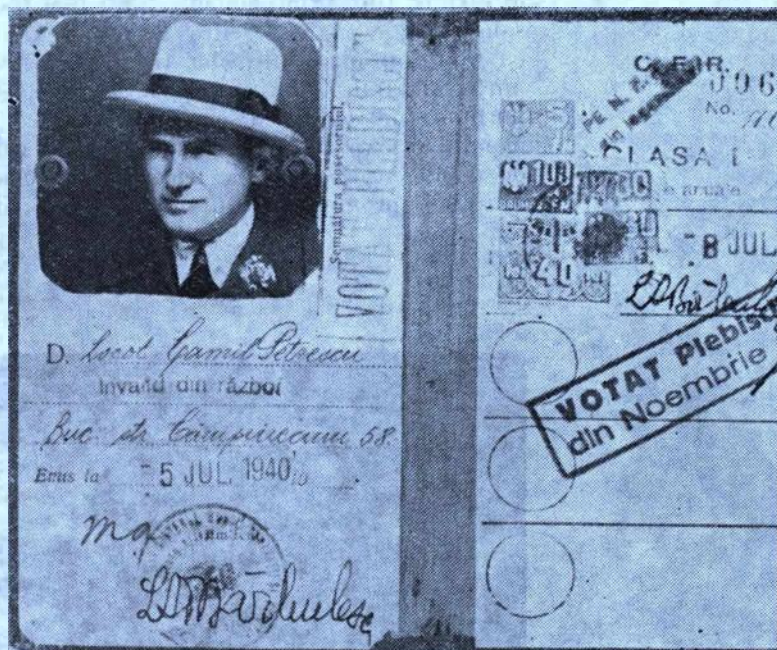

Camil Petrescu

SUBSTANȚIALISMUL ÎN CONTEXT EUROPEAN

MAI SÎNT DOAR CÎTEVA LUNI PÎNĂ LA apariția *Doctrinei substanței*, ampla lucrare filosofică inedită a lui Camil Petrescu, în colecția „Biblioteca de filosofie românească” a Editurii Științifice și Enciclopedice. Misterul care a învăluit această interesantă lucrare timp de mai bine de 40 de ani se va risipi definitiv. Cititorii revistei „Manuscriptum” au avut prilejul să ia cunoștință de unele idei filosofice ale marelui scriitor din fragmentele publicate, începînd cu numărul 3/1983, fragmente comentate competent de Constantin Noica, Dumitru Ghișe sau Anton Dumitriu. Astfel, au văzut lumina tiparului capitolul introductiv, *Ontologia concretului*, cel următor, *Metoda substanțialistă* (variante prescurtată), precum și fragmente din capitolul al treilea, *Teoria cunoașterii*. Întrucît textul publicat în prezentul număr încheie seria amintită, am considera necesar să oferim o imagine de ansamblu asupra schiței de sistem filosofic care este *Doctrina substanței*, dublînd-o de încercarea de a o încadra în context european și național. Fiînd vorba de prefațarea unui fragment din capitolul dedicat problematicii cunoașterii, vom insista asupra contribuției scriitorului filosof în planul gnoseologiei.

Cu una din cele mai importante caracteristici ale filosofiei lui Camil Petrescu — prioritatea acordată ontologicului — cititorul ia contact încă din primul capitol al cărții, intitulat sugestiv *Ontologia concretului*, poate cel mai interesant și bogat în idei din întreaga lucrare. Prin aceasta, Camil Petrescu se plasează pe orbita uneia dintre tendințele majore ale gîndirii europene din secolul XX — reabilitarea ontologiei după un secol de uitare impusă de

școlile gnoseologice kantiene, care au dominat autoritar filosofia veacului anterior. De la subiectul epistemic și structurile sale mentale, necesare și universale, atenția filosofilor se deplasează acum din nou spre realitate, spre concret. La Camil Petrescu, afirmarea necesității reînțoarcerii la lucrurile înseși este extrem de viguroasă, filosofia sa putînd fi numită fără nici o rezervă o filosofie a concretului. În plan european, reprezentanții cei mai proeminenți ai tendinței amintite sînt, pentru filosofia nemarxistă, Martin Heidegger și Nicolai Hartmann, iar pentru filosofia marxistă Georg Lukács.

În filosofia română interbelică, autorul *Doctrinei substanței* nu este nici singurul, nici primul care arată interes ontologicului. Astfel, P.P. Negulescu tratează pe larg problema existenței în lucrările sale, dar mai ales în cea intitulată *Problema cosmologică*, la Mircea Florian înregistrîndu-se repunerea ontologicului în dreptu-

rile sale, iar la Iosif Brucăr putându-se vorbi chiar de o prioritate a laturii ontologice față de cea epistemologică¹.

Reorientarea spre ontologie implică repudierea logicismului, definit de Camil Petrescu drept extinderea logicii la domeniul concretului istoric, cu pretenția de a obține aici necesitatea și universalitatea din planul ideatic, iar antilogicismul, critica filosofiilor raționaliste tradiționale, care confundau rațiunea cu logicul, pe de o parte, precum și efortul de a construi o filosofie a concretului, pe de altă parte.

Disocierea rațiunii de logic este realizată de Camil Petrescu în opoziție expresă față de Imm. Kant, care «a făcut din formalismul rațiunii legea realității necesare, explicația necesității realității, când adevărul e tocmai pe dos. Rațiunea în înțelesul lui Kant... este însuși logicul, care e dialectizarea necesității istorice... Eroarea a continuat și la alți autori, care au crezut că esențele explică lumea, când lumea explică esențele». Viziunea substanțialistă asupra rațiunii, afirmă promotorul ei, repune lucrurile în ordinea lor firească. Rațiunea devine «capacitatea de a recunoaște necesitatea lumii externe, ca opusă lumii interne... adecvarea la real»².

Critica apriorismului kantian este, în filosofia română interbelică, o temă insistent frecventată, înaintea lui Camil Petrescu abordând-o P. P. Negulescu, M. Florian, C. Rădulescu-Motru.

Ca atitudine — critica radicală a kantismului în plan gnoseologic —, autorul *Doctrinei substanței* se apropie cel mai mult de P. P. Negulescu, profesorul său, ale cărui opinii îl vor fi influențat cu siguranță. Și Mircea Florian, în lucrarea *Știință și raționalism* (1926), probabil necunoscută lui Camil Petrescu, se arată un adversar hotărât al logicismului, respingând, ca și Camil Petrescu mai târziu, acel raționalism care transformă gândirea în demiurg al realității. Asemeni autorului *Doctrinei substanței*, Florian vede în orientarea gândirii în funcție de obiecte adevărata revoluție coperniciană. Ca o deosebire, trebuie menționat faptul că Mircea Florian nu se situează pe poziția realismului naiv, față de care Camil Petrescu manifestă o evidentă simpatie.³

Chiar dacă autorul *Doctrinei substanței* nu reușește întotdeauna să-și argumenteze suficient de convingător opțiunea antikantiană, intuiția sa este exactă în măsura în care dezvăluie excesul absolutizării punctului de vedere logic-apriorist în problema relațiilor gândirii cu realitatea. Justețea acestei intuiții este atestată și de faptul că, peste ani, filosofia contemporană a științei înregistrează în problematica raționalității și a relației acesteia cu logicul, poziții apropiate de cea adoptată cu trei decenii în urmă de Camil Petrescu. Astfel, Feyerabend contestă că raționalitatea este universală și necondiționată. Criteriile raționalității trebuie multiplicare și în felul acesta relativizate. O direcție de cercetare care contrazice principiile de gândire ale unei epoci determinate, apărind din acest motiv ca irațională, poate ulterior să ofere ea însăși criteriile de raționalitate. De asemenea, Toulmin, un alt epistemolog contemporan, vorbește despre schimbarea în timp a criteriilor de raționalitate și de necesitatea de a depăși identificarea raționalității cu logicitatea.

Sesizând concret ceea ce mai târziu se va numi «poziția antigenetică» a apriorismului kantian în relația subiect-obiect, Camil Petrescu nu rezistă tentației unei respingeri globale a kantismului în temeiul uneia din limitele sale. Însă, din perspectiva unei atari poziții excesive, «ceea ce e pozitiv și viabil în logicism, și anume sublinierea funcției conceptelor și operațiilor logice, în calitate de condiții ale cunoașterii»⁴ este pierdut din vedere împreună cu incontestabilul merit istoric al filosofiei lui Kant. Epistemologia contemporană admite ideea de aprioritate în cunoaștere, dar aprioriul acreditat este unul «relativ». Din perspectiva epistemologiei genetice întemeiate de J. Piaget, structurile logico-matematice ale subiectului se constituie în ontogeneză grație acțiunilor subiectului asupra obiectului.⁵

Eșecul logicismului, pe care gânditorul român îl consideră total, erorile la care a dus în cunoaștere, precum și deformările impuse realității l-au determinat pe Camil Petrescu să opteze hotărât pentru întoarcerea spre concret. În acest efort de reală recuperare a concretului pentru filosofie, scriitorul filosof a avut, cum

¹ *Istoria filosofiei românești*, vol. II, Editura Academiei R. S. România, 1980, pp. 267, 330, 538.

² Camil Petrescu, *Doctrina substanței*, p. 110.

³ Vezi în *Istoria filosofiei românești*, vol. II, Editura Academiei R. S. România, 1980, capitolele dedicate gânditorilor respectivi.

⁴ M. Flonta, *Curs de teoria cunoașterii*, Universitatea București, 1969, p. 22.

⁵ Pentru detalii poate fi consultat studiul lui M. Flonta *Conceptul de cunoaștere apriori în lumina analizei logice și psihogenetice*, în vol. *Existență, cunoaștere, acțiune*, Editura științifică, București, 1971.

ne arată el însuși, precursori iluștri, de care cantă să se distanțeze radical, fie că este vorba de Hegel, Bergson sau chiar Husserl.

Viziunea camilpetresciană despre concret se distinge prin efortul de a depăși toate unilateralitățile, inclusiv cea husserliană. Este adevărat că experiența concretă ne furnizează mai întâi absolutul conștiinței, dar acesta nu constituie singura formă de absolut. Aceeași experiență concretă ne relevă absolutul lumii exterioare, care, grație ordinii sale imanente, rezistă voinței noastre, ceea ce probează caracterul ei de realitate absolută. Absolute sînt devenirea, schimbarea, relația. «Păreră noastră este că tot ceea ce există în mod absolut, că toate enumerările de mai sus sînt aspecte ori modalități, toate absolute, ale concretului istoric dat, într-o unitate organică existențială absolută. Nici una dintre modalitățile lui nu se poate reduce, fără o mutilare a întregului. Tot ceea ce există, există cu titlul cu care există».⁷

Caracterul absolut al fiecărei existențe a inclus în eroare pe filosofi, care au considerat-o cînd pe una, cînd pe cealaltă, drept realitatea exclusivă, restul fiind conceput ca simplă aparență. Astfel s-a născut ceea ce Camil Petrescu numește sugestiv «perspectivismul absolutist». Dacă nemișcarea a fost privită ca realitate absolută, mișcarea a fost socotită aparență; cînd a fost absolutizată cauzalitatea fizică, conștiința a părut superfluă. Toți reprezentanții perspectivismului absolutist aveau dreptate în ceea ce afirmau, dar nu și în ceea ce negau, observă el cu subtilitate.

Concretul fiind pentru gînditorul român un sistem existențial ale cărui părți sînt relative unele la altele, pe de o parte, și la întreg, pe de altă parte, explicația totalității concrete este posibilă din oricare dintre punctele ei. Omni-valența existențială a concretului face inoperant atît perspectivismul absolutist, cît și punctul arhimedic (unul sau mai multe principii de o certitudine absolută din care e dedusă întreaga realitate), fără de care, în mod tradițional, filosofia era de neconceput. În locul începutului tradițional, ni se propune, în *Ontologia concretului*, un început mult mai modest, dar adecvat: «Dar dacă un început arhimedic sau un început efectiv nu e realizabil, ne rămîne numai posibilitatea unui început incidental și

nesemnificativ, urmînd ca știința să se constituie pe această bază incertă și să fie totuși efectivă»⁸.

Poziția filosofului român în problema începutului are precursori și succesori de recunoscută autoritate, fapt ce atestă că și de data aceasta intuiția sa a surprins o problemă și o soluție reală. Astfel, în epistemologia contemporană se vorbește de o «criză a întemeierii». În timp ce viziunile clasice din teoria cunoașterii sau știință, arată J. Mittelstrass, căutau să apeleze la o cunoaștere a fundamentelor care să ofere un început sigur al științelor, astăzi un asemenea demers este considerat inadmisibil sub raport metodologic, propunîndu-se înlocuirea lui cu urmărirea formării factuale a teoriilor.⁹ De asemenea, «idoneismul» propus de F. Gorseth, arată V. Tonoiu, depășește dificultățile începutului sau paradoxul începutului (orice teorie științifică are nevoie de o instanță de legitimitate, instanță care, la rîndul ei, trebuie legitimată de altă instanță și așa mai departe) în cele mai diverse variante ale sale, prin însăși opțiunea deschiderii la experiență și prin modul în care reinformează ca ansamblul materiei filosofice, renunțînd deci la «idealul fundării» absolute.¹⁰

Pentru a avea acces la concret nu este suficientă intuiția esențelor. Ea trebuie înlocuită printr-o intuiție substanțială. Aceasta este prezentată succint în *Ontologia concretului* și pe larg în secțiunea următoare, *Metoda substanțialistă*, unde este opusă metodei logice, dar și demersului științific.

În ceea ce privește latura constructivă, prezentarea metodei substanțialiste, se poate spune că dincolo de dibuirile și revenirile adeseori obositoare, prinde contur o descriere a esențialului care, așa cum arată Anton Dumitriu, poate ține loc de definiție. Demersul substanțialist constă în a prelungi esențele date în intuiții esențiale prin semnificațiile lor concrete. Cu alte cuvinte, este vorba de o reintegrare a esențelor în concret, reintegrare care înseamnă de fapt identificarea semnificațiilor în dimensiunea adîncă a necesității. Dealtfel, într-o

⁷ Ibidem.

⁸ Vezi Ilie Pirvu, *Introducere în epistemologie*, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1984, p. 60.

⁹ Vasile Tonoiu, *Idoneismul. Filosofie a deschiderii*, București, Editura politică, 1972, p. 90.

¹⁰ Camil Petrescu, *Doctrina substanței*, p. 70.

(Gegenständlichkeit) ca să o deosebescă de obiect în sensul real, cu toată problema sensului deosebiri dintre obiectele reale și cele intenționale, unitatea ideală a speciei; lămurirea ideii de adevăr în relație cu ideea evidenței în judecată, cu și clarificarea conceptelor categoricale; datătoare de formă (conexiunile categoriilor logice și noice). „Intențiile obiectivante” (treptele și modalitățile sintezei evidenței), împreună cu fundamentalul capitol (contribuția originală, revoluționară oarecum a lui Husserl) după intențiile sensibile, despre intențiile generalului și intențiile categoricale (ale conținutului judecăților, „Sachverhalt” de unde apoi atât de aprig discutată *Wesensschau*, respectiv *Wesenserschauung*, cu aprioric formal și aprioric material), ne dau cheia fenomenologiei transcendentele așa cum desămăntări i-au dat-o lui Husserl însuși.

8. — E necesar să arătăm însă, că *Logische Untersuchungen* nu oferă, după cum de altfel precizăm astăzi, un „sistem de logică”, ci doar pregătirea unei „logice filosofice”, explicată din izvoarele fenomenologiei.

În întregul ei, tema structurii constitutive va fi reluată mai întâiu amăr, în primul capitol din *Ideen* și apoi, târziu, sistematic, analitic, în „*Formale und Transzendente Logik*”, în prima parte pe care o dedică tot „Logicii obiective, formale, apofantice”. Astfel după ce explicitează termenul „a gândi”, de unde reținem mai ales formula care ni se pare definitivă: „gândirea în înțeles larg (este) o îndrăg care constituie un sens”¹⁾ (simkonesultimorandes Erlebens), reia în formă nouă, esența/formalului, deosebind mai precis între aprioric analitic formal și aprioric sintetic contingent (material); aceasta deducă din faptul că „rațiunea însăși și în deosebi rațiunea teoretică, e un concept al formei” (Formbegriff)²⁾. Ca să dăm un exemplu în această privință, vom spune că „o judecată apriorică despre „*fenomuri în genere*” este doar un „aprioric contingent”, pe când o judecată apriorică despre „*constituiri în genere*” este un aprioric formal.

Dacă ne mărginim la rațiunea care judecă (*Urteilende Vernunft*), atunci putem socoti logica drept însăși desfășurarea (*Selbstauslegung*) rațiunii pure³⁾. Pe de altă parte, cum am mai arătat, ce orice știință apriorică, logica e chemată și la funcțiuni normative, practice, dar aceasta nu interesează aci.

1) F. und Tr. Log. 19.
2) F. und Tr. Log. 25-26.
3) F. und Tr. Log. 71.

Wp. - log. 11. 11. 252

releție, ele
ale sunt
în sens
sunt em
conținut,
dar
ton, c

felur
aprioric
lui

Logica

Anterior, care judecă?

Spre deosebire de metoda fenomenologică cea substanțialistă se plasează în mod programatic sub semnul istoriei. Gândirea concretă pe care o alimentează nu impune concretului legile logicii, ci este o indefinită adevărată: «O gândire subordonată necesității, gata pentru toate surprizele necesității, neînvocând niciodată vreun criteriu logic în fața realității necesare, renunțând să-i impună legile ei unui concret care o implică și o depășește, neavînd ca ultimă instanță decît instanța evidenței, atît cît se poate verifica o evidență și, neputînd invoca definitiv, cu titlu definitiv, nici un titlu, iată condiția istorică a metodei concrete substanțialiste»¹⁰.

În încheierea considerațiilor de mai sus, putem afirma că în filosofia română întemeietorul substanțialismului a mers cel mai departe pe linia asimilării ideilor husserliene: el nu s-a mulțumit, asemeni lui I. Brucăr sau T. Vianu, să aplice metoda fenomenologică, ci a încercat s-o dezvolte într-o direcție nouă, depășind dificultățile care o subminau în forma originală.

Considerațiile ontologice din primul capitol sînt continuate în subcapitolul intitulat semnificativ *Substanța*, din capitolul al treilea și mai ales din capitolul al șaselea, *Originea și structura istoriei*. De data aceasta, nu mai e vorba doar de anunțarea unei ontologii, ci de construirea ei sau cel puțin a unor elemente. Faptul că avem în față o lucrare nedefinitivată de autor în vederea tipăririi îngreunează mult lectura, datorită neclarităților, repetițiilor, afirmațiilor nesustținute prin argumentație, care se însumează aici cu dificultatea temei.

*

Viziunea lui Camil Petrescu asupra substanței este puternic influențată de gândirea lui Bergson. Prezentarea definiției pe care o dă filosoful român tradiționalei categorii ne va permite să ne argumentăm afirmația. În subcapitolul intitulat *Esența substanței*, autorul scrie mai sintetic decît în oricare alt loc: „...esența substanței este de a fi bidimensională, de a exista, în același timp, pe dimensiunea necesității, ca și pe cea noosică, în așa măsură că optic ar putea apărea ca o rezultantă a funcțiunii noos-necesitate»¹¹. Acestei definiții i se adaugă precizarea că polul realității necesare este mai

¹⁰ Camil Petrescu, *op. cit.*, p. 170.

¹¹ Camil Petrescu, *Doctrina substanței*, pag. 303.

notație din 1939, în care inventariază deosebiri față de Husserl, Camil Petrescu insistă asupra faptului că filosoful german nu a dezvoltat o teorie a semnificațiilor: «El nu s-a ocupat de teoria semnificațiilor pe care a indicat-o doar ca posibilă (în *Ideen*). Însă numai o teorie a semnificațiilor poate duce la o teorie a valorilor». Din păcate, această teorie a semnificațiilor, anunțată în citeva rînduri de scriitorul filosof, rămîne și la el, asemeni altor proiecte ambițioase, un simplu deziderat, deși anumite sugestii, care ar putea constitui puncte de plecare pentru articularea sa, există în substanțialism.

puțin substanțial decât polul noosic («substanța este polarizată în creștere spre polul noosic»). Un cunoscător al istoriei filosofiei întrevede aici atât dualismul, cât și spiritualismul bergsonian.

Filosoful francez și-a propus să depășească în egală măsură ceea ce consideră a fi slăbiciunile materialismului și idealismului atât în plan ontologic, cât și în plan gnosologic. În plan ontologic, căci acesta ne interesează aici, Bergson explică întreaga lume vie prin interacțiunea a două forțe: elanul vital și materia. Elanului vital, care este un curent de conștiință (deci noos) îi revine rolul predominant, el determinând cursul evoluției. Evidenta relație de filiație în plan ideatic între bergsonism și substanțialism este, dealtfel, pusă în lumină de însuși Camil Petrescu, care îi recunoaște drept precursori ai concepției sale ontologice pe Cope și Bergson și echivalează noosul cu elanul vital («evoluția ciclică...este rezultanta elanului vital și a rezistenței întâlnite, un raport de forțe»).

O confirmare indirectă a filiației bergsonism-substanțialism o poate oferi compararea celui din urmă cu filosofia lui Teilhard de Chardin, influențat, de asemenea, de Bergson. Regăsim la autorul *Fenomenului uman*, ca și la Camil Petrescu, dualismul și spiritualismul bergsonian. Astfel, toate elementele componente ale cosmosului, de la particulele elementare la om, au o latură internă conștientă (iar conștiința este energie spirituală), corespunzătoare laturii externe, materiale. De aici rezultă că evoluția fizică presupune și o evoluție psihică, sensul evoluției fiind dat de punctul Omega, în care noosfera se va transforma într-o conștiință hiperpersonală. Și la Teilhard de Chardin spiritualizarea progresivă ghidează întreaga istorie.

Spre deosebire de viziunea asupra substanței, puternic marcată de filosofia lui Bergson, concepția asupra devenirii universale prezentă în *Doctrina substanței*, deși influențată de *Evoluția creatoare*, este mai bogată în accente ideatice personale. Avem în vedere, în special, teoria «evoluției în subspecie» la care ne vom referi în cele ce urmează.

Odată admis că esența istoriei este schimbarea, că istoria este «permanentă mișcare și permanentă transformare», se pune problema de a vedea care sînt forțele ei motrice și dacă este vorba sau nu de o mișcare direcționată. Ca și Bergson sau Teilhard de Chardin, Camil

Petrescu pune la baza devenirii universale interacțiunea conflictuală a două forțe, una spirituală și alta nonspirituală, pe care le numește «polii devenirii concrete». Polul nonspiritual e numit aici «polul energetic inferior» sau «energia primară», în timp ce polul noosic este calificat drept «superior». Întrezărim în această discriminare valorică a celor doi poli sensul evoluției.

Devenirea universală se realizează pe două direcții principale, numite, în *Doctrina substanței*, «axiale»: una este mișcarea *devolutivă*, substanțială, iar cealaltă mișcarea *evolutivă* sau a *evoluției în subspecie*, aflate în interacțiune. Axa devolutivă, care reprezintă axa principală a istoriei, este «itinerariul noocratic al spontaneității creatoare, al organizării și subordonării tuturor eforturilor, în deplină luciditate, direcției noosice»¹². În alt loc, Camil Petrescu definește mișcarea devolutivă ca eliberarea progresivă a noosului, desfacerea sa din «implicația» energiei primare, însăși apariția materiei fiind un prim pas pe această cale: «Materia, pîrînd să fie rezultatul întîlnirii și opoziției inevitabile a celor două tendințe, prima structură a istoriei...»¹³. Apariția materiei organice se datorează folosirii de către noos a unuia din electronii carbonului. Nu vom urmări în continuare refacerea itinerarului devolutiv realizat de filosof în capitolul *Ortogeneza și structura istoriei*; în schimb, vom reda, datorită valorii sintetice, una din concluziile autorului: «În liniile ei generale, mișcarea devolutivă este mișcarea prin care noosul se diferențiază prin individuație, subiectivîndu-se, pentru ca din momentul în care apare gîndirea concretă să înceapă acțiunea de obiectizare, apoi de obiectivare în substanță»¹⁴. Cu alte cuvinte, linia devolutivă este o devenire de tip ortogenetic, orientată în direcția unei spiritualizări progresive.

Perspectiva ortogenetică este și ea un ecou bergsonian pe care-l înregistrăm și la Teilhard de Chardin. Acceptînd ideea de evoluție, realitatea ei istorică, Bergson va respinge toate încercările de a o explica mecanicist sau materialist, inclusiv viziunea lui Darwin. Pe biologul Eimer, care introduce conceptul de ortogeneză, de evoluție dintr-o direcție determinată, îl apreciază pentru că depășește mecanicismul,

¹² Camil Petrescu, *Doctrina substanței*, p. 405.

¹³ Ibidem.

¹⁴ Ibidem.

dar îl și condamnă, pe motiv că explică mișcarea ortogenetică doar prin forțele fizico-chimice. Caracterul ortogenetic al evoluției se datorește, după Bergson, acțiunii elanului vital care este o forță spirituală. Atât Camil Petrescu, cât și Teilhard de Chardin vor adopta, în linii mari, o optică asemănătoare. Totuși, gînditorul român se deosebește de cei doi filosofi francezi prin aceea că nu vede, asemeni lor, în Dumnezeu scopul și sensul istoriei.

Adoptarea perspectivei ortogenetice îl pune pe Camil Petrescu, ca și pe Bergson, în situația de a admite într-o formă sau alta finalismul. În *Evoluția creatoare*, Bergson respingea nu numai mecanismul, dar și finalismul pentru motivul că neagă, prin postularea unor scopuri prestabilite, imprezvizibila creație de forme propriie elanului vital. Cu toate acestea, în aceeași lucrare, Bergson afirmă că la om conștiința e cel mai deplin realizată, că omul este rațiunea de a fi a întregii vieți.

Filosoful român, spre deosebire de cel francez, care e finalist mai mult împotriva voinței sale, recunoaște îndreptățirea parțială a finalismului. Nu este vorba, desigur, de finalismul teologic sau de cel preformist, respinse categoric în *Doctrina substanței* ca lipsite de temei real, ci de «finalismul imanent», a cărui bază este, după autor, «greu de combătut».

Ultimele capitole ale cărții, intitulate *Teoria valorilor*, *Etica* și, respectiv, *Noocrația*, reprezintă partea practică a sistemului filosofic al lui Camil Petrescu, ce pare a fi în strînsă legătură cu secțiunea anterioară — *Ortogeneza și structura istoriei*. Prelungirea considerațiilor ontologice prin considerații etice și politice, menite să ofere mijloacele efective pentru a pune de acord lumea socială cu lumea realităților ultime, în cazul lucrării pe care o discutăm, cu sensul devoluției — substanța, este un demers familiar filosofiei de sistem. Așa au procedat gînditori de talia lui Platon, Aristotel, Kant.

Înainte de a ne ocupa de noocrație, este necesar să ne oprim asupra teoriei axiologice schițate de scriitor, teorie care constituie veriga de legătură între ortogeneză și noocrație.

Axiologia substanțialistă, căreia autorul îi acorda o deosebită importanță, de vreme ce afirma că fără clarificarea problemei valorii «filosofia însăși ni se pare o aventură ratată», are ca obiectiv principal stabilirea unei ierarhii a valorilor, «a unei scări de referințe a prefe-

rințelor», alte preocupări teoretice, cum ar fi cea de definire a valorii, fiind și ele prezente, dar acordîndu-li-se puțină atenție. Spre deosebire de Tudor Vianu, care în prefața la *Introducere în teoria valorilor*, din 1942, anunța «o primă încercare de sistematizare a unui domeniu atât de cîntreierat azi», cu unele contribuții personale, Camil Petrescu zăbovește extrem de puțin în literatura de specialitate, acordînd covîrșitoare preponderență expunerii punctului de vedere propriu, ceea ce ilustrează printr-un caz particular maniera sa neprofesorală de filosofare, împinsă pînă la extrem.

Pe treapta cea mai de jos a ierarhiei substanțialiste a valorilor se află valorile subiective, «presubstanțiale», numite și «pseudo-valori». Rolul lor este de a conserva biologic individul, de aici derivînd și poziția lor subalternă. Înainte de a fi posedate, valorile subiective fac obiectul dorinței. În funcție de satisfacerea sau nesatisfacerea ei se instalează plăcerea sau durerea. De aceea, ele mai sînt numite de Camil Petrescu și «valori cenestetice». În alt loc, autorul ține să sublinieze că toate valorile cenestetice, indiferent de haina sub care se prezintă, stau sub semnul ritmului «dialectic» nevoie-satisfacție-saturație-dezgust. Tabloul sintetic al axiologiei substanțialiste ne prezintă valorile cenestetice — și acesta credem că este gîndul ultim al autorului — ca reprezentînd doar una din subdiviziunile valorilor subiective, celelalte două fiind valorile organice (inteligență, sănătate, forță fizică) și valorile nutritive (bunurile materiale).

Întrucît substanțialismul înțelege valoarea ca depășirea subiectivității, ca «dimensiunea obiectivității», domeniul valorilor propriu-zise începe dincolo de «valorile subiective», cu valorile istorice, care nu sînt încă valori substanțiale. Valorile istorice corespund axei evolutive, evoluției în subspecie, în timp ce valorile substanțiale corespund axei devolutive. «Depășirea individualității nu sfîrșește decît rareori pe dimensiunea substanței. Cele mai adeseori se trece pe o linie laterală evoluînd istoric în subspecie. Avem atunci diferite grade de obiectivare, treptat superioare...»¹⁵ — scrie Camil Petrescu la începutul capitolului dedicat valorilor istorice.

Prima depășire a subiectivității, individualității biologice se realizează tot pe linie biolo-

¹⁵ Ibidem, p. 502.

gică: este vorba de «colectivitățile organice», forme de subiectivitate colectivă care dau structura speciei și sint, din acest motiv, numite valori structurale. Cu ele ne aflăm pe prima treaptă a valorilor istorice. În ordine suitoare, valorile organice sau structurale sint: familia, clanul, tribul, poporul, națiunea, rasa, omenirea. Ele sint pentru substanțialism doar valori auxiliare a căror menire este de a fi suportul valorilor substanțiale, mediul prielnic pentru afirmarea indivizilor geniali, creatori de valori substanțiale.

O a doua diviziune a valorilor istorice, superioară primei, prin mai marea apropiere de valorile substanțiale, o reprezintă valorile culturale. Nedumerirea firească pe care o produce cititorului disocierea valorilor culturale de substanță (căci ce este aceasta dacă nu cultură?) ne prilejuește o mai bună delimitare a sensurilor respective din perspectivă substanțialistă. Valorile culturale, al căror rol este de a asigura comunicarea dintre indivizii colectivității și dintre colectivități, nu reprezintă decît evoluarea în subspecie a valorilor substanțiale, dialectizarea lor, reluare repetitivă fără creație, rezervată în întregime planului substanțial. «Orice cultură este substanță aservită dialectic» — scrie Camil Petrescu concludiv.

Valorile culturale se subdivid, la rîndul lor, în valori de relație (arta, știința și tehnica evaluate în subspecie), și valori regulative, (comunități, instituții, garanții cum ar fi comunitățile politice, științifice, artistice, tehnice, biserica, presa) sau valori morale.

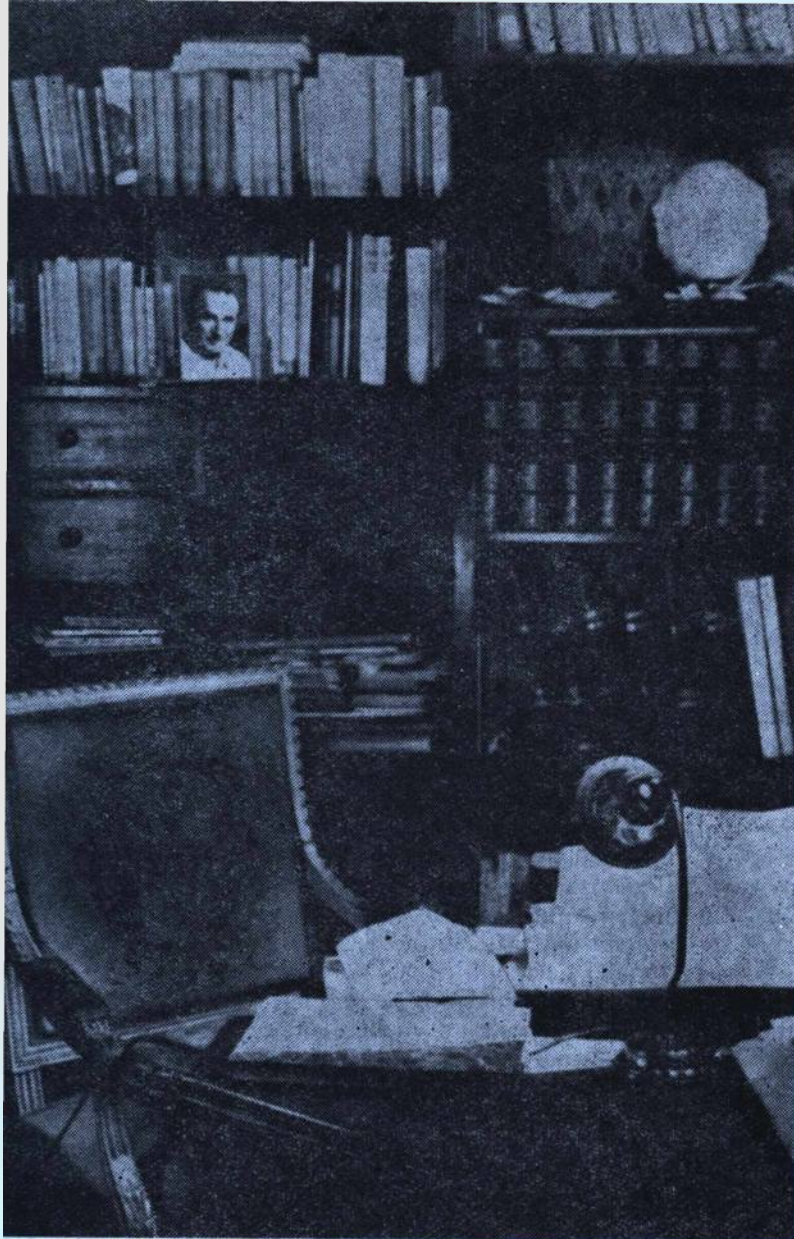
În virful ierarhiei valorilor, filosoful plasează valorile substanțiale, corespunzătoare axei devolutive a devenirii universale, valori echivalente cu creațiile artistice, științifice, tehnice. Sint valorile cel mai des invocate dar, din păcate cel mai puțin analizate, acesta fiind unul din punctele în care așteptările cititorului sint contrazise.

«Noocrația», care în *Doctrina substanței* este edificată pe temeiul axiologiei substanțialiste, constituie o preocupare veche a autorului și a avut, cum e și firesc, o evoluție în timp. În manuscrisul din 1939—1941, noocrația este înțeleasă, cum precizează scriitorul într-un interviu din „*Vremea*” (1943), ca «ordinea inteligenței suprapersonale în lume, nu a intelectualilor, cum am indicat greșit în 1923» (în „*Săptămîna muncii intelectuale*”). Această idee prezentă mai puțin explicit și în textul

Doctrinei substanței, indică doar unul din sensurile noocrației, și anume sensul ei larg, mai curînd nespecific, dacă avem în vedere etimologia termenului. Este un sens mai curînd ontologic, foarte apropiat, dacă nu identic cu «substanța»: «Criteriul substanței este criteriul noocrației, adică al ordinii orientate noosic în istorie». În continuare, ne vom referi doar la sensul politic al noocrației — cel de «metodă de acțiune socială» care vizează promovarea valorilor substanțiale prin mijloace sociale și mai ales politice — sens coincident cu etimologia cuvîntului (puterea noosului) și, de altfel, preferat de Camil Petrescu, care afirma spre sfîrșitul cărții sale că noocrația este substanța orientată lucid și activ, în timp ce noosul istoric e un finalism doar latent, pasiv.

Că promovarea inteligenței în societate — scopul noocrației — este un ideal dezirabil și totodată realizabil, o dovedește cea mai recentă evoluție a vieții sociale, în special revoluția științifico-tehnică. Nu numai viața științifică, tehnică, economică a societății este astăzi de neconceput fără participarea inteligenței creatoare, dar și activitatea politică și mai ales decizia politică, presupun inteligența cultivată, nemaiputînd fi simple acte inspirate. În acest sens se vorbește în zilele noastre de o știință a conducerii. Deși tendința intelectualizării progresive, sub semnul căreia stă societatea modernă, nu este rezultatul acțiunii unui finalism imanent istoriei, cum susținea Camil Petrescu, ci al dinamicii neteleologice a forțelor productive, intuiția gînditorului român a funcționat și de data aceasta cu siguranță în pofida indiciilor sărace de care dispunea cu patru decenii în urmă.

De îndată ce depășim perimetrul idealului vizat de noocrație și ne adîncim în examenul mijloacelor pe care le propune pentru atingerea acestui ideal, inconsistența ei ca metodă politică devine tot mai vizibilă. Astfel, una din deosebirile noocrației față de celelalte metode politice constă în faptul că nu este asociată unor categorii sociale, că nu are deci agenți purtători. În timp ce toate celelalte metode ar fi doar «metode de luptă și reparație socială și morală prin reacțiune», noocrația este exclusiv o metodă de guvernare care, în virtutea acestui fapt, trebuie, pentru a-și exercita vocația, să se asocieze cu una din forțele politice capabile să cucerească puterea. Deși conștient de necesitatea schimbării sociale, Camil Petrescu,

unul din criticii constanți ai societății capitaliste din vremea sa, nu poate indica forțele schimbării. Întrebându-se, fapt semnificativ, abia cu o pagină înainte de sfârșitul cărții « cum se poate introduce noocrația în societatea modernă? », autorul își mărturisește neîncrederea în revoluția socială (numită « revoluție dialectică »), sortită, ca și în viziunea lui Albert Camus (*L'homme révolté*), a se autoanula, în eficiența unui gen de sindicalism sau partid al intelectualilor (« o confederație a intelectualilor »), pentru care optase odinioară, precum și speranța naiivă în « transformarea treplată »

a dictatorilor, care, dacă sînt cu adevărat mari, evoluează, asemeni lui Danton, în sens noocrat sau în forța finalismului imanent istoriei de a se impune în cele din urmă, e drept cu multe sacrificii inutile. Este o profesiune de credință care documentează neputința noocrației, neputință de care Camil Petrescu devine conștient în finalul cărții sale, care sună semnificativ: « Sîntem mulțumiți dacă această noocrație, pe care am schițat-o, va realiza cel puțin un climat favorabil orientării devolutive ».

Propunîndu-și să edifice un sistem filosofic, Camil Petrescu se inscrie prin efortul său pe linia creatoare a filosofiei române și nu pe cea profesorală. Deși din acest sistem nu lipsește problematica gnoseologică, orientarea spre ontologie și schițarea unei ontologii constituie aspectul său definitoriu. În elaborarea ontologiei substanțialiste, Camil Petrescu este influențat de spiritualismul bergsonian și nu de fenomenologie, care este hotărîtoare, în primul rînd, pentru dimensiunea metodică a *Doctrinei substanței*, dar nu și pentru cea ideatică, așa cum s-a considerat pînă acum. În ce privește relația cu fenomenologia, Camil Petrescu se individualizează în cultura română prin aceea că nu se mai limitează la expunerea și aplicarea ei, ci o asimilează și încearcă s-o depășească și dezvolte în opera sa. De orientarea sa spre ontologie sînt legate antilogicismul și antiapriorismul, pînă la un punct întemeiate, care vor putea fi regăsite și în opera sa literară. Bogată în intuiții pătrunzătoare, ampla scriere filosofică a autorului poartă amprenta unei lucrări nedefinitivate atît în ce privește argumentarea, uneori prea sumară și, din acest motiv, neconvingătoare, cît și în ce privește coerența și stilul expunerii. Dificultatea obiectivă a creării de sisteme filosofice în condițiile acumulării unui quantum uriaș de cunoștințe se face simțită mai ales în insuficiențele viziunii sale social-politice, abstractă ca ideal și săracă în soluții concrete. În pofida acestor scăderi, *Doctrina substanței* rămîne prin intențiile și realizările ei o carte care se va impune atenției specialiștilor în domeniul filosofiei, dar și criticilor literari, dată fiind importanța ei pentru o nouă înțelegere a operei literare a autorului. Publicarea ei întregeste imaginea pe care o avem despre Camil Petrescu, prezentîndu-l ca pe o personalitate complexă, de prim ordin, a culturii române.

Vasile Dem. ZAMFIRESCU

« Cred că toți oamenii cinstiți și, mai mult încă, toți oamenii cu bun simț, sînt aproape toți de acord să considere că războiul este un cataclism nefast pentru majoritatea oamenilor și că o societate bine alcătuită ar trebui să înceapă prin a accepta în principiu condamnarea și înlăturarea războiului. »

Henri BARBUS

Doctrina substanței, VII

Teoria cunoașterii

GÎNDIREA

Firește gîndirea nu poate fi gîndită nemijlocit, fiindcă postulatul actului ne arată că un act nu se poate întoarce asupra lui însuși nemijlocit. În zona îndeterminării absolute, gîndirea este alături de cunoaștere, care nici ea nu poate fi cunoscută în mod nemijlocit, iar în zona embriognosică însăși, actul cunoașterii și al gîndirii sunt hibridizate, scăpînd analizei. Abia mai tirziu, și cu ajutorul verificării în experiența apogetică, poate fi încercată o analiză, fără șanse de prea multă lumină.

Avem astfel ecranul prezenței absolute, din corelația noos—realitate necesară, real, absolut, în mod absolut inaccesibil. Multiplicitatea structurală e aci o multiplicitate, care în pragul cunoașterii devine o multiplicitate de esențe, date în intuiție. E o fulgereare intuitivă inanalizabilă, esența este un punct de incidență și inserțiune participînd poate și de la noos și de la acțiunea individuală, din funcția eului biologic. Ea poate aparține la amindouă planurile cum muchia aparține la două fețe. De aci încolo încep operațiile cerebrale care sunt realizate de funcția biologică a gîndirii. Cea dintîi este imaginea realizată de memorie, la început imagine și ecran, confuză și globală. Pe urmă, într-un centru special, dintr-un număr imens de imagini, văzute succesiv, alături, odată comparate între ele, posibilitatea de a urmări o mișcare în cîmpul vizual prin amintirea punctului de plecare și considerarea lui în punctul de sosire. E îndeterminabil modul în care schimburile în ecranul sensibilității, depășind reflexele condiționate, au îngăduit disocierea imaginilor prin comparație și regruparea lor, căci suntem încă în zona prezenței noosice, dar e cert că animalele trebuie să aibă disocieri și asociații arbitrare.

Ceea ce se poate spune încă, în prealabil, e că a fost schițat un nou centru de obiectivare, o centrală de sensibilitate internă în care imaginile, dimpreună cu viața internă, sunt înregistrate secund, așa cum absolutul realității necesare este prezentat originar. Aceste imagini de centru secund apar tot ca prezențe absolute privirii noosice și ele constituie conștiința, care este imaginea diversă și internă a eului biologic, prezentă noosului. Acesta-i sensul absolutului conștiinței, care este de același ordin cu absolutul realității necesare, dat ca și acesta în intuiții esențiale.

Gîndirea începe în momentul în care o esență este raportată ca parte la totalitatea cîmpului vizual, cînd esența este cu alte cuvinte efectiv izolată, raportată la totalitate. Actul izolării este un act biologic constitutiv. Este încă o modalitate a categoriei individuației. Individul nu poate cuprinde decît parte din concret și încă numai parte din cîmpul orizontului sensibilității lui. Condiția biologică implică drept act fundamental *izolarea*, la toate animalele superioare care pot să prindă, să smulgă, ca și actul reintegrării (a aduna, a îngrămădi). În experiența apogetică din actul izolării și al pipăitului își trage certitudinile fundamentale știința « pozitivă », căci

progresul ei e în funcție de posibilitatea de a izola. Voința însăși se verifică în posibilitatea de a apuca, de a izola indefinit, deci de a experimenta și în această voință proprie se identifică eul biologic, în mod absolut și de aci vine valoarea de cunoaștere absolută a experimentării. În afară de actul deplasării, actul fundamental al eului biologic, deci al voinței, apare actul prinderii, al apucării, al extragerii, al abstragerii, conjugat cu cel opus, a aduna, a îngrămădi, celelalte nefiind decît variante ale lor, indefinite. Dar revenind la actul biologic al gîndirii, putem spune că a izola înseamnă a crea într-un anume sens un alt întreg, căci din momentul în care a fost izolat, ceea ce a fost izolat devine unitate, un fel de « universalitate redusă » față de ceea ce ar putea să fie izolat printr-altă operație în cuprinsul său.

O esență izolată devine percepție, cînd e completată și identificată, dar actul identificării e un act necomplet, căci implică recunoașterea și invers. Identificarea poate fi o identificare a ceea ce e izolat ca parte a totului. A percepe este, în acest sens, a opune esențele totului, după ce au fost izolate, este a raporta la tot. « Tot în parte » se implică de altfel dialectic, fiindcă partea nu are sens decît în funcție de întreg și legea lor poate constitui logica toată. Cu alte cuvinte, identificare este, în același timp, izolare și integrare, forma recunoașterii fiind raportare la ceea ce e capital de imagini și dimpotrivă.

În forma înaintată, percepția implică efectiv gîndirea, fiindcă procedează la o altă integrare. Esența izolată este completată cu imagini din cîmpul memoriei și devine obiect, atunci cînd unitatea esenței e completată sintetic cu semnificații. Actul semnificării ar putea fi considerat ca un act « specific » al gîndirii, căci el « lucrează » numai cu date biologice: gîndire și imaginație, care sunt operații cerebrale. Semnificația este o integrare prin raportare de imagini, sau la imagini.

Operația gîndirii este accentuată în actul judecării, care transformă obiectul izolat în subiect, adică în unitate absolută de existență. Unitatea nu mai e parte, ci dimpotrivă în cuprinsul ei se găsesc « părți » constitutive. (Judecățile individuale sunt universale). Formarea de unități este operația fundamentală a gîndirii. Acțiunea se exercită în dublu sens. Se constituie unități prin scoborîre, prin scădere, prin izolări succesive, prin abstrageri succesive și operația se numește analiză, sau se constituie unități prin îngrămădirea prin adunare, prin integrare, și atunci acțiunea poate fi numită sinteză.

Identificarea totului și a părții implică, încă de la început, și comparația care e o operație perigetice de obiectivare, adică de raportare și depășire a obiectizării, în același timp înlesnind grupări, după criterii adecvate sau libere, în clasificarea concretă sau dialectică. Numirea, cuvîntul, care este altă formă a obiectivării, evoluează spre concept.

Toate aceste operații ale gîndirii perigetice au fost izolate de noi în această zonă de indeterminare, într-o ordine care e destul de aproximativă, căci e probabil că ele sunt corelate în așa mod, încît se condiționează unele pe celelalte, apărînd aci chiar într-un soi condominian. Nu e mai puțin adevărat că ele se izolează și se

esențializează în experiențele dialectice apogetice, confirmând ipoteza noastră pentru experiența perigetică.

Căci întocmai ca orice funcție biologică, inerția energetică dialectică face ca gândirea să funcționeze indiferent de adecvare sau nu, am zice pe cont propriu, automat.

În exercitiul ei orb, gândirea reia în gol toate operațiile pe care în mod firesc le găsim adecvate. În loc de o gândire concretă, avem în cazul acesta o gândire care operează mecanic, ca forță a naturii, *gândirea dialectică*.

Fiecare din momentele pe care le-am stabilit sunt continuate orb, automat. Este în locul adecvării o emancipare față de realitatea-mecanism și o acceptare mecanică a propriei legi de funcțiune, e pură tautonomie. Gândirea operează în gol cu esențe cu tot, parte și unitate, cu obiecte, cu imagini, linii și scheme, cu cuvinte și concepte, devenite ideale, așa cum o moară continuă să macine automat, formal, chiar dacă nu mai are ce măcina. În acest sens gândirea dialectică e formală, adică mecanică. Unitate lingă unitate la numărătoare și adunare și scoaterea de unități la scădere sunt operațiile aritmetice. Esențele și conceptele sunt hipostaziate și se adună și se scad, se cuprind și se desprind în analize și sinteze, în operații indefinit prelungite, evoluind în subspecie, în gândire logică și gândire metafizică.

La fel liniile și formele pot fi reproduse automat, spontan, adică neadecvat, în mișcare dialectică, adică întocmai ca și numerele pot să devie ideale, emancipate de necesitatea reală, și pot fi regrupate ca și numerele, ca și esențele, ca și cuvintele, ca și conceptele adecvate unei necesități tautonome, alese de gândire, după capriciul ei, care îi devine lege. În realitate, gândirea fiind sub condiție biologică, intervin criterii obscure, dialectice. Tot așa se întâmplă și cu gândirea și cu memoria care funcționează automat în vis, grupind și regrupind, în aparență capricios, în realitate dialectic după anume implicări kinestezice. În stare de trezie, jocul asociativ e destul de pronunțat, și chiar în reverie trează — și e apogetic în basm, fantezie, utopie.

În toate cazurile gândirii dialectice este valabilă «legea» oricărei acțiuni dialectice, a minimului și a minimului de rezistență.

Diferența dintre dificultatea activității noosice de adecvare și facilitatea activității dialectice este atât de mare încât preferința categorică a eului biologic pentru exercitiul liber al funcțiunilor sale este o «lege». Tot ce e adecvare cere o cheltuială de energie foarte mare și e întovărașit de senzații cenestetice de refuz și neplăcere, dacă efortarea depășește o măsură, de altfel, destul de mică. Să dai cu piatra nu este o operație prea grea, dacă nu e adecvată, adică dacă nu ți se impune o țință. Să mergi pe o șosea asfaltată nu e greu (sub condiția biologică), să mergi pe o cărare deasupra unei prăpăstii, când fiecare pas trebuie să fie adecvat, este însă destul de greu, chiar pentru cei care nu suferă de amețeli. Ceea ce dă, uneori, fiori la exercițiile la trapez este că spectatorul consideră momentul când cei doi atleți își prind mâinile în aer, ca moment originar de adecvare și gradul de adecvare infioară, pe când la ei, după pericolele inițiale ale adecvării, vine facilitatea automatismului. Dacă la un examen, candidatul, care nu a răspuns la nici o întrebare, e invitat să spună ceea ce știe, adică dacă nu a fost în stare să se adecveze materialului întreg, ceea ce a fost pentru el extrem de greu, a obținut o adecvare a examenului la ceea ce putea el, condiție considerată ca extrem de favorabilă. Venind mai târziu la o agapă studențească, am căzut tocmai la discursul unui participant care vorbea o limbă streină, dar cu o vervă care stârnea mereu hohote de ris și aplauze. Eram nedumerit, căci nu-l cunoșteam pe orator, dar după cuvintele pe care le-am identificat, căci mi s-a părut că sunt și în românește, am făcut presupunerea că vorbește limba turcă. După ce s-a așezat jos foarte aplaudat, am întrebat pe un vecin dacă a fost un student turc. Mi-a explicat că e o glumă, că oratorul nu știa turcește, nici nimeni din sală, de altfel, că nu fusese decît o improvizație de cuvinte românești de origine turcă, rostite cu tonalități diverse, plin de sentiment și convingere și am înțeles că această convingere automată ca și nepotrivirea din tounl plin de siguranță și ironie și lipsa oricăruia conținut al

frazelor amuzase atât de mult. Deci, în mod automat, se poate ține un discurs într-o limbă străină, din care nu cunoști mai mult de 20—25 de cuvinte. Funcția exista, dar nu era prezența concretă a înțelesului, discursul era lipsit de autenticitate. Pe când gândirea concretă e *prezență necesară concretă și substanțială*, gândirea dialectică este *prezență indiferentă*, dacă nu chiar absență. Dacă anumiți filosofi ar fi înțeles mai bine evasiinfinitul de dificultăți care desparte o prezență necesară, concretă și substanțială de o prezență indiferentă, liber aleasă și ordonată după necesitatea spontaneității biologice, atunci nu ar mai fi fost confundată soluția unui sistem filosofic cu soluția istoriei, căci e, într-adevăr, evasiinfinitul între o soluție concretă și una dialectică, este deosebirea (ca să luăm un vechi exemplu) dintre un milion de taleri în mînt și un milion de taleri în buzunar.

Gîndirea dialectică a provocat, sub toate formele, mari deviații. Astfel, formele kaleidologice au fost confundate timp de 2500 de ani cu producțiile artistice și astăzi confuzia nu e mai mică în cercurile estetice, «științifice» decît pe vremea lui Aristotel. Continuu oscilînd dialectic între frumos și creația artistică, «esteticienii» nu știu pentru care să opteze, căci n-au o vedere concretă, integrată substanțial. Încurcătura cea mai mare vine din faptul că și producția kaleidologică și producția artistică produc reacții emotive, dar semnificația deosebită a acestor emoții n-a putut fi urmărită pînă la un punct concret de explicație. În privința aceasta e destul să spunem că toată concepția de artă a lui Kant se oprea la frumosul ornamental și la sublim. Ceea ce a complicat încă lucrurile a fost problema frumosului în natură, care e în realitate același frumos din producția kaleidologică, numai în situația răsturnată. Motivul adînc al amîndurora este ritmul dialectic biologic și ritmul dialectic cenestetic le e condiția fundamentală. Este o satisfacție biologică din exercițiul liber al organelor, cultivată în subspecie în amîndouă cazurile și, îndată ce încetează acest caracter de libertate, frumosul se anulează. Frumosul fie căutat spontan, fie căutat realizat gata în natură, e condiționat de anumite reguli structurale canonice, convenționale, și se învață, ca frumos, deși exercițiul lui precede conceptul de frumos. Frumosul din natură și frumosul celălalt se învață, sunt valori convenționale. De altfel, frumosul din natură e de dată recentă ca atare, pe cînd plăcerea priveliștilor frumoase trebuie să fi existat de cînd lumea. E nuanța estetizantă, fiindcă ornamentația primitivă însăși nu este sub semnul esteticului, ci al reușitei, ca problemă tehnică. E posibil ca grecii, popor cu temperament dialectic, să fi creat momentul frumuseții în sensul accentului dialectic, bănuim, dar altfel acest moment dispăre în zona de indeterminare. În orice caz în experiența macrognosică, ei au realizat aproape toată evoluția în subspecie a frumosului, tipurile moderne realizînd, în necesitatea dialectică, o prelungire a frumosului antic și mai ales evoluțiile în subspecie ale altor momente de artă: expresivitatea în baroc, grația în Rococo, pitorescul în romantic, care, fiind forme dialectice cu ritm cenestetic, sunt evident produse kaleidologice.

Am integrat în gîndirea dialectică și evoluția dialectică a sensibilității, altfel nu întîlnim o simțire exercitată pur decît în condiții de indeterminare, căci în istorie imediat, întregind, intervine și acolo gîndirea. Există totuși o gîndire dialectică de ordin aproape pur, este *gîndirea cu esențe și cu expresii de esențe*. Esența unității realizată din unitatea esenței evoluată dialectic ne-a dat, cum am arătat, numărătoarea, care este modelul gîndirii dialectice, adunarea și scăderea după un canon, canonul unității. Gîndirea tautonomică. Ea a creat aritmetica și împreună cu gîndirea în esențe de linii, geometria, apoi matematicile, toate științe tautonomice, în care găsim realizate «perfect» condițiile pe care le-am înșirat mai sus: activitatea pură, regula absolută, pseudoprobleme, în care totul se obține prin transformarea automată dintr-o formă într-alta. Adecvarea, aci, la propria-i lege de formație este perfecțiunea însăși. Necesitatea fiind numai adecvarea la un canon dat este absolută, iar valabilitatea fiind indeterminată, căci este producție indefinită după canon, e, în felul ei, universală.

PREZENȚA CONCRETĂ

Procesul istoric în care sunt implicate deoparte cunoașterea, prin intuițiile esențiale ale noosului — care constituie cunoașterea absolută, realizată apogetic atunci cînd categoriile prezenței îngăduie o prezență, față-n față, a polului noosic și a realității necesare — și, pe de altă parte, funcția gândirii sub condiția biologică împreună cu tot ceea ce stă sub condiția subiectivității ia o structură deosebită pe care vom căuta să o lămurim mai jos. Este vorba, în realitate, de a cerceta structura cunoașterii și de a deosebi concret diferite grade, straturi și nuanțe sub condiția indeterminării. Numim aceste structuri ale cunoașterii prezență noosică, fiindcă ceea ce caracterizează sub condiția biologică o structură, este prezența noosului, altfel ar fi joc al întîmplării.

Am analizat în prima parte a lucrării noastre ceea ce am numit cunoașterea absolută concretă cu titlu rațional. Tot ceea ce e dat în intuiții esențiale este dat în mod absolut, cu titlul rațional cu care e dat. Fie că e dat intuiției externe, fie că e dat intuiției interne, tot ceea ce e dat acestei intuiții sunt structuri absolute.

Acuitatea intuitivă e, cum am spus, sub condiția biologică, dar, oricît de palidă, ea este realitate rațională, fie că e realitate necesară exterioară, fie că e realitate obiectivă interioară. În amîndouă cazurile, un concret e prezentat cu structura lui noosică. Categoriile limitării în individuație fac însă insuficientă această cunoaștere pentru că ea nu îmbrățișează din concret decît o infimă parte. Eul biologic, prin funcțiunea gândirii concrete, vine ca să umple golurile intuiției absolute, ceea ce numeam cîndva unghiurile moarte ale cunoașterii, care sunt, în realitate, tot ceea ce depășește orizontul prezenței absolute individuale.

Gîndirea concretă completează structurile absolute cu structuri de alt grad, păstrate în memorie din experiențele trecute. În orizontul individual ele sunt, în genere, completarea anticipativă în actul percepției. Dacă am înconjurat cîndva biserica de pe deal, completez ceea ce mi-e dat absolut în intuiție acum, fața albă vag dreptunghiulară, cu structurile cunoscute și identific, adică percep, biserica. Această contribuție a gândirii concrete cu structuri ajutătoare o numim semnificație și semnificația poate fi definită ca un transfer de prezență noosică. Este transfer și cînd completez o percepție externă și cînd, dimpotrivă, completez o percepție internă. (Caut un necunoscut la gară căruia îi știu numele și de trei, patru ori am impresia că el este, pînă cînd, din siluetele numeroase, găsesc pe cel care îmi completează semnificativ obiectul intern).

Postulatul esenței: cită vreme e vorba de intuiții esențiale, ceea ce e dat e dat absolut. Posibilitatea de eroare începe odată cu gîndirea semnificativă. Negreșit, ca și în cazul intuiției esențiale, starea normală e sub condiția biologică, adică a insuficienței. Dar oricît de puțin e dat, e dat în mod absolut fără posibilitate de substituire eronată. Transferul de semnificații e sub semnul eroarei posibile. Aci apare toată agilitatea cunoașterii, adică a gîndirii concrete. Acest postulat al posibilității de eroare în transferul noosic, ne explică eroarea fundamentală a filosofiei milenare dialectice, care credea că « simțurile » înșală și năzuim spre suprasensibil. Se caută o realitate absolută, tocmai acolo unde era mai puțin indicat. Tot din acest postulat vine și valoarea experienței apogetice, care este o realitate absolută, cu titlul cu care e dată. Lumea, așa cum e dată în experiență, este existența absolută, dar trebuie ținut seamă că experiența este hibridizată de transferuri noosice, iar transferurile conțin posibilitatea de erori.

Această posibilitate de eroare e dată fiindcă transferul noosic e transfer cu intenție de anticipație, adică este un transfer menit să integreze, în concretul absent din intuiție, nucleul de realitate absolută dat. Cînd anticipația e reușită, cînd completarea cu structuri noosice a reușit, adică atunci cînd datul intuiției esențiale a căpătat o semnificație, adică a fost întregit în așa mod încît nu e contrazisă de verificarea

R.V.
10

~~Transfer (Cum ar se vorbi la unu)~~

cap. 13

«Terminativitate» vorbă pe care se
negotăm dintr-o relație generală
privind toate fenomenele fizice...

absolută, atunci a fost vorba de semnificație reală. Prezența structurală noosică transferată a coincis în prezența absolută care își dă tot obiectul într-o intuiție esențială. «Presupun» că după un deal este o cale ferată, adică fac un transfer de prezență noosică. Câtă vreme nu mă duc la fața locului, nu am nici o posibilitate de certitudine, ci, dimpotrivă, eroarea e posibilă. (Chiar dacă păstrăm pentru ceea ce e dat absolut titlul de dat rațional, acest dat rațional completat, prin transferuri de prezențe interne, deci tot raționale, dar cu titlul schimbat prin transfer, poate păstra îndeosebi titlul de prezență.)

O prezență concretă este, deci, o realitate concretă realizată din date absolute, raționale și din prezențe transferate. Rezultatul colaborării dintre datele absolute și datele transferate creează ceea ce numim *structurile prezenței*.

În măsura în care această prezență este mai bogată cu structuri concrete, în aceeași măsură este mai concretă (dar numai absolută, căci titlul îl dă numai ceea ce e dat în intuiția esențială). E greu de ales în actul cunoașterii între intuițiile esențiale și între aporturile și prelungirile transferurilor semnificative. Cele dintii au comanda-mentul certitudinii absolute și, în această privință, cele din urmă își capătă valoarea numai în funcție de adecvare la datele esențiale. Dar cuantumul datelor esențiale este atât de redus și atât de superficial, uneori, încât dacă noosul ar fi rămas la ele, el n-ar fi depășit niciodată stadiul de animalitate subiectivă.

Gîndirea concretă prin transferul de prezență internă îmbogățește nesfîrșit aceste date creînd o realitate superioară (sub condiția adecvării) realității absolute, prin bogăția ei concretă. Chiar în cuprinsul aceluiași obiect, care pare simplu, gîndirea concretă îi transformă anumite date simple esențiale, într-o adevărată structură.

Ceea ce e dat absolut, cînd privesc muntele, sunt pete vizuale așezate în perspectivă. Există, desigur, și o structură în aceste pete, cînd intervine gîndirea semnificativă, structurile simple ale petelor capătă o mare bogăție de semnificație, și numim aceasta structuralizarea prezenței. Numai în acest sens se poate spune că un artist vede mai mult decît un profan. Artistul îmbogățește prezența cu structuri adecvate. Modul de îmbogățire structurală este tot atât de divers cît de diversă este structura concretului și diversitatea geniilor care fac transferări de prezențe.

În genere, în filosofie cînd e vorba de structuri semnificative, exemplele se iau simplu dintre datele spațiale. Mult mai complex apare jocul semnificațiilor, însă atunci cînd e vorba de un obiect dat în spațiu și în timp deodată, adică ceea ce numim o întîmplare. Vom da, în acest sens, un exemplu care va arăta cu pregnanță care este raportul extrem de complicat dintre datele absolute, foarte sărace, și contribuția gîndirii semnificative, în structura prezenței, căci aceste întregiri furnizează datelor absolute, care ar fi altfel oarecum într-un singur plan, perspectiva concretă, a cărei importanță e în genere mult mai mare decît a datelor absolute.

Ca să ne dăm mai de aproape socoteală de ce înseamnă o structură, în plan descriptiv, imanent, a unei întîmplări, să urmărim deci cele de mai jos, încercînd să arătăm cum se succed și se anulează, cum se modifică ori se confirmă datele esențiale succesiv, modificînd și semnificațiile, cum se *structuralizează* prezența în timp, adică o întîmplare.

Suntem cinci inși, trei domni și două doamne, pe terasa unei cafenele din capitala unei țări vecine, a cărei limbă n-o cunoaștem nici unul dintre noi. În clipa cînd

Începe întimplarea, percepția mea e dată într-un « halo » de intuiții absolute, într-un orizont potențial, care implică toate amintirile și virtualitățile mele modificate prin percepția prezentă (lume numeroasă, mese ocupate, soare, priveliști nefamiliare etc.). Toate acestea sunt date ca « obiecte » cu o întrețesătură de intuiții absolute și semnificații perceptive.

Intervine o modificare. Vecina mea îmi șoptește: « Ia, uite! » Momentul are semnificația lui: se petrece ceva neobișnuit. Dar eu, încercînd să văd, nu deosebesc nimic. Semnificație iar modificată: « Nu e nimic ».

Am o serie de percepții constituind succesiv « obiecte », dar simburile semnificativ al percepției, sensul indicat de vecina mea nu-l realizez. Îmi precizează: « Așteaptă puțin! » Apoi: « Uite! ». Un domn, elegant de tot iese din holul hotelului vecin. Semnificația nu depășește ceea ce e dat în intuiție. Iese de la hotel un domn elegant. În mine se constituie ca obiect judecata « că nu pricep ». Adică nu văd semnificația văzută de vecina mea... Vecina mea îmi spune: « E un caraghios! » Mie însă nu mi se pare un caraghios. (De ce aceste două semnificații deosebite despre aceeași esență? Fiindcă fiecare avem *orizontul potențial deosebit*). « Nu observi? » (nu pricepi, nu constituie « obiect », nu realizezi o prezentă?) « E în frac la ora 10 dimineața. » Deci, semnificația fracului la 10 dimineața este că tipul e un ignorant pretențios, un maimuțoi al eleganței. « Dar poate că e invitat la o recepție oficială », ne lămurește prietenul. O nouă semnificație care anulează pe cea precedentă (și care e dictată doar de confruntările halourilor respective, confruntări traduse în « obiecte » imanente conștiinței mele. O nouă modificare implicînd o totală modificare de semnificație). Un domn în uniformă și cu fireturi multe zbiară la domnul cel elegant.

După o fulgerătoare serie de nuanțări, avem semnificația domnului în uniformă și cu fireturi multe. E portarul hotelului. Domnul elegant privește disprețuitor și pleacă. Semnificația totală în această clipă: e totuși un caraghios... Vorbește declamînd cu cei de la mesele vecine... O nouă modificare în semnificație. E un nebun. Deci, toate modificările de semnificație au fost preparatoare. A scos acum portmoneul și cu gesturi dramatice oferă hîrtii de bancă. Vine și la masa noastră oferind hîrtii de bancă... Ne vorbește agitat, lumea de la masa noastră se sperie... E nebun... e nebun... O impresie de tragedie. Remarc însă că lumea vecină nu s-a speriat atît. El ne vorbește înainte într-o limbă străină. E pudrat de parcă ar fi dat cu var, gulerul e cam murdar, floarea de la butonieră albă, exagerată. Pleacă și ne liniștim. Examinăm hîrtia de bancă lăsată. E reclama unei fabrici de șocolată, imitînd aproximativ hîrtia de bancă. O nouă semnificație ca o revenire la una anterioară. Nu e nebun, e un caraghios. Dar caraghios cu altă semnificație decît cu cea precedentă. Nu e o caricatură caraghioasă de snob inconștient. E un caraghios voit, ca să atragă luarea-aminte pentru ca să plaseze mai bine reclama pentru care e plătit... Peste o jumătate de oră, pe cînd eram în fața unei vitrine, el se apropie din nou de noi. Asta are o altă semnificație. Vrea să ne spuie reclama și așteptăm să ne vorbească în limbă străină... Ne spune însă pe românește... « V-am auzit vorbind românește, iertați-mă, și eu sint român... » Stăm puțin de vorbă cu el. Îl întrebăm dacă nu e penibilă meseria aceasta a lui... « De ce să-mi fie penibilă? Nu cunosc pe nimeni, stau într-o mahala îndepărtată. Am doi copii și o nevastă, care știe că pentru ea și pentru copii fac asta... Nici ea nu cunoaște pe nimeni... Trăim noi, numai pentru noi... Altfădată a fost mai rău, rău de tot... că ea e cam bolnavă, acum avem ce mînca și plătim chiria la timp. Oamenii nu se gîndesc la noi și poate că e mai bine. »

O altă semnificație, care modifică puțin pe cea precedentă. Nu e un caraghios inconștient, ci e conștient, dar numai pentru cei care nu-l cunosc. Eu socot încă că e un om de omenie și un înțelept. Vrem să-i dăm un bacșiș și ne refuză. Obiectul se restituie cu o semnificație generală la care se adaugă demnitatea și încă una nouă: a vrut să ne vorbească doar ca să stea de vorbă cu niște români... Eu rămîn la această semnificație. Nu pot să știu ce semnificație generală are, ca obiect constituit, omul

nostru pentru fiecare dintre ceilalți. Poate că la structura realizată de mine, ei au adăugat percepții noi, ori au avut mai puține.

De altfel, un soi de verificare am avut imediat... O doamnă ne comunică printr-o întrebare... «Ați văzut că acum a venit la noi fără floare la butoniera fracului?» Nimeni dintre noi nu «observase» aceasta, dar acum suntem impresionați, fiindcă personajul își sporește semnificația printr-un atribut nou. Cum putem să rezumăm această întâmplare? Că în fiecare moment când survenea o modificare, personajul întreg, real, existențial, era corelat cu o altă semnificație. Că modificărilor din planul realității le-a corespuns în planul descriptiv o serie strict corelată de semnificații, care modificau neconținut pe cele precedente, deși acestea erau date și în mod absolut.

Din faptul că numai doamna observase absența floarei, s-ar putea deduce — și așa este — că facultatea intuitivă se exercită cu intermitențe, că este inegală, dovadă că doamna care ne însoțea a avut cel puțin o intuiție în plus (domnul în frac fără floare la butonieră, deși e posibil să fi avut și altele în minus). De vreme ce noosul cunoscător e sub condiția biologică, este, desigur, explicabilă această lipsă. Nu e mai puțin adevărat că putea să fie și o structură în plus ori în minus. Pe de altă parte, e aproape sigur că n-aș avea aci nici locul și nici răbdarea să transcriu toate succesiunile de intuiții și percepții realizate de mine în timpul acestei întâmplări și privind realitatea existențială a bulevardului străin, la ora aceea, în lumina aceea, în forfoteala trecătorilor, în considerarea vitrinelor, tot ce constituia cu alte cuvinte fluxul realității exterioare și fără să pot nota, firește, cursul realității interioare... fluxul trăirii mele în conștiință.¹

Dar trebuie să menționăm, în orice caz, că nu a fost numai acea modificare, succesiune, alternare, înlocuire ori simplă confirmare de semnificații pe care am înregistrat-o noi aci. Același lucru s-a întâmplat și cu alte extrem de numeroase semnificații, pe care eu nu le-am crezut suficient de importante ca să le menționez, care, la scara lor redusă, s-au influențat și modificat la fel într-o încercare de a realiza structural — (domnul cu frac) — corelatul complex al întâmplării întregi în totalitatea punctelor ei. Cît de numeroase sunt aceste semnificații nu se poate limita.² Ceea ce e cert, însă, e că majoritatea oamenilor nu au decît o prezență de structuri globale, termen pe care-l prefer celui de «schemă» folosit în tratatul Dumas. Aceste structuri globale, sărace, nu au decît din cînd în cînd puncte de incidență cu realitatea necesară. Doar poate că atîta nu ar fi prea grav. În general însă oamenii (și poate și animalele) nu numai că au o prezență cu structuri schematice, dar, de cele mai adeseori, ei completează aceste structuri sărace cu semnificații false, de obicei scoase dintr-un capitol de prezență internă destul de redusă. Ei atribuie, cu alte cuvinte, unor date absolut sărace, o bogăție relativă, alterată de semnificații neadecvate. Gîndirea concretă devine, de fapt, o gîndire dialectică. Facultatea unei prezențe de a avea structuri constituie calitatea concretă și această calitate a prezenței este de grade felurite, de la complexitatea cea mai mare la simpla schemă. Se înțelege că prezența reprezintă și o dimensiune calitativă a cărei importanță nu poate fi neglijată. O pictură a unui măr e o prezență mai săracă față de un tablou de același pictor, vrem să spunem de aceeași calitate, care cuprinde o compoziție cu trupuri umane și alături de ele pictat, la fel, același măr. Dar dimensiunea cea mai importantă a prezenței, a gîndirii adecvate este dimensiunea substanțială de care va mai fi vorba.

Am vorbit pînă aci de prezențe exterioare, de fragmente ale realității necesare, completate cu semnificații. Poate fi vorba însă și de prezențe interne, adică de date ale intuiției interne, care sunt completate cu un «halo» de semnificații. Căci el are

¹ Un scriitor ca Marcel Proust va face o asemenea încercare uneori cu un indiscutabil succes.

² S-a spus astfel despre Proust că a văzut lumea la microscop. El a protestat, preferînd să arate că a privit-o la telescop, dar rezultatul e același, atît de bogată e structura celor 3000 de pagini ale romanului său *À la recherche du temps perdu*.

loc oarecum în același plan al prezenței interioare. Totuși de vreme ce e un transfer, posibilitatea de inadecvare și deci de eroare subsistă. În caz de adecvare, avem prezență de structuri interne deosebită deci de prezența exterioară în care o prezență originară absolută este prelungită prin adaos de prezență internă. Avem realitatea obiectivă.

Ceea ce putem spune, e că avem atâtea prezențe cîte structuri de semnificații adecvate avem. În genere, identificarea structurilor, adică recunoașterea autenticității lor, este o operație intelectuală dintre cele mai dificile (căci diversitatea structurilor concrete este atît de mare și are, în genere, un caracter atît de inedit, încît identificarea autenticității e poate faptul excepțional al așa-zisei culturi. De aci greutatea de a recunoaște creațiile de valoare, geniale).

TRANSFERURI DE PREZENȚĂ NOOSICĂ INTER-INDIVIDUALĂ

Am vorbit pînă acum de transferurile noosice în interiorul aceleiași experiențe individuale. Dacă, încă, omul ar fi rămas aci, niciodată o cultură n-ar fi fost posibilă. În realitate, experiența individuală se îmbogățește cu experiența semenilor, datorită transferului noosic, care ia toate formele cu putință ale comunicării. Condiția acestui transfer de prezență noosică este sub condiția obiectivării, de care vom vorbi într-altă parte, și, prin obiectivare, procesul întreg se strămută în axa devolutivă a substanței. Prin transferul de prezență noosică, orizontul individual își apropie ceea ce numim orizontul colectiv, la sporul căruia, uneori, el contribuie cu experiența propriului său orizont.

Valoarea acestui orizont, ca și valoarea obiectivării, în genere, este în funcție de calitatea ortologică a obiectivării, ca și de verificările posibile. Deși nu am fost la New-York, orizontul colectivității actuale, care e oarecum cultura occidentală îmi transferă prezența unui New-York, cvasi-certă și bogată în structuri, tot atît de certă cît ar fi dacă aș fi fost acolo, și, în anumite împrejurări, mai bogată, în altele mai săracă decît ar fi în experiența mea absolută. Este știut că unii călători, cu cărțile și hărțile acasă, cu desene, fotografii și orice alt mod de transfer, cunosc adesea o regiune mai bine decît localnicii. Numai că, mai bine privești numai semnificațiile fiindcă, oricît de bogat, un transfer nu are calitatea unei prezențe absolute în realitatea necesară dată în intuiții esențiale.

Oricum ar fi transferul noosic, structura în prezență, atîta cît e, are calitatea deosebită de a revela prezența noosului. Prin structuri, polii noosici individuali își vorbesc. Oriunde a fost prezent noosul, a fost prezență o intenție și dimpotrivă.

SUBSTANȚA

Am vorbit de cele două dimensiuni ale prezenței, calitatea și cantitatea, dar e ușor de observat că aceste dimensiuni sunt dimensiuni de suprafață. Este mai ușor de înțeles că valoarea semnificațiilor cere o anumită adîncime și o anumită ierarhie. Căci numărul semnificațiilor unui obiect, am văzut că este în mod practic infinit, așa cum printr-un punct se poate duce un număr infinit de drepte. Se impune deci o selecțiune a acestor semnificații și, încă mai mult, o ierarhie a acestor semnificații. Dar se naște întrebarea: după care criterii? Aci e piatra de încercare a tuturor sistemelor filosofice și cele mai multe se opresc la criteriul logicității numit, însă, în mod contradictoriu, criteriul rațiunii.

Pentru filosofia concretă, răspunsul nu poate fi, însă, decît că acest criteriu este criteriul structurii concretului.

Gîndirea trebuie să fie adecvată concretului nu numai la structurile de suprafață, ci să meargă în adîncimea lui, spre structurile și funcțiile lui constitutive. O prezență absolută poate avea, deci, un număr indefinit de semnificații, toate concrete, cînd

Si, cu toate acestea, in constructiile fizice
 spatiale (precum e. Maxwell's, sau in
 realitate?) ramana exclusiv
 ca un recipient pasiv al tuturor fenomenelor
 fara sa aiba el insusi nici o participatie.
 A trebuit sa vie apariti teorii ondulatorie
 a luminii (7 de a relatii cu catilgus
 spatial recipient passiv (8) si acesta a
 campului electros magnetice al lui Maxwell
 fondat ca sa se dea adevarul o noua
 turnura.
 Devenim astazi manifest ca in spatiul
 gol de acherite, se afla stia (P)
 Care se propaga prin ondulatorie, si in campul
 localizat care pot sa exercite actiuni
 dinamice asupra maselor electrice... Dar
 cum de parea fiziicianilor din vremea
 lui absolut absurd o sa atribuie
 spatiului insusi functiuni sau stari
 fizice si au construit un mediu
 care sa pastoreze tot spatiul electric

Dupa formula de a primului, sau
 traseam un alt element de linie
 (P'G sau P'G') pentru... datorita
 M-ului local corespondent, spornea
 de la coordonate locale
 sa calculam, prin formula lui
 Pythagoras ($a^2 = b^2 + c^2$) valoarea
 facandu-l din elementele acestora
 de linie.
 II. Prin urmare, valoarea de egalitate
 numerica a elementelor liniei
 P'G si P'G' ar fi un semn bine determinat.
 Aceasta este rezultatul de a observa ca
 aceste M-ade (analog polidici)
 ortogonale locale, au sunt ca tot
 de la misat prin matrice, de vreme ce
 putem pune alina in mod ca tot
 liber orientate acestor M-ade locale
 individuali, fara ca acest lucru sa
 modifice rezultatul calculatului.
 Valoarea elementelor de linie de la
 Geometria lui Pythagoras.
 Raportul de aici ca...
 Putem un spatiu a unei structuri
 acestor exclusiv in baza matrice de
 determinam elementele locale
 elementelor P'G si P'G' si puti face
 comparatiuni etc. in ceea ce priveste
 matricea... dar un in ceea
 priveste directia lor in particular a de
 a... din dreptul unitatilor etc.

Insa aceste semnificatii vor trece prin axa
 constitutivă a concretului, ele vor avea o
 valoare deosebită fiecare. De vreme ce
 structura esențială a concretului este sub-
 stanța, le vom numi structuri substanțiale.

Aceste structuri înseamnă, în același
 timp, o anume polarizare de vreme ce pe
 axa devolutivă însăși, substanța este po-
 larizată în creștere spre polul noosic. În
 această substanță însăși, polul realității
 necesare e, deci, mai puțin substanțial
 decât polul libertății efective noosice.
 Numai că aci ar trebui să cădem în gre-
 șeala hegeliană. Polul libertății efective
 înseamnă, deocamdată, noosul eliberat
 din categoria individuației. Prin urmare,
 substanța este, în același timp, eliberarea
 din subiectivitatea individuației prin pro-
 gresul corpului substanțial. Substanța e
 tot ceea ce concret se îndreaptă spre
 polul noosic al libertății absolute, așa cum
 o constelație se îndreaptă spre un punct
 relativ fix în spațiul astronomic.

Substanța însăși nu este o aspirație spi-
 rituală, ca în filosofia hegeliană, ci este
 însăși totalitatea structurilor ei de pînă
 acum, adică totalizarea obiectivărilor ei
 noosice de pînă acum. Ea a trebuit să
 biruie subiectivitățile individualității ca
 și ale orizonturilor colective, în ceea ce
 ele au fost evaluate dialectic.

Aci amintim postulatul permanenței
 substanțiale: tot ceea ce este substanțial
 este actual dacă n-a pierit prin accident,
 ceea ce înseamnă că fiecare creație ulterio-
 ară cuprinde ceea ce a fost substanțial
 în creațiile anterioare, evident nu și ceea
 ce a evoluat dialectic. În acest sens
 trebuie concepută legea biogenetică (de
 altfel, dialecticul însuși urmează un pos-
 tulat cvasi-paralel).

Cu alte cuvinte, în substanța actuală
 e prezentă toată substanța trecută, nu
 și ceea ce a evoluat în subspecie, și a cu-
 noaște substanța actuală este a cunoaște
 substanța devolutivă propriu-zisă.

Nu trebuie să se deducă de aci, însă,
 că trebuie anulat restul istoriei, căci
 acest rest este utilizat la nesfârșit pentru
 « hrănirea » substanței, așa cum am văzut
 la ortogeneză. Deși rezolvînd substanța,
 cunoașterea ar putea rezolva istoria toată,
 adică rezolvînd misterul omului — (struc-
 tural, sub condiția axei necesitate-liber-

tate) — ar rezolva istoria, totuși, e de la sine înțeles că o cunoaștere a concretului individualizat subiectiv nu este deloc de neglijat.

Dificultățile obiectivării se agravează aproape incomensurabil pe această dimensiune a caracterului substanțial. Realizarea structurilor obiectivante este acțiunea demiurgică a omului, căci, dacă în prezența orizontului individual aceste dificultăți sunt în fond dificultăți superficiale, o bună parte din ceea ce s-a obiectivat pînă acum, cunoașterea concretă substanțială pare abia la început, față de ceea ce rămîne de cunoscut, și este destul să ne gîndim, în această privință, la acele « enigme ale universului » formulate cîndva de un gînditor.

Ceea ce trebuie înțeles anume este sensul structurii complete în constituirea substanței. Greșeala tuturor filosofilor de pînă acum este că propuneau structuri abstracte, dialectice, pseudo-soluții. Într-un anume sens, numai știința modernă și arta sunt structuri substanțiale, în ceea ce ele au substanțial. Descoperirea Americii, descoperirea tiparului, descoperirea electricității, piramidele, *Iliada*, opera lui Shakespeare, opera lui Michelangelo sunt structuri concrete, pe cînd structurarea « teoretică » a lumii într-un sistem filosofic este pseudo-structură, fiindcă e inadecvată.

A identifica structurile substanțiale ale concretului înseamnă a realiza ierarhia ciclurilor lui, integrîndu-le unele între altele sau indentificîndu-le interacțiunile. Dificultatea este mare fiindcă trebuie pornit de la orizontul individual, e drept, sporit cu tot ceea ce substanța a inventat pentru sporirea sensibilității: toată aparatura modernă. Oricum, însă, aceste cicluri depășesc orizontul individual, ca și pe cel colectiv, prezintă, adică, acele unghiuri moarte, în spațiu și timp, pe care le-am întîlnit în structura percepției. În asemenea condiții, realizarea spre verificare a unei intuiții esențiale integrale a unei prezențe, așa cum era posibil în orizontul individual, nu mai e posibilă aci. Cum suntem însă tot în concret, cum postulatul prezenței e valabil și aici, va trebui să renunțăm la intuițiile esențiale irealizabile și să le înlocuim, cînd nu se poate altfel, cu intuiția prezenței substanțiale. Aceasta este, în forma experienței apogetice, o autentică intuiție, indiferent în ce mod constituită, treptat, de obicei, structura prezenței. Așa cum indiferent de cum construiești o casă, ea e dată, cînd e gata, dintr-o dată.

OBIECTIVAREA

Dacă devoluția ar fi rămas la stadiul subiectivității cvasiabsolute, ea s-ar găsi la un prag vital atît de jos, încît, oricît am șovăi în zona de indeterminare, este probabil că ar trebui să coborîm mult sub vertebre. De la un moment oarecare, este un postulat pentru noi că ea a început să caute să evadeze din această subiectivitate și instinctul de sociabilitate, pe care-l manifestă, dacă nu coloniile de insecte, animalele superioare, oricît de redusă poate fi uneori această sociabilitate (adică, uneori, la o familie) este un indiciu și de alt ordin, în această privință.

Sociabilitatea presupune un minimum de comunicativitate, adică un minimum de expresie. Rămîne ca știința să adîncească cît poate această zonă de indeterminare, dar, personal, cred că am deosebit la cățelul Moft, pe care l-am observat multă vreme, modul de expresie certă, în cîteva împrejurări. Astfel el cheamă femeia de serviciu cu un simplu « ham » ca să-i deschidă ușa. Dacă ea întîrzie, repetă pe acest « ham » la intervale rare de aproape un minut, uneori și mai mari, vreme îndelungată pînă vine să i se deschidă. Intenția, însă, pare aci netă căci gestul e stăpînit, dar, cînd cere ceva, el latră într-un anume sens puțin repezit, fără energie: « ham, ham, ham, ham! » și imediat se așează în două picioare cu expresie evident rugătoare. Firește, e aci o zonă de indeterminare în ceea ce privește posibilitatea unui act de dresaj (deci expresia, în înseși formele superioare, cuprinde o zonă de indeterminare de dresaj), dar el a repetat gestul într-o împrejurare atît de nouă și neașteptată, încît disocierea din automatism mi se pare reală. Insistînd cu lătrături exasperate pe lîngă o cățe-

lușă cochetă, cînd aceasta s-a suit pe un scaun înalt, devenind inaccesibilă pentru el, el a așteptat amărît jos și apoi s-a așezat brusc în două picioare, cu labelle în jos rugător. Aceasta, în ceea ce privește capacitatea de expresie condiționată de structura biologică, fiindcă cealaltă capacitate de înțelegere a expresiei necesitînd concernul unor organe prea solid fixate specific, pare să fi evoluat în subspecie imens, căci sensibilitatea acestui cîine, ca și a celorlalți, de altfel, pare extrem de mare pentru înregistrat mimica omenească.

De asemeni, apare intenția cînd mîrie exagerat amenințător, pentru că, dacă vede că insistența lui e de prisos, tace brusc resemnat.

Dar păstrînd o zonă de indeterminare, socotim că putem da, ca un postulat al sociabilității, posibilitatea unui transfer noosic sub forma unor acte intenționale. Este un act de disociere din automatismul dialectic al biologicului și de orientare într-o altă regrupare.

EXPRESIA

Chiar cînd își păstrează sensul istoric indicat biologic, expresia este ieșirea din subiectivare, dar în afară de cazurile cînd este expresiune — adică explozie (gest, exclamație, strigăt), adică în afară de cazurile subiectivității biologice stricte, cînd totuși are, în anume sens, funcție semnificativă, expresia este o tendință de obiectivare. Este ceea ce scapă lui Husserl, în admirabila analiză pe care o dă semnificației (*Bedeutung*) în *Logische Untersuchungen* și pe care am vrea să o intercalăm aci ca să cîștigăm timp.

Trebuie totuși să deosebim între semnificația concretă propriu-zisă și între semnificația convențională, căci numai acesta este un transfer noosic.

Astfel, semnul pe spinarea animalului, semnul de pe răboj, piatra de hotar sunt semne convenționale. Între ele avem formele simbolice care sunt concrete cu un titlu special: Steagul care simbolizează Patria, lira care simbolizează muzica, muza care simbolizează inspirația sunt convenții pe bază vagă de concret, căci în fiecare caz e un quantum de concret la baza convenției. Forma cea mai interesantă convențională este însă fără îndoială cuvîntul. Cuvîntul sub formă rudimentară, cînd abia depășește expresia biologică, este una din cele mai autentice convenții.

Convenția însăși, tacită, dificilă în zonele de indeterminare, este transfer noosic și inițială tendință de obiectivare. E absurd să se înțeleagă aci o convenție « juridică », dar ea presupune o înțelegere cel puțin între două subiecte prin ceea ce au noosic, adică două momente noosice în contact sau în cazul semnului de amintire care e o formă evoluată, presupune două « subiecte » depărtate în timp, la același individ. Aceasta mi se pare limita de indeterminare, adică esența pură a limbajului fiindcă, altfel, e greu de precizat momentul trecerii de la lătratul ciinelui ca expresie — la un lătrat care ar putea fi și convenție prin dresură.

Limbajul presupune percepție, însă o percepție extrem de apropiată încă de esență, dar mai mult esență adică intenție, pentru că vorbele desenează mai curînd esențele. Acest raport de dificultate a parcurgerii distanței percepție — expresie este incontestabil în experiență apogetică și trebuie presupus și în zona perigetică.

Convenția fiind spontaneitate (indiferent dacă numai prin evoluție) are o lege a ei de identitate convențională ceea ce numim logică (logos-cuvînt) și oricît de depărtată de concret, ea trebuie să aibă un punct de contact noosic cu esența concretă de la care a pornit. Orice cuvînt trebuie să aibă un sens, o intenție de sens, și trebuie să existe identitate între termenii convenției. A păstra acest contact este punctul de plecare al ortologiei. În toate formele de obiectivare fie a semnului convențional (vorbit, crestat), fie cel de semnificație în obiecte trimise, prin podoabe, prin obiecte fetiș și acte magice, prin gesturi de amenințări, găsim această intenție și această semnificație, care sunt experiențele perigetice ale culturii în întregime. Întrucît sunt obiectivante, adică întrucît corespund propriei lor substanțe, aceste forme sunt ortologice.

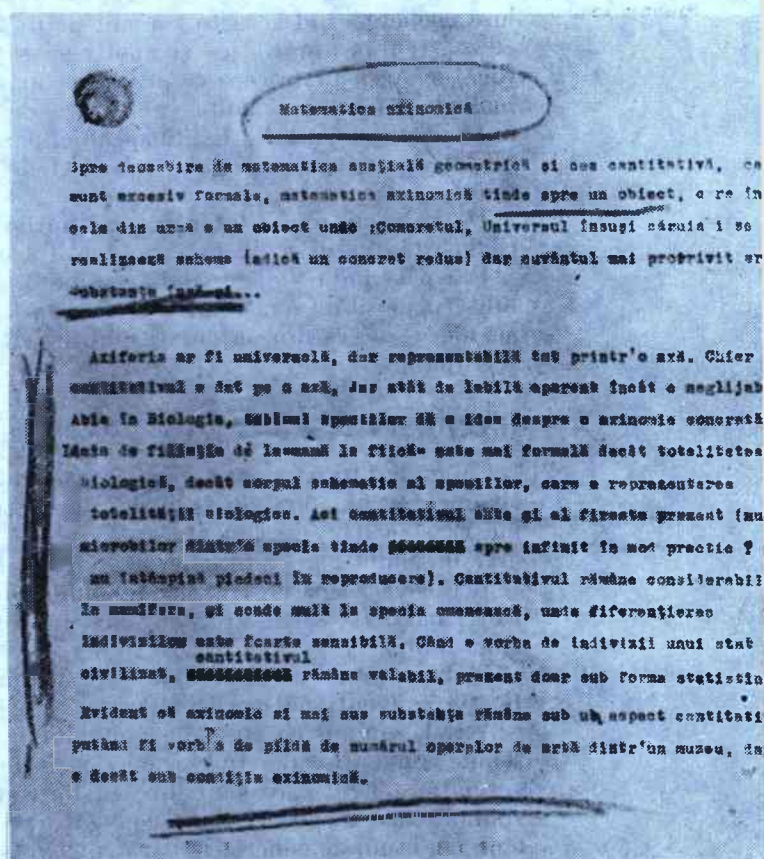
Necunoașterea acestei semnificații de obiectivare a expresiei a dus la cele mai mari rătăcirii în meandrele științei culturale. Nu cunoaștem limba greacă decât cu totul superficial, avem însă intuiția că o rătăcire de două milenii e datorită unei confuzii de semnificație, pe care Aristotel, poate, se pare că a făcut-o cu privire la cuvântul *logos*, care în limba greacă înseamnă gândire, și atunci logica a devenit pentru 2000 de ani arta de a gândi just, de a raționa, pe cînd *logos* înseamnă și «cuvînt» și logica ar trebui să nu fie decît arta expresiei precise, iar știința însăși cu adevărat expresia precisă, așa cum intuiția apare unor gînditori moderni, fără însă ca ei să cunoască efectiv semnificația ortologiei.

În lumina acestei vederi, desigur că anume înțelesuri trebuie modificate.

Astfel, principiul contradicției nu este că «un lucru trebuie să fie sau să nu fie», fiindcă raportat la o existență concretă acest principiu nu are sens, căci această existență este dincolo de sfera gîndirii, e un titlu de raționalitate. Principiul contradicției este doar un principiu al logicii (ca facultate a expresiei) care e spontană și, ca atare, își poate da orice lege vrea. El spune: Nu e «admisibil» — și aci e esență de vreme ce e convenție — ca o esență să se numească decît într-un singur mod sau nicidecum. Altă soluție nu e de «admis». Ca orice operație spontană, convenția trebuie să fie absolută și de aci caracterul absolut al legilor tautologice analitice. Baza ei este esența — care e intenție, adică pragul noosului obiectiv (cîtă e, căci pot să se ivească greșeli de referințe ale simțurilor). De aceea, logica e valabilă între oameni cu rațiune normală — care văd aceleași lucruri, au aceleași intuiții, nu cred, de pildă, că au picioarele de sticlă. Și sunt în același timp logici, adică respectînd o convenție ideală, deci absolută. Pentru că de rest îngrijește ortologia — adică de adecvarea logică.

TRANSFER NOOSIC

Esența oricărei expresii este intenția de a introduce în orizontul intuiției esențiale a interlocutorului o parte din ceea ce e dat în propriul orizont de intuiții esențiale. Este, cu alte cuvinte, un transfer de prezență structurală. Posibilitatea acestui transfer este forma perigetică a transferului apogetic de prezențe structurale, care este în înțelesul vechi cultura însăși, iar în înțeles modificat substanța însăși. Cît s-a putut reuși la toate coordonatele concrete această obiectivare în expresie este, într-un anume sens, istoria umanității însăși, de la experiențele între indivizi și pînă la experiențele marilor culturi, gradul de obiectivare este în raport cu gradul de reprezentabilitate noosică a semnului care poate evolua de la o copie la o formulă care să permită reproducerea, la un indiciu care să fie numai ghicit. Esența copiei apare însă chiar în indiciu, pentru că legea simbolului și a indicelui e să provoace o reconstituire structurală a originalului. Forma posibilității de reproducere variază de la comparația

vagă, de la metaforă la măsurătoarea științifică. Postulatul obiectivării pretinde numai posibilitatea de a se realiza o reproducere mintală.

Cînd această intenție de reconstituire structurală a unei prezențe, adică a unei realități necesare, gîndite concret, e formulată într-un material durabil și cu intenție (nu totdeauna, firește, în formă perigetică) de a depăși o « convorbire » între două subiectivități, cînd, în forma apogetică, se manifestă intenția de a obiectiva pentru o colectivitate oricît de mare și pentru un timp care să depășească viața, avem modalități ortologice de care ne vom ocupa anume.

Tendința noosică de obiectivare se manifestă în biologie, așa cum sunt manifestate, în forme dialectice, tendințele noosice, printr-un instinct. E un instinct de obiectivare, de perpetuare a conștiinței prin creația artistică, pe care-l întîlnim pe toată scara istorică, sub condiția biologică.

Ortologia fiind obiectivarea gîndirii concrete, este deci de două ori adecvată. Avem întîi o adecvare a gîndirii la realitatea necesară și apoi o adecvare a expresiei la gîndirea concretă... Ceea ce s-ar putea traduce prin formele unei intenții realizate. E o legitate extrem de dificilă care face ortologia, operația cea mai caracteristică a evoluției noosice. E în ortologie, pentru o reală obiectivare, o anumită nevoie de precizie și încă de dublă precizie conjugată. Din cauza acestor dificultăți, rareori, ceea ce se numește cultura omenească a realizat această obiectivare ortologică. A izbutit numai acolo unde izolarea a îngăduit măsurătoarea, iar măsurătoarea a îngăduit precizia gîndirii concrete și, în același timp, precizia expresiei. « Științele » ortologice sunt, într-o anume măsură, ceea ce se numește științele exacte. Dar această « exactitudine » (relativă, totuși, probabilistică) nu e posibilă decît în domeniul fizicii și mecanicii, fiindcă spontaneitatea fabricației introduce precizia logică, ca și în domeniul astronomiei, unde simplitatea și mărimea mișcărilor astrelor le dă o aparență de precizie. Dar e de la sine înțeles că nu se poate opri cunoașterea numai la ceea ce filosofii intuiționiști numesc, cu oarecare dispreț, un « fizicalism raționalist ». Ambiția științei a fost totdeauna să depășească domeniul fizicii și al chimiei, iar dacă s-a resemnat la domeniul unde cuantificarea e posibilă, a făcut-o, la început, e drept, din iluzia că totul se poate cuantifica — iar mai tîrziu cînd această iluzie n-a mai fost posibilă, cu destulă resemnare.

Dacă știința s-a împotmolit și aci, după părerea noastră, este pentru că și-a ignorat propria ei esență și această esență este ortologia. Știința nu este decît un capitol al ortologiei și numai integrarea ortologică a științei ne poate scoate — în ce condiții, vom vedea — din impas.

Refăcînd drumul înapoi și considerînd știința drept ceea ce e « știut », să vedem care îi este esența.

Tot ceea ce e « știut » este o totalitate de expresii care se referă la un conținut necesar, deci la acte originare de cunoaștere care au fost exprimate. Expresia-limbaj fiind esența obiectivării, trebuie urmărit în evoluția ei acest proces al obiectivării, căci pe el se întemeiază ortologia.

Cuvîntul, cu toate înlesnirile lui, nu e un mijloc sigur de obiectivare, fiindcă el trebuie legat mereu de esența lui și valorează cît valorează contactul cu aceste esențe concrete. De îndată ce esența concretă dispare este neapărat necesară o referință indirectă la ea, e necesar un contact cît de îndepărtat.

Acest contact care e fundamental obiectivării, deci ortologiei (și, implicit, științei) este, cum am spus, contactul prin comparație. Comparația, prin crearea unui sistem de referințe reciproce, este începutul și esența obiectivării, căci aceste referințe îngăduie reconstituirea prezenței structurale originale.

Bănuim că în zona perigetică de indeterminare — ca formă rudimentară a comparației — a fost metafora. Limbajul popoarelor primitive pare să fie aproape total metaforic.

Mai tîrziu, cînd se va fi produs numărătoarea care e comparația infinit mai precisă și măsurătoarea pe bază de număr, progresul obiectivării va fi fost destul de mare.

De altfel, această măsurătoare, este, pentru multe veacuri, un compromis numeric și metaforic: « Cit un stat de om », « un picior », o « palmă », « un deget ».

Dacă lăsăm deoparte întreaga epocă a antichității și a evului mediu, găsim, în timpurile moderne, realizată experiența apogetică. Comparativ, numărătorea a evoluat în știința cantitativă, iar comparația descriptivă metaforică în artă, în sensul autentic al cuvintului.

Despre semnificația științei cuantificate ca și despre semnificația artei, vom vorbi la timp în cărți anume. Rămâne aci stabilit că ele sunt două forme ale ortologiei, domeniu separat de problema cunoașterii însăși.

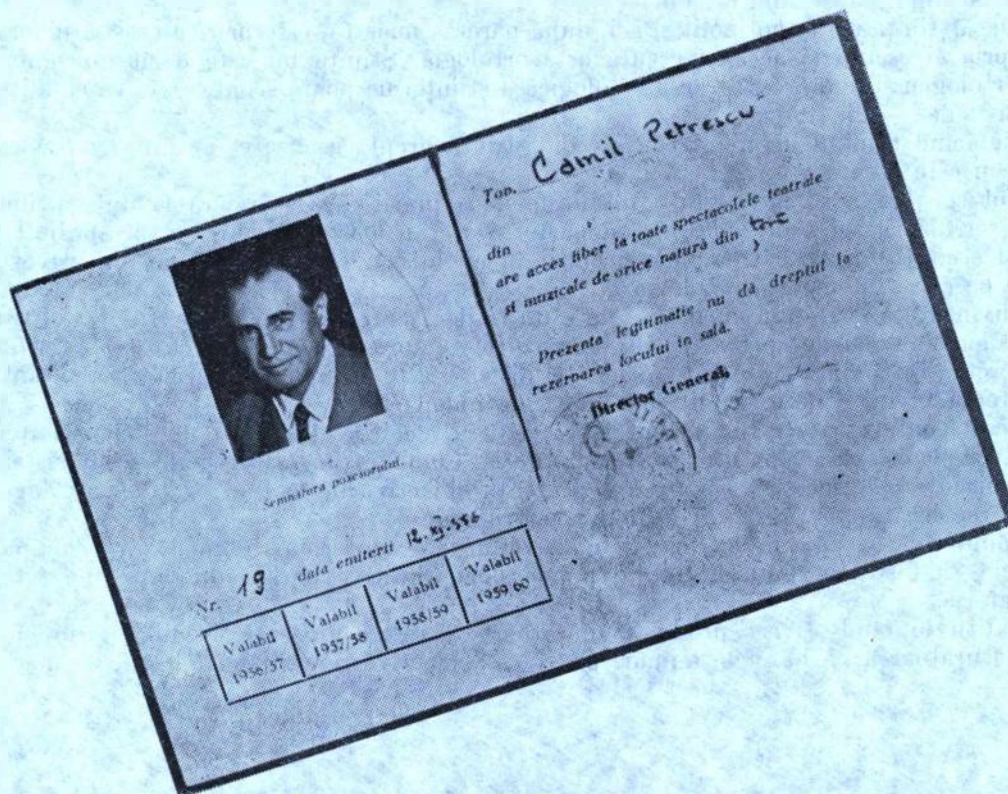
În înțelesul nostru, care trebuie să repare greșeli milenare, arta, știința și tehnica nu sunt forme opuse ale cunoașterii însăși, ci sunt moduri ortologice diferite ale totalității concretului cunoscut.

Actul de cunoaștere care stă la baza lor e același, ele suferă aceeași lege a cunoașterii, se aplică aceluiași domeniu, dar constituie sisteme de expresie diferite. Leonardo da Vinci este reprezentativ, cu adevărat, în privința asta.

Actul cunoașterii este un contact original cu concretul și este actul geniului. Cei-lalți oameni au cu concretul doar un contact practic, fără lumină noosică originală, și deformat de ceea ce Bacon numea « idola mentes », propriu-zis, de subiectivitatea genetică a spontaneității gândirii, dintre care spontaneitatea limbajului e, în același timp, și cea mai mare pricină de eroare și unul dintre mijloacele practice pentru posibilitatea unei vieții sociale, unde, în fond, el aduce cele mai multe drame. Geniile cunosc, iar oamenii știu.

Că au fost nenumărate confuzii de 2500 de ani încoace, de la Socrate, inventatorul gândirii dialectice, cu Platon, nu poate fi tăgăduit, dar ele provin din faptul că pînă astăzi nu s-a observat deosebirea fundamentală dintre activitatea concretă și cea dialectică, dintre gândirea concretă și cea dialectică, dintre expresia concretă și cea dialectică, și, mai ales, din pricină că nu a fost adîncit sensul obiectivării, care avea apoi să fie urmat de sensul ortologiei și al substanței. Sofistii pusese o problemă și filosofia greacă a adus o pseudo-soluție, iar știința modernă un fragment de soluție.

(Text ales și stabilit de Florica ICHIM și Vasile Dem. ZAMFIRESCU)

Ion Barbu

TRADUCÎND DIN SHAKESPEARE
ȘI BAUDELAIRE

Aprilie 1961

~~Grupul Hariti~~
~~Doamna Hariti~~ **GRUPURI**
~~care împărăteasa~~ ~~plasa a Tereza~~ **OPERATORI**
~~Anastase Soica~~

Împărăteasă, ce doar în tiară
Muită odată în aur, din lada de
De către un speros, nitel cam mut,
- Care-n primea pedapsa pe loc (ce
Acele mâini, aceleași, cu dragoste
O carte incușată, -ti. Dedică
Nedormă vai! de firea și hazul
lui Gălică

Dan Barbilian
Episcopul Ion Barbu (self-
made man) și al colonelului
Sache Soiculescu
Cu dragoste, pentru fetele și băieții ei

ANUL ACESTA SE ÎMPLINESC 150 DE ani de când a apărut în presa românească, pentru întâia dată menționat, numele lui Shakespeare. Este vorba de notele biografice pe care i le consacră Cezar Bolliac, sub titlul *Shakspear*, în periodicul „*Curiosul*”, numindu-l « cel mai mare geniu al teatrului englezesc ». ¹ De-a lungul celor aproape șase pagini, cit cuprinde prezen-

tarea operei și vieții marelui Will, poetul român reușește să sublinieze principalele trăsături ale operei dramatice și poetice ale acestuia: « Nimeni n-a știut mai bine a descoperi caracterurile și a pune în șenă un mare număr de personaje, să le facă a ajunge a lucra și a cădea ca [și] când ar fi chiar în ființă ». Concluzia lui Cezar Bolliac este firească: « Dacă Shakespeare este poetul tuturor noroadelor » este și « poetul național al Engliterei ».

În anul următor, „*Albina Românească*” de la Iași anunța faptul că lui W. Shakespeare i se ridică un nou monument ², iar doi ani mai târziu, în 1839, într-o notă la traducerea unui monolog din *Conjurația lui Fiesco*, Gh. Bariț își exprimă admirația pentru Fr. Schiller, comparându-l cu Shakespeare. ³

Primele traduceri în limba română din opera dramatică a lui Shakespeare apar, la Brașov, în „*Foaie pentru minte și literatură*”, în 1840, datorate aceluiași Gh. Bariț, fiind fragmente din *Negușătorul din Veneția* (scena I, actul IV, sub titlul *Îndurarea* ⁴ și, respectiv, din *Julius Caesar* (scena II, actul I). ⁵

De-abia în 1844 apare prima ediție românească a unei tragedii de Shakespeare, *Julie*

² [Știre] „*Albina Românească*”, Anul VIII, 1837, nr. 46, p. 201.

³ Schiller, *Poftitorul de a domni*, Trad. Gh. Bariț. „*Foaie pentru minte, inimă și literatură*”, Anul II, 1839, pp. 230—231.

⁴ Shakespeare, *Îndurarea*, „*Foaie pentru minte*”, Anul III, 1840, p. 118.

⁵ Shakespeare, *Din Julius Caesar*, „*Foaie pentru minte...*”, Anul III, 1840, pp. 316—319.

¹ Cesar Boleac: *Shakspear*, „*Curiosul*”, 1836, pp. 25—31.

Cesar, în versiunea cpt. Ștefan Stoica, directorul Școlii de carte pentru soldații pedestrași din București (unde, printre alți profesori, a fost și N. Bălcescu)⁶. Acesta mai scosese la Tiparnița lui Eliade, în 1840, o traducere după romanul *Cea din urmă zi a unui condamnat la moarte* de Victor Hugo⁷.

Ulterior, știrile din presa românească despre viața și opera lui W. Shakespeare se înmulțesc. La fel, și edițiile traducerilor din opera lui. Printre numeroșii lui tălmăcitori se numără Toma Alexandru Bagdat, în 1848, P. P. Carp, în 1864 și 1868, Scarlat Ion Ghica, Adolph Stern și I. Peretz, pînă în preajma primului război mondial, Dragoș Protopopescu, Mărgărita Miller-Verghi, M. Dragomirescu, D. Nanu, Ion Vinea, Tudor Vianu și mulți alții.

Cîteva lucrări de referință privind shakespeareologia românească sînt cele datorate lui Marcu Beza, în 1931⁸, Al. Duțu, în 1964 și 1967⁹, Mihnea Gheorghiu, Dan Grigorescu în 1971 și 1982¹⁰, ori cele ale sesiunii de comunicări științifice ținută sub auspiciile Universității din Cluj-Napoca, în 1982¹¹. Nu lipsite de interes sînt lucrările lui Dan A. Lăzărescu (1974), care a eludat din discuție influența operei lui Shakespeare în cultura și literatura românească în favoarea extinderii cunoașterii acesteia în lume¹² — și ale lui D. I. Suchianu și Constantin Popescu (1976), referitoare la filmologia shakespeareiană¹³.

La toate aceste lucrări adăugăm, firește, traducerea integrală a operei dramatice a lui W. Shakespeare în limba română, realizată de

un colectiv de distinși oameni de cultură și de artă și publicată în deceniul premergător celebrării (1964) a patru secole de la nașterea lui. Din colectiv a făcut parte și Ion Barbu, de la moartea căruia s-au împlinit, la 11 august 1986, 25 de ani. Traducerea sa consacrată tragediei *Richard al III-lea* nu a fost finalizată, însă, atît cît a fost măiestrită de el, a devenit o lucrare de referință. Ion Barbu însuși a mărturisit-o într-un fel anume, care îl caracterizează: «...traducerea din *Richard III* încheie singurele versuri geniale ce am comis vreodată (*ostridia fiind a mea, iar geniul, al marelui Will*) »¹⁴.

Dacă ar fi să-i dăm crezare lui Ion Barbu — și nimeni nu ar avea motive să se îndoiască —, el ar fi devenit poet de-abia în ultima clasă de liceu, în anul școlar 1913/1914, pe cînd împlinise 19 ani, ca urmare a unei prinsori cu Tudor Vianu, în timp ce traducea o poezie de Ch. Baudelaire. «Dacă am perseverat, este [pentru] că am prins gust de acest joc», va declara el, într-un interviu, la 15 octombrie 1927¹⁵. Cîțiva ani mai tîrziu, la 25 mai 1935, va aduce precizări în acest sens: «Am început cu un foarte ambițios model, cu *Le mort joyeux* din *Les fleurs du mal* »¹⁶. În afara celor două versuri în «traducerea valahă» din poezia menționată, reproduce în articolul citat, poetul nu a mai dat publicității altele din Ch. Baudelaire, cu excepția sonetului *Idéal*, la 25 aprilie 1943¹⁷.

Ceea ce este interesant este faptul că, «debutînd» cu o traducere din limba franceză, Ion Barbu își va încheia cariera literară tot cu o traducere, dar din limba engleză, respectiv cu *Richard al III-lea* de W. Shakespeare.¹⁸

Deprinderea conversației într-o altă limbă decît în cea maternă, Ion Barbu a căpătat-o

⁶ W. Shakespeare, *Iulie Cesar*, Trad. cpt. Ș. Stoica, Buc., 1844, apud „Foaițe pentru minte...”, Anul VII, 1844, p. 248.

⁷ Victor Hugo, *Cea din urmă zi a unui condamnat la moarte*, Trad. de cpt. Ș. Stoica, de sub tiparul lui Eliade din Buc., 1840, apud „Dacia literară”, Anul I, 1840, p. 476.

⁸ Marcu Beza, *Shakespeare in Roumanie*, by... London, J. M. Dent and Sons, 1931, VII, 56 p., 9 f. poetr., 7 f. pl.

⁹ Al. Duțu, *Shakespeare in Rumania*, Buc. 1964, XXII—241 p. + 2 pl.; ed. II, London, 1967, [p. 131].

¹⁰ Dan Grigorescu, *Shakespeare in cultura română modernă*, Edit. „Minerva”, Buc., 1971, 292 p.; ed. II, Buc. 1972 [în l. engleză].

¹¹ * * * *Shakespeare studies*, Universitatea Cluj-Napoca, 1982.

¹² Dan A. Lăzărescu, *Introducere în Shakespeareologie*, Buc., 1974.

¹³ D. I. Suchianu. Constantin Popescu. *Shakespeare pe ecran*, Edit. „Meridiane”, Buc., 1976.

¹⁴ Ion Barbu, *Poezii*, Ediție îngrijită de Romulus Vulpesu, Editura „Albatros”, 1970, p. 84.

¹⁵ Idem, p. 408.

¹⁶ Ion Barbu, *Pagini de proză*, Ediție, studiu introductiv și note de Dinu Pillat. București, 1968, Editura pentru literatură, p. 238.

¹⁷ Ion Barbu, *Poezii* — ed. cit., p. 233.

¹⁸ William Shakespeare, *Viața și moartea regelui Richard al III-lea*. Echivalențe românești de Ion Barbu. 1964. Biblioteca pentru toți. Editura pentru literatură. Prefață și tabel cronologic de Zoe Dumitrescu-Buşu-lunga, traducerea actelor al III-lea, al IV-lea și al V-lea, a lacunelor din textul lui Ion Barbu, îngrijirea textului, notele și schița genealogică de Romulus Vulpesu 328 p., ed. a II-a; Ion Barbu. *Poezii*, ed. cit., pp. 237—310.

În casă, înainte de anii de școală. Părinții conversau în franțuzește, citind în original cărțile confracților lui H. de Balzac. Biblioteca lor era reprezentativă pentru pregătirea culturală a unei familii de magistrat de la cumpăna a două veacuri. O carte de căpătii pentru educația și instrucția viitorului poet și matematician a fost *La Grande Encyclopedie*. Aveau și inclinații muzicale. La seratele de familie, mama, cu o voce caldă de altistă, ușor voalată, îi ținea isonul tatălui, un bariton grav, ce prefera arii din operele compozitorilor italieni și germani, dar și cîntece de lume, cînd se acompania singur la țiteră. Preferințele lor s-au transmis fiului: «...am evadat și eu din Göttingen, îi va scrie bătrînului președinte al tribunalului vlăscian, la Giurgiu, la 16 octombrie 1921, pe cînd se afla pentru studii în Germania. *De alaltăieri, sînt la Hanovra [...] E o operă excelentă între alte lucrări. Pe tine te-ar fi înnebunit, cîți ești de meloman. Aseară ți-am auzit „Cavaleria Rusticana“, iar azi am bilet pentru Lohengrin*».¹⁹

Elev fiind, Ion Barbu a strălucit la toate materiile doar în cursul primar și gimnazial, întrecîndu-se cu Al. Rosetti, Mihai Vlădescu și Aurel Velculescu. În cursul superior, cu excepția matematicii, la celelalte obiecte a fost chiar submediocru. Însă a avut profesori de marcă, mulți dintre ei binecunoscuți în istoria culturii române: la limba franceză, la Cîmpulung, pe Eug. Dinescu — prieten cu P. Cerna și traducător din Sofocle; la „Gh. Lazăr“, pe C.A. Leautey — autor de manuale didactice, iar la „Mihai Viteazul“, pe M. Marinescu; la germană, la Cîmpulung, pe G. Șapcaliu — un enciclopedist (cum îl prezintă Al. Rosetti); la „Gh. Lazăr“, pe I. Scurtu — editorul lui Mihail Eminescu, iar la „Mihai Viteazul“ pe G. Coman; la engleză, în ambele licee bucureștene, profesorii erau suplinitori, cu excepția lui H. Lolliot, englez prin naștere.

Poezia lui parnasiană dovedește că stăpînește stilul acestei maniere de creație, precum și orizontul lumii antice greco-romane în profunzimea ei. Cunoștințele mitologice, de cultură și civilizație elină, le însușise prin intermediar francez. Cu multă părere de rău a mărturisit necunoașterea limbii lui Euclid: «*În ceea ce mă privește, resimt ca o umilință neștiința*

mea de elinește, neputința în care mă găsesse de a proba ca pe un ban de argint, sunetul ce emit în original imnurile către Demetra, tragediile lui Eschil, versurile lui Teocrit».²⁰

La anii senectuții, în martie 1949, va declara într-un chestionar, aflat în arhiva Universității București: «*Limbi cunoscute și în ce măsură: franțuzește și nemțește (citesc, vorbesc, scriu), englezește (citesc)*».²¹

La absolvirea Facultății de Științe, în 1920, situația era la fel, numai nivelul de cunoștințe altul.

În iunie 1921, cu cîteva luni înainte de a pleca în Germania, pentru pregătirea doctoratului în matematici, va face primele considerații de substanță privind poezia engleză, în comparație cu pictura flamandă și poezia lui Verhaeren ori a clasicului francez Racine, neocolind cugătările lui Platon, psalmii Sfîntului Origene și «*complexul calitativ care se cheama Euclid*». Citează, în traducere proprie, versuri din Tennyson (*In memoriam*), Shelley (*She left me at the silent time*), Edgar Poe (*Ulalume*) și Byron (*Ellegrathough the day of my destiny is over*), considerîndu-l pe Wordsworth american întrucît «se apucă să observe și să-nsușească lucrurile umile», fapt pentru care conchide «Decît asemenea viziune realistă, tot mai prețios cîntecul fără sex și incorporat al sferelor», de unde și propunerea din finalul intervenției sale pentru a înțelege diferența dintre poezia insulară și cea continentală: «Laforgue scriind Epipsychideon, Shelley, Complainte».²² Printre aceste „rînduri“, trebuie să citim înția încercare de definire în literatura română a lirismului pur, chiar poate înaintea teoretizării Abatelui Brémond, precum și anticiparea drumului pe care va urca Ion Barbu pînă la atingerea celor doi poli ai inefabilului — zenitul și nadirul.

O lună mai tîrziu, în iulie 1921, Ion Barbu publică un alt eseu, intitulat *Dualismul psihologiei ariene*, în care face fine disociații între termenii consacrați de Nietzsche apollonic-dionisiac, pe de o parte, și laengran-stoemnig, existenți în limba suedeză, pe de alta, paraleli, dar nu și identici, cele două stări spirituale fiind fundamentale lumii Atice și, respectiv,

¹⁹ Ion Barbu, *Pagini de proză*, Edit. cit., p. 229.

²¹ Dosarul personal al prof. Dan Barbilian, Arhiva Universității București, pp. 5.

²² Ion Barbu, *Rînduri despre poezia engleză*, „România Nouă“, Anul II, nr. 21, 19 iunie 1921.

¹⁹ Ion Barbu în corespondență, Ediție îngrijită de Gerda Barbilian și Nicolae Scurtu, Edit. „Minerva“, Buc., 1982

cele septentrionale. Eseul propune o deschidere spre două lumi distincte ca existențe materiale, însă asemănătoare ca structuri spirituale și se încheie cu o traducere, după un intermediar francez datorat lui André Bellessort, dintr-o elegie a bardului scandinav Gustav Fröding²³.

Prima traducere independentă și integrală, datînd din ianuarie 1927, este cea care, în loc de titlu, poartă indicația *Din Rainer Maria Rilke (Stunden Buch)*, reproducînd, în „traducere liberă” din germană poezia *Ihr vielen unbestürmten Städte*.²⁴

Între timp, în interviurile acordate lui I. Valerian, în februarie 1927, și Felix Aderca, în octombrie 1927, face considerații pertinente privitoare la scrierile și scriitura lui Paul Valéry, Mallarmé, Dostoievski, ale altor scriitori de talie universală, comparîndu-le realizările estetice cu eforturile, nu întotdeauna la înălțimile ilustre, ale creatorilor români. Exclusivismul său va mai ieși în evidență în septembrie 1929, în interviul acordat lui Paul B. Marian, cînd va declara, printre altele: «*Am o singură colavie: Edgar Poe și trei admirații: Mallarmé, Rilke, Rimbaud*»²⁵.

Cu excepția lui Rilke, din opera nici unuia nu va traduce un vers, în schimb, pe primii doi îi va integra în *Joc secund*, pe Poe — prin parafrazarea subiectului uneia dintre prozele sale (*William Wilson*) și, separat, cu *Prăbușirea casei Usher*, pe Mallarmé — prin împrumutarea stilului ermetic și condensat, una dintre cugătarile acestuia folosind-o drept *molto* al cărții *Joc secund*, iar ultimului îi va dedica, în 1947, un eseu în limba franceză.

Din opera altor poeți, Ion Barbu va traduce: o rubaiat a lui Omar Khayyam, printr-un intermediar englez datorat lui Edward Fitzgerald²⁶, sonetul citat al lui Ch. Baudelaire, un catren de H. Heine, integrat într-o creație proprie dedicată Ninei Cassian²⁷, și, în sfîrșit, cea mai mare parte a tragediei *Richard al III-lea* de Shakespeare.²⁸ Din această ultimă

perioadă a creației lui Ion Barbu datează un eseu în limba franceză despre Moréas²⁹ și considerațiile privitoare la traduceri în limba română din Shakespeare, aparținînd lui Gala Galaction și Ion Marin Sadoveanu³⁰.

În cele ce urmează, ne oprim la traduceri din Ch. Baudelaire și W. Shakespeare, oferind alte variante la textele deja cunoscute.

Pînă în prezent, traducerea sonetului *Idéal* a fost cunoscută din trei variante, prima datînd din 24—25 aprilie 1943, cînd a fost publicată pentru întia oară în ziarul „Acțiunea”³¹, a doua — din 20 aprilie 1943, fiind o variantă manuscrisă aflată în colecția Al. Rosetti și considerată de Romulus Vulpescu ca text definitiv,³² dar nedată. Cea de a patra variantă³³, pe care o dăm la lumină, este transcrisă de Oscar Lemnaru după textul din „Acțiunea”. Ion Barbu i-o dăruiește («*Iubitului Oscar, acestui alt eu însumi*») după ce a corectat-o și semnat-o, datînd această intervenție, la care adaugă și locul unde a fost produsă: «*Ion Barbu, pe vitrina lui Radu, 2 iulie 1953, Domnia lui Ketty*».³⁴ Radu nu este altul decît Miron Radu Paraschivescu, iar Ketty — soția lui.

Variantele la traducerea lui *Richard al III-lea* provin din colecția aceluiași Oscar Lemnaru, aflată acum în posesia Bibliotecii Centrale de Stat, sub două cote.³⁵

Prima cotă conține într-o singură filă de mss. personajele tragediei — *Dramatis personae* — în transcriptia poetului român, făcută pe verso-ul unei file dactilografiate, conținînd pasajul din actul I al piesei, scena a III-a, respectiv, de la replica lui Rivers (*Mintuitoare vorbă, creștinăscă*), la ultima, a lui Gloster (*Și de-ascuțați, vă-ndoaie ca o turtă*)³⁶.

A doua cotă cuprinde 22 de file mss., de la titlu — *Vieața și moartea Regelui Ricard III* — și consemnarea felului traducerii — *Transpunere de Ion Barbu* —, la ultima replică a lui Brackenbury, din actul I, scena a IV-a (*Nepotrivirea-i dincolo de gînd*)³⁷.

²³ Ion Barbu, *Pagini de proză*, ed. cit., pp. 119—137.

²⁴ Ion Barbu, *Poezii*, ed. cit., p. 355—379.

²⁵ „Acțiunea”, Anul IV, nr. 794, 24—25 aprilie 1943, număr de Paști, p. 1.

²⁶ Ion Barbu, *Poezii*, ed. cit., p. 233.

²⁷ „Ramuri”, Anul III, nr. 6(23), iunie 1966 p. 9.

²⁸ Arhivele Generale ale Statului București, *Colecția scriitorilor și artiștilor români*, Ion Barbu, Dosar 4.

²⁹ Biblioteca Centrală de Stat, București, *Colecția Ion Barbu*, 28972 și 28973.

³⁰ Idem, cota 28972.

³¹ Idem, cota 28973.

²³ Ion Barbu, *Dualismul psihologiei ariene*, „România Nouă”, Anul II, nr. 24, 10 iulie 1921.

²⁴ Ion Barbu, *Din Rainer Maria Rilke, „Sburătorul”*, Anul IV, serie nouă, nr. 7, ianuarie 1927, p. 87.

²⁵ Ion Barbu, *Pagini de proză*, ed. cit., p. 53.

²⁶ Mircea Colosenco, *De la Uvedenrode la Omar Khayyam*, „Manuscriptum”, nr. 1(42)/1981, Anul XII, pp. 134—135.

²⁷ Ion Barbu, *Poezii*, ed. cit., p. 81.

²⁸ V. nota 18.

Smaranda Barbillan,
mama poetului (1915).

Ch. BAUDELAIRE IDÉAL —

În nici un fel aceste mindreți de calindare,
căcindare,
Îmbobociri sărace pe veacul nostru mic,
firave
Cu șal și castagnette și glesnele precare
La treapta unei inimi domnești, nu le ridic!
regești
Supun lui Gavarni, subtil zugrav de nimfe,
Îi trec...
Recolta de răsuri firave, de spital,
Mănunchiul de răsuri bolnave...
O mină de răsuri debile,...
Mănunchiul de răsuri firave,...
Căci din aceste toate ciripitoare nimfe
...printre-...
Nici una nu adapă aprinsu-mi ideal.
...Ideal
Potriva-acestei inimi ca oca de adincă
Ești tu, Lady Macbeth, în vîntul crimei stîncă
Vis roșu-al lui Aeschile, prin albiu munți golași
...Eschile, sub...
Sau, buonarottiană, tu, imblinzită Noapte,
Ce împietrești placidă, sub căile de lapte,
Mari globuri tipărite de guri de uriași.
Largi sfere...

ACD *
B
AC
BD
ACD
B
ABCD
AC
BD
ABD
C
A
B
C
D
ABD
C
ABD
C
ABCD
ABCD
AB
CD
ABCD
ABCD
ABD
C

* A — varianta din „Acțiunea”, anul IV, nr. 794, sîmbătă 24 aprilie 1943 — duminică 25 aprilie 1943. Număr de Paști, p. 1 și din Dactilogramă, p. 1!

B — varianta din „Ramuri”, anul III, nr. 6(23), iunie 1966, p. 9;

C — varianta Al. Rosetti, v. Ion Barbu, *Poezii*, 1970, p. 233;

D — varianta O. Lemnaru, Arh. Stat. Buc., Colecția scriitori români.

În afara textului propriu-zis al traducerii, manuscrisul mai conține două însemnări importante, care ne ajută la datarea lucrării, ambele fiind dedicații adresate lui Oscar Lemnaru:

«Celui mai bun prieten —, dacă n-ar fi singurul — iubitului meu Oscar Lemnaru (Ury). Manuscrisul acesta în exemplar unic. Ion Barbu. Sîmbătă, 22 ianuarie 1949.» și «Lui Oscar — sufletul meu — Ion Barbu, 6 octombrie 1950.»

Prima dedicație este scrisă în stînga titlului piesei, iar a doua, pe fila 14 recto, ceea ce înseamnă că la 22 ianuarie 1949 traducerea avea deja 13 file, fiind realizată demult, probabil la sfîrșitul anului 1947 și începutul celui următor. Textul tradus fusese deja dactilografiat.

Însă traducerea tragediei shakespeariene, din păcate, a rămas nefinalizată. Înaintea sa, reușiseră nu numai s-o încheie, ci și s-o tipărească *Scarlat Ion Chica* — în 1892, St. O. Iosif, un

deceniu mai tîrziu, și Ion Marin Sadoveanu — în 1934. Apoi, Florin Nicolau — în 1956 și Dan Dușescu — în 1964. Doi dintre ei, primul și al treilea, au dat versiuni în proză.

Ar mai rămîne un amănunt esențial de precizat: ce anume l-a determinat pe Ion Barbu să aleagă tragedia *Richard al III-lea* și nu altă creație?

Din nici o însemnare a lui nu reiese motivul preferinței. Probabil faptul că este o acțiune simbolică ori pentru că a găsit în textul și subtextul tragediei punctul de conexiune al satanismului desacralizat, cu gîndirea machiavelică și umorul tipic englezesc, într-un rafinement dramatic de excepție. Redarea cu fidelitate a grandorii confluenței unor asemenea forțe demonice contrarii, Ion Barbu a reușit-o firesc, într-o transpunere consubstanțială.

Mircea COLOȘENCO

William SHAKESPEARE

RICHARD AL III-lea

DRAMATIS PERSONAE

Regele Eduard IV

Eduard, Prinț de Wales }
Richard, Duce de York } copiii regelui

George, Duce de Clarence }
Richard, Duce de Gloster } frații regelui

Un tânăr fiu al lui Clarence

Henry, Earl de Richmond

Cardinalul Bouchier, Arhiepiscop de Canterbury

Thomas Rotherham, Arhiepiscop de York

John Morton Episcop de Ely

Ducele de Buckingham

Ducele de Norfolk Earl de Surrey, fiul său

Earl Rivers, fratele

Marchizul de Dorset și Lord Grey, fiii ei

Earl de Oxford. Lord Hastings

Lord Stanley. Lord Lovel

Sir Thomas Waughan

Sir Richard Ratcliff

Sir William Cotesly

Sir James Tyrrel

Sir James Blount. Sir Walter Herbert

Sir Robert Brackenbury, paznic al turnului
Londrei

Christopher Urswick, un preot. Alt preot

Primarul Londrei. Sherifful de Willtshire

Tressel și Berkoley, din suita Lady Anne

Elizabeth, regina Angliei, soția lui Eduard IV

Margaret, văduva lui Henric al VI-lea

Ducesa de York, mama lui Eduard IV, Clarence
și Gloster

Lady Anne, văduva lui Eduard prinț de Wales,
fiul lui Henric VI

O tânără fiică a lui Clarence

Lorzi și alți curteni, doi nobili, un scrib, cetățeni

Uelgași, crainici, umbre, soldați etc.

Scena. Anglia

[B.C.S. Mss. 28973]

* Scena a II-a a *Actului I* lipsește, în mss. dăruit lui Oscar Lemnaru, de la ultima replică a lui Gloster (*Cînd vor pîli, voi număra bobocii*), din scena I pînă la prima replică a lui Gloster (*Te uiți: degetul, veriga-l prinde*), înainte de sfîrșitul scenei a II-a.)

Versurile transcrise aici reprezintă diferențele față de versurile corespunzătoare ediției R. Vulpescu, 1971.

Constantin Barbilian,
președinte al Tribunalului județean Viasca
(Giurgiu, 1915).

VIEAȚA ȘI MOARTEA REGELUI RICHARD III

Transpunere de Ion BARBU

Actul I

Londra. O stradă
Intră Gloster

6. Mutată este iarna veghei aspre
16. Prin tabere: ca reci, sleite-alaiuri,
<Ca un pustiu și rece alai prin taberi
Ca un pustiu și ca un alai de gheață
Prin tabere: un rece-alai de spaime>
38. Și bete proorociri, răvașe, vise,
40. Și rege, în Clarence, orbi de ură
41. Dar dacă Eduard, riga, fi-va drept
44. Căci proorocirea spune cum că G
47—48. *Intră Clarence păzit de Brakenbury*
66. <— Hei, gînd! reîntră-n teacă >
67. <Nici eu să știu ce este. El-adud — >
68. <La vise, profeții, urechia-aține>
69. Și buchile de „G“ plivește bine
71. Urmașii tăi pe tron vor amurgi
74. Asemeni fleacuri mici — alt lucru nu e —
82. Anthony Woodville, sfînt rupt din carte
95. Vezi, dar. Din toate cea mai bună cale
99. Și ea, de Crai urcate-n boierie,
<De-al nostru frate puse-n boierie
Sunt tari surate azi pe monarhie
Și de-abia văzută-n boierie
Sunt tari surate azi pe monarhie>
110. Că regele e inger. Și de neam
125. Cine, de...
143. Dar lasă. Nu-ți fă gînduri. Fii pe pace:
148. (*Ies Clarence, Brackenbury și paznicii*)
153. Un cer, un dar al meu de va fi vrut
189. Ia-o-nainte, Lord. Vin mai pe urmă
184. Ce crezi, o fi în pat? *

Liviu Rebreanu

UN AMBASADOR AL CULTURII ROMÂNEȘTI

Un romanziere

La presenza in Italia d'una rappresentanza di giornalisti romeni venuti a ricambiare la visita testè compiuta in Romania da un gruppo di giornalisti italiani, non attesta soltanto la volontà di stabilire rapporti sempre più intimi fra la stampa delle due nazioni sorelle, ma di avvivare, attraverso l'intensificazione di codesti rapporti, ad una conoscenza delle reciproche culture al cui servizio il giornalista d'oggi deve essere se vuole assolvere la sua missione. Infatti

l'atto ch'egli ha potuto affrontare formule di romanzo diversissime fra loro: in «Adamo ed Eva» il romanzo teosofico suggerente una metafisica della perfezione morale per mezzo dell'amore che conseguirebbe la resurrezione della felice unità iniziale dei due esseri; in «Ciuleandra» il romanzo psicanalitico che s'addentra nella zona oscura del subconscio e della follia; in «Piccola Ra» il romanzo storico che ha per centro lo studio dell'anima collettiva nella sua espansione soci-

etaria del contadino. Pensando e sconvolto da due fatalità, l'una tipica, l'istinto incombente del possesso della terra, e l'altra individuale: la sete amorosa che risponde lui, astuto e volitivo, ai colpi della morte. Jon infrange in sé una realtà che, benché affrontata e rinfiontata, non s'era mai fatta stringere in una sintesi conclusiva: la vita rurale, guardata con limpidezza, dovremmo dire con freddezza, di notornizzatore, non fanno velo all'illusione. Così.

Rebreanu può dire la «missione di povertà di mezzi espressivi, d'immensità colossale» (per il suo stile è stato adottato l'aggettivo «espresso») ma, come «corrente» piuttosto che «tendenza», l'immaginazione e la pittura dell'evocazione non della narrazione e dell'analisi, perciò ogni efflorescenza verbale, ogni insistito gioco di parole, ogni sensibile «ornamento» risulterebbe un arduo concetto, un interesse confuso, nella Romania in cui fino a qualche decennio fa non esistevano se non nobili e costanti il dialogo agile e nervoso di Gurel. Tutte queste traduzioni, hanno opportuna prefazione del prof. Lucian de Augustu Garsia, noto per le sue poesie e i suoi romanzi di Roma e di Berlino dell'Università Romantica, e direttore dell'Archivum Romanicum e del Giornale di politica e letteratura e autore dei due volumi su «La storia della Corsica che hanno dato al nervi al Governo francese che ne ha confiscate le copie esistenti in Francia.

Mario Raffini

NU E, DESIGUR, O ÎNTÂMPĂRARE CĂ SCRITORUL cel mai citit în epoca interbelică a fost și autorul cu cea mai mare difuzare în străinătate. Opera lui Liviu Rebreanu nu strălucește prin inovații moderniste, tematica sa predilectă este cea tradițional țărănească și totuși romanele lui au fost traduse în numeroase limbi de pe mapamond. Ion, Răscoala, Pădurea Spînzuraților, dar și Ciuleandra, Adam și Eva au intrat, încă din timpul vieții autorului, în orbita limbilor de circulație universală. Succesul lui Rebreanu este succesul literaturii române dintre cele două războaie mondiale, care a făcut un salt calitativ spectaculos, remarcat nu numai de comentarii români, ci și de personalități din străinătate. Un ziarist de marcă, Giancarlo Vigorelli, într-un articol din ziarul italian „Il Tempo“ din mai 1943, intitulat *Întîlnire cu un romancier român*, era avizat asupra literaturii românești contemporane.

Discuția cu Liviu Rebreanu are loc, astfel, într-o ambianță de cunoaștere reciprocă. Omul de cultură italian reține câteva opinii exprimate de interlocutor: «În mod greșit s-a crezut că după D'Annunzio literatura italiană a luat-o pe căi greșite și, din cauza aceasta, nu putea să aibă cuvenitul succes în străinătate, imi spunea Liviu Rebreanu. În schimb, numele și operele recente ale noilor scriitori au trecut hotarele. În ultimii zece ani mai ales, printr-o evoluție sănătoasă a literaturii italiene, care s-a apropiat pe o cale subtilă de tradiție — după primele experiențe modernisto-futuriste — motivele succesului său s-au înmulțit. Epoca noastră atât de frământată, dedicată tehnicismului și vieții interioare intense, a fost exprimată prin noi mijloace. Un

M. Comăneș

cuvînt deosebit este de spus asupra rolului important al criticii italiene care a știut să sprijine în ascensiunea lor valorile literare». Referințele lui Rebreanu la relațiile «subtile» cu tradiția, poziția sa nuanțată față de modernism și de «noile mijloace» de exprimare sînt, pînă la un punct, propriile sale concepții despre literatură în genere, care i-au asigurat locul cunoscut în dezvoltarea romanului românesc modern. Cît privește aprecierile la adresa criticii italiene, ele sînt valabile și în cazul criticilor de excepție români din epoca respectivă. Dealtfel, un tânăr critic, Dragoș Vrănceanu, îl prezenta pe Liviu Rebreanu publicistului italian care îi cunoștea dinainte cele două traduceri în italiană ale romanelor *Ion* și *Pădurea Spînzuraților*.

Opiniile lui Giancarlo Vigorelli despre romancierul român sînt interesante pentru că îl vede în context european și într-un moment final al vieții lui, după evoluții remarcabile ale operei sale în multe țări.

Giancarlo Vigorelli îl consideră pe Rebreanu drept un «naturalist», conform unei etichetări tradiționale a criticii italiene. Dar el adaugă imediat: «*Am spus „naturalist“, dar nu în vechiul sens, al școlii vechi. La el se regăsesc toată problematica morală și tehnica tendințelor narrative posterioare.*

S-ar putea spune chiar că a utilizat cu îndemnare numeroasele experiențe europene, pe care, concretizîndu-le într-o manieră proprie, a dat țării sale o proză viguroasă, asigurîndu-i un loc distinct în concertul european alît de variat». Comentatorul italian propune ca termen de comparație opera prozatorului elvețian de expresie franceză Charles Ferdinand Ramuz, o direcție de investigare tentantă pentru critica de azi: «*Dacă cineva dorește să aibă un echivalent sau o apropiere, eu l-aș invita să se gîndească la un Ramuz; chiar neavînd caracteristicile de stil ale marelui povestitor elvețian, Rebreanu este însă dotat cu aceleași resurse constructive și are același rol în descoperirea și promovarea originilor secrete și suverane ale singelui, pămîntului și colectivităților umane. La el, ca și la Ramuz, operează, în vîrtejul fatalității pasiunilor, o lege a legăturii ancestrale cu pămîntul*».

În articolul lui Giancarlo Vigorelli, — publicat în traducere și în ziarul „*Viața*“ (an. III, nr. 750, 20 mai 1943, p. 3), traducere pe care noi am stilizat-o ușor, confruntînd-o cu originalul — este citat un lung pasaj dintr-o contribuție a lui Marcello Camillucci, un „valoros cerce-

tător.“ Observăm aceeași încercare lăudabilă de a explica arta romancierului român prin experiența marilor curente literare europene: «*Rebreanu, cu o fluturare de aripi, s-a înălțat deasupra naturalismului arhaicizant și a stilismului prețios al prozei psihologice mai recente, și astfel romanul românesc străbate marea experiență a naturalismului european. După Ion și Pădurea Spînzuraților, au urmat însă și alte opere în alt sens, înscriindu-se adică în direcția altor experiențe care au împlinit mai variat și intens figura lui de romancier. Amintim (cu dorința ca măcar vreunul din ele să fie tradus în italianește) celelalte romane: Răscoala, apărut în 1932, frescă a răscoalelor țărănești din 1907, Adam și Eva, roman ezoteric și erotic; Ciuleandra, roman psihanalitic; Crăișorul, roman istoric; Jar, roman de moravuri; Gorila, roman politic; Amîndoi, roman pseudopolitienesc*». Marcello Camillucci scoate în evidență varietatea tematicii abordate, încercînd să-i explice totuși unitatea prin acea «forță originară» ce vine din adîncurile psihice ale poporului său. Cititorul este îndemnat, în cazul lui Rebreanu, «*să acorde bine influențele sufletului slav cu acelea ale sufletului latin*». Și, în fine, iarăși o referire comparativă, derutantă pentru critica rebreniană: «*în ceea ce privește varietatea în inspirație și în aplicare, să ne gîndim la ceea ce a fost în sensul acesta capriciosul Chesterton, care, poate, nu e un nume prea îndepărtat de Rebreanu, chiar dacă romancierul român nu ar fi de acord cu acel fericit optimism (însă facil) al autorului lui Manalișe, conștient cum este de tirania pasiunilor și de o anumită tiranie a destinului*».

Am stăruit asupra unor opinii din spațiul italian, pentru că tocmai în Italia sînt de înregistrat o mulțime de articole dedicate marelui nostru scriitor. Se scria despre Rebreanu nu numai cu ocazia traducerii cărților sale, dar și cu prilejul unor încercări de sinteză. E un reflex al relațiilor culturale tradiționale, facilitate de afinitățile de limbă. Reținem cîteva titluri: *La letteratura romana in Italia* de Mario Ruffini, în „*L'Italia letteraria*“, 26 ianuarie 1930; *Arte latina: Letteratura romana in Italia* de P. Ferro, în „*Il Popolo di Brescia*“, 29 iulie 1930; *Uno scrittore romeno: Livio Rebreanu* de Andrea Damiano, în „*L'Ambrosiano*“, Milano, 16 septembrie 1930; *Voci dell'Oriente latino: Narratori romeni* de G. Lipparini, în „*Corriere della sera*“, an. 55, nr. 228, 25 septembrie 1930; *Profilo di Livio Rebreanu* de E. Padriani, în

Cutting from the *Times Literary Supplement*

Address of Publication _____

Issue dated 20. 10. 30

THE FOREST OF THE HANGED. By LIVIU REBREANU. Translated from the Rumanian. By A. V. WISE. 7 1/2 x 5 1/2, 350 pp. Allen and Unwin. 7s. 6d. n.

There is some indication on the flyleaf that this book, a contribution to War literature from Rumania, is partly biographical. The author dedicates his story to the memory of his brother Emil, hanged by the Hungarians on the Rumanian front in the year 1917; and the fate of Apostol Bolog, the hero of the book, is exactly the same. It is not the tale devoted

Every Evening
Wilmington Del

STORY ABOUT LOVE, WAR.

FOREST OF THE HANGED. By Liviu Rebreanu. New York: Duffield and Co. 1920. \$2.50.

One of Rumania's leading literary lights is also his country's director general at the Ministry of Education. He is Liviu Rebreanu, author of "Jon," the

From the General Presscuttings
Association Inc.
ATLANTIC HOUSE
45 BRIMBORN VIADUCT, E.C.1
TELEPHONE HOBSON 815

Cutting from the *Blacklist Leader*

Address of Publication _____

Issue dated 16 10 30

A striking story is *The Forest of the Hanged*, by Liviu Rebreanu (Allen and Unwin, 7s. 6d. net). M. Rebreanu is one of the foremost Rumanian novelists.

THE FOREST OF THE HANGED. By Liviu Rebreanu. 406 pages. New York: Duffield & Co. \$2.50.

It is seldom that recent war novels differ from a definite type, and "Forest of the Hanged" by Liviu Rebreanu is not an exception to the rule. One cannot read it, or set it down, without a persistent thought that it bears a striking resemblance in plot—though not in theme—to Arnold Zweig's "The Case of Sergeant Grischu."

Such common men who

Les Livres du Jour

COLLANGE, douce de Cézanne et de la Mer, roman de Liviu Rebreanu, traduit du roumain par B. Madeleine.

La Mer, roman de Liviu Rebreanu, traduit du roumain par B. Madeleine.

La Mer, roman de Liviu Rebreanu, traduit du roumain par B. Madeleine.

La Mer, roman de Liviu Rebreanu, traduit du roumain par B. Madeleine.

La Mer, roman de Liviu Rebreanu, traduit du roumain par B. Madeleine.

La Mer, roman de Liviu Rebreanu, traduit du roumain par B. Madeleine.

La Mer, roman de Liviu Rebreanu, traduit du roumain par B. Madeleine.

La Mer, roman de Liviu Rebreanu, traduit du roumain par B. Madeleine.

La Mer, roman de Liviu Rebreanu, traduit du roumain par B. Madeleine.

La Mer, roman de Liviu Rebreanu, traduit du roumain par B. Madeleine.

La Mer, roman de Liviu Rebreanu, traduit du roumain par B. Madeleine.

La Mer, roman de Liviu Rebreanu, traduit du roumain par B. Madeleine.

La Mer, roman de Liviu Rebreanu, traduit du roumain par B. Madeleine.

The story Hungarian army Lieutenant Apostol and his feelings quality about that gives out

Our first glimpse of is full of self-righteousness effect upon him. The pride death induces a new train

Our first glimpse of is full of self-righteousness effect upon him. The pride death induces a new train

„L'Italia letteraria“, Roma, 10 mai 1931; *Lettérature étrangère*: Livio Rebreanu de Franco Cardinali, in „Meridiano di Roma“, an. XX, 7 iunie 1942.

Un rol notabil trebuie recunoscut — în acest proces de difuzare — unor inițiative particulare. Este cazul lui Claudio Isopescu și al soției sale Venera Isopescu, ale căror planuri de traduceri Rebreanu le privea inițial cu neîncredere: « Multă vorbă și cam zadarnică, întocmai ca și cu d-na Braunstein », notează scriitorul în jurnal (23 octombrie 1928), după o întrevedere « de adio » la S.S.R. cu cei doi soți ce vor pleca curînd la Roma. Claudio Isopescu fusese numit conferențiar de limba și literatura română la Universitatea din „cetatea eternă.“ Peste numai doi ani, Venera Isopescu va reuși să dea o bună traducere a romanului *Ciuleandra*. Cu un an înainte apăruse la Milano o ediție *Adam și Eva*, intitulată *Servilia*, datorată lui Enzo Loreti, unul din elevii lui Claudio Isopescu. Versiunea din 1930 este prefată de Giulio Bertoni, profesor la Universitatea din Roma, cunosător al limbii române, autorul unor importante lucrări, cum ar fi, de pildă, *I Trovatori d'Italia*, și *L'Elemento germanico nella lingua italiana*. În același an, Enzo Loreti publică o nouă traducere în editura „La nuova Italia“: *Pădurea Spinzuraților*. Prefața aparține profesorului de la Universitatea din Parma, Luigi Tonelli, cunoscut la noi mai ales prin importanta sa cercetare asupra istoriei teatrului italian. În prefață se subliniază că « Pădurea Spinzuraților e romanul războiului românesc și mondial, tragedia unui suflet de-a lungul unui eveniment deosebit, al cărui spectatori și actori am fost noi înșine ». Romanul e de valoare universală, și în același timp națională. Tonelli crede că în sufletul creatorului Rebreanu sălășluiește un fond slav, dar stilul său « e latin, invingînd în cele din urmă nebulozitatea aproape amorfă și totuși efervescentă și clocotind de viață a sufletului slav ». Cînd vrea să concretizeze, nu reușește decît să reproducă din Ramiro Ortiz, cum că stilul lui Rebreanu « e ceva atotcuprinzător, scurt, exact și rapid ». Atît traducerea, cît și prefața se datoresc activității fructuoase a lui Claudio Isopescu. În scrisorile sale adresate lui Liviu Rebreanu se plînge, adeseori, de lipsa de sprijin a oficialităților din țară.

Mai răzbătătoare se dovedește a fi Madeleine Braunstein, care își propune și reușește citeva traduceri din opera lui Liviu Rebreanu la Paris.

Ea pătrunde intempestiv în biroul scriitorului, încît determină notații jurnaliere de genul acesta: «După amiazi am avut din nou vizita d-nei Madeleine Braunstein, o traducătoare de romane franțuzești, căreia i-am cedat deunăzi traducerea mea *Les Demi-Vierges* (bine c-am scăpat de ea). [...] Venirile ei stăruitoare însă mi se par puțin suspecte. Am impresia că femeia a prins o simpatie de mine (nu știu, de om, ori de scriitor) și că ar vrea să meargă pînă la capăt...» (17 ianuarie 1938). Într-adevăr, B. Madeleine deschidea multe uși. La Arhi-

vele Statului din București se păstrează cîteva hirtii revelatoare în această privință.

În dosarul nr. 715/1931, se află anexat un exemplar de corectură al romanului: «Liviu Rebreanu. *La forêt des pendus*. Traduit du roumain par Madeleine et Léon Thévenin. Préface d'André Bellesort. Paris. Librairie Académique Perrin, 35, Quai des Grands-Augustins, 35, 1932, 328 p». Pe textul imprimat — corecturi mărunte. Pe un număr de pagini, ștampila «Imprimerie de Lagny Epreuve», cu datări între 6 octombrie și 15 octombrie 1931.

Președinția Consiliului de Miniștri
Direcțiunea Presei și a Informațiilor
Propagandă. Dosar nr. 715/1931

Domnule Director,

Subsemnata B. Madeleine, publicistă, care pînă în prezent am tradus și publicat mai multe lucrări românești în franțuzește, am tradus și plasat la Editura *Perrin* din Paris, *Pădurea Spînzuraților* a d-lui Liviu Rebreanu.

Pentru publicarea acestei valoroase opere în franțuzește, mi s-a făgăduit, de către Biroul Presei, astă-primăvară, înainte de a pleca la Paris, 6000 fr. fr. dacă reușesc a obține prefața unui scriitor de vază francez și a găsi un editor.

Domnul André Bellesort mi-a dat această prefață, s-a ocupat de revizuirea textului și a înlesnit publicarea volumului la Perrin, unde este director literar. Am convenit cu d[umnea]lui, bazată pe făgăduința celor 6000 fr., să-i înmînez această sumă la primele corecturi ale romanului. Or, acestea sunt făcute, vi le prezint alăturat, iar volumul urmează să apară peste cîteva săptămîni.

Vă rog să binevoiți a dispune să mi se plătească cei 6000 fr. fr. spre a putea face față la timp angajamentului meu față de d-l André Bellesort.

Cu deosebită considerațiune

B. MADELEINE
186, Cal. Victoriei

Pe baza acestei cereri, Directorul Presei înaintează următorul referat ministrului de externe:

Președinția Consiliului de Miniștri
Direcția Presei și Informațiilor
Nr. 007486/16 noiembrie 1931

Registratura

Referat

Domnule Ministru,

D[oa]na B. Madeleine, publicistă stabilită de cîtăva vreme la Paris, a terminat, în colaborare cu d[omnu]l Léon Thévenin, corespondentul ziarului „*Le Temps*” la București, traducerea în limba franceză a romanului „*În [sic !] Pădurea Spînzuraților* de d[omnu]l Liviu Rebreanu.

Cartea, însoțită de o prefață a d[omnu]lui André Bellesort și revizuită de D[omnia]-sa, urmează să apară în curînd în Editura „Perrin” din Paris.

Direcțiunea Presei se angajase verbal încă la începutul acestui an față de d[oa]na Madeleine să plătească onorariul convenit scriitorului francez care va redacta prefața și va obține publicarea cărții, fără alte cheltuieli, într-o editură de prim rang din

Paris. În baza acestui angajament, d[oa]m[na] Madeleine s-a obligat să plătească d[omn]ului Bellesort un onorar de 6000 fr. fr.

Cum manuscrisul este cules și nu așteaptă decît prefața pentru a putea apare și ținînd, pe de altă parte, seama de faptul că apariția volumului d[omn]ului Rebreanu în limba franceză poate contribui în mod util la propaganda noastră literară în Franța, am onoare a solicita aprobarea plăței de 6000 fr. fr. din fondurile art. 16

Directorul Presei

Eug. FILOTTI

[Rezoluția ministrului:]

13.XI.931

Se aprobă 6000 (șase mii) franci francezi de la art. 16.

(ss) indescifrabil

13.XI.931

Ordonanțare pe numele d[oa]m[nei] Madeleine Brauinstein din București contravaloarea în lei a 6000 fr. fr. E. Filotti.

Doamna Madeleine Braunstein mai reușise, cu câțiva ani mai înainte, să plaseze pe piața literară franceză romanul *Ciuleandra*: «*Ladanse de l'amour et de la mort*. Traduit et adapté du roumain par B. Madeleine et Marina Bousquet. Paris, 1929». Liviu Rebreanu nota în jurnal încă din 8 octombrie 1928: «d[oa]na Braunstein, printr-o scrisoare, mă vestește că editorul Fayard de la Paris e încântat de *Ciuleandra* și că speră s-o publice și într-o revistă înainte de a-i da drumul în volum. Ea vorbește despre „*Revue des deux Mondes*“, dar probabil din greșeală, fiindcă aceasta nu publică romane străine». Romanul a fost editat, însă nu la Fayard, ci la Baudinière. În anul următor, scriitorul se află la Paris și prezența doamnei Braunstein este zilnică. În 6 iunie 1929, îl scoală cu telefonul: «Îmi spune ce face pentru *Ciuleandra* și vrea scrisoarea pentru „America“». Ia masa «la un restaurant lângă Madeleine. După amiază scrisoare Fanny». Seara, «la d-na Bousquet [...] Multă vorbă despre *Ciuleandra*. Cere alte romane. Scrisorile de autorizare pentru d[oa]na Braunstein și d[oa]na Alice Wise pentru America. Contra-mandarea pîrîtei». Bibliografiile înregistrează, într-adevăr, că romanul lui Rebreanu a apărut în foileton în periodical „*America*“ din Cleveland (Ohio), în anii 1933—1934.

Eforturile traducătorilor au un oarecare ecou și în presă. Într-o notiță, *Ciuleandra* e prezentată drept un «roman curios», în altă parte, se face observația că, prin tema sa tragică, cartea amintește de «studiile psihologice ale lui Dostoievski». Într-o notă fără semnătură, dar asemănătoare celor de mai sus, se explică: «romanul este deosebit de curios prin faptul că se realizează un fel de trecere sau dacă vreți un compromis între temperamentul slav și natura mai armonioasă a latinilor, între procedeul lui Dostoievski și acela al roman-cierilor noștri» („*Comoedia*“ 11 septembrie 1929).

Peste câțiva ani, cînd se traduce *Pădurea Spînzuraților*, terenul era oarecum pregătit și receptarea operei se desfășoară în marile periodice franceze. André Bellesort reușește să introducă un lung articol, cu titlul *Un mare roman românesc*, în ziarul „*Figaro*“ din 17 mai 1932. Se face mai întâi prezentarea autorului, cu funcțiile publice ce le deținea, dar mai ales cu operele pe care le dăduse pînă atunci la iveală. Prezentînd personajul principal, Apostol Bologa, criticul nu pregetă de a face o incursiune în

realitatea politică a românilor asupriți din Transilvania. Dar eroul nu are nimic patetic: «Printre eroii de romane de război, pe care destinul i-a marcat cu semnul de victime, Apostol Bologa îmi pare unul dintre cei mai impresionați. Domnul Liviu Rebreanu a creat un personaj demn de a trăi în imaginație. Mizeriile materiale cu care se confruntă, ororile luptelor pălesc în comparație cu drama care are loc în sufletul lui. În roman adevăratul timp de bătaie este o sărmană inimă de om».

Versiunea în limba franceză a *Pădurii Spînzuraților* a avut un ecou favorabil și în alte țări, unde cartea nu fusese tradusă. Astfel, în Bulgaria, în două numere consecutive ale ziarului „*Zname*“ („*Steagul*“), Nicolai Doncev publică un amplu articol: *Scriitori români contemporani. Pădurea Spînzuraților. Roman de Liviu Rebreanu* (an. VII nr. 125, 7 iunie 1932, p. 3 și nr. 126, 8 iunie 1932, p. 3).

Criticul bulgar mărturisește că un prieten român i-a dăruit romanul lui Liviu Rebreanu tradus în franțuzește. El compară *Pădurea Spînzuraților* cu opera lui E. M. Remarque, *Pe frontul de vest nimic nou*, atrăgînd atenția că romanul lui Rebreanu a fost scris înainte. Apoi, la autorul român este evident sentimentul patriotic alături de protestul împotriva războiului. Liviu Rebreanu este considerat drept un «scriitor popular», fiind, implicit, unul dintre cei mai citiți scriitori, în România și peste granițele țării. În finalul articolului se spune: «Rebreanu [...] descrie cu mare măiestrie criza sufletească pe care o trăiește eroul său principal. Există momente ale cruntei tragedii a lui Apostol Bologa care țin cititorul într-o extremă încordare și-l zguduie profund. Și tocmai aici, în această descriere a vieții interioare a eroului principal, stă valoarea deosebită a acestui roman, pe care aș dori să-l văd tradus și în limba noastră, deoarece este opera unui scriitor care ocupă unul dintre primele locuri între autorii români contemporani și al cărui nume este cunoscut și în străinătate».

Drumul triumfal al *Pădurii Spînzuraților* a început însă la Praga. Aici apare, în anul 1928, traducerea în limba cehă semnată de Maria Kójecká-Karasková. Era nu numai prima transpunere într-o limbă străină a *Pădurii Spînzuraților*, dar și prima imprimare peste hotare a unei cărți de Liviu Rebreanu. Aceeași persoană tălmăcește, în 1929, și romanul *Ion*. În jurnal, scriitorul nota, încă din 8 octombrie 1928: «o

scrisoare de la Praga, de la soții Kojecy, traducătorii mei în limba cehă. Se pare că *Pădurea Spinzuraților* va apare chiar în cursul anului. Pentru *Ion* mi se trimite scrisoarea editorului ceh, spunându-mi că va ieși în 4000 exemplare, în cursul anului viitor». După apariția romanului, autorul încerca să obțină de la autorități anume subvenții: «Ieri am fost la Vaida și azi la Lugoșianu pentru onorariile traducătorilor lui *Ion*. Promisiuni bune» (19 iunie 1930).

Motivul pentru care cehii au fost primii care au tradus romanul lui Rebreanu este explicat de dr. Josef Stanek într-un articol din numărul pe luna martie 1930 al revistei „Česká osvěta”: «D[omnu]l Rebreanu — un eminent scriitor român — a avut drept imbold de a scrie romanul acesta [*Pădurea Spinzuraților* — n.n.] destinul fratelui său, pe care l-au spinzurat ungurii pe frontul românesc în anul 1917. Romanul are și relații cu poporul nostru, deoarece el începe prin spinzurarea unui ofițer ceh, amintind și de numeroasele execuții ale cehilor pe frontul italian: *Căpitanul ceh Klapka*, cu care eroul este în legătură, are un rol foarte important în roman». Notițe nesemnate apăruseră anterior în presă, ca, de pildă, în „Český Deník”, sau în „Ještědský obzor” din 27 iunie 1929, în care se afirma: «*Liviu Rebreanu este cel mai mare scriitor român în viață*», iar «*romanul Pădurea Spinzuraților — cel mai bun între operele sale*».

Într-o țară vecină, Polonia, într-un articol sintetic asupra lui Liviu Rebreanu, apărut într-o revistă din Cracovia, se acorda romanului *Ion* primul loc în creația scriitorului nostru: «*Marele talent al lui Liviu Rebreanu s-a manifestat în romanul Ion care este marea epopee a poporului din Transilvania*». [*Liviu Rebreanu, romancier român contemporan*, în „Ilustrowany Kurjer Codzienny”, nr. 105, 20 aprilie 1930]. Autorul articolului, dr. Stanisław Łukasiś propune și o comparație cu Reymont: «*Cînd citim pe Ion, ne vin în gînd Țăranii lui Reymont. Totuși vedem îndată o mare deosebire: la Țăranul polon este mai multă destoinicie, în timp ce în psihicul Țăranului român predomină fatalismul oriental. Ion este un document prețios în cunoașterea vieții din sud-estul european, înainte de izbucnirea marelui război*». Cunoscător al limbii române, dr. Stanisław Łukasiś va tălmăci în limba polonă romanul *Ion* în anul 1932, fiind a treia apariție peste graniță a capodoperei rebreniene, după ediția de la Praga, mai sus

menționată, și tălmăcirea lui Silvestri Giorgi în Italia (1931). Din articol reiese că omul de cultură polon era la curent cu difuzarea operei lui Liviu Rebreanu peste hotare (aminteste, de pildă, de traducerea în franceză a *Ciuleandrei*) și, în cunoștință de cauză, el declară convingător: «*Cunoașterea literaturii române celei mai noi este astăzi absolut necesară pentru înțelegerea României contemporane, care, din punct de vedere științific și artistic, intră cu pași repezi în orbita civilizației europene*». În final, voga romanului *Pădurea Spinzuraților* se impune: «*este unul din romanele cele mai bune inspirate de marele război [...] Pădurea Spinzuraților fiind o capodoperă aduce mari servicii păcii, deoarece, după citirea acestei cărți, poți ușor deveni pacifist*».

Surprinzătoare este pătrunderea operei lui Liviu Rebreanu în lumea anglo-saxonă. În 1930 se înregistrează performanța ca traducerea semnată de Alice V. Wise (pe care Rebreanu o întâlnește la Paris în compania doamnei Braunstein) a romanului *Pădurea Spinzuraților* (*The forest of the Hangard*) să apară, concomitent, într-o ținută grafică deosebită, la Londra (editor George Allen & Unwin) și la New York (editor Duffield & Co.). Un confrate, Horia Roman, comenta evenimentul — într-un articol intitulat *Liviu Rebreanu în englezește*, în „Adevărul” din 27 noiembrie 1930: «*Scriitorii noștri, traduși pînă mai ieri dintr-un spirit de curiozitate, sunt apreciați pentru valoarea creației lor. Cărțile se vînd bine și sunt comentate elogios în presa literară străină*».

În 4 septembrie 1930, într-o cronică de întîmpinare din ziarul „Everyman” se scria: «*Săptămîna viitoare un nou romancier român, Liviu Rebreanu, își va face debutul în limba engleză cu un roman, Pădurea Spinzuraților, pe care îl vor publica domnii Allen și Unwin*».

Peste ocean, într-un comentariu din „Every Evening” (20 septembrie 1930) se menționa: «*Una din celebritățile literaturii din România este în același timp și directorul general al Departamentului Educației din țara sa. Acesta este Liviu Rebreanu, autorul lui Ion, roman premiat în România și al cărui ultim volum, Pădurea Spinzuraților, a fost publicat săptămîna aceasta la Editura Duffield*».

Influentul ziar englez, „Observer”, consacra romanului o recenzie în pagina literară din 21 septembrie: «*Este o carte puternică („a powerfully written book”) în care se tratează un aspect al*

războiului despre care s-a scris puțin». Iar, în luna următoare, în „New York Sun“ (29 octombrie), cartea era astfel prezentată: «Un roman psihologic și de dragoste în același timp, o poveste despre patriotism și loialitate, un roman ce-i face pe cititori să sufere alături de eroul Apostol Bologa, să participe la chinurile sale imense; iată o experiență stranie și emoționantă».

Într-un periodic din care am mai citat („Eveningryman“) se încerca o explicație a intensificării procesului receptării scriitorilor din țările europene îndepărtate de lumea anglo-saxonă: «Trebuie să mărturisim că Anglia și Statele Unite au devenit limanul autorilor străini de la război încoace, mai ales al acelor ce aparțin micilor naționalități. Totuși, este vorba de un schimb corect din moment ce în ultimii cinci-șase ani Europa Centrală ne-a dat capodopere fără de care am fi fost mult mai săraci sufletește». Este o recunoaștere deschisă a unor valori autentice, între care se înscria și *Pădurea Spinzuraților*, care își au propria lor forță de propensiune în literatura universală.

Spre sfârșitul vieții scriitorului, pe primul plan trece interesul pentru romanul *Ion*. El va fi tradus în 1941 la Viena și în 1942 la Berlin și Zagreb. Tot în această perioadă apare în limba germană și romanul *Răscoală*. Articolele apărute dovedesc o cunoaștere mai profundă a scriitorului și a opereii sale străine. Am da un singur exemplu: articolul cu titlul *Decizia pentru limba maternă. Portretul unui scriitor român*, apărut în ziarul „Frankfurter Zeitung“ din 12 aprilie 1943. Autorul analizează profund raportul între semnificația operei rebreniene și natura expresivă a limbii române. Ideile generoase, de întruchipare estetică a «celor mulți umili», nu s-ar fi putut înveșmînta mai potrivit decât în haina limbii materne. În acest context, hotărîrea tînărului Rebreanu de a părăsi cariera de ofițer în cadrul armatei ungare și a începe să scrie în limba română îi va marca decisiv destinul său de artist. Dealtfel, legătura cu pămîntul și cu limba strămoșilor a fost afirmată cu putere în discursul de recepție la Academie, în mai 1940. Ideile acestui important document au fost amplu comentate în străinătate, după ce, în septembrie 1940 trupul țării fusese sfîșiat prin odiosul Diktat de la Viena. Și în acest fel trebuie să ne explicăm de ce este tradus acum cu precădere romanul *Ion*, frescă a vieții unui sat din Ardealul de Nord. Chiar și tălmăcirea *Pădurii Spinzuraților*

în limba turcă (1942) este comentată îndeosebi sub acest aspect: «Pădurea Spinzuraților e cartea problemei Ardealului care veacuri de-a rîndul a fost prilej de examen pentru români. Autorul a știut să se folosească de prilejul de a fi asistat la prăbușirea zgomotoasă a unui mare imperiu, a Imperiului Austro-Ungar», realizînd un roman «de caractere și de acțiune» (Cavit Yamaç, Liviu Rebreanu, în „Servetfünun“ (*Comoara științelor*), Istanbul, an LII, nr. 2399, 13 august 1942). Aceeași preocupare pentru sublinierea vechimii poporului român și a bogatei lui vieți spirituale, în recenzia scrisă cu ocazia apariției romanului *Ciuleandra* în limba portugheză („Correio do Minho“, Braga, 23 aprilie 1943).

Erau însă anii grei ai războiului și Liviu Rebreanu nu va pregeta să străbată Europa cu o conferință de informare asupra vieții spirituale în România și de apărare a drepturilor noastre asupra Transilvaniei. Un succes de prestigiu va înregistra într-o țară neutră, în Suedia, unde reporterul ziarului „Dagens Nyheter“ își intitula articolul din 8 mai 1943: *Director de teatru și scriitor, ambasador cultural român*. Anunțînd că oaspetele de seamă al capitalei suedeze va ține un discurs la Stockholm despre viața culturală și spirituală din România, ziaristul scria: «În străinătate, Liviu Rebreanu este îndeosebi cunoscut ca romancier. Multe din operele sale au fost traduse în limbi diferite.» În alt ziar, „Stockholms Tidningen“ se făceau și alte precizări importante: «Liviu Rebreanu este unul din cei mai mari romancieri români, el scriînd aproape treizeci de cărți diferite, între care 12 romane care au fost traduse în 12 limbi, între altele și în japoneză. O traducere în suedeză este în curs de realizare. Tema sa preferată este țărănul român: fiind originar din Transilvania, el și-a luat multe din subiectele sale din această regiune» (8 mai 1943).

Liviu Rebreanu își rostea, încărcat de glorie, conferința *Viața spirituală în România*, în 17 mai 1943, în sala de la Borgarskolan (Institutul de limbi străine). El insista în interviurile pe care le-a dat că «este înainte de orice scriitor», dar pledoaria sa pentru Transilvania și sublinierea continuității poporului său pe aceste meleaguri deveneau cu atît mai convingătoare. Niciodată sensurile adînci ale literaturii lui Rebreanu nu au servit un scop mai nobil. Așa se face că, după primul turneu din 1942, autoritățile horthyste îi refuză la Viena viza de tranzit prin Budapesta, la întoarcerea spre

«*În conferința D[omniei]-sale, intitulată Viața spirituală în România, Domnia sa a vorbit de așezările românești pe pământul străbun, subliniind în special trăinicia drepturilor noastre asupra Transilvaniei și insistând asupra faptului că temelia realității românești a constituit-o în decursul istoriei noastre ca și în prezent țărănu*l român (A se vedea la anexe rezumatul conferinței). Conferința ținută pe un ton demn, dar cu multă căldură, a făcut o adincă impresie asupra asistenței care a răsplătit pe conferențiar cu aplauze îndelungi. După această conferință, am oferit în saloanele restaurantului „Opera Kälaren“ un dineu în onoarea d[omnu]lui Rebreanu la care au luat parte 50 de persoane printre care Directorul Presei din Ministerul Afacerilor străine, Directorul Operei, directorii tuturor ziarelor mari din Stockholm, reprezentantul Academiei Suedeze, un grup de 15 scriitori suedezi și membrii Legației Române din Stockholm, în frunte cu domnul Al. Ghika, însărcinat cu afaceri. [...] Prin amabilitatea D[omniei]-sale, prin prestigiul și amabilitatea D[omniei]-sale, a câștigat dintr-o dată stima și simpatia celor cu care a venit în contact. Vizita d[omnu]lui Re-

În anul următor, 1944, Liviu Rebreanu se stingea din viață. Un scriitor nu putea să-și încheie mai frumos opera decât așezînd-o, cum a făcut Rebreanu, pe altarul unității « *României viitoare, întregită și renăscută* », cum declara, în 9 martie 1942, cînd era sărbătorit de Societatea Scriitorilor Români. Și tot atunci visa la rolul de viitor al scriitorului: « *el va fi fermentul consolidării adevărate înăuntru și reprezentantul duhului creator românesc peste hotare* ».

În posteritate, opera sa a continuat să străbată lumea, pe toate continentele, ducând mesajul pașnic al vieții unui popor din spațiul carpato-danubiano-pontic.

Stiancu ILIN

PROIECTUL UNEI ANTOLOGII A NUVELEI ROMÂNEȘTI ÎN FRANȚA

PRIN ANUL 1932, SCRITORUL PAUL Morand inaugura la Editura pariziană Gallimard o colecție de nuvele — *La renaissance de la Nouvelle sous la direction de Paul Morand* — care, în scurtă vreme, stârnește mare interes în rândul cititorilor, mai ales că spiritul zis « cosmopolit » al inițiatorului, curiozitatea lui, unanim recunoscută, față de literaturile altor popoare, au stimulat apariția, chiar de la început, a unor ediții de nuvele moderne traduse din literaturi străine.¹ Consecvent sentimentelor sale de caldă afecțiune pentru poporul român și originala lui cultură și artă, autorul romanului *Champions du Monde* decide « să publice și un volum de nuvele românești caracteristice ».

În acest scop, se adresează Elenei Văcărescu, personalitate respectată în viața culturală românească și membră a delegației române la Societatea Națiunilor de la Geneva, cunoscută și stimată de cei mai importanți scriitori francezi, începând cu Sully-Prudhomme și Anatole France și terminând cu marii ei contemporani Paul Valéry (cu care colabora în cadrul Ligii Națiunilor).

¹ În această colecție au apărut, în ordine cronologică, volumele: *Ki-Pro-Ko* de Alexandre Arnoux; *Un grand personnage* de Pierre Bost; *Les contes de ma cuisinière* de Jacques Boulenger; *Contes negres de Cuba* de Lydia Cabrera (trad. et préfacés par Francis de Miomandre); *Train de vies* de Eugène Dabit; *Le sphinx et autres contes bizarres* de Edgar Poe (trad. par Marie Bonaparte, Matila C. Ghyka et Maurice Sachs), precum și nuvele de Jean Cassou, Pierre Dominique, Drieu la Rochelle, Jean Prévost (vol. *Lucie-Paulette*), Edmond Jaloux, Ignace Legrand, Roger Vercel etc. După anul 1936 au apărut: *Les sept minutes* de Georges Simenon, *Nouvelles du cabaret* de René Jouglet și altele.

nilor), André Gide, Georges Duhamel, Paul Morand ² și alții.

Cu promptitudinea și dăruirea ei, binecunoscute, Elena Văcărescu expediază Direcției presei și informațiilor din Ministerul Afacerilor Străine din București următoarea scrisoare ³:

Paris, 21 noiembrie 1934

Scumpe Domnule Filotti ⁴,

Prietenul meu D-l Paul Morand a luat direcția unei colecțiuni de nuvele ce apare la Gallimard și în care au fost publicate până astăzi diferite producțiuni de nuvelisti francezi, precum și un volum de Edgar Poe ⁵. Gîndindu-se să publice și un volum de nuvele românești caracteristice, mi s-a adresat mie, cerindu-mi să iau asupra mea alegerea lucrărilor ce urmează să fie traduse (de către Cella Delavrancea-Lahovary) ⁶ și redactarea *Prefeței*. Volumul va trebui să aibă cam 300 pagini. Socotind că această inițiativă te interesează deosebi pe D-ta, vin să te rog următoarele:

Să-mi trimiți un număr oarecare de culegeri de nuvele dintre cele cari ți se par D-tale mai semnificative și mai izbutite: Sadoveanu, Agârbiceanu, Rebreanu, Caragiale, Delavrancea, Brătescu-Voinești, Cezar Petrescu, Pătrășcanu, Gib. Mihăescu etc. dacă ți este cu putință, aș dori să-mi indici cari dintre aceste nuvele au fost deja traduse: e bine ca traducerea noastră să fie inedite. Volumele vor fi dăruite ulterior Asociației pe care o prezidez „La Maison de Roumanie en France” și vor figura în biblioteca ei.

În al doilea rînd, te rog să-mi dai părerea D-tale și a funcționarilor competenți din serviciul D-tale ⁷ asupra chipului cum ați înțelege să fie compus proiectatul volum, ținînd seama de limitele impuse de editor, adică 300 pagini. Această consultație pe care ți-o cer mi-ar fi de mare folos pentru selecțiunea la care voi proceda.

Mulțumindu-ți dinainte pentru serviciul pe care, aducîndu-l literaturii românești, mi-l aduci în același timp și mie personal, ți trimit, scumpe Domnule Filotti, asigurarea sentimentelor mele de simpatie prietenească.

Elena VĂCĂRESCU ⁸

39 Avenue Kléber

² Referitor la relațiile scriitorului Paul Morand cu autoarea versurilor *Le Rapsode de la Dambovitza*, vezi *Paul Morand către Elena Văcărescu* [Scrisori din 1933] prezentare de Gabriela Dumitrescu, „Manuscriptum”, anul XIV, nr. 1(50)/1983, pp. 166—168.

³ Vezi Arhivele Statului, București, Fond—Ministerul Propagandei Naționale / Propaganda, dosar 227, foile 32—37.

⁴ Eugen Filotti (1896—1974) era directorul presei și informațiilor din M.A.S. A devenit cunoscut ca publicist și diplomat. Editează, între 24 august 1919—16 mai 1921 și 26 ianuarie 1924—9 ianuarie 1926, revista săptămînală, de orientare democratică, „Cuvîntul liber”. Din 1921, a fost membru activ al Asociației generale a Presei Române și apoi membru de onoare al Sindicatului presei române din Ardeal și Banat, alături de Onisifor Ghibu, Petru Groza, Ioan Lupas, Sextil Pușcariu, Oct. Tăslăuanu și Al. Lapedatu. La „Cuvîntul liber” au colaborat și unii scriitori și publiciști de stînga, inclusiv comuniști. În primăvara anului 1928, Eugen Filotti este numit director al presei și informațiilor din M.A.S., funcție deținută pînă în anul 1935, cînd i se încredințează postul de Trimis Extraordinar și Ministru Plenipotențiar la Ankara. Cît a lucrat în M.A.S. a fost colaborator apropiat al lui N. Titulescu.

Înstrăinătate funcționau ca atașați de presă Lucian Blaga, Aron Cotruș, Marcel Romanescu, Al. Kirițescu, Ștefan Neîțescu, O. W. Cisek etc., scriitori și oameni de cul-

tură cu care Eugen Filotti a întreținut strînse relații de muncă, iar cu unii dintre ei și de profundă stimă și amicitie trainică, consemnate în corespondență și numeroase acte de serviciu. Prin anii 1954—1961 Eugen Filotti lucra la Institutul de Relații cu Străinătatea de sub conducerea profesorului Mihai Ralea.

⁵ Elena Văcărescu se referă la ediția citată în nota 1.

⁶ Despre Cella Delavrancea-Lahovary, pianistă și scriitoare, vezi cartea Cella Delavrancea, *Scrieri*, ediție, prefață, note, comentarii și bibliografie de Valeriu Răpeanu, Editura „Eminescu”, București, 1982. Din evocarea: *Poeta Elena Văcărescu* (pp. 374—377) aflăm că Cella Delavrancea a cunoscut-o pe Elena Văcărescu la Paris, în anul 1920. Interesant este și faptul că vorbind despre Doctorul Jubi Dona (p. 371), Cella Delavrancea scrie: „Paul Morand, spiritualul, scepticul scriitor francez, venea din Paris pentru a-i cere [doctorului bucureștean] o consultație”.

⁷ În perioada 1934—1935 îndeplineau diferite funcții în Direcția presei și informațiilor Al. Busuioceanu, Al. Philippide, Gib. I. Mihăescu, Ilarie Voronca, Al. Marcu, Ștefan Neîțescu și alții.

⁸ Despre viața și opera scriitoarei, vezi documentul studiu monografic *Elena Văcărescu* de Ion Stăvărș, Editura „Univers”, București, 1974 și Elena Văcărescu, *Scrieri alese*, Ediție îngrijită, prefață, note și bibliografie de Ion Stăvărș, Editura „Minerva”, București, 1975

Peste două luni, la 25 ianuarie 1935, Eugen Filotti expediază la Paris următorul răspuns:

Scumpă Domnișoară Văcărescu,

Ca răspuns la scrisoarea Domniei Voastre din 21 Noiembrie 1934, am plăcerea să vă informez că am expediat la adresa D-voastre o colecție de volume ale principalilor noștri nuveliști, pe baza cărora veți putea întocmi Antologia pentru colecția editurii Gallimard, condusă de D-l Paul Morand.

Aci alăturat veți găsi:

1. O listă a volumelor ce v-au fost expediate.
2. Lista nuvelilor pe care, de acord cu funcționarii competenți din Direcțiunea mea, le-aș propune pentru traducere.
3. O scurtă notă despre traducerile apărute pînă acum în Franța.

Sper că acest material va corespunde dorințelor Domniei Voastre, și vă stau cu plăcere la dispoziție pentru orice alte lămuriri.

Primiți, scumpă Domnișoară Văcărescu, odată cu omagiile mele respectuoase, expresiunea sentimentelor mele devotate.

Eugen FILOTTI

Transcriem, în continuare, numai lista nuvelilor propuse pentru traducere, deoarece în ea se indică și titlul volumelor expediate:

Agârbiceanu, Ion: *Fefelega*, vol. *Două iubiri*, p. 207; *Teleguț*, vol. *În întunec*, p. 126.

Bart, Jean: *Trei dezertori*, vol. *Schițe marine*, p. 19.

Brăescu, George: *Vine doamna și domnul ghegeneral și Legea progresului*, vol. *Schițe alese*, p. 70 și 39.

Brătescu-Voinești, Al. I.: *Călătorului îi șade bine cu drumul*, vol. *Întunec și lumină*, p. 52; *Vircolacul și Moartea lui Castor*, vol. *În lumea dreptății*, p. 93 și 295.

Bucută, Em.: *Starețul gîndului și Prisaca din podgorie*, vol. *Legătura roșie*, p. 59 și 87.

Caragiale, Ion Luca: *O făclie de Paști și La hanul lui Mînjoală*, vol. *Novele. Povestiri*, p. 5 și 87; *C.F.R. și D-l Goe*, vol. *Momente. Schițe*, p. 193 și 64.

Creangă, Ion: *Fragmente din Amintiri (Satură-te de cireșe; D-apoi cu smîntînitul oalelor; Pupăza; La scădat — Într-o zi pe-aproape de Sint Ilie — din Opere complete)*.

Delavrancea, Barbu: *Hagi Tudose*, vol. *Hagi Tudose*, p. 4.

Dumitrescu, Doru G.: *O stea din carul mare*, vol. *La fetița dulce*, p. 151.

Galaction, Gala: *Moara lui Călfar*, vol. *Nuvele și schițe*, p. 57 și *De la noi la Cladova*, din broșura cu acest titlu.

Gârleanu, Emil: *Punga*, vol. *Într-o noapte de mai*, p. 153.

Hogaș, Calistrat: *Jupîneasa Zamfira*, vol. *Amintiri dintr-o călătorie*, p. 114.

Holban, Anton: *Halucinații*, nr. din revista „Azi”, p. 386.

Mihăescu, Gib: *Troița*, vol. *Vedenia*, p. 229; *Frigul*, vol. *La Grandiflora*, p. 99.

Pătrășcanu, D. D.: *Învîgătorul lui Napoleon*, vol. *Schițe și amintiri*, p. 53; *Condica Doamnei Pompiliu*, vol. *Timoteiu Mucenicul*, p. 65.

Petrescu, Cezar: *Adevărul*, vol. *Drumul cu plopi*, p. 11; *Valsul rozelor*, vol. *Scrisorile unui răzeș*, p. 78.

Protopopescu, Dragoș: *Goana după umbră*, vol. *Iarmarocul*, p. 63.

Rebreanu, Liviu: *Nevasta, Dintele, Proștii*, vol. *Golanii*, p. 79, 19, 7.

Sadoveanu, Mihail: *Povestea lui Petrișor*, vol. *Cîntecul Amintirii*, p. 18; *Fîntîna dintre plopi*, vol. *Hanu-Ancuței*, p. 63.

Teodoreanu, Al. O.: *Serioja*, vol. *Mici satisfacții*, p. 89.

Zamfirescu, Duiliu: *O cursă romanțioasă*, vol. *O muză*, p. 91.

Din adnotările făcute pe hîrțile existente în dosar, rezultă că aceste propuneri au fost făcute de scriitorii Al. Philippide, Gib. I. Mihăescu, Ilarie Voronca și Al. Marcu care, în general, au vădit deosebit

discernămint artistic și spirit critic. Singura concesie au făcut-o lui G. Dumitrescu Doru, colaborator al unuia din serviciile Direcției presei și informațiilor.

«Listele» expediate Elenei Văcărescu sînt însoțite de o *Notă* în care se fac următoarele precizări valoroase ca informare literară:

În limba franceză a apărut doar colecția de nuvele românești sub îngrijirea d-nei Sarina Cassvan⁹; această colecție nu cuprinde nici una din nuvelele sau schițele indicate de noi mai sus pentru culegere.

De asemenea a apărut în editura Maisonneuve Frères traducerea d-lor Stanciu Stoian și Ode de Chateaubvieux Lebel a poveștilor lui Creangă¹⁰, de aceea am indicat din acest autor doar pagini de sine stătătoare din *Amintiri*.

Înainte de război a mai apărut într-o colecție franceză, cuprinzînd bucăți disparate din literatura universală, nuvela *Făclie de Paști* [*sic!*] de Caragiale, această colecție nu se mai găsește de mult în librării.¹¹

Prin reviste au mai apărut diverse traduceri din nuveliștii noștri, traduceri pe care, în mare parte, după cunoștințele ce avem, le-am evitat în indicațiunile noastre.

Indiscutabil, scriitorii de la Direcția presei au redactat propunerile lor pe temeiul unei riguroase informații de istorie literară, evitînd astfel lucrul superficial și improvizat. Ceea ce surprinde însă este eșecul acestei generoase și salutare inițiative: ne-a fost imposibil să depistăm cauzele eșuării proiectelor concrete, bine concepute de Elena Văcărescu și autoritățile de la București.

Adevărul este că Elena Văcărescu a primit materialele și informațiile solicitate într-un timp foarte scurt, fapt ce ne îngăduie să presupunem că singurul obstacol — desigur, esen-

țial — în realizarea ediției pare a fi fost lergiversarea și, pînă la urmă, renunțarea la munca de traducere a textelor românești în limba franceză. Nu cunoaștem motivele amînării cu mult peste termenele stabilite de editură pentru traducerea ce trebuia s-o realizeze Cella Delavrancea și care au condus la nerealizarea ediției solicitate de Paul Morand. În orice caz, bunele intenții ale inițiatorilor ei, cit și propunerile judicioase elaborate de amintitul colectiv de scriitori, chiar dacă fortuit s-au destrămat, ele rămîn ca fapte concrete ale trainicelor relații culturale româno-franceze.

Pavel ȚUGUI

⁹ Sarina Cassvan-Pas (1894—1978), autoarea cărților *Între artă și iubire* (roman), 1918; *Trupul care își caută sufletul*, 1932, *Femeia și cătușele*, 1946; *Între pană și spadă*, 1963 etc., editează în limba franceză culegerea *Contes Roumains d'écrivains contemporains*, Préface de la Comte de Noailles. Edition de la „Revue Mondiale”, Paris 1931. Volumul cuprinde proze de: T. Arghezi, I. Al. Brătescu-Voinești, I. A. Bassarabescu, G. Brătescu, Jean Bart, N. Davidescu, V. Demetrius, V. Eftimiu, Gala Galaction, Oct. Goga, I. Minulescu, C. Moldovanu, Adrian Maniu, Gib. I. Mihăescu, D. D. Pătrășcanu, Cezar Petrescu, H. Papadat-Bengescu, L. Rebreanu, M. Sadoveanu, I. Teodoreanu, I. C. Vissarlon și Ion Vinea. Cartea are 219 pagini, inclusiv un *Avant-propos* semnat de traducătoare. După cîte știm, de prin anul 1925, Sarina Cassvan a întreținut relații apropiate cu Elena Văcărescu. În calitate sa de secretar general al Asociației Culturale „Gîndirea Europeană”, prezidată de Elena Văcărescu, Sarina Cassvan organiza săptămînal, la București, începînd cu anul 1933, cicluri de conferințe și recitaluri literar-muzicale în Aula Fundației Carol I, la multe dintre ele personajul central fiind Elena Văcărescu (bunăoară, la 5 septembrie 1935

poeta ținea conferința publică *Lucrezia Borgia* în fața unui auditoriu format din oameni de cultură și reprezentanți ai instituțiilor centrale de stat).

¹⁰ Vezi Ion Creangă, *Contes populaires de Roumanie* [*Povești*] Traduction et Notes par Stanciu Stoian et Ode de Chateaubvieux Lebel avec une Préface de Monsieur N. Iorga, Librairie Orientale et Américaine Maisonneuve Frères, Editions, Paris, 1931. Cartea, editată în condiții excelente, are 245 pagini, format mare și cuprinde: I *Povestea porcului, Fata babei și fata moșneagului, Povestea lui Harap Alb, Pungașa cu doi bani, Capra cu trei iezi*; II *Ivan Turbincă, Dănilă Prepeleac, Stan, Pățitul*; III *Moș Nichifor Coțcariul* (tipărit „Coțcariul”), *Povestea unui om lenez, Soacra cu trei nurori, Cinci piini, Ion Roată și Unirea și Ion Roată și Vodă Cuza*.

Fiecare bucată are note explicative destul de bogate.

¹¹ Cu siguranță, colectivul de la Direcția presei și informațiilor din M.A.S. se referă la ediția: I. L. Caragiale, *Le cierge de Paques*. Traduit du Roumain par Adolphe Clarnet, „Le Feu”, Union Française d'édition, Paris, f.a., 66 pagini. Pe exemplarul cu dedicație de la Biblioteca Academiei R.S.R., traducătorul trece data «Paris — avril 1912».

Tara Românească în

The Illustrated London News

prin desenele pictorului

Constantin GUYS

[File de album]

DESCOPERIREA LUI CONSTANTIN GUYS (Ernest Adolphe Hyacinthe Constantin), desenatorul francez care-și integrează destinului său artistic, pe cit de fascinant, pe atît de ciudat, instantanee din universul românesc, i-o datorez lui Charles Baudelaire. În marea cronică-foi-leton pe care i-o consacră, salvîndu-l pentru totdeauna de la uitarea nedreaptă a posterității, poetul remarcă printre desenele care pledau pentru modernitatea acestui artist-dandy, excentric și dramatic, neștiut pînă în acel moment, și unele avînd ca subiecte: românce, evreice, poloneze, unguroaice, grecoalice, și armenice.¹ Acest salon multinațional, cultivat de Constantin Guys, restituia într-un fel un nou domeniu al paradisurilor artificiale, recuperat de un artist aventurier în lumea orientală. În descrierea pe care o făcea poetul *Florilor Râului*, se subînțelege și unele detalii ce trimit cu siguranță la elementele de decor vestimentar ale femeilor românce, totul încadrat, firește, într-o aură de orientalism: «...enfin, les femmes galantes (si toutefois l'on peut prononcer le mot de galanterie à propos de l'Orient), généralement composées de Hongroises, de Valaques, de Juives, de Polonaises, de Grecques et d'Armeniennes; car, sous un gouvernement despotique, ce sont les races opprimées, et, parmi elles, celles surtout qui ont le plus à souffrir, qui fournissent le plus de sujets à la prostitution. De ces femmes, les unes ont conservé le costume national, les vestes

brodées, à manches courtes, l'écharpe tombante, les vastes pantalons, les babouches retroussées, les mousselines rayées ou lamées et tout le clinquant du pays natal; les autres, et ce sont les plus nombreuses, ont adopté le signe principal de la civilisation, qui, pour une femme, est invariablement la crinoline, en gardant toutefois, dans un coin de leur ajustement, un léger souvenir caractéristique de l'Orient, si bien qu'elles ont l'air de Parisiennes qui auraient voulu se déguiser.²

Înscrierea și a româncelor în expozeul orientalelor să fie numai un incidental subiect surprins în palatele constantinopolitane, frecventate de Constantin Guys, în căutare de nou și de «mondentitate» à l'orientale? S-ar fi putut și aceasta! (Un Férriol va pregăti albumul său de imagini orientale, folosindu-se de subiectele aflate în bazarul cosmopolit din capitala imperiului otoman.) Numai că acest pasaj trebuie coroborat cu detalii semnificative din cronica precedentă a acestui serial.³ Căci lui Baudelaire, Constantin Guys îi oferise euforii artistice, uimiri și încîntări și în ipostaza sa de corespondent de război, trimis de revista-magazin, de mare circulație, „*Illustrated London News*“, să însoțească armata engleză în războiul ruso-turc din 1853–1856. Vizitînd expoziția de acuarele, desene, crochiuri reprezentînd instantanee din campaniile militare, păstrate încă în colecția artistului, Baudelaire

¹ Charles Baudelaire, *Le peintre de la vie moderne*: VII. Pompes et solennités. In *Oeuvres complètes*, Ed. „Claude Pichois“, Bibliothèque de la Pléiade, NRF, Gallimard, 1968, p. 1173.

² Ibidem.

³ VI. *Les annales de la guerre*, Ed. cit., pp. 1169–1172.

reținea ca geografie a inspirației desenatorului-reporter de război, pe lângă Bulgaria, Turcia, Crimeea, «malurile Bosforului», și malurile Dunării, adică itinerarul armatelor engleze și franceze în drum spre Crimeea: «*L'oeil se promène tour à tour aux bords du Danube, aux rives de Bosphore, au cap Kerson, dans la plaine de Balaklava, dans les champs d'Inkermann, dans les campements anglais, français, turcs et piémontais, dans les rues de Constantinople, dans les hôpitaux et dans toutes les solennités religieuses et militaires*»⁴.

Poate că nici acest al doilea amănunt din cronicile lui Baudelaire nu ne-ar fi dat acel argument hotărâtor privind prezența lui Constantin Guys în mediul românesc, dacă poetul nu ar fi remarcat și nu ar fi citat, printre piesele care l-au reținut, și desenul: *Achmet-Pacha, général en chef à Kalafat, debout devant sa butte avec son état-major, se fait présenter deux officiers européens*⁵.

Deci, cu certitudine, Constantin Guys s-a aflat pe pământ românesc. De la acest punct, cercetarea se poate desfășura sub o altă perspectivă.

Dar să vedem cine a fost Constantin Guys, cu atât mai mult cu cât el rămâne un nume puțin cunoscut, chiar și de către istoricii de artă!

Se născuse la Vlissingen (Olanda), la 3 decembrie 1795⁶, dintr-o familie de francezi și a avut o tinerețe aventuroasă. În 1820 va pleca în Grecia, pentru a lupta alături de Byron pentru eliberarea Eladei. Simpatia pentru poetul englez, prietenia cu Thackeray îl conduc la Londra. În 1827 se înrădăcase într-un regiment francez de dragoni, cu care va cutreiera prin Europa și prin Orient. La Londra, se susține, ar fi fost unul dintre fondatorii revistei-magazin „*Illustrated London News*”, unde se va afirma și talentul său de artist. În 1830 colabora la revista pariziană „*L'Artiste*”. Cu comportament de gentlemen, romantic dezabuzat, călă-

⁴ Ibidem.

⁵ «Un nom, sinistrement illustre depuis les désastres de Syrie, s'offre à ma vue: Achmet-Pacha, général en chef à Kalafat, debout devant sa butte avec son état-major, se fait présenter deux officiers européens» (Baudelaire, op. cit., pp. 1170—1171).

⁶ Datele sînt luate din informațiile furnizate de ultima biografie a artistului, scrisă de Luce Jamar-Rolin: *La vie de Guys et la chronologie de son oeuvre*, „Gazette des Beaux-Arts”, 98-e année, tome XLVIII, 1956, pp. 69—112. Din păcate, studiul e lacunar tocmai la capitolul biografic al participării lui Guys în calitate de corespondent de război.

toarește în Spania, de unde se înapoiază cu caiete încărcate de note, acuarele, desene în creion. Prietenia cu Gavarni, care îl și influențează, pune pecetea pe destinul său artistic în paginile revistei londoneze. Apoi, părăsește capitala britanică, venind la Paris, dar păstrînd contactul cu Gavarni. În 1854 se împacă cu „*Illustrated London News*”, reluînd colaborarea, de data aceasta în calitate de corespondent de război («au titre de correspondant de guerre»), participînd la campanie, ca reporter-illustrator, o inițiativă cu totul ieșită din comun în epocă.

«Il était chargé d'envoyer des croquis, évoquant les divers aspects de la campagne franco-anglaise»⁷. Dandy-ul franco-britanic este trezit într-o panoramă dramatică a suferinței umane, înregistrînd, cu o febrilitate delirantă, ca pe o bandă desenată, cu creionul, o serie de crochiuri, imagini, instantanee care i-au părut semnificative, de-a lungul zilelor și lunilor petrecute în mijlocul armatelor combatante, pe care le-a însoțit pe tot parcursul: Balcani, Dunăre, Țara Românească, Dobrogea, Crimeea⁸. Zilnic, se spune, trimitea revistei londoneze, între 8 și 10 crochiuri. În 1856, revenea la Paris cu «5 au 600 marceaux de papier peinturburés»⁹. După 1861 locuia în «rue St. Lazare» ca și fotograful Nadar, posesorul celei mai bune colecții de desene ale sale. În 1885, în carnaval, întorcîndu-se acasă de la Nadar și voind să traverseze «rue du Havre», este răsturnat de o trăsură și rănit grav, rupîndu-i-se ambele picioare. Șapte ani se va chinui, timp în care Nadar îi dovedește un devotament prietenesc admirabil. Moare la 13 martie 1892. Desenele s-au împrăștiat prin vînzări de fonduri, în Franța, Anglia și America. Cataloagele unor expoziții organizate, înainte și după război, sînt departe de a fi reușit să recupereze imaginea autentică a unui artist al desenului, contemporan al lui Géricault și Delacroix, un fel de înaintaș al lui Toulouse-Lautrec. Lipsa unui inventar complet al operei împiedică o cercetare cu concluzii sigure. Din cauza aceasta încă n-am putut descoperi desenele «cu române». Șansa a făcut ca într-un mic catalog să descopăr două piese foarte valoroase: *Boats on the Danube*

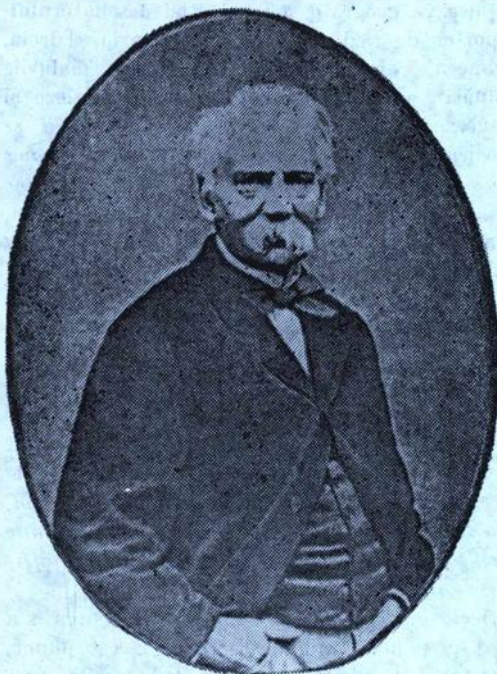
⁷ Georges Grappe, *Constantin Guys, Vingt quatre dessins* p. 24.

⁸ La Cabinetul de Stampe al Bibliotecii Academiei Române se află un album «al Crimei», alcătuit din cupurile celei mai mari părți din gravurile apărute în „*The Illustrated London News*”.

⁹ Luce Jamar-Rolin, op. cit., p. 84.

near Kalafat și *Across the Balkans*, ambele din fosta colecție «Nadar». Acestea, coroborate cu desenele, ori gravurile publicate în „*Illustrated London News*“, sporesc pînă la certitudine absolută opinia că zecile de ilustrații pe tema Calafatului nostru, ca un moment aparte pe harta corespondentului englezo-francez (e reporter-desenator) sînt opera lui Constantin Guys. Un alt corespondent al revistei, în afara lui Guys, n-a mai fost. El era acela care trimitea revistei desene peste desene, cu o febrilitate nemaiîntîlnită. Baudelaire a reținut numai «momentul» reprezentîndu-l pe Ahmet-Pașa la Calafat. Desenul, într-adevăr, există și în „*Illustrated London News*“, corespunzînd impresiei lăsate poetului («Achmet-Pacha a dans l'attitude et le visage, le grand air aristocratique»). Dar colecția revistei engleze a păstrat tot serialul imagistic, transpus de Guys pe hîrtie, în cantonamentul general turco-englezo-francez de la Calafat din 1853—1854.

Trecem peste alte numeroase imagini, rămî-nînd la acele instantanee care ilustrează cronica diurnă a războiului, cu oameni și locuri într-o viziune realistă, dramatică, de pe cuprinsul românesc. Constantin Guys a stat, deci, în iarna lui 1853—1854, în cantonamentul de la Calafat, în așteptarea operațiunilor militare spre Crimeea. Cu această ocazie e posibil ca el să fi intrat în contact cu Teodor Aman, Száthmari, Ange Péchmeja — care funcționa ca secretar al vizirului (probabil pentru relațiile cu oficialitățile armatei franceze) — de ce nu și cu C. A. Rosetti care, în acel timp, va trece Dunărea, clandestin, ajungînd la Calafat, cu satisfacția că pusese din nou piciorul pe pămîntul țării. Un corespondent de război, fie el și desenator-reporter, nu va fi stat locului! În plus, spațiul era destul de limitat și de închis pentru a nu se fi cunoscut între ei cei cîțiva oameni cu misiuni auxiliare aceleia militare. Cert e că acest Constantin Guys face din Calafat un șantier improvizat al observației și studiului artistic, de mai lungă bătaie în timp și spațiu. Desenul său *Bărci pe Dunăre lîngă Calafat* se dovedește a face parte dintr-o serie de desene cu aceleași motive, inspirate de aceleași circumstanțe. Nu un altul putea trimite de la Dunăre desenul pentru gravura: *Skech of the*

Ainsi il va, il court, il cherche. Que cherche-t-il? A coup sûr, cet homme, tel que je l'ai dépeint, ce solitaire doué d'une imagination active, toujours voyageant à travers *le grand désert d'hommes*, a un but plus élevé que celui d'un pur flâneur, un but plus général, autre que le plaisir fugitif de la circonstance. Il cherche ce quelque chose qu'on nous permettra d'appeler la *modernité*; car il ne se présente pas de meilleur mot pour exprimer l'idée en question. Il s'agit, pour lui, de dégager de la mode ce qu'elle peut contenir de poétique dans l'historique, de tirer l'éternel du transitoire... Pour que toute *modernité* soit digne de devenir antiquité, il faut que la beauté mystérieuse que la vie humaine y met involontairement en ait été extraite. C'est à cette tâche que s'applique particulièrement M. G.

BAUDELAIRE

¹⁰ În „*The Illustrated London News*“, vol. XXIV, nr. 665, 28 jan. 1954, p. 72.

— În cîmp,
lingă Slobozia

THE CAMP, AT SLOBOZIA.

weeks after the commencement of the siege of Silistia, when they again threw shells into the place; the inhabitants, however, had left a considerable number, carefully amassing their more valuable effects but leaving furniture in many of their houses. After the abandonment of the town by the Russians, the Turks were afraid to occupy it, and strictly prohibited the entrance of the place to their soldiers; but a band of plunderers, Greek, Bulgarian and others, called down the line, looted below the town, and broke open all the best houses. The Turkish soldiers afterwards entered the place, and did not spare much of the remains. Still some sort of order was maintained, and although much was broken and damaged, comparatively little was carried off by the regular troops. Enough is still left in Giurgio to render it an agreeable place of residence; and I have conversed with plunderers the most open, and narrow streets of the Turkish city for the bread and well-

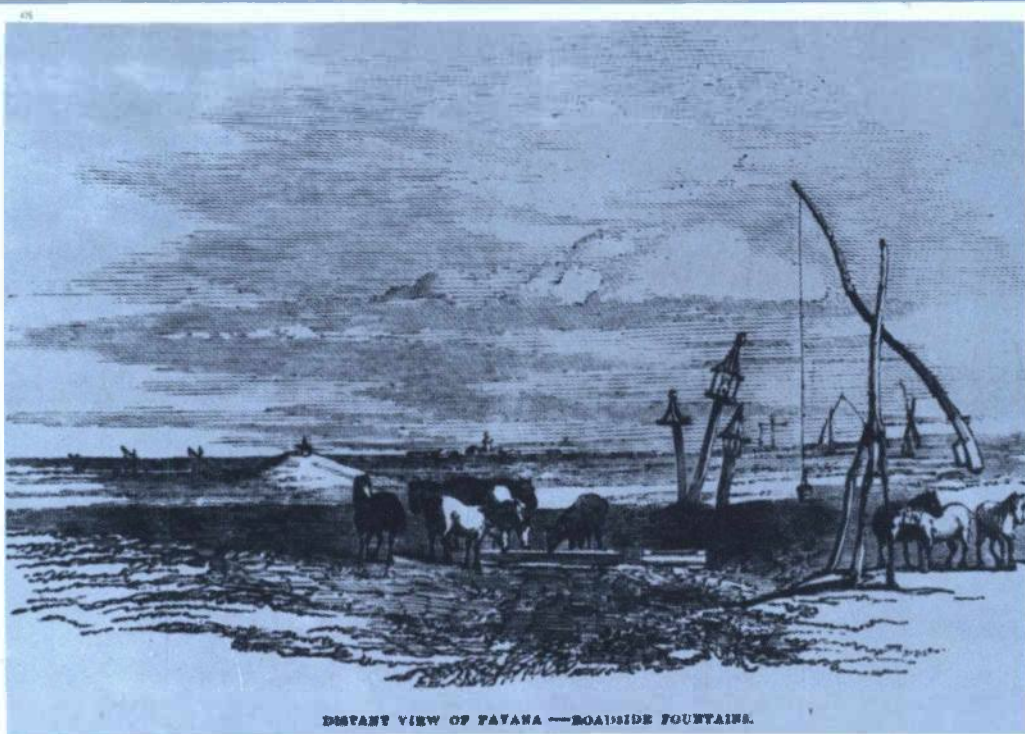
passed thoroughfares of the Wallachian town, with its brilliant little shops neatly arranged and furnished. There is, in truth, something exquisite in the sensation of entering the privacy of a Turkish town for the leisure of a European man. In Bucharest you drink water; in Giurgio, you may, if you prefer it, drink champagne. Instead of a dirty and filthy dissipated population, you fall in with people who are polite and kindly, whatever may be their real feelings towards you. One household a poor old man, where the streets are wide and open, and surrounded with the wall and roof of every house; and besides, it is such a luxury to have every matter attended to after a fashion unlike that of the Turks. A man in Turkey is not a simple thing. It enhances every detail. A dinner for instance. The most is not to be had. It must be ordered or obtained by a man from the kitchen, then it is exactly in the proper spot of the world, it is a

piece of flesh artistically cut, the season of an old and overworked ox. Then, as to bread—the baker takes you aside and says, "I cannot sell you bread just now, the Governor has charge of all the dough, and there are soldiers around, but send to my at nightfall." You send at nightfall, and obtain a small oil-baked brown loaf, with more bran and sand in it than flour, and this you are glad to get. The same difficulty may be every detail of your wants, and when you go down to dinner, you find that everything is desirable, at the same time that you congratulate yourself on your success in obtaining it. Contrast all this with a European meal, ordered and dispatched within the hour, in a sparsely decorated, with blinds and curtains, neatly ornamented. Giurgio is better than its neighbour Bucharest, where labour is only given in token of necessary requirements for daily subsistence. It is only fair to say of the Russians that they did not

— În aşteptare...

THE CAMP, AT SLOBOZIA.

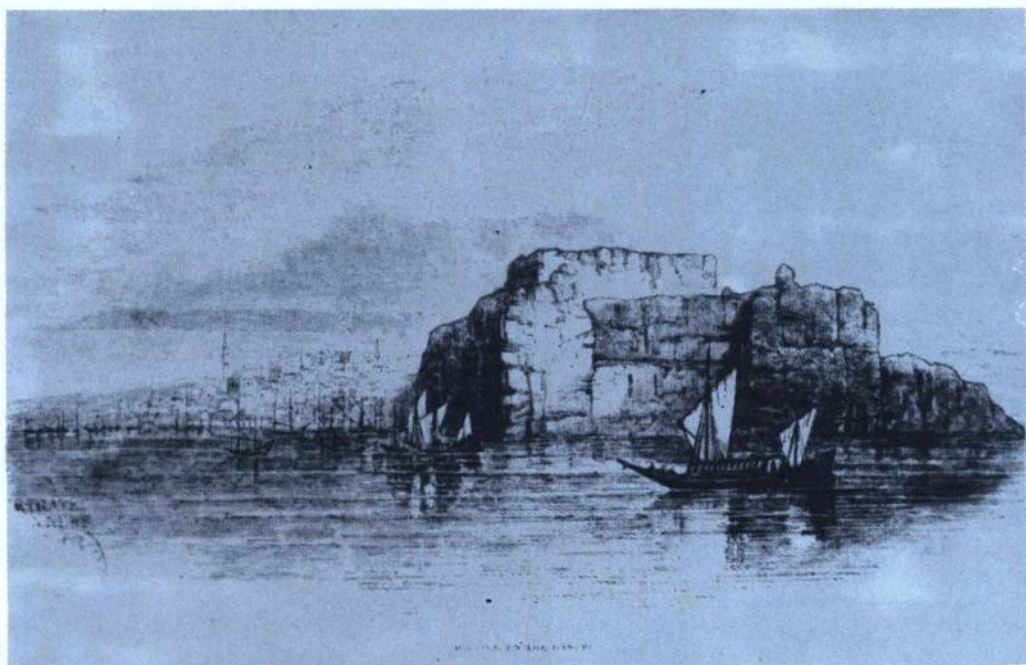

- Fintini
și cai
în cimpia
românească

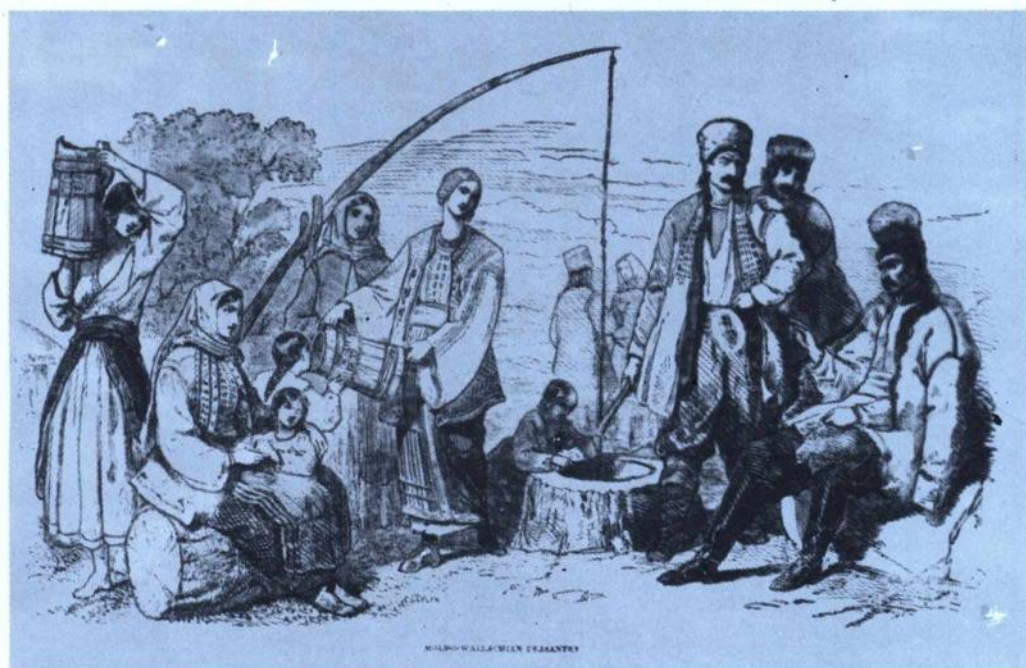

— Boieri la sfat
de taină

— Ruinurile
Cetății
Hârșova

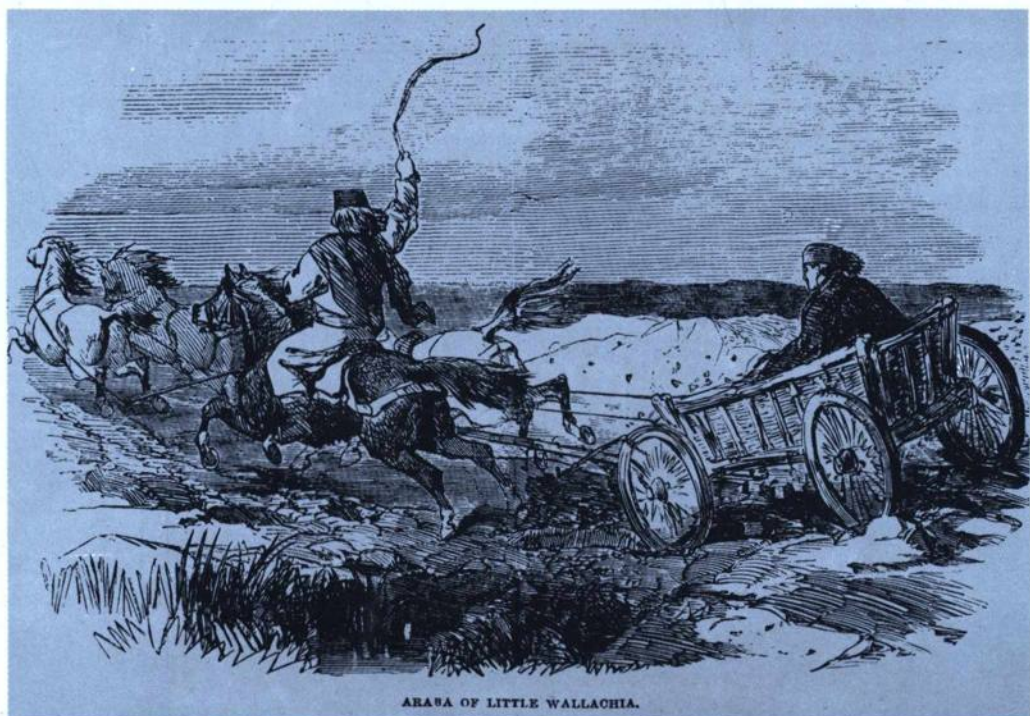

— Țărani
moldo-vlahi,
ling-o
fintină

— Drum în cîmpie

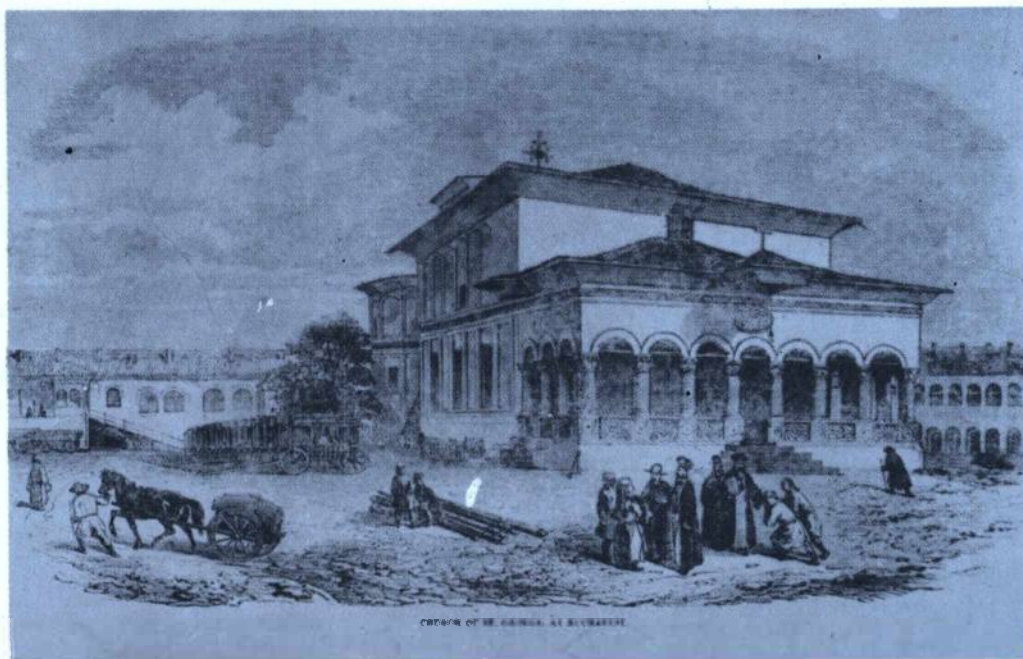
ARASA OF LITTLE WALLACHIA.

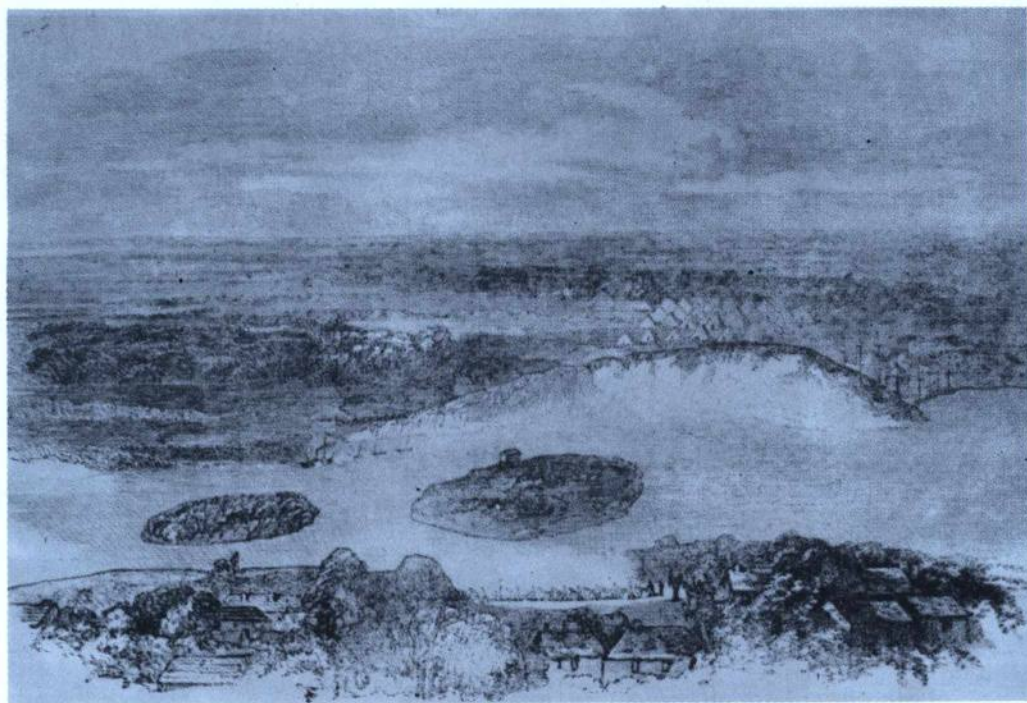
— În căruță

— Prinții
Știrbey
și
Ghyka
— domnitorii
Țării Românești
și
Moldovei

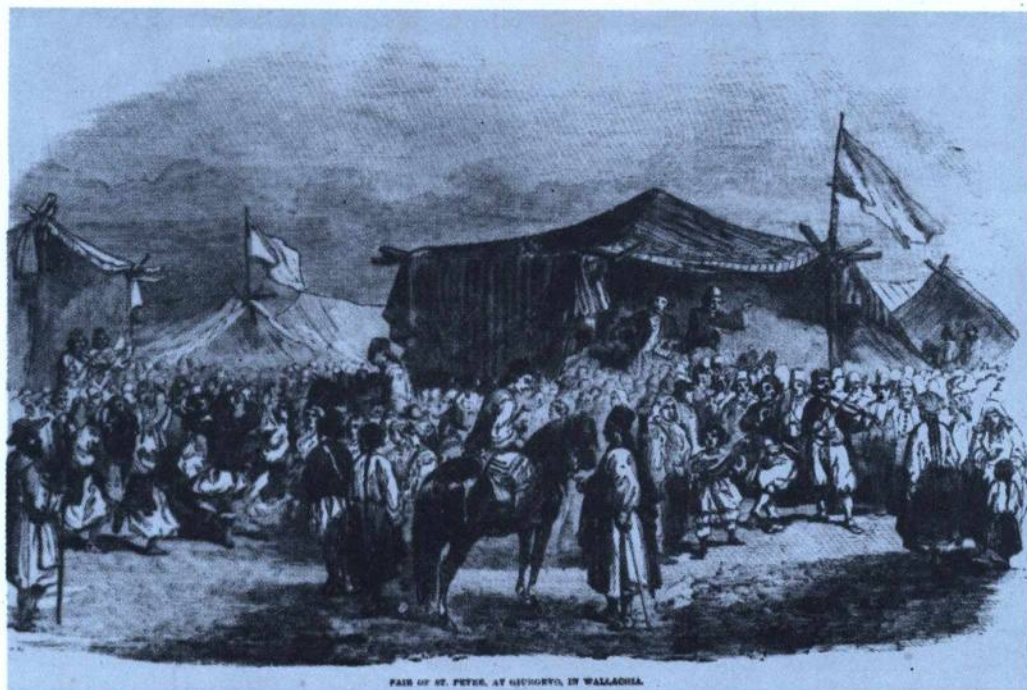

— Biserica
St. Gheorghe
din București,
unde se află,
acum, mormântul
lui
Constantin
Brâncoveanu

— Bilci
la Giurgiu

FAIR OF ST. PETER, AT GIURGIU, IN WALLACHIA.

— Giurgiu
la mijlocul
secolului
trecut

— Sosesc
la Calatat
răniții
de la
Cetate

— Consiliu
diplomaticesc
în fortăreața
lui Teġik-Bei, —
la Calafat

LANDING-PLACE, AT KALAFAT.

— Debarcader
la Calafat

— Post militar
la Dunăre,
— după o schiță
originală

Danube (Schiță de pe Dunăre), sau foarte originalul instantaneu, o imagine cu totul deosebită: *Military post on the Danube, from an original sketch*¹¹ (*Post militar la Dunăre, după o schiță originală*)! Portretul lui Ahmet-Pașa (*Achmet-Pacha, governor of Widdin*), prezentat în cadrul comentariului care îmbracă instantaneele de la Calafat, făcând deci parte dintr-un tot conceput de reporterul Constantin Guys (« Achmet-Pacha, who inhabits one of the few houses in the village, received me with great politeness. He is a burly soldier, still young... »), așa cum îl descriesese și Baudelaire, are alături două gravuri: *Landing — place, at Kalafat (Debarcader la Calafat)* și *Blockhouse of Tefik Bey, Kalafat (Fortăreața lui Tefik-bei, Calafat)*.¹² Cea de pe urmă, o scenă de întâlnire între un turc și doi europeni într-o conversație, așezați pe perini, cu un aer de boemă semipariziană-semiorientală, păstrează încă liniile sigure din desenul de deasupra al lui Ahmet-Pașa. Cu un număr mai înainte, pe prima pagină, sub manșetă, redacția plasase imaginea unor nesfârșite întinderi ușor vălurite, în prim-plan cu o casă ca o șură acoperită cu stuf, în față cu două gherețe de pază, titrată *Distant view of Kalafat, from the court-yard of the pacha's residence, at Widdin*¹³ (*Vedere îndepărtată a Calafatului, din curtea reședinței Pașei de la Vidin*).

Al treilea număr consecutiv din „*Illustrated London News*” rămânea dedicat, prin ilustrație, tot situației și stării de pregătire a operațiilor.

Din nou, revenim la numărul 665/29 ianuarie 1854 din „*The Illustrated London News*”, o adevărată expoziție a campaniei de la Calafat, sub genericul: *Sketches from Kalafat and Widdin*. Pe pagina 73, trei instantanee de o varietate dramatică cutremurătoare, de un realism dur, imagini mai mult de exod decît de elan de luptă: *Cooking-tents, at Kalafat (Cort-bucătărie la Calafat)*; *Barrack-tents and redoubt, Kalafat (Corturi-barăci, Calafat)* și o piesă, iarăși de o mare forță expresivă, cu o lume blazată, de refugiați, de învinși și de săraci: *Arrival at Kalafat of the wounded from Citate (Sosirea la Calafat a răniților de la Cetate)*.

¹¹ În nr. 664, 21 jan. 1854, p. 45.

¹² În „*The Illustrated London News*”, vol. XXIII, nr. 651, 29 oct. p. 452.

¹³ *Ibidem*, nr. 656, 3 dec. p. 461.

În același număr, pe lângă portretele lui Ismail-Pașa, Mohamed-pașa, Sami-pașa, apar, lucrate de aceeași mină, cu dexteritatea degajată a mișcării, portretele în peniță ale domnitorilor Barbu Știrbei (*Prince Stirbey, hospodar of Wallachia*) și Dimitrie Ghica (*Prince Ghika, hospodar of Moldavia*)¹⁴.

În luna februarie¹⁵, în magazinul ilustrat de la Londra, cele trei desene rămăneau în același spațiu, deși numai desenul din registrul superior al paginii: *Distribution of the Medjidie, after the battle of Citate (Împărțirea de la Medgidia, după bătălia de la Cetate)*, făcea corp comun cu *Arrival at Kalafat...* Restul, — *Distant view of Payana — Roadside Fountains (Vedere de departe a Poienei)* și *Summer residence of prince Milosch, Payana (Reședința de vară a prințului Miloș)* — erau pe linia pitorescului exotic și patriarhal rural.

Pe motive dependente de operațiile militare de pe teritoriul românesc se remarcă desenul: *Russian post, at Kalougereni (Post rusesc la Călugăreni)*¹⁶, cu o ruină de antichitate în centru, într-un cadru mlăștinos și ierbos, cu o patrulă rusească în stare de alertă, precum și *Monument at Croce di Petra — at Călugăreni*¹⁷ (*Monument cu cruce de piatră, la Călugăreni*). Acesta apărind în ultimul număr pe anul 1853, e de subînțeles că Guys se afla mai de mult în Țara Românească. În vară, cronica evenimentelor recente se ilustra cu *Boat attack at the Sulineh Mouth of the Danube*¹⁸ (*Atac de vase la gura Sulinei pe Dunăre*), iar în toamnă, cu *The Camp at Slobodzie*¹⁹ (*Tabăra de la Slobozia*), cu similitudini convingătoare cu restul desenelor din taberele de iarnă.

Dar reporterul Constantin Guys nu a rămas numai un acompaniator al armatelor engleze, franceze și turce în stare de război. Dimpotrivă, a profitat de această ocazie pentru a cunoaște o lume și o realitate nouă în spațiul oriental european, atît de îndrăgit.

Apariția, în expozeul imagistic asupra Valahiei, a două scene de călătorie prin țară: *Travelling in Wallachia*²⁰ (*Călătorie în Valahia*) și *Araba of little Wallachia*²¹ (*Arabaua în*

¹⁴ Pag. 68.

¹⁵ *Ibidem*, nr. 668, 11 febr. 1854, p. 124.

¹⁶ *Ibidem*, vol. XXIII, 1853, nr. 659, 24 dec., p. 556.

¹⁷ *Ibidem*, vol. XXIV, 9 sept. 1854, p. 240.

¹⁸ *Ibidem*, vol. XXIV, nr. 696, 5 aug. 1854, p. 104.

¹⁹ *Ibidem*, 9 sept. 1854, p. 241.

²⁰ *Ibidem*, nr. 656, 3 dec. 1853, p. 469.

²¹ *Ibidem*, nr. 668, 11 febr. 1854, p. 125.

Valahia mică), amestec de pitoresc și de tură, în orice caz, o aventură într-un iureș al cailor și surugiilor, nu era din senin! În cantonamentul de la Calafat, sau în anturajul oficial, n-ar fi avut cum să ia cunoștință cu mijloacele de transport ale vremii. Constantin Guys trebuie că a călătorit prin țară, poate pînă la București, cu acest mijloc de transport pe care a și ținut să-l immortalizeze, ca un abate de Marrenne. În acest context, revista publica celebrul desen *Bords de la Dambovitza du pods Kalish (Malurile Dimboviței de pe podul Calității)*, subintitulat *Bucharest, in Wallachia*,²² după desenul lui M. Bouquet, precum și *St. George, at Bucharest*²³ (*Biserica Sf. Gheorghe*), repetind, cu o netă reușită a liniilor și a amănunțelor, cunoscuta imagine din schița lui Auguste Raffet, precum și trei desene reprezentînd oficialitatea românească: domnitorii celor două țări și mitropolitul Nifon.

Cum se explică identitatea imaginii din fotografiile cunoscute, ca, de pildă, cea a lui Grigorie Ghica, executată de Száthmari, și desenul în peniță publicat în „*The Illustrated London News*”? E clar că Száthmari n-avea nici o legătură cu redacția engleză, care avea propriul ei reporter. Se vor fi cunoscut într-atît de bine, încît Száthmari îi va fi comunicat fotografia sau fotografiile sale, ca adevărate performanțe tehnice în epocă? Răspunsuri greu de precizat, în lipsă de probe certe. Dar un specialist ca George Grappe pomenea ca reper pentru reporterul Constantin Guys un alt loc în spațiul românesc: *Dobrogea*. Deci, după « malurile Dunării » și Calafat, un cercetător occidental, care, de obicei, se descurcă greu în geografia sud-estului european, era nevoit să rețină, obligat de desenele artistului, « les marais de Dobroutcha »²⁴. La ce anume piese se referă, nu spunem! Corespondentul, însă, nu le ținuse ca inedite la întoarcere. Revista trebuia să fie asigurată continuu cu ilustrații care mai de care mai noi și mai pline de senzațional exotic-oriental. În orice caz, în „*The Illustrated London News*”, desenele cu localități dobrogene par a face parte din același pachet cu desenele pe care le are în vedere Grappe, dacă

nu vor fi — cel puțin unele dintre ele — aceleași. Iată, de pildă, vederea asupra Hirșovei (*Hirsova, on the Danube*)²⁵, cu un meterez de stîncă ieșind dintr-o masă de apă placidă, iar în fund un oraș în regulă, ridicat pe o pantă de mal, peste care se înalță turnurile a două minarete. Sau scenele de ofensivă asupra Sulinei: *Boats attacks at the Sulineth (Atac de vase la Sulina)*²⁶, *Destruction of Sulineth, at the mouth of the Danube (Distrugerea Sulinei, la gura Dunării)*²⁷ etc. etc.

Capitolul motivelor și temelor românești în opera lui Constantin Guys se reconstituie de la sine. Desenatorul nomad, căutător de subiecte, al cărui creion « brula [...] les doigts comme un canon de fusil échauffé »²⁸ oferă, la antipodul vieții mondene a occidentului, o realitate dură. Căci, în spatele frontului, ori în trecerea frontului peste sate și tirguri, reporterul Constantin Guys intră în relația umană firească și elementară. Desenele sale cu scene întîmplătoare din viața țărănească sînt printre cele mai reușite piese ce ne rămîn ca document ilustrat din secolul al XIX-lea. De pildă, pe aceeași pagină cu desenul *The Camp, at Slobodzie*, desenul *Interior of a Wallachian Hut (Interior de colibă românească)*²⁹. În centrul imaginii, o femeie atentă la fiertul mîncării, într-un ceaun suspendat cu un cîrlig deasupra focului pe vatră; în *arrière-plan*, două femei, una pare a frămînta coca în covată, alta cîrînd, spre cuptor, cîrpătorul cu pînile crude. După moda turcească, bărbații stau fie direct pe podea, fie pe un scaunăș țărănesc, trăgînd din narghilele, ipostază tipică în desenele lui Guys.

Dar o capodoperă a colecției de desene din „*The Illustrated London News*” o constituie piesa *Fair of St. Peter, at Giurgevo, in Wallachia*³⁰ (*Bîlciul de Sinpetru, la Giurgiu, în Țara Românească*). Ne mai este cunoscută, fiind apropiată tematic, *Horă în Muntenia* a lui Lancelot³¹, dar diferența artistică rămîne considerabilă.

²² *Ibidem*, nr. 696, 5 aug. p. 104.

²³ *Ibidem*, nr. 670, 19 aug. p. 169.

²⁴ Georges Grappe, *op. cit.*, p. 24.

²⁵ „*The Illustrated London News*”, vol. XXIV, 9 sept. 1854, p. 241.

²⁶ *Ibidem*, vol. XXIII, nr. 651, 29 oct. 1853, p. 365.

²⁷ G. Oprescu, *Țările Române văzute de artiștii francezi (Sec. XVIII și XIX)*, Cultura Națională, București, 1926.

²⁸ „*The Illustrated London News*”, vol. XXIV, nr. 675, p. 283.

²² *Ibidem*, nr. 662, 7 jan. 1854, p. 1.

²³ In Constantin Guys. Vingt-quatre desseins sur papier de grand luxe, trente-neuf illustrations teintes. Librairie artistique et littéraire.

²⁴ „*The Illustrated London News*”, vol. XXIII, 9 sept. 1854, p. 241.

Desenul lui Constantin Guys este o compoziție încărcată de subiecte variate, în ipostaze felurite, un carnaval țărănesc de vară, în care esențialul devine frenezia și petrecerea, bucuria în dezlănțuire. Codane așteptînd timide feciorii, un bătrîn uimit de tot ce vede, un călăreț ca un ispravnic, întreținîndu-se protocolar cu un bărbat matur, într-un costum țărănesc ca o togă romană încinsă cu briu, o horă în plină desfășurare, o petrecere deschisă de cîntăreți (un lăutar, altul cu tamburul, un copil cu cobza), și lume, lume — vorba lui Caragiale — ca la *Moși*.

Remarcăm, de asemenea, încă două instanțane prinse tot în lumea țărănească: *Wallach family waiting to embark for Widdin*³² și *Wallach guides*³³, — trei bărbați îngîndurați, așteptînd la ușă decizia comandantului militar. În acest ultim caz, ca și în altele — pe care nu le mai pomenim, din lipsă de spațiu —, apar semnăturile desenatorilor gravori. Mai tîrziu încep să fie indicate și numele autorilor de schițe: C. Guys, E. A. Goodall, J. A. Crowe («sketched by»). Păcat însă că aceasta se petrece abia în 1856, atunci cînd operațiunile militare ajunseseră în Crimeea.

În prima parte a războiului nu se nominalizase niciodată autorul schițelor trimise de pe front. Ori era subînțeleasă ca operă a lui Guys, ori, poate, acesta voise anonimatul, de vreme ce schițele erau prelucrate de altcineva!³⁴

Aparte, se înscriu cîteva imagini, de pitoresc folcloric, cu subiecte pozînd demonstrativ, ce sînt lucrate în maniera lui M. Bouquet. Va fi cunoscut el *Album valaque* din 1843 (Paris) al acestui consul francez la București? Curios este că, deși par rupte dintre compozițiile lui M. Bouquet, desenele din „*Illustrated London News*“ (*Wallachian peasantry and troops*³⁵ ori *Moldo-Wallachian peasantry*)³⁶ nu se află printre originalele din album. Cineva a lucrat,

însă, cu bună știință, inspirîndu-se și fabulînd cu elemente imprumutate din M. Bouquet.

Se știe că Guys a fost numit corespondent al revistei londoneze în toamna lui 1853. De unde putea el să compună asemenea scene? Două dileme se ridică: poate fi un altul care pregătise ilustrațiile de împrumut din Bouquet; sau dăm dreptate în aceste cazuri afirmațiilor că Constantin Guys nu lucra direct după natură, imaginîndu-și temele, după ce se consuma experiența directă. E posibil, deci, să fi făcut o prelucrare liberă după motivele furnizate de albumul lui M. Bouquet, ca și în cazul imaginilor bucureștene?

Sînt adiacente la ceea ce constituie opera sa de desenator de cadre și de subiecte românești. De la Calafat și pînă în Dobrogea, reporterul «londonez» a alcătuit o expoziție inedită, pe care n-a mai concurat-o nici un alt artist străin în secolul al XIX-lea. Prezența elementului românesc era atît de frapantă, încît însuși Baudelaire o remarcă. Într-adevăr, desenatorul francez transpune subiectul românesc cu o măiestrie de clasă. De la foștii călători prin Țările Românești la Constantin Guys este distanța dintre amatorismul și gustul pentru excentric și sentimental, și fascinația artistică. Prin el, în țara noastră venea un poet al emoțiilor, un spirit de boem rătăcitor prin lume, pentru a-și înnoi universul din netropole. Prin C. Guys, muzeul de artă al secolului trecut încorporase și spațiul românesc. Să-i căutăm desenele, acuarelele, tușurile, schițele, în culorile roșu sîngeriu, violet, delicatele tonuri de galben lămiu, care au păstrat pe filele de hîrtie secvențe din panoramicul românesc, ca mari documente — acceptate unanim de muzeele lumii — despre o nouă lume și o nouă dimensiune a imaginarului plastic. Constantin Guys deține în opera sa o parte din realitatea românească de la jumătatea secolului al XIX-lea; prin urmare el este și al nostru. Pe drept temei, putem vorbi de un *Album românesc*³⁷ al lui Constantin Guys.

Marin BUCUR

³² *Ibidem*, nr. 668, p. 125. Semnătura gravorului: L. Huard.

Asociate cu acest desen, sînt desenele *Guard house, Giurgevo* (Vol. XXIII, 9 Juli, p. 32); ca un peisaj de cîmpie dezolantă (Vol. XXIV, nr. 662, p. 4).

³³ *Ibidem*, vol. XXIII, nr. 636, p. 96.

³⁴ *Ibidem*, nr. 639, p. 140.

³⁵ «Je savais, qu'il avait été longtemps attaché à un journal anglais illustré, et qu'on y avait publié des gravures d'après ses croquis de voyage (Espagne, Turquie, Crimée)». Publicase mereu, fără să semneze (Baudelaire, *op. cit.*, p. 1157).

³⁶ Firește, nu am putut reproduce aici toate gravurile, după crochiurile cu subiecte românești, luate

între Calafat și Dobrogea, în special unele reprezentînd locuri din Moldova (ex. *Jassy* în „*The Illustrated London News*“, vol. XXIII, 9 July, p. 16; *Banks of the Pruth*, p. 32; *View of the Moldau*, p. 61).

³⁷ Rămîn încă de căutat desenele originale cu subiecte românești care, sperăm ca, în curînd, să fie readuse în circu tul valoric.

Cercetarea de față am efectuat-o cu sprijinul dezințeresat și generos al DAAD-Bonn.

ANIVERSĂRI

» 125~ASTRA~125 «

PENTRU LIMBA ȘI CULTURA ROMÂNEASCĂ

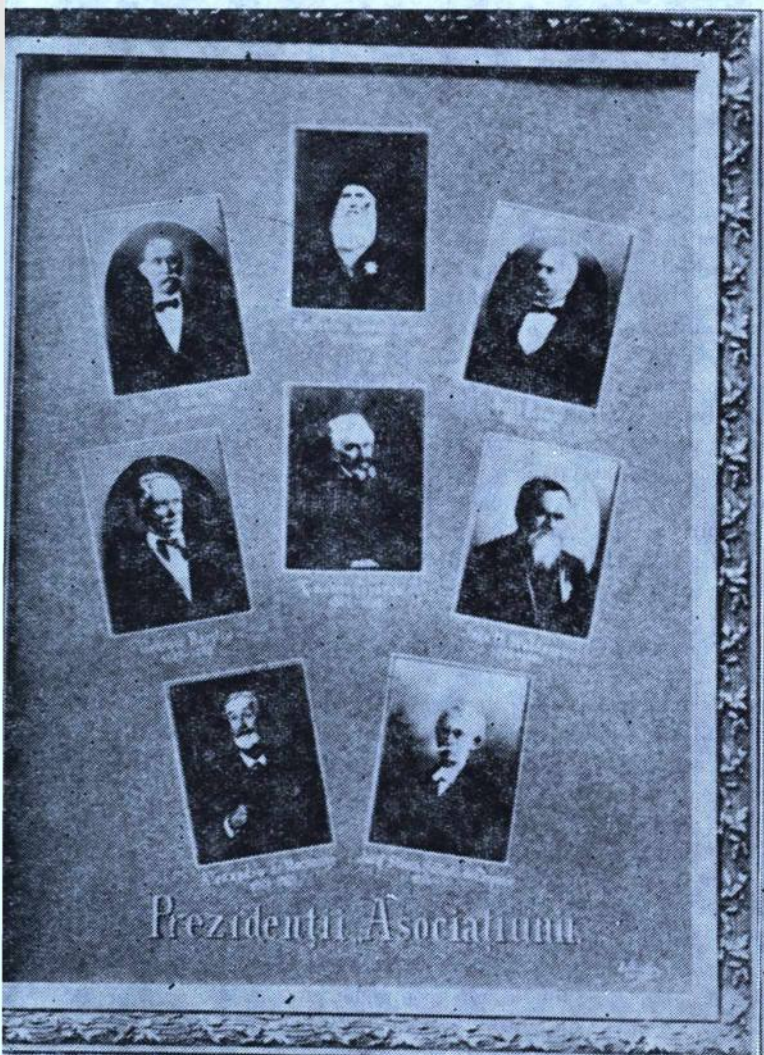
ACUM, CÎND SE ÎMPLINESC 125 DE ANI DE la înființarea Asociațiunei Transilvane pentru literatură română și cultura poporului român — ASTRA, — aportul acestei «instituții pan-românești», în expresia lui N. Iorga, la emanciparea spirituală a neamului nostru, poate fi încă luminat cu majorele sale semnificații prin confruntarea judecăților de valoare mai vechi cu alte documente inedite. Aceasta se impune cu atît mai presant, cu cît abordarea enumerativ-cronologică a ședințelor ASTREI, devenite chiar ele adevărate evenimente culturale și politice de anvergură națională, justificînd interesul unor descrieri de sine stătătoare, a fost ocazionată aproape fără excepție de diverse aniversări, fie ale instituției ce se impusese încă de la înființare ca un edificiu fără egal în întreaga mișcare culturală românească a epocii, fie ale personalităților prestigioase alese în fruntea ei, spre a marca autoritar și cu competență procesul istoric de temeinic fecundă a artei și științelor, pătrunzînd cu valorile lor originale în masele largi ale poporului; dar o tratare monografică de sinteză, ce ar lumina semnificațiile esențiale ale obiectivelor și formelor de activitate prin care aceste valori s-au materializat, întîrzie să apară.

În cercetările prilejuite de prezența tonică a acestei «universități populare» (în viața neamului românesc, un substanțial cuvînt l-a adus chiar autorul aprecierii menționate, Ioan Lupăș, supranumit, în semn de aleasă prețuire, un «Iorga al istoriei transilvănene»). Înțelegînd că cinstirea conducătorilor era, conform unei lozinci larg răspîndite, cinstirea ASTREI înseși, istoricul originar din Săliștea Mărginimii Sibiului,

devenit reputat profesor universitar la Cluj și membru al Academiei Române, ca autor al mai multor studii și conferințe consacrate temei, a reformulat în cîteva pagini, rămase în manuscris și pe care acum le încredințăm tiparului, ideile esențiale dezvoltate în alte exegeze de mai ample dimensiuni și publicate în răs-timpuri.¹ Interesul pentru care această schițare a unei proiectate, probabil, lucrări de sinteză, axată pe contribuția fiecărui președinte la îmbogățirea activităților Asociației, ale cărei adunări generale de la Sibiu (1861), Brașov (1862), Blaj (1863), Alba-Iulia (1866) ori Cluj (1867) etc. s-au transformat în veritabile congrese ale românilor², sporește prin concentrarea și unghiul inedit al abordării. Apreciat cu justețe de Vasile Popp, președinte de senat la Suprema Curte Judecătorească din Budapesta, ales președinte al ASTREI în locul lui Andrei Șaguna, tot mai bolnav în acei ani, rolul de fortificator liant jucat de asociație nu numai în viața artistic-culturală, ci chiar în cea politică a poporului, a constituit un imbold permanent pentru toți cei aleși la conducerea societății, pe care au slujit-o cu devotată venerație. Dealtfel, chiar în cuvîntul pe care Andrei Șaguna îl rostise în adunarea de constituire a Asociației (la

¹ Lupăș, I., *Înființarea „Asociațiunii” și conducătorii ei*, în „*Transilvania*”, XLII, 1911, pp. 326—348 (8 fig.); „*Tribuna*”, XV, 1911, nr. 175, p. 3; nr. 176, pp. 3—4; nr. 178, pp. 2—4; nr. 179, pp. 3—5; *idem*, *Andrei Șaguna și conducătorii „Asociațiunii Transilvane”* (1861—1922), București, Ed. „Cartea Românească”, colecția „Cunoștințe folositoare”, Seria C, nr. 11—12.

² Petraru, Șt., *Astra și Marea Unire*, în „*Astra*”, nr. 4, 1986, p. 4.

23 X/4 XI 1861), se preciza că astfel era plămădită «măreața întrunire ce avea să pregătească poporul nostru o soartă mai bună». Ținut în prezența a 212 bărbați români, veniți din cele mai diferite părți ale țării, discursul inaugural purtase sigiliul entuziasmului înaripat ce dădea vorbelor luciri festive firești în semnalarea unei primeniri rivnite de întregul neam și consemnate metaforic. «Mesa dulcei maicei noastre este pregătită pentru oșpeți mulți. Maica noastră a fostul până acum îmbrăcată în doliu, dar de acum înainte se îmbracă ea în haină de nuntă și poftesce la mesă pre toți fiii sei, ca să strălucescă și ea însăși și casa sa și se

înnoiască pre fiii sei, precum se înnoiescu tine-rețele vulturului»³.

Așezată sub semnul imperativ al unei moderne renașteri, izbinda obținută prin înființarea la Sibiu a unei asemenea clitorii culturale nu poate să apară în deplina ei importanță decât dacă reamintim faptul că la data inaugurării ASTREI, (1861), trecuseră multe decenii de zadarnice încercări de la inițiativa inimosului medic-cărturar Ioan Piuariu-Molnar, susținut de câțiva intelectuali transilvăneni, de a încheia, tot la Sibiu, în 1795, *Societatea filosofoască a neamului românesc în mare prințipatul Ardealului*. Curajosul program cultural al proiectatei societăți își propunea să scoată în limba «prea-vestitului neam românesc» o revistă cu caracter enciclopedic, dar îndeosebi consacrată să publice în Principate o «istorie a românilor pre larg», cit și «biografiile prințipilor Țării Românești și Moldovei». Conceput după modelul revistei germane sibiene „*Siebenburgische Quartalschrift*“, bi-săptăminalul „*Vestiri Filosofesci și moralicesci*“ nu s-a putut realiza decât printr-o încercare de istorie universală intitulată *Începuturi temeinice ale istoriei de obște. Istorii vechi*. După mai bine de un veac, un exemplar incomplet putea fi văzut în colecția Sion din biblioteca universității clujene⁴, dar desigur că începutul presei românești, anunțat de asemenea inițiative, rămânea pe mai departe o năzuință legitimă, încă neimplinită. Fără sorti de izbândă va fi fost în 1789 și tentativa aceluiași Ioan Molnar-Piuariu, devenit profesor universitar la Cluj, de a înființa Societatea literaților din Sibiu, concepută cu intenția să publice un ziar adresat poporului.

La fel de categoric se opusese conducerea Imperiului habsburgic și atunci când, în 1848,

³ Boiu, Z., *Trei decenii din viața Asociațiunii*, în „*Transilvania*“, număr festiv, 1968—1894, Sibiu, 1895, p. 6.

⁴ Apud: Dan, P., *Asociațiuni, cluburi, ligi, societăți*, dicționar cronologic, Ed. șt. și enciclopedică, București, 1983, p. 11; Vezi și în Lupas, I., *Doctorul Ioan Molnar-Piuariu — viața și opera — 1749—1815*, București, 1939. Proiectul „Societății literare“ din Sibiu și ziarul din 1789 nu vor fi reluate de Ioan Lupas în monografia „*Mitropolitul Andrei baron de Șaguna*“ — *Sciere comemorativă la serbarea centenară a nașterii lui*, Sibiu, 1909, la cap. *Stăruințele lui Șaguna pentru înființarea „Asociațiunii transilvane“* activitatea lui ca *president al acestei instituțiuni*, pp. 291—305, ci apare doar în lucrarea, *Andrei Șaguna și conducătorii „Asociațiunii transilvane“ (1861—1922)*, pp. 6—7.

⁵ Cf.: Lupas, I., *Andrei Șaguna și conducătorii „Asociațiunii Transilvane“ (1861—1922)*, p. 7.

s-a încercat fondarea Societății literare sau a unei «academii» la Sibiu, acest obiectiv figurând între țelurile revoluționarilor transilvăneni. Pentru consolidarea vieții naționale a românilor și emanciparea lor pe tărâm cultural, se resimțea ca o necesitate vitală încurajarea inițiativelor de întemeiere a unor organisme consacrate propagării ideilor sănătoase, patriotice, care să susțină credința în solidaritatea etnică și să deschidă poporului perspectiva afirmării. Cu totul semnificativ spre înțelegerea filierei urmate de cel mai legitim ideal național este faptul că în programul formulat la mijlocul veacului al XIX-lea de Aaron Florian, societatea proiectată trebuia să devină «centrul de unire al românilor»⁶, înflorind limba națională și răspîndind cultura în rîndul maselor. Consemnată rezumativ în manuscrisul lui Ioan Lupaș, tipărirea revistei „*Transilvania*” în 1868, ce susținea activitatea ASTREI ca organ de presă al asociației, marca cu o nouă izbîndă lupta acerbă cu vicisitudinile istoriei, luptă purtată de cărturărirea română de-a lungul multor decenii.

Anevoios fusese drumul impunerii oficiale a asociației, căci între insistentele presiuni prin care cărturarii români voiau să preschimbe o năzuință legitimă și ardentă în realitate, fertilizînd cu lucrarea lor culturală calea progresului, figurase în martie 1860 și apelul adresat guvernatorului austriac al Transilvaniei, principele Lichtenstein, apel formulat de Ioan Pușcariu în numele națiunii române și susținut printr-un memoriu cu 171 semnături, reprezentînd toate categoriile sociale specifice. În coloanele „*Telegrafului Român*” se revenea insistent asupra imperativului de a umple golul acelei păgubitoare «lipse de reuniuni» la populația cea mai numeroasă a Transilvaniei, configurîndu-se astfel direcțiile activității propusei asociației, menite să constituie un fond spre deschiderea unei biblioteci și a muzeului care să reprezinte viața românească. Născută dintr-o «trebuință flagrantă și așa de obște», cum ține să precizeze în continuarea corespondenței din Țara Oltului aceiași membru fondator al ASTREI, Ioan Pușcariu, raza de extindere a Asociațiunii era de pe acum configurată în conștiința cărturarilor români.

Conjuncturii politice create la acel început de eră constituțională a fost necesar să i se

adauge intervenția autoritară a lui Andrei Șaguna, care cerea printr-o petiție guvernatorului Lichtenstein aprobarea pentru desfășurarea la Sibiu a unei adunări «consultatoare» spre înființarea asociației, «a cărei chiamare se fiă latirea culturei populare și înaintarea literaturii cu puteri unite»⁷. În aceste condiții, la solicitarea lui Andrei Șaguna, vor formula cite un proiect de statut George Barițiu, Timotei Cipariu și Ioan Pușcariu, pentru ca pe baza acestora să se elaboreze o sinteză, ce va fi subșternută împăratului din partea unei națiuni «care a dat nenumărate dovezi despre alipirea sa către tronul majestatic»⁸.

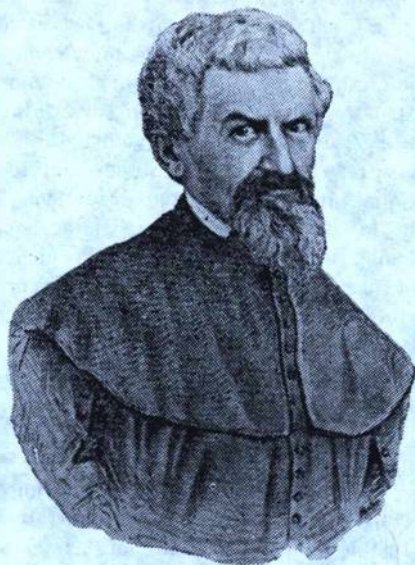
Largul democratism principal, fixat prin chiar paragraful al cincilea din statut⁹ articlînd chemarea către toți oamenii de cultură ai națiunii române, dar stimulînd totodată și colaborarea celorlalte naționalități conlocuitoare, era fondat pe legica reciprocitate a respectului. În cuvîntul de răspuns al lui Timotei Cipariu, ales vicepreședinte în adunarea constitutivă din 23 X/4 XI 1861, spre a deveni apoi președinte pe viață, se exprimă răspicat ideea de o salutară demnitate patriotică, anume că națiunea română «nu vrea și nu va suferi niciodată acea batjocură, ca să se lepede de alu seu nume și de a sa limbă în favoarea nici celei mai culte națiuni și limbi din lume, cu altu mai puțin în favoarea oricărei alte». În acele momente de împlinire, cînd o veche năzuință românească «din idee trece în realitate», el salută lujerul plăpînd ce «se implanta în a doua a noastră patrie». Se fonda astfel, pe meleguri transilvane, acel for de cultură merit să afirme valorile spirituale ale unui popor tenace și însetat de știință, într-o vreme cînd vigoarea sa nu putea fi contestată prin nici o stavilă, căci — așa cum cu înflăcărare patriotică afirma

⁷ Șaguna, A., Șuluțiu, Al., Șt., *Rugămîntea mai multor bărbați frunțași ai națiunii către înalta Locotîntia c.r. transilvana, pentru a da voia țienerea unei adunări consultatoare în privința înființării unei asociațiuni pentru literatura și cultura poporului romanu*, în vol. *Acele privilegii la urzirea și înființarea Asociațiunii*

⁸ *Ibidem*, *Reprezentățiunea Esselentiei Sale D-lui Episcopu Andreiu Baronu de Șaguna către presiidiulu înaltei Locotîntie c.r. transilvane*, d-to 6, Decemvrie 1860, p. 15.

⁹ În formularea sa definitivă, anume: «Asociațiunea consta din membrii fondatori, ordinari, corespondenți, și onorari, fora deosebire de națiune și religione», prevederea aceasta figurează în statut la paragraful al 5-lea și nu, după repetata semnare a lui Ioan Lupaș, la al 4-lea paragraf: *Vezi vol. Actele...*, p. 26.

⁶ Apud: Dan, P., *op. cit.*, pp. 37—38.

Timotei Cipariu, primul vice-președinte al „Asociațiunii” și președinte în intervalul 1877—1887.

Timotei Cipariu — «Românul ca națiune, pe carele 17 secoli l-au strambatu la pament în adevăru, ci nu l-au ruptu, nici l-au smultu din radecina, si deci înainte se mai trecă si de 17 ori cate 17 seculi, totu „Roman” va remane». ¹⁰

Nu fusese întâmplător și nici lipsit de semnificație faptul că pentru redactarea statutelor asociației au răspuns solicitării tocmai acei cărturari ce purtasera idealurile de libertate și dreptate ale poporului prin flăcările Revoluției de la 1848, precum Timotei Cipariu, Ioan Pușcariu, George Barițiu și Andrei Șaguna. Formele pe care le dobîndește acum lupta neîntre-rup-tă de emancipare națională a românilor sînt altele, dar fondul ideologic rămîne cel al unui patriotism viguros și luminat, deschis perspectivei de colaborare cu celelalte naționalități conlocuitoare. După desemnarea în funcție de secretar prim a lui George Barițiu, ca bibliotecar a lui Visarion Roman, președintele Andrei Șaguna a dispus alegerea membrilor comitetului și a membrilor onorari, între care alături de 24 români din provincii austriece și de peste munți au fost desemnați, cu interesante mențiuni justificative și 3 cărturari străini, anume: contele G. Csaki, «pentru ajutoarele făcute școalelor și literaturii românești», A. Kecske-

méti, redactor la „Sürgöny” din Pesta și dr. E.I. de Takalacz, redactorul revistei „Ost und West” din Wiena, «pentru favorirea limbei române» ¹¹. Pornit pe calea consolidării ideilor naționale, poporul întreg părea că este reprezentat prin cuvîntul primului președinte, atunci cînd încadra temeinicirea noului for de cultură într-un larg program de renaștere a românismului. Reafirmînd postulate fundamentale ale perenității neamului său, Andrei Șaguna exprima voința acestuia zicînd: «simțim în noi o potintia de a ne perfecționa pre noi și pre ai nostri prin mijloacele libertății naționale, si spre a ajunge aceea, ne-amu hotaritu a ne consolida într-o asociațiune bine organizata, carea-și face siesi de problema promovarea literaturii și culture poporului nostru romanu, precum și înaintarea industriei și a agriculturii în sinul nației noastre» ¹².

Transformînd tezaurul artei și științei într-un bun spiritual al întregului popor, Asociațiunea de la Sibiu dădea șansa sincronizării unei afirmări manifeste a românilor cu lucrarea culturală a celorlalte naționalități transilvănene. În acest sens, cu îndreptățire putea constata Ion Agârbiceanu că: «Mijloacele culturale întrebunțate de ASTRA în deceniile de pînă la unire sînt cele în general folosite și de societățile culturale și naționale ale altor popoare. Ele sînt însă întîia oară puse în aplicare la românii de la apusul Carpaților, dintre toate ținuturile locuite de români». Nu numai autorul *Arhanghelilor* sesiza esența lucrării ASTREI, asociație în care vedea o formă de manifestare a «conștiinței naționale luptătoare, tot mai prigonită din deceniu în deceniu, pe cîmpul de activitate politică» ¹³, ci și acei cărturari de frunte, desemnați de reprezentanții națiunii drept președinți ai acelei tribune, ce avea să afirme și să susțină puterea credinței în cauza legitimă a românismului. În raportul prezentat la Sebeș, unde se desfășura în 14/26 august 1894 adunarea generală a ASTREI, președintele ales după moartea lui George Barițiu, anume Ioan Micu Moldovan, reformula țelul major al Asociațiunii Transilvane, racordîndu-

¹⁰ Cipariu, T., *Cuventarea D. Canonice T. Cipariu ținută cu ocaziunea inaugurării și deschiderii Asociațiunii transilvane pentru înaintarea literaturii și culturei poporului romanu...*, în vol. *Actele...*, p. 29; Vezi și Z. Bolu, *op. cit.*, în „*Transilvania*”, 1868—1894, Sibiu 1895, p. 6.

¹¹ Lupaș, I., *Mitropolitul Andrei Baron de Șaguna, Scriere comemorativă*, p. 298.

¹² Șaguna, A., *Cuventarea Esselentiei Sale Episcopului Șaguna*, în „*Actele...*”, pp. 40—41.

¹³ Agârbiceanu, I., *Asociațiunea transilvănească pentru literatura și cultura poporului român, „Astra”, Ce a fost? Ce este? Ce vrea să fie?*, Sibiu, 1936, p. 6.

la devenirea generală a istoriei noastre naționale: «Dar un popor întreg care seculi după seculi a fost reținut cu forța de la orice progres și împiedicat prin așezăminte anume spre înglodarea lui, cum ar putea să se avînte spre înălțimi ce numai prin stăruințe îndelungate se cuceresc. Această lucrare stăruitoare și-a propus Asociațiunea Transilvană a cărei sărbătoare anuală o ținem»¹⁴.

Fără să beneficieze de șlefuirea stilistică a studiilor mai ample consacrate de Ioan Lupăș activității ASTREI, paginile în manuscris intitulate de istoricul universitar de la Cluj *Conducerea „Asociațiunii Transilvane” de la Andrei Șaguna pînă la Andrei Birseanu 1867—1911*, poartă amprenta clarității ideilor exprimate în formulări ordonate, avînd acel salutar echilibru și puterea sintetizatoare specifice scriiturii sale. Pe baza îmbinării documentației riguroase, științifice cu confesiuni calde, menite să dea viață expunerii, în limitele acoladei temporale stabilite, savantul transilvănean certifica împlinirile celei mai fecunde perioade de devotată lucrare cărturărească, desfășurate sub egida acelui „Partenon român”, cum era văzută ASTRA cu ardoarea imperativelor progresului de către Ioan Pușcariu. Este forul de cultură românească pe care Ioan Lupăș avea să-l slujească atît ca membru al comitetului centra, al Asociațiunii, cît și ca șef al secțiunii istorice. După o jumătate de veac de activitate insuficientă, așa cum s-a putut demonstra la adunarea jubiliară din 1911, ASTRA se mîndrea cu un palmares de remarcabile realizări, consemnate aci, ca și în alte studii, prin această grăitoare statistică, împliniri ce erau chiar ele chezașia sporului spiritual de viitor.

* * *

Cea de a doua adunare generală a ASTREI, desfășurată la Brașov de la 16/28 la 18/30 iulie 1862, avea să se dovedească a fi nu doar congresul culturii românești cel mai izbutit din perioada conducerii șaguniene, ci și un mod de participare la viața întregului popor, cărturarii transilvăneni semnănd și luînd atitudine față de problemele ce trebuiau rezolvate în domeniile științei, tehnicii și artei naționale. Participant, alături de alți numeroși invitați

de onoare din România, la acest eveniment, pe care apoi îl va aprecia drept un «fapt deosebit însemnatate destul de mare în anele națiunii române», Al. Odobescu era încîntat să constate că pentru trei zile capitala Țării Birsei ajunsese centrul mișcării românilor, veniți din toate părțile spre «a se înfrăți într-un nou templu al naționalității»¹⁵. Cele 2200 de articole, prezentate la deschiderea expoziției agricole și industriale, au adeverit destoinicia harnicilor români, în conștiințele cărora mai vie ca oricînd se statornicise credința în unitatea lor etnică, întrucît acele «obiecte adunate la un loc, ca o expresiune a industriei românilor de peste muni, nu da — după cum relatea Al. Odobescu — însă cîtui de puțin prilejul vizitatorului venit din Principatele române, să simtă că trecuse granița», fortificînd încrederea că «națiunea, în orice stare se află și supz orice domnire trăiește, ea totuși a păstrat, în toate aceiași caracter, aceleași obiceiuri în viața sa casnică, aceeași activitate, aceleași tradițiuni industriale, același gust original și propriu al său.»¹⁶ Conștient de «efectul primenitor» pe care ASTRA prin asemenea inițiative salutare îl producea în procesul de emancipare economică și culturală a neamului, președintele Andrei Șaguna întrevădea, în cuvîntul lui de deschidere, viitorul cînd «națiunea va fi regenerată și întinerită în puterile sale intelectuale, industriale și materiale»¹⁷.

Ceea ce avea să pigmenteze frenezia patriotică a acelor memorabile zile de sărbătoare românească a fost, mai ales, aducerea în plenul adunării, spre discutare, a hotărîrilor luate de Comisia filologică convocată în octombrie 1860 de guvernul austriac pentru a stabili o ortografie română cu litere latine. Deși fiind exclusiv transilvăneni, membrii comisiei nu puteau reprezenta și opinia cărturarilor bănățeni și bucovineni și cu toate că nu beneficiau de profesionalismul unei societăți literare, s-a statornicit «astfel ortografia propusă de Timotei Cipariu

¹⁴ Odobescu, Al., *Asociațiunea transilvană pentru literatură și cultura poporului român*, în vol. *Opere complete*, vol. II, ed. a III-a, București, Ed. Cartea Românească, pp. 274—275.

¹⁵ *Ibidem*, pp. 285—286.

¹⁷ Șaguna, A., *Cuvenirea Escelentiei Sale D. Presedinte ținută cu ocaziunea deschiderii adunării generale a Asociațiunei*, în *Actele privitoare la urzirea și înființarea Asociației transilvane*, Sibiu, 1862, a II-a adunare generală..., p. 38.

¹⁴ Micu-Moldovan, I., *Cuvenirea de deschidere, rostită la adunarea generală a „Asociațiunei Transilvane” din Sebeșelu sâdescu*, în „*Transilvania*”, nr. 9 din 15 sept. 1894, p. 276.

Andrei Șaguna

pe baza principiului etimologic, ortografie pusă în discuția adunării spre o concluzie ce urma să aibă putere obligatorie moralicesce». În sedința a doua, din 29/17 iulie 1862 profesorul brașovean Gavril Munteanu prezenta dizertația «despre statornicirea ortografiei romane și despre purismul limbei»¹⁸. La rîndul său, Timotei Cipariu expunea principiul etimologic, întărind prin dizertația sa înțelegerea reformei pe care la capătul unei furtunoase dezbateri mulți cărturari români prezenți la adunare o acceptă, unii însă cu mari rezerve. Conștient de riscurile unei decizii pripite, Vicențiu Babeș observa: «cum ca fiind această cestiune de o mare importanță nece decum nu s-ar putea pretinde, că aceeași se fia terminată îndată în următorii di, ci ca spre același scopu se cere un timpu mai îndelungatu», tot el făcînd precizarea că în Banat scrierea cu litere latine întîmpina opoziția autorităților, persistarea în scrierea cu alfabet chirilic făcînd să sufere atît literatura cît și națiunea română. Pentru că ASTRA se instituise ca un for de cultură cu prestigiul decizional și cu mijloace practice de materializare a hotărîrilor formulate, Vicențiu Babeș

¹⁸ Munteanu, G., *Sedința II din 29/17 iulie/august*, în vol. *Actele privitoare la urzirea și înființarea Asociației transilvane*, p. 8; Dizertația sa reproducă la pp. 60—98.

propunea ca: «Asociațiunea se-si puna tota influinția sa spre delaturarea unei nelegiuiri cum este aceea»¹⁹. Intervenția în discuție a lui A. T. Laurian va fi consemnată nu numai în documente oficiale, ci și în relatarea lui Al. Odobescu, amintind că lingvistul ce avea să susțină mai apoi fervent latinismul în sesiunile Academiei române, al cărei membru va deveni, la adunarea din 1862 a ASTREI opina că: «cei mai mulți români, din cari și el unul, nu cunosc aceea ortografie, fie oricît de bună, și că pentru aceea, Asociațiunea nu trebuie să o adopte definitiv; cu toate acestea zicem, adunarea de la Brașov a primit ortografia propusă, ca a sa proprie, oficială și stalornică»²⁰.

La capătul disputatei dezbateri, concluziile vor fi formulate de președintele ASTREI, ce prezidase adunarea generală de la Brașov. Andrei Șaguna conchidea, precizînd că pe baza uranimității voturilor din plen se acceptă noua ortografie, «recunoscută de buna și corespundietoria geniului limbei romanesci», ea fiind recomandată atît cititorilor cît și scriitorilor, ca prin ordinariate aceasta să fie transmisă și răspîdită în întreaga intelectualitate românească. Al treilea punct al concluziilor prevedea informarea guvernului țării despre noua ortografie «ca despre unica, ce se pote asemenea recomanda la tote oficiolatele în tote ramurile administratiunei publice»²¹ urmînd ca redacțiile publicațiilor românești să adere la scrierea cu caractere latine, bazată pe principiul etimologic. Deși aderase la reforma lingvistică, ce marca un nou stadiu înregistrat în a doua jumătate a veacului al XIX-lea al mișcării de recunoaștere și afirmare a latinității limbii noastre naționale, Andrei Șaguna va comunica prin corespondența sa cu reprezentanții Curții imperiale austriece doar acele decizii ale adunării ce deschideau o perspectivă reală și sănătoasă înfloririi culturale a neamului.

Cele trei epistole inedite, desprinse din corespondența președintelui ASTREI cu contele Franz Nadasdy, ministru și președinte al cancelariei aulice cezaro-crăiești din Viena, continuă șirul altor «înștiințări anterioare», prin care forurile oficiale erau informate minuțios și cu promptitudine asupra activității asociației nou

¹⁹ Vezi: *Actele...*, pp. 9—10.

²⁰ Odobescu, Al., *op. cit.*, p. 289.

²¹ Șaguna, A., în *Actele...*, p. 10.

înființate în Transilvania, activitate ce stîrnise un viu ecou și în presa timpului. Continuitatea ideilor este asigurată datorită fericitei intuiții a lui Andrei Șaguna de a formula răspunsul său la epistola din 16 august 1862 a lui Franz Nadasdy, sub formă de ciornă tocmai pe cele două pagini libere ale scrisorii primite. Nu întîmplător acest document poate fi apreciat drept foarte interesant; el luminează adevărul că Andrei Șaguna nu era numai un bun organizator oferind prin chiar prezența sa «garanția cea mai liniștitoare» pentru reușita unei asemenea întruniri de hotărîtoare însemnătate privind «adevăratele deziderate ale națiunii române din Transilvania» — după cum precizează ministrul Curții vieneze —, ci avea totodată admirabilul discernămint în trierea valorică a informațiilor comunicate ca semnificative. Nu despre purismul etimologist dezvoltat în disertația lui Gavril Munteanu va scrie președintele ASTREI forurilor aulice, aberație pe care însăși evoluția firească a limbii române avea s-o condamne, ci el va încunoștința Curtea vieneză, așa cum i se ceruse, asupra măsurilor concrete prin care urmau să fie încetățenite literele latine în locul scrierii chirilice. Pledoaria din finalul cuvîntului său în dezbaterăa adunării de la Brașov pentru respectarea cursului firesc și legic al dezvoltării limbii naționale se întemeia pe aceeași cumpătare, ce avea să-l determine pe Alexandru Odobescu să formuleze rezerve clare față de exagerările primejdioase

care, prin legiferare și punere în circulație «fără de a lua cituși de puțin seama de partea cea mai mare a națiunii române, adică de locuitorii principatelor», riscă să distrugă însăși unitatea graiului românesc, temei de inestimabilă valoare a viitoarelor împliniri din viața poporului nostru. «Dacă vom merge tot așa, apoi negreșit vom ajunge — suna în continuare îngrijorată precizare a lui Al. Odobescu, reluată cu invariabilă dezaprobare pe ton cînd grav, cînd glumeț, în viitoarele discuții ale Academiei române — ca, peste cincizeci de ani cel mult, Românii de dincolo și de dincoace de Carpați să se înțeleagă între sine așa de puțin cît și Spaniolii cu Portughezii»²².

Afirmat cu clarviziune de președintele ASTREI în ședința de la Brașov sus-amintită, dreptul la dezbateri deschise cu privire la gramatica și scrierea limbii române a dat firești roade, ce-l îndreptățeau pe Titu Maiorescu să afirme în 1893 cu înțeleaptă incintăre: «Etimologismul Lauriano-Ciparian și fonetismul Pumnian sunt învinse pe toată linia»²³. Dorința de a păstra nestrictă limba română moștenită de la vrednici înaintași spre a o transmite mai bogată și înfloritoare viitorimii a constituit de-a lungul deceniilor unul dintre obiectivele esențiale ale activității Asociației, manifestate în forme atît de variate și nutrite de acel devotament patriotic ce menținea vie conștiința solidarității tuturor românilor. Cu prilejul jubileului de 50 de ani de la înființare, în Adunarea generală de la Blaj, din august 1911, a ASTREI, Andrei Bârseanu exprima un crez de o înaltă ținută vizionară, atunci cînd făcea elogiu viitorului, național, mai luminos, pentru care progresul limbii era, în cuvîntul său solemn o cheazășie. «Îl vom cultiva, nu în înțelesul de a plăsmui o limbă nouă, sau a reinvia forme vechi, ceea ce s-a dovedit a fi o greșeală, — menționa distinsul vicepreședinte al Asociațiunii lingvistice deja depășite, ci cercelînd comorile aflătoare în popor, adăpîndu-ne din izvorul dătător de viață, din care au gustat un Alecsandri, un Eminescu, un Alexandru Odobescu și un Ion Creangă, și din care s-a inspirat și se inspiră un Gheorghe Coșbuc și ceilalți aleși ai noștri, aflători în vieață. Voi grăi ori și unde și

²² Odobescu, Al., *op. cit.*, p. 291.

²³ Maiorescu, T., *Despre scrierea limbii române (1866)*, prefață la ed. a III-a, în vol. *Critice*, II, Ed. pt. Literatură, București, 1967, p. 8.

***** Invitare se face din partea subscrisului Comitetului la deschiderea „Reuniunii socalilor romani” din Sabilu, ce se va face Duminica în 30 Apr. (12 Maiu) a. c. la 5 ore dupa amêdi în sal’a cea mare Nr. 24. a Seminariului gr. or. din locu. Sabiiu 28 Aprile (10 Maiu) 1867. Comitetulu „Reuniunii socal. romani.”**

CONDUCEREA „ASOCIAȚIEI TRANSILVANE” DE LA ANDREI ȘAGUNA PÎNĂ LA ANDREI BÂRSEANU (1867 — 1911)

Al doilea președinte al „Asociațiunii” a fost Vasile (Ladislau) Pop, care a condus timp de 8 ani (1867—1875). Ca realizare importantă din timpul acestei președinții trebuie amintită revista „*Transilvania*”, care începe să apară, ca organ literar al „Asociațiunii”, în 1868.

Pop aprecia și el rolul unificator al acestei societăți literare spunînd că, dacă în cele politice românii sînt dezbinați și «inversunați unii contra altora așa zicînd pînă la cuțite», iar în cele confesionale «sfășiați și înstrăinați pînă la ura nedumerită» — în cadrele „Asociațiunii” ca «la sînul mamei noastre, unde ascuțișele săgeților s-au timpit, unde veninul urei s-a lepădat afară, aici toți cu aceleași cuvinte române dulci ne îndulcim, toți sîntem frați, toți mergem pe aceeași cale, toți într-o înțelegere frățească... facem pași înainte în literatură și cultură! Așa legați... întru legăturile unității naționale vom ajunge la portul, la limanul dorit, la care tindem prin sprijinirea „Asociațiunii”».

Murind V. Pop la 17 februarie 1875, adunarea generală din Reghin alege președinte pe Iacob Bologna, care s-a distins în serviciul „Asociațiunii” nu numai ca președinte

față cu ori cine cu mîndrie acest graiu, care s-a arătat destoinic a exprima orice cugetare cit de înaltă, orice simțire cit de profundă. Îl vom iubi din toată inima, îl vom păzi ca pe lumina ochilor»²⁴.

Rolul jucat de «areopagul literar al românilor ardeleni»²⁵, cum avea să fie supranumită ASTRA, nu numai în evoluția culturală a Transilvaniei, ci chiar în sensul vitalizării unor legitime deziderate politice, fusese intuit, cu obiectivitatea pe care o reflecta în mod vădit și corespondența dintre Andrei Șaguna și Franz Nadasdy la 1862, de participanții străini la

serbarea românească organizată în 1911, la Blaj. Publicistul maghiar o afirma răsplat în ziarul „*Budapesti Hirlap*”: «Am avut impresia că acesta a fost cel mai mare eveniment politic al anilor din urmă... Acum, după adunarea ASTREI, trebuie să recunoaștem, dacă nu ne-am înfundat urechile... că în Transilvania avem de a face cu o societate românească consolidată, atît pe teren economic și social, cît și pe cel cultural. Societatea aceasta, își cunoaște pe deplin puterile și scopurile». Și, mai departe: «Societatea aceasta e națiunea».²⁶

Anca SĂRGHIE

²⁴ Bârseanu, A., *Discursul rostit la adunarea de la Blaj și a Astrei în 1911*, în vol. *Serbările de la Blaj. O pagină din istoria noastră culturală*, publicată de Despărțământul XI al Astrei, Blaj, 1911, p. 173.

²⁵ Odobescu, Al., *op. cit.*, p. 277.

²⁶ Apud: Dan, P., *Asociațiunea transilvănească pentru literatura română și cultura poporului român (ASTRA)*, în vol. *Asociații, cluburi, ligi, societăți*, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1983, pp. 59—60

A. B. M.	
Lupaș	
4651	

Conducerea

Președintele „Asociațiunii Transilvane” de la 1877

Andrei Lupuș până la Andrei Barceanu 1877-1887

Al doilea președinte al „Asociațiunii” a fost Vasile (Vadislav) Popa;

timp de 2 ani (1875—1877), ei și înainte și mai târziu, conducind în calitate de vicepreședinte nu mai puțin de 18 ani destinele ei: de la 1870—1875 împreună cu Vasile Popa, iar de la 1877—1888 împreună cu T. Cipariu, căruia vârsta înaintată nu-i îngăduia nici să participe la ședințele comitetului, nici să prezideze adunările generale, cu excepția celei ținute în Sibiu la 1881. Iacob Bologa a stăruit pentru organizarea despărțămintelor și pentru înființarea școalei civile de fete, care s-a deschis la Sibiu în toamna anului 1886 cu un număr de 43 eleve, sub conducerea distinsului pedagog Dr. Daniil Barceanu și cu sprijinul unor profesori dintre cei mai bine pregătiți.

Gheorghe Barițiu ne destăinuiește că pentru Iacob Bologa „Asociațiunea” era, după altarul religiei sale, al doilea altar la care se închinase el sacrificându-i într-o serie de ani spese, timp, călătorii oboseitoare și adesea liniștea sufletească, de câte ori simțea vreo cursă aruncată cu scop de a-i submina și răsturna sanctuarul limbei și cultului.

La sfârșitul vieții sale Iacob Bologa a lăsat, cu limbă de moarte, pentru toți membrii „Asociațiunii” un testament asemănător încitva cu al lui Ienăchiță Văcărescu, adresându-le aceste cuvinte: *Răgu-vă, aveți grije de Asociațiune și de tinerele ei institute!*

Președinția lui Timoteiu Cipariu a dăinuit 10 ani (1877—1887).

Dar cum am amintit mai sus, vârsta înaintată și starea slăbită a sănătății nu i-a dat putința să participe efectiv la lucrările „Asociațiunii”. Cu prilejul alegerii sale ca președinte, Cipariu declarase că nu se împotrivea voinței obștești, exprimate prin adunarea generală, dar primește alegerea numai în speranța că nu-i va lipsi nici ajutorul președintelui, nici al comitetului central.

„Asociațiunea” onorind pe un erudit ca T. Cipariu cu scaunul de președinte, s-a onorat pe sine căci din strălucirea faimei lui se răsfringeau raze de lumină și asupra instituției, despre care el se simțea în drept să spună în adunarea generală de la Sibiu (1881) că a fost înființată prin zelul, stăruința și patriotismul general al tuturor bărbaților de inimă și devotament.

După moartea lui Timotei Cipariu adunarea generală din Abrud a ales ca președinte pe Gheorghe Barițiu, care și în această calitate a adus „Asociațiunii” timp de cinci ani (1888—1893) servicii tot atât de prețioase, cum le adusese și mai înainte în calitate de prim secretar al acestei instituții, chiar de la înființarea ei, și mai târziu ca redactor al revistei „Transilvania”. Aceeași adunare generală alese ca vicepreședinte pe Nicolae Popea, episcopul de mai târziu al Caransebeșului, în locul căruia fu ales apoi Dr. Ilarion Pușcariu, iar ca prim secretar profesorul seminarului din Sibiu Ioan Popescu și ca secretar al 2-lea Dr. Ioan Crișan, profesor la același seminar.

Cea din urmă adunare generală, condusă de G. Barițiu a fost cea ținută la Sibiu în 1892. După moartea lui (1893) adunarea din Sebeșul săsesc alese președinte pe canonicul Ioan Micu Moldovan, care conduce împreună cu vicepreședintele Ilarion Pușcariu până la 1901.

Ca moment mai însemnat din cursul acestei președinții este de amintit faptul expansiunii în Banat, unde pentru întâia dată a descălecat „Asociațiunea” în vara anului 1896, ținându-și adunarea generală în Lugoj.

La 1901 adunarea generală din Sibiu alese apoi președinte pe Dr. Alexandru Mocioni, iar vicepreședinte pe Iosif Sterca Șuluț, care trece la 1904 în locul de președinte

În anul (21.X.1892) a fost ocupat de Amos Frâncu, Ioan Pop-Reteganul, Vasile Bologa, Ilie Beu, Ioan I. Lapedatu și Octavian Tăslăuanu.
 În adunarea generală jubiliară din 1911 „Asociațiunea” putea să arate, ~~raportul~~ că în cursul primei jumătăți de secol a existenței sale a dat

1. Burse pentru studenți în sumă de	95.488	coroane
2. Ajutoare pentru meseriași „ „ „	17.150	„
3. „ la diferite școli „ „ „	7.826	„
4. „ Bibliotecilor din Blaj și Brașov „ „	720	„
5. Premii pentru cărți „ „	3.023.50	„
6. Împrumuturi „ „	600. —	„
<u>Total</u>		<u>123.817.50</u> „

Clădirea școlii civile de fete (1885) a costat 120.000 „
 „ Muzeului (1905) 158.426 „
 Publicarea Enciclopediei Române (3 volume în 200 coale de tipar, cu 37.622 articole, scrise de 172 autori) a costat 70.000 coroane
 Avea totală a „Asociațiunii” atinge la 1911 suma de 922.985 coroane.

rămas vacant prin demisia lui Mocioni. Șuluf a fost ajutat de vicepreședintele Andrei Bărseanu, distinsul profesor din Brașov.

În locul prim secretarului Ion Popescu a urmat asesorul consistorial Zaharia Boiu, apoi Dr. Cornel Diaconovich (1895—1906), iar de la 1906—1914 Octavian Goga. Postul de secretar II, după moartea prea timpurie a profesorului Ioan Crișian (21 X. 1892) a fost ocupat de Amos Frâncu, Ioan Pop-Reteganul, Vasile Bologa, Ilie Beu, Ioan I. Lapedatu și Octavian Tăslăuanu.

La adunarea generală jubiliară de la 1911 „Asociațiunea” putea să arate că în cursul primei jumătăți de secol al existenței a dat

1. Burse pentru studenți în sumă de	95.488	coroane
2. Ajutoare pentru meseriași în sumă de	17.150	coroane
3. Ajutoare la diferite școli în sumă de	7.826	coroane
4. Ajutoare bibliotecilor de la Blaj și Brașov	720	coroane
5. Premii pentru cărți	3.023,50	coroane
6. Împrumuturi	600	coroane

TOTAL: 123.817,50 coroane

Clădirea școlii civile de fete (1885) a costat 120.000 coroane

Clădirea Muzeului (1905) 158.000 coroane

Publicarea Enciclopediei Române (3 volume în 200 coale de tipar, cu 37.622 articole, scrise de 172 autori) a costat 70.000 coroane.

Avea totală a „Asociațiunii” atinge la 1911 suma de 922.985 coroane.

Ioan LUPĂȘ

«...Ortografia de care românii au a se folosi în scrierea cu litere latine...»

[Scrisori de la și către Andrei Șaguna]

[A.B.M. nr. 1733]

Excelența Voastră

Onorata scrisoare din 9 august a.c. prin care aveți amabilitatea de a-mi aduce la cunoștință rezultatele realizate la cea de-a doua Adunare generală a Asociației transilvane pentru stimularea literaturii și culturalizării poporului [*ASTRA*, n.n.], desfășurată la Brașov în zilele de 28, 29 și 30 iulie, mă obligă la o profundă gratitudine. Talentul de bun conducător al Excelenței Voastre, atât de des dovedit și viziunea amplă asupra adevăratelor deziderate ale națiunii române din Transilvania au oferit cu anticipație garanția cea mai liniștitoare referitoare la organizarea adunării, iar rezultatele obținute sînt cu atât mai îmbucurătoare, cu cît adunarea s-a folosit de ocazia oferită pentru a da o caldă expresie apartenenței și loialității sale față de înalta Casă domnitoare aulică.

Eu nu voi pierde prilejul de a aduce toate acestea la înalta cunoștință a Majestății Sale apostolice cezaro-crăiești și îmi exprim speranța sigură că pe această cale Asociațiunea transilvană pentru stimularea literaturii și culturalizarea poporului va obține în activitățile ei cele mai îmbucurătoare succese.

Citind cu sporit interes diferitele puncte din susnumita onorată scrisoare, am observat lipsa unei singure specificări, anume aceea asupra știrii conținute în ziare, că Adunarea ar fi hotărît ca în locul literelor chirilice din scriere să se folosească literele latine.

Această precizare mi se pare foarte importantă și Excelența Voastră m-ați îndatorat încă mai mult dacă ați avea aceeași bunătate să binevoiți a lăsa să-mi parvină unele clarificări mai concrete asupra acestei probleme.

Cu asigurarea stimei mele sincere și cu dorința profundă ca Excelența Voastră să Vă aflați în bunăstare perpetuă, semnez al Excelenței Voastre

slujitor supus

Viena, 16 august 1862

NADASCHDY

Către Excelența Sa domnul episcop greco-oriental, baron de Șaguna

[A.B.M. 1734]

Excelenței Sale nobilul Domn Ministru și Președinte al Cancelariei aulice cezaro-crăiești, Conte Franz Nadaschdy în Viena.

Sibiu, 20 august 1862

Conform mult onoratei scrisori din data de 16 luna curentă *, nr. 349 și în completarea informațiilor mele anterioare, mă grăbesc să adaug încă următoarele asupra hotărîrii celei de a doua Adunări generale a Asociațiunii transilvane pentru stimularea literaturii și culturalizarea poporului ținută la Brașov referitoare la modul de scriere românesc, pentru a le aduce la cunoștința Excelenței Voastre.

* Răspunsul lui A. Șaguna notat în ciornă.

Eu mi-am permis să amintesc în înștiințările mele anterioare că în a doua zi a Conferinței, după multe diferențe, directorul gimnazial brașovean Munteanu a ținut mai întâi o expunere asupra chirilismului limbii române, și tot el, în concluzia expunerii sale a formulat imediat propunerea cu care Adunarea și-a propus scopul să stabilească un mod general de scriere spre întrebuințare în limba română, în care sau să se recunoască ortografia prelucrată de Comisia filologică, întrunită pe baza existentei aprobări a conducerii cezaro-crăiești a statului în anul 1860, sau atunci tot aceasta să permită prelucrarea și stabilirea alteia. Aceste litere au fost imediat luate în atenție de către Conferință și după o mai lungă dezbateră s-a hotărât ceea ce urmează: 1) Conferința recunoaște și stabilește ortografia limbii române așa cum a fost prelucrată de susnumita Comisie filologică, neatingînd formele cercetărilor științifice personale în domeniile literaturii. 2) Protopopiatele românești trebuie să fie indemnate ca și din partea lor să recunoască această ortografie și să o facă cunoscută diecezanilor lor. 3) Redacțiunile ziarelor românești să fie înștiințate. 4) De aici trebuie să se facă o cuvenită înștiințare înaltului Guvern al țării.

Din aceasta se deduce că Adunarea, prin hotărîrea de mai sus, a stabilit concis ortografia de care românii au a se folosi în scrierea cu litere latine, iar referitor la literele chirilice de care aceștia se mai folosesc încă și astăzi, în special unii învățați de rang inferior, ce mai stăruie în ele, vor dispune tot mai puțin, întrucît literele chirilice, prin ridicarea culturală a poporului, vor ieși de la sine din întrebuințare.

Permiteți Excelența Voastră să vă asigur de înalta mea stimă cu care semnez cu cinste al Excelenței Voastre slujitor supus

[A. ȘAGUNA]

[A.B.M. nr. 1742]

Excelența Voastră

Exprimîndu-mi recunoscătoarea mulțumire pentru precizările făcute prin onorata scrisoare din 21 l. c. asupra hotărîrilor Conferinței generale a Asociațiunii transilvane pentru stimularea literaturii și culturalizarea poporului ținută la Brașov, referitoare la modul de scriere românească, eu salut cu sinceră satisfacție în numele meu personal, perspectiva prezentată de Excelența Voastră a ieșirii de la sine din uz a literelor chirilice, deoarece nu pot ascunde Excelenței Voastre faptul că dacă înțelegerea scrisorilor românești venite la mine pînă acum cu litere latine îmi procura însemnate greutăți, atunci actele scrise cu litere chirilice îmi rămîn în întregime neînțelese.

În cazul că, pe baza unei conveniri cu mine în problemele care sînt de rezolvat oficial, trimerile nu vor fi concepute în general într-o limbă mai accesibilă mie — așa cum este atît de bun Excelența Sa Domnul Arhiepiscop Contele Sterka Suluțiu de a se folosi de regulă în corespondență de limba latină — eu aș dori cel puțin, ca în spiritul hotărîrilor luate mai sus, literele chirilice să nu mai aibă întrebuințare în relația directă cu mine sau cu Cancelaria guvernamentală transilvană.

Primiți Excelența voastră asigurarea stimei mele cu care rămîn al Excelenței Voastre

devotat slujitor

NADASCHDY

Viena, 27 august 1862

Către

Excelența Sa, domnului consilier înalt cezaro-crăiesc și episcop greco-oriental Andrei baron de Șaguna.

(Traduceri din limba germană de Victor BUNEA)

Alexandru PAPIU-ILARIAN

UN OM DEVOTAT ISTORIEI

Un portret de
tinerețe (1868).

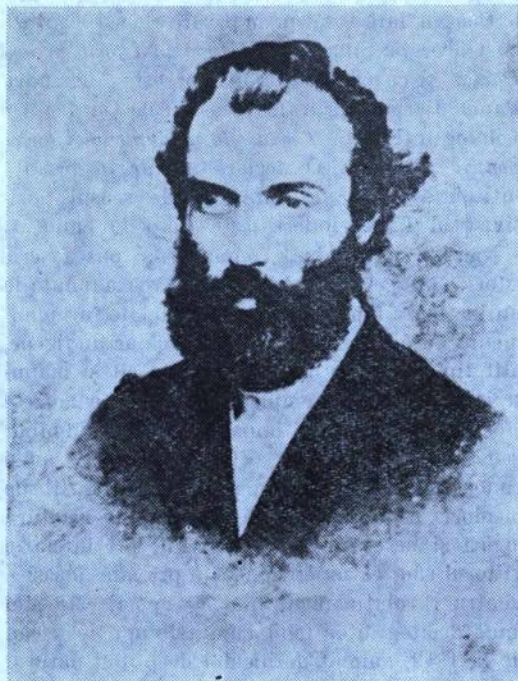
ÎN DECENIILE URMĂTOARE REVOLUȚIEI de la 1848, cînd generația «căuzașilor» a dominat adînc spiritualitatea românească și i-a imprimat direcțiile de acțiune și coloratura ideologică, numele lui Alexandru Papiu Ilarian figura între cele ale celebrităților. Înaîntea atacului junimist — din fericire doar pe jumătate reușit —, Papiu Ilarian și nenumărații transilvăneni angajați în opera de edificare culturală a Principatelor Române Unite au reușit să închidă cercul influenței Școlii Ardelene asupra culturii naționale, într-o apoteoză de nezdruncinat. Această generoasă conquistă culturală își are izvorul în opera de sinteză a lui Petru Maior, ale cărei revelații privind destinul istoric unitar și exemplar al românilor au intrat ca valori de preț în zestrea ideologică a pașoptismului românesc. Eftimie Murgu și Aron Florian, mai întîi, Nicolae Bălcescu, Simion Bărnuțiu și Mihail Kogălniceanu, mai apoi, sînt cei care dăluiesc din ideile lumînismului transilvănean arme pentru pregătirea revoluției și pentru realizarea ei. Alexandru Papiu Ilarian are situația aparte a celui mai timpuriu martor de anvergură al revoluției.¹

Scierea sa de tinerețe *Istoria românilor din Dacia Superioară*, ieșită la trei ani după revoluție, este o scrutare vie, patetică, a avataru-

București, 1983; Ioan Clopoțel, *Alexandru Papiu Ilarian în fața problemelor românești contemporane*, Alba-Iulia, 1939; Ioan Lupăș, *Cum vedea Papiu Ilarian la 1860 posibilitatea de înfăptuire a Daco-României*, în „Societatea de mîine”, IV, 1927, nr. 51—52; V. 1928, nr. 1; Liviu Maior, *Activitatea istorică a lui Alexandru Papiu Ilarian*, în *Anuarul Liceului de cultură generală „Alexandru Papiu Ilarian” din Tîrgu-Mureș pe anul școlar 1969—1970*, Tîrgu-Mureș, 1970, pp. 56—57; Ștefan Manciulea, *Legăturile lui Al. Papiu Ilarian cu Blajul, Sibiu, 1924*; Vasile Netea, *Alexandru Papiu Ilarian și locul său în dezvoltarea istoriografiei române*, în „Studii. Revistă de istorie”, tom. XVII, 1964, nr. 6, pp. 1972—1981; Ștefan Pascu, *Influența lui Șincai asupra lui Al. Papiu Ilarian*, în „Societatea de mîine”, XVII, 1940, nr. 1, pp. 10—12; Iosif Pervain și Ioan

¹ Despre activitatea istoriografică a lui Alexandru Papiu Ilarian, în principal: Corneliu Albu, *Alexandru Papiu-Ilarian*, București, 1977, pass.; Ioan Bojoru, *Centenarul (1827—1927) nașterii și semicentenarul (1877—1927) morții neobositului istoriograf Alexandru Papiu Ilarian*, Tîrgu-Mureș, 1930; Ioan Bota, *Aspecte privind activitatea publicistică a lui Al. Papiu Ilarian*, în vol. col. *Omagiu lui Alexandru Papiu Ilarian*, Zalău, 1968, pp. 85—95; Ioan Chindriș, *Alexandru Papiu Ilarian și Academia Română*, Zalău, 1973; *Idem*, *Ideologia revoluționară a lui Alexandru Papiu-Ilarian*,

rilor primei ideologii românești concretizate la scara unei revoluții naționale, moderne. Culme, în bună măsură, a istoriografiei noastre romantice, pulsind de trăire frenetică și subiectivitate ferventă în combustionarea materiei istorice, *Istoria* lui Papiu Ilarian reține totuși în adâncurile conexiunilor ideatice toate liniamentele marilor ctitori luminiști, Petru Maior fiind desigur sursa prioritară. Este o caracteristică a romantismului ideologic românesc, dar și al

celui literar, felul cum, departe de a se rupe violent de tradiția clasică după exemplul altor culturi, a preluat dimpotrivă întreaga încărcătură a acesteia, prelungindu-i mesajul de-a lungul întregului secol al XIX-lea. Astfel că tinărul autor alătură celor câteva analize isto-

riografice imediate ale revoluției românești,² una care își echilibrează armonios judecățile între spiritul tradiției și spiritul veacului.

Experiența *Istoriei românilor din Dacia Superioară* este semnificativă pentru destinul ideilor lui Alexandru Papiu Ilarian și în aceeași măsură simptomatică pentru vitalitatea scăzută a istoriografiei noastre romantice. Practic, avem un singur romantic prin excelență și în același timp sincronizat cu evoluția europeană a curentului — și el este Nicolae Bălcescu. Va fi apoi cariera insolită a lui Bogdan Petriceicu-Hasdeu, care resuscită habitudinile romantice de expresie puternică, într-o vreme când pozitivismul își dovedise necesitatea și își manifestase forțele. Față de «clasicul» romantic Bălcescu, Hasdeu este un desincronizat ce evocă situația barocului în raport cu Renașterea. Romantismul istoriografic va avea apoi latura sa caricaturală întruchipată în lucrarea lui Nicolae Densușianu, *Dacia preistorică*.

Pentru Papiu Ilarian, adâncul fond justificativ al *Istoriei* sale a declanșat un strigăt de alarmă în direcția potențării documentare a demersului. Anii de studii la Padova (1852—1854), ca și contactul cu puternica școală filologică lombardo-venetă reprezentată în primul rînd de Pietro Monti, studiile insistente de statistică l-au apropiat pe scriitor de accepțiunea cantitativă a analizei, în deficitul sentinței personale. Răstimpul de la Padova a însemnat însă mai ales o matură luare de contact cu marile colecții istorice ale lui Muratori, Maffei, Botta și Cesare Cantù, dintre italieni, Thierry, Michelet și Guizot, dintre francezi, Müller și Schloßer, dintre germani. Colecțiile ungurești ale lui Pray György și Fejér György îi erau cunoscute dinainte de revoluție, iar cele poloneze ale lui Długos și Dogiel le va cunoaște în anii cînd peregrina prin Germania și

1970, Tirgu-Mureș, 1970, pp. 51—53.

² Hippolite Desprez, *Les peuples de l'Autriche et de la Turquie. Histoire contemporaine des illyriens, des magyars, des roumains et des polonais*, I—II, Paris, 1850; Aurélie Ghica, *La Valachie moderne*, Paris, 1850; Ion Heliade-Rădulescu, *Mémoires sur l'histoire de la régénération roumaine ou sur les événements de 1840 accomplis en Valachie*, Paris, 1851; August Treboniu Laurian, *Die Rumänen der Oesterreichischen Monarchie* I—III, Viena, 1849—1851; Ion Ghica, *Dernière occupation des principautés danubiennes par la Russie*, Paris, 1853; Elias Regnault, *Histoire politique et sociale des principautés danubiennes*, Paris, 1855; A. Ubicini, *La Turquie actuelle*, Paris, 1855; Karl Marx, *Insemnând despre români*, București, 1964.

Chindriș, *Correspondența lui Alexandru Papiu Ilarian*, I—II, Cluj, 1972; Vasile Pârvan, *Interzicerea Istoriei românilor în toate satele austriace*, în „*Luceafărul*”, II, 1903, nr. 9, pp. 159—163; Ioan Rațiu, *Viața și activitatea lui Alexandru Papiu Ilarian*, în „*Unirea*”, XIII, nr. 16, 38—52; Coriolan Suciu, *Alexandru Papiu Ilarian. Din prilejul centenarului nașterii lui*, în „*Societatea de miine*”, IV, 1927, nr. 49—50, pp. 564—566; Pompiliu Teodor, *Alexandru Papiu Ilarian și iluminismul*, în *Anuarul Liceului de cultură generală „Alexandru Papiu Ilarian” din Tirgu-Mureș pe anul 1969* —

Polonia ca profesor al fiilor marelui boier moldovean Alecu Balș, după 1858. De prin 1860, acestor premise li s-a adăugat una de ordin personal, deloc sesizată pînă acum: după Nicolae Bălcescu, influența lui Alexandru Odobescu asupra lui Alexandru Papiu Ilarian. Deși mai tînăr decît acesta din urmă, Odobescu a știut să echilibreze admirabil, grație structurii sale psihice înclinate spre clasicitate și ordine, efluviile romantice ale virstei cu seriozitatea cercetării pozitive, a evaluării documentare. Odobescu aducea de la Paris și mesajul ultimelor preocupări istoriografice ale lui Nicolae Bălcescu, la rindul lor marcate de revelația documentului: cu ultimele puteri, autorul romanței *Istoriei a românilor supt Mihai Voievod Viteazul* a adunat din presa franceză și belgiană a anilor 1784—1785 știri despre Răscoala lui Horea, marcind astfel un început și în această direcție. Sub influența puternică a emigrației revenite în țară, Papiu Ilarian suferă un adînc proces de maturizare politică, manifestată mai întîi prin ceea ce am putea numi o «dezarde-lenizare» a scriitorului. Adînc tributar lui Simion Bărnuțiu în *Istoria românilor din Dacia Superioară*, Papiu Ilarian se desparte pe la 1857—1859 atît de transilvanocentrismul ce domina discursul bărnuțian de la 2/14 mai 1848, cît și de metoda speculativă, conceptualizată, în care marele ardelean își trata ideile istorice. Petru Maior rămîne un reper constant, dar lui i se adaugă în viața lui Papiu Ilarian șocul întîlnirii cu Gheorghe Șincai, după ediția de la Iași a *Hronicii* acestuia, scoasă de August Treboniu Laurian. De acum, ceea ce primează este documentul istoric, faptul, cantitatea. Naturalizat în Principatele Române Unite, pelerin în anii 1858—1860 prin Prusia și Galiția în căutarea de mărturii străine despre români, Papiu Ilarian reconstituie destinul lui Șincai în condițiile unei epoci istorice mai bine edificate asupra conceptului de originalitate. Față de înaintașul său lumierist, Papiu Ilarian se orientează strict spre documentul major și autentic, rar și edificator. Inițiativa lui e singulară deocamdată în Principate, după ce publicațiile prepașoptiste ale lui Nicolae Bălcescu și August Treboniu Laurian („*Magazin istoric pentru Dacia*“) sau Mihail Kogălniceanu („*Arhiva românească*“ și edițiile din cronici) deschiseseră un drum mai ales în ceea ce privește documentele interne. În Transilvania, George Bariț se afla, de asemenea, în faza colecționării

febrile a documentelor istorice, dar acțiunea lui se supune unui nivel de înțelegere îngustat de importanța exagerată pe care o acordă surselor și colecțiilor maghiare, cum este cazul celor cîteva decenii de foliere și publicare cu rezultate mediocre a documentelor despre români din colecția lui Kemény József. Marele, adevăratul drum va fi găsit tot după mijlocul secolului de bucovineanul Eudoxiu Hurmuzaki, intuitorul adevăratului sens al documentației pozitiviste, care impune primatul documentului politic elaborat la nivel cît mai înalt.

Deocamdată însă, primul care reface legătura cu Gheorghe Șincai, cu „*Magazin istoric pentru Dacia*“ și cu editarea cronicilor este Alexandru Papiu Ilarian, prin frumoasa colecție în trei volume intitulată *Tezaur de monumente istorice pentru România*. O declară singur în prefața intitulată *Leptorelui salute*, unde sensul pozitivist al întreprinderii este limpede enunțat: «Nici să cugete dară românii a-și putea scrie istoria, pîn-ce mai întîi nu vor avea adunate la un loc toate faptele istorice, îngropate în monumente fără număr, străine și chiar indigene, atît tipărite și totuși necunoscute cît și manuscrite». Marile exemple europene îi călăuzesc eforturile spre același imperativ atît de familiar generației pașoptiste: «O națiune ce nu-și cunoaște istoria se aseamănă ființelor lipsite de memoria celor trecute: ea nu cunoaște legătura logică și necesarie între trecutul, prezintele și viitorul său, ea nu se cunoaște pre sine însăși». Pentru revoluția mentalităților epocii este mai mult decît grăitor felul cum tribunul ardelean de la 1848, animat de idealul dreptului natural și înaripat de fraza incendiară a unui Felicité Lamennais din *Les paroles d'un croyant*, ori, *in proximis*, de speculația logică, tot în ideal, a lui Simion Bărnuțiu, se consacră cu pasiune unică acestei munci aparent terne, uscate, pline de monotonie. Eleganța rară pentru acea epocă a volumelor din *Tezaur*, scoase fără hiaturi între 1862—1864, mărturisește forța acestei pasiuni, în care Papiu Ilarian a investit, pe lîngă muncă, și toate resursele bănești de care a putut beneficia. Peste 1200 de pagini de format mare (în 4°) și literă maximum de economicească concretizează rezultatul acestei devorante preocupări, care i-a adus admirația și prețuirea contemporanilor. O asemenea colecție a fost suficientă, evocîndu-se de complezență și *Istoria românilor din Dacia Superioară*, să-i asigure lui Papiu Ilarian un loc în Societatea Academică

Română, mai apoi funcția de secretar al secției istorice și să-l determine pe Hasdeu a-i dedica în 1865 istoria lui *Ioan Vodă cel Cumplit*.

În noua sa ipostază istoriografică, Alexandru Papiu Ilarian se mulțumește să secondeze din umbră documentele pe care le pune în circulație. Acestea sînt multe și de pitorească diversitate, de la mari cronicile europene privitoare la istoria românilor și pînă la inscripții și epitafuli mortuare, de la condici domnești la acte de arhivă și corespondență, fără să neglijeze cronicile versificate, în valorificarea cărora este un precursor categoric. Îl interesează întreaga istorie națională, dar observăm totuși o polarizare a atenției sale asupra a două mari momente din trecutul românesc: Mihai Viteazul, în primul volum, și Răscoala lui Horea, în al treilea. În *Tezaurul* lui Papiu Ilarian își găsește prima sa ediție românească celebra cronică a lui Baltasar Walther despre Mihai Viteazul, după o rarisimă tipăritură din 1599 imprimată la Gölitz. De asemenea, părțile despre Mihai Viteazul din cartea lui Joannes Bisselius, *Aetatis nostrae gestorum eminentium medula historica* din 1675, din a lui Jacobus Augustinus Thuanus, *Historia sui temporis*, apărută în mai multe ediții în prima jumătate a secolului al XVII-lea, poema lui Stavrinus și cronica lui Matei al Mirelor, iar dintre documentele politice, memoriul lui Mihai Viteazul către împăratul Rudolf II înmînat în martie 1601.

Cît despre documentația Răscoalei lui Horea, aceasta formează materia ultimei sute de pagini din al treilea volum, dar trebuia să fie amplificată în cele următoare, pe care Papiu Ilarian nu le-a mai editat, din cauza complicațiilor pe care cariera politică și aceea de mare magistrat i le-au pricinuit pînă la sfîrșitul vieții. Dar și ceea ce a reușit să facă în această direcție este un început și un îndemn, în sensul celor scrise istoricului maghiar Torma Károly în 15/27 aprilie 1865: «Noi românii tocmai că nu cunoaștem istoria acestei răscoale, cu toate că ar fi timpul deja să o cercetăm mai îndeaproape, *sine ira et studio*». Istoricul, consecvent în general intenției sale de a publica documentele fără nici un comentariu, nu poate scăpa acum de tentația interpretării. Studiul său introductiv, *Horia și Cloșca*, este cel dintîi cuvînt pertinent rostit despre evenimentele de la 1784—1785, în multe aserțiuni pe deplin actual și astăzi. Exemplu: «Istoria românilor din Transilvania este istoria țăranilor din Transilvania». Cu

mare acuratețe discerne cauza răscoalei, care a izbucnit «dintr-o necesitate». «Grămada apăsărilor de seculi, ce nu mai era de purtat: iată adevărata cauză a Răscoalei lui Horia» — și scopul acesteia: «Horia se lupta pentru libertate, și încă pentru libertate nu numai socială, dar și politică și națională». Documentele publicate au fost o mare surpriză pentru acea timpurie dată (1864) și un îndemn, mai tîrziu, pentru cercetări de anvergură ca aceea a lui Nicolae Densușianu în arhivele Ungarici.

Alexandru Papiu Ilarian revine la studiul de proporții monografice în 1869, cu *Viața, operele și ideile lui Georgiu Șincai din Șinca*, discursul său de recepție la Academie. Încercarea de a domina colosalul material pe care îl oferă viața și opera corifeului luminist este temerară, iar în cazul lui Papiu Ilarian s-a soldat cu o ingenioasă «pontare» a principalelor teze ce se ofereau discursului. Locul lui Șincai în cadrul curentului epocii luministe este fixat prin viziunea panromânească, unitar-națională, pe care autorul o dăduse odată cu ideologia revoluționară de la 1848, însă tot ca o moștenire a Școlii Ardelene. «Șincai — spune — în *Cronica* sa, e departe de a fi numai ardelean; el e român din toate părțile ambelor Dacii. *Cronica* sa e pentru toți românii.» Pe firul concluziilor istorice ale străbunului cărturar, Papiu Ilarian observă că «ideea fundamentală ce domină în toată opera, ce scapără pre fiecare pagină a *Cronicei*, e că suntem latini, romani, fii ai lui

Traian și că Dacia e a românilor». Odată stabilit acest adevăr, Șincai «urmărește vicisitudinile coloniei lui Traian din ambe Daciile», adică pune în lumină continuitatea românilor pe pământul strămoșesc. În analiza acestui travaliu șincaian, stilul istoricului are nu arii scârpări romantice, de o mare tensiune, ca în următorul final adresat direct umbrei nemuritoare a lui Șincai: «Mulțumită sempiternă ție! Tu ne-ai redat conștiința de noi înșine; sămînța nepieritoare a latinătății în noi tu o ai reînviat; tu ai făcut a se recunoaște frații din depărtare care mult își uitaseră unii de alții; pentru că a limbii carte tu, cel de dinții, o ai deschis; istoria dacilor tu o ai smuls din ascunzătoarele inimicilor sempiterni ai numelui român».

O altă întâlnire memorabilă a istoricului Alexandru Papiu Ilarian este aceea cu opera lui Ioan Budai-Deleanu. După aducerea în țară a manuscriselor acestuia în 1868, prin strădania bătrînului Gheorghe Asachi, Papiu Ilarian este cel dintîi cercetător român avizat care ia contact cu aceasă veritabilă avuție națională. Impresiile de moment și le comunică în fața Academiei, într-o *Relațiune despre manuscritele lui Ioane Budai-Deleanu*, păstrîndu-și intenția de a reveni temeinic la acest captivant subiect. N-a apucat să revină. Dar, oricum, și acest succint inventar își are meritul necontestat de a fi fost cel dintîi semnal competent asupra mării valori a manuscriselor budai-deleane. Istoricul se afla în fața unui lăsamînt ale cărui dimensiuni științifice nu sînt suficient cunoscute nici astăzi. Papiu Ilarian însă, departe de a se pierde în fața vastității materialului, stabilește cu precizie natura fiecărui manuscris în parte, structura și valoarea lui. Descriind cel mai valoros dintre manuscrisele istorice, *De originibus populorum Transilvaniae*, cercetătorul observă numaidecît că «Budai, ca și Klein, Maior, Șincai, și înainte de aceștia Cantemir, nu înțelege istoria unei provincii române fără istoria tuturor celorlalte la un loc». Încearcă și o schiță a biografiei lui Budai-Deleanu, în care puținele date accesibile atunci sînt exacte, valabile și astăzi.³

Papiu Ilarian n-a fost însă numai istoric și nici în primul rînd istoric. Ca jurist celebru al epocii, politician de orientare liberală de stînga, publicist temut, dar mai ales ca reprezentant de seamă al generației de la 1848 care a condus destinele României pînă spre sfîrșitul deceniului al nouălea, el este unul dintre arhitecții spiritului public românesc modern, alături de Simion Bărnuțiu, Ioan Maiorescu, C. A. Rosetti, Ioan C. Brătianu, Mihail Kogălniceanu și mulți alții. Originea acestui spirit o căutăm în interiorul arcului carpatic, în Transilvania epocii luminiilor, ale cărei revelații au fost răsădite de către generația ardeleană a anului 1848 pe tot întinsul pămîntului românesc.

Din perioada celor mai fervente preocupări pentru istorie și documentație istorică datează cele opt scrisori ale lui Alexandru Papiu Ilarian către istoricul și arheologul maghiar Torma Károly.⁴ Originalele lor se păstrează la Biblio-

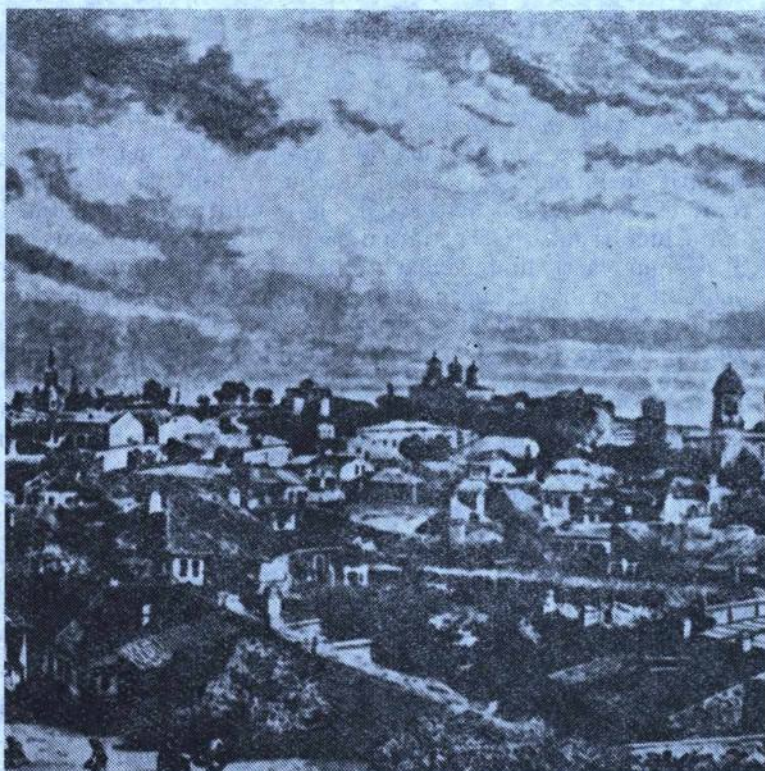
3) *Lugubre monumentum*, în „*Revista Carpaților*“, I, 1860, 1 august, pp. 114—129; 4) *Tractat de alianță în contra turcilor, încheiat la an. 1542 între Petru, domnul Moldovei, și Joachim electorul de Brandenburg*, în „*Instrucțiunea publică*“, 1860, pp. 213—220; republicat în „*Revista Carpaților*“, II, 1861, pp. 193—212 și „*Foaie pentru minte, inimă și literatură*“, XXII, 1861, nr. 28—29; 5) *Horia și Cloșca*, în „*Trompeta Carpaților*“, IV, 1866, nr. 1—2 și „*Familia*“, II, 1866, nr. 2—5; 6) *Ungro-și Ungro-Vlachia. O rectificare în interesul adevărului*, în „*Românul*“, XV, 1871, pp. 1053—1054; 7) *Tot Ungro-Vlachia și încă cîteva neexactitudini ale domnului Hasdeu, redactorele „Columnei“*, în „*Românul*“, XV, 1871, pp. 1066—1067; 8) *Încă un cuvînt și astădată, sper, cel din urmă în chestiunea Ungro-Vlachiei și în alte mai mici chestiuni istorice*, în „*Românul*“, XV, 1881, pp. 1109—1112; 9) *Relațiune despre manuscritele lui Ioane Budai-Deleanu*, în „*Analele Societății Academice Române*“, tom. III, ses. an. 1871, pp. 105—116; 10) *Viața, operele și ideile lui Georgiu Șincai din Șinca*, București, 1869; 11) *Gramatica lui Șincai și Epistola către Ioane de Lipszky*, în „*Instrucțiunea publică*“, 1860, pp. 56—60; 12) *Ideile lui Șincai*, în „*Gazeta Transilvaniei*“, XXXII, 1869, nr. 88—89; 13) ediția *Operele principelui Demetriu Cantemir. Tom. I. Descripție Moldaviei. Prefațiune de Al. Papiu Ilarian*, București 1872, XII + 157 p. Lista nu cuprinde decît acele articole din *Tezaur de monumente istorice* ale lui Papiu Ilarian, care au apărut și separat în publicații.

⁴ Torma Károly (1829—1897), remarcabil istoric și om de cultură maghiar, membru al Academiei Ungare de Științe. A fost coleg cu Alexandru Papiu Ilarian la Liceul Academic Piarist din Cluj în anii 1845—1847. În revoluția maghiară de la 1848 a avut exact același rol de tînăr tribun pe care l-a jucat Papiu Ilarian în revoluția română. Din 1855 a început interesul său pentru antichitatea romană, în contact cu Apulumul din preajma căruia era soția sa, Makrai Berta. Din 1861 este membru corespondent al Academiei Ungare

* Operele istorice ale lui Alexandru Papiu Ilarian: 1) *Istoria Românilor din Dacia Superioară*, I—II, Viena, 1851—1852; vol. III, postum, publicat de Ștefan Pascu, Sibiu, 1943; 2) *Tezaur de monumente istorice pentru România*, I—III, București, 1862—1864;

Turnul Colței în sec.
al XIX-lea (stînga) și
Bucureștii la 1865
(dreapta).
(Fotografii de Élla
KARSAT)

teca Națională Széchényi (Országos Széchényi Könyvtár) din Budapesta, în dosarul 8/1902. Provin din lăsamintul marelui om de știință

de Științe, titular devenind însă abia în 1881. A fost o vreme (1867—1872) comite suprem de Dăbîrca, dar, renunțînd la viața politică, devine în 1876 profesor de drept la Universitatea din Cluj, apoi în 1878 la cea din Budapesta. La bătrînețe s-a retras în Italia, ca să poată studia mai de aproape antichitatea romană. A murit la Porto d'Anzio în 28 februarie 1897. Torma Károly și-a cîștigat faima unui romanist de talie europeană, printr-o seamă de lucrări din care amintim: 1) *Dacia felosztása a rómaiak alatt*, Cluj, 1863; 2) *Tizenkét római felirat Daciából*, Cluj, 1863; 3) *Római feliratok Erdélyből*, Pesta, 1865; 4) *Adalékok éjszak-nyugati Dácia föld- és helyiratóhoz*, Budapesta, 1864; 5) *Über einige Dacische Inschriften*, Viena, 1865; 6) *Adalékok Sarmisegetusa és Aquincum felirataihoz*, Budapesta, 1874; 7) *Neue Inschriften aus Dacien*, Viena, 1879; 8) *A Limes Dacicus felső része*, Budapesta, 1880; 9) *Repertórium Dacia régiséges felirattani irodalmához*, Budapesta, 1880; 10) *Inschriften aus Dacia, Moesia Superior und Pannonia Inferior*, Viena, 1882.

maghiar, unde se păstrează și alte documente interesante referitoare la trecutul românesc. Scrisorile aduc o seamă de informații inedite, imediat sesizabile de către cititori, redimensionează preocuparea lui Papiu Ilarian pentru repertoriul documentelor istorice. Dar mai presus de toate, aceste epistole sînt dovada unei cordiale prietenii între doi mari istorici, unul român și altul maghiar, în vremuri cînd atmosfera politică era înveninată de tendințele anexioniste ale Budapestei asupra Transilvaniei. Catastrofa Țușlău se petrece tocmai în anii acestui mic epistolar, pe care însă nu-l poate întrerupe. O negare vie a dictonului *Inter arma silent musae* și o victorie a eternului spiritual asupra efemerului conjunctural.

Scrisorile lui Torma Károly către Alexandru Papiu Ilarian, pomenite adesea în cele de față, nu se cunosc.

Ioan CHINDRIȘ

«...ca să fie cu putință a scrie istorie...»

I

București, 9 iunie 1863

Prestimatul meu domn și dorite conșcolar,

Am primit cu sinceră bucurie scrisoarea domniei voastre și vă mulțumesc că v-ați amintit cu încredere de mine. Mă bucur mult că vă ocupați cu istoria Principatelor române. Noi sintem datori cu mare mulțumită maghiarilor pentru cîteva importante lucrări de istorie, mai cu seamă din secolul trecut, cînd noi nu știam a scrie. Și desigur că și dumneavoastră îi veți îndatora nu numai pe maghiari, ci și în chip deosebit și pe români, cu acele studii de care vă ocupați cu atîta succes. Vă rog să primiți felicitările mele și ale lui Laurian (care este bibliotecarul Academiei) pentru *Dacia felosztása*.¹ Am citit cu interes excelenta disertație, împreună cu Laurian care nu este prea expert în limba maghiară. Domnul Laurian mi-a dat mie două fascicule din „*Instrucțiunea publică*”² pe care o redactează dînsul, ca să vi le trimit dumneavoastră. Le veți primi de la librarul sibian Filtsch. Este în ea cîte ceva, puțin, din ceea ce v-ar putea interesa.

Aici la noi Cezar Bolliac, redactorul „*Buciumului*”,³ are cea mai frumoasă și mai bogată colecție de monede și medalii. Multe sînt romane, bizantine, româno-bulgare, valaho-moldovene, ardelene, ungurești și poloneze. Are și o mică colecție stătătoare din 11 bucăți, pe care vrea să o vîndă, după cum veți binevoi a vedea din alăturatul anunț de ziar: prețul este 200 de galbeni. În afară de aceasta mai are apoi alte piese pe care le poate da în schimb. Domnul Bolliac a editat și un tabel de monede și medalii,⁴ pe care am să vi-l procur și am să vi-l trimit dumneavoastră.

În Moldova are o foarte frumoasă colecție domnul Mihail Sturdza. I-am scris o scrisoare dacă poate da în schimb; încă n-am căpătat răspuns și aceasta este cauza că am întîrziat atîta și cu această scrisoare, pentru ceea ce vă cer iertare. Dealtminteri, n-am îndoială că și Sturdza face schimb.

În afara tabelului lui Bolliac nu avem din păcate nici un catalog numismatic. Acum se pregătește unul la muzeul de aici. Ceea ce e mai mult, noi încă nu avem un catalog istoric al cărților. Așa de în urmă sintem noi cu toate. Cu acesta mă îndeletnicesc eu împreună cu cîțiva prieteni. În lipsa uneia mai bune, vă ofer domniei voastre următoarea: *La Roumanie, Moldavie, Valachie et Transilvanie etc. Essai de bibliot[h]èque française de ces principautés par I. M. Querand. Paris, Libraire A. Franck, Rue Richelieu, 67. 1857*. Prin intermediul oricărui librar ardelean poate fi primită din Paris cu unu, doi franci, de la librarul Franck. Dealtminteri, artele române nu figurează în ea.

Vă rog prieteneste să binevoiți a-mi scrie mie ori de cîte ori veți crede că vă pot ajuta cu ceva: voi socoti un noroc pentru mine, ba și o datorie, ca să vă slujesc.

Vă rog să mă socotiți între prietenii domniei voastre sinceri,

A. PAPIU ILARIAN

¹ *Dacia felosztása a rómaiak alatt*, Cluj, 1863, 12°, broșură de 29 pagini, extras din „*Erdélyi Múzeum Évkönyve*”, vol. II.

² „*Instrucțiunea publică*”, revistă pedagogică pe care o edita August Treboniu Laurian începînd din 1859.

³ „*Buciumul*”, gazetă politică și literară care a apărut la București între 15 decembrie 1862 — 5 decembrie 1864, proprietar și redactor fiind Cezar Bolliac.

⁴ Lucrare a lui Cezar Bolliac pe care n-am putut-o consulta și identifica. Se pare că nu se păstrează și că nu este cunoscută. Vezi și scrisoarea VI.

II

București, 17/29 decembrie 1864

Stimatul meu prieten și conșcolar,

Înainte de toate vă rog să primiți sincere mulțumiri din partea mea și a lui Laurian, precum și din partea ministerului, pentru *Az Alsóilosvai római álló tábor*⁵ și pentru *Eszaknyugati Dacia föld-s helyirata*.⁶ Ministerul Instrucțiunii Publice vă trimite aci alăturată mulțumită oficială. Am citit cu real interes studiile domniei voastre. Durere, la noi se ocupă încă puțini cu astfel de subiecte. În „Magazin“ nu este aproape nimic referitor la epigrafia din Transilvania și la geografia și topografia perioadei romane. Puținele cîte există (primul volum, pag. 24 și volumul al doilea, pag. 65 seq.) sînt toate inscripții descoperite pe marginea Dunării. Cele cinci volume ale „Magazinului“ cuprind aproape numai cronici și documente, și acestea firește pe seama unor începători cum sîntem noi.

Cît privește cele trei iscălituri comunicate, prima este: *Ion Istrate Dabija Voevod*, domnitor moldovean între 1662—1666; a doua: *Ion Grigorie Ghica Voevod*, domnitor muntean între 1660—1664, tatăl său Gheorghe a domnit în Moldova; a treia este ilizibilă. De regulă aproape toți vechii domnitori și boieri mai mari au cîte o monogramă, care este aproape cu neputință de citit dacă omul nu cunoaște nici data și nici acel document. Am căutat și în arhivă și n-am putut găsi vreo iscălitură asemănătoare cu cea de a treia. Dealtmintrelea, pe mine m-ar interesa să pot ști mai îndeaproape ce fel de documente sînt acelea din care ați facsimilat domnia voastră aceste iscălituri. La Ciceu, în jurul Ciceului, s-ar putea găsi mai multe documente moldovenesti vechi.

Am citit în ziarele ardeleni că groful Teleki Domokos a publicat o istorie a lui Horea⁷ și că domnia voastră i-ați împărtășit ceva documente. Încă nu am văzut această lucrare, acum o aștept.

Tezaurul meu vi-l trimit totdeauna și domniei voastre, cred că îl primiți cu regularitate de la Filtch din Sibiu. Dar nu sînt sigur dacă primul volum vi l-am trimis sau nu? Fiți vă rog amabil și mă înștiințați, ca să vă trimit și primul volum, dacă cumva nu l-am trimis.

Cartea următoare: *História Enek az Felséges Mátyás királynak az nagyságos Hunyadi János fiának jeles viselt dolgairól, életiről, vitézségiről, végre az ő ez világból való kimulásától. Nyomtatott Colosvárt Heltai Gáspárné műhelyében 1577*.⁸ 4, aceasta n-am putut să o văd niciodată, nici nu mi-am putut-o procura prin anticar. Fiți amabil cîndva și informați-mă la care bibliotecă din Ardeal poate fi văzută.

Rămîn cu toată cinstirea al domniei voastre preasupus serv,

Alexandru PAPIU

⁵ *Az alsóilosvai római állótábor s műemlékei. Helyrajzi vázlat*, Cluj, 1864.

⁶ *Adalékok észak-nyugati Dácia föld- és helyiratahoz*, Budapest, 1864.

⁷ Lucrarea lui Teleki Domokos se intitulează *A Hóra-támadás története* și s-a publicat la Pesta în 1865, 8°, 183 [—184] p.

⁸ Titlul exact al acestei vechi lucrări: *Historias Enek Az Felseges Mattyas Királynak az nagyságos Hunyadi Iános fiának ieles viselt dolgairól, életiről, vitézségiről, végre az ő ez Világból volo kimulásától. Nyomtatot Colosvárt Heltai Gaspárné műhelyében 1577 Esztendőben*. Operă a lui Göröcsöni Ambrus sau, cum se subscie singur, „Ambrosius literatus de Gercian“, cartea este una dintre primele scrieri despre Matei Corvin. Vezi Szabó Károly, *Régi magyar könyvtár*, I, Budapest, 1879, p. 72.

III

București, 11 februarie 1865

Preastimatul meu prieten,

Înainte de toate, cer iertare pentru că am întârziat atîta cu răspunsul la stimata domniei voastre scrisoare. Motivul este acela că inscripția de pe paharul vechi fiind în limba slavă, n-am putut-o înțelege singur, a trebuit să consult un slavist, care o citește astfel: *хс. сиа чаша Димитра царъ 1562* (adică: Hs. siia cîașa Dimitra țar... 1563). Ultimele patru litere nu se pot înțelege. În traducere: *Christos, Acest pahar lui Dimitri țar (sau al țarului Dimitri)... 1563.*

În ce mă privește nu există nici o îndoială că acest Dimitri țar, adică principe, nu poate fi altul decît acel Dimitri, hatmanul cazacilor, care în 1562 și 1563 vrea să devină domnitor în Moldova, despre care Sommer (în *Vita Despota*)⁹ scrie că a fost văr și rudă de singe cu domnitorul moldovean Iacob Despot, căruia Sommer i-a scris și o elegie (*Elegia sexta ad Demetrium*); care în 1563 a fost prins în Moldova și, trimis la Constantinopol, a fost ucis acolo în chinuri cumplite.

În ceea ce privește cel de al treilea facsimil, acesta este în mod cert: *Ion Constantin Voevod* (toți domnitorii Moldovei și ai Țării Românești purtau și numele de *Ion* = János). Acest Constantin a domnit în Țara Românească din 1654 pînă în ianuarie 1658. În 1657, împreună cu domnitorul Moldovei, i-a dat ajutor lui Rákóczi cu ocazia năvălirii în Polonia, și din această cauză, precum Gheorghe Ștefan din Moldova și Rákóczi din Transilvania, așa și acest Constantin a fost mazilit de către Poartă. Dar Constantin (atît după cronica ardelenesească, cît și după a noastră) s-a retras în Transilvania, de unde cu ajutorul lui Rákóczi și-a încercat norocul de mai multe ori, însă fără folos, vrînd să-și recapete tronul. Pînă la urmă s-a așezat în Transilvania, în comitatul Sătmar, și poate a fost arendaș, unde probabil a și murit. (Vezi Szalárdi, Frankenstein.¹⁰) Așadar în acel an (1666) el nu era voievod domnitor.

Cer din nou iertare că răspund atît de tîrziu.

Lui Filtsch i-am scris să vă trimită fasciculul.

Vă rog să primiți expresia înaltei mele stime, al domniei voastre preasupus serv,
Alexandru PAPIU

rzOásgos Széchényi
Könyvtár, Budapest,
dos. 8/1902, nr. 3]

IV

București, 12 aprilie 1865

Preastimatul meu prieten,

Am trimis pentru biblioteca Muzeului fascicula care lipsea din *Tezaur*.

Grigore Maior¹¹, vestit episcop al Blajului din secolul trecut, nu a lăsat lucrări scrise cu toate că era om învățat. Mi se pare că vă referiți la Petru Maior. Opera acestuia poartă următorul titlu: *Istoria pentru începutul românilor în Dachia. Întocmită de Petru Maior de Dicio-Sînmărtin, protopop, și la Înălțatul Crăescul Consilium Locumtenențiale al Ungariei crăesc al cărților revizor. La Buda. În Crăiasca Tipografie a Universității Ungurești din Pesta. 1812, adică [...] în 4°. Are și o a doua ediție la*

⁹ O lucrare a lui Joannes Sommes despre Moldova: *Vita Jacobi despota Moldavorum Reguli... edita sumptibus III. et Gen. Dn. Emerici Forgács...* Adjecta sunt ejusdem autoris de Clade Moldavica, Elegia XV. quibus etiam historia Despotica continetur. Una cum explicatione quorundam locorum in hoc Sommero Scripto, et Commentatiuncula brevis a Walachia et de rebus Walahicis Petri Albini..., Ingolstadt, 1587.

¹⁰ Este vorba de doi cronicari transilvăneni din secolul al XVII-lea: maghiarul Szalárdi János (1601—1666), a cărui lucrare a fost publicată de Kemény Zsigmond în 1853 sub titlul: *Szalárdi János siralmas kronikája kilenc könyvei*, și sasul Valentin Frank von Frankenstein (1643—1697), cu lucrarea sa: *Breviculum Originum et praecipue Saxonicae in Transilvania...*, tipărită la Sibiu și urmată de mai multe ediții.

¹¹ Grigore Maior (1715—1785), episcop greco-catolic de Făgăraș, personalitate de seamă a prelu-minismului românesc din Transilvania.

Buda în 1836 [*sic*!], ¹² în 4°, după moartea lui Maior. În a doua ediție se pot găsi dialogul lui Petru Maior despre originea limbii române, precum și polemicile referitoare la această *Istorie*. ¹³ A doua ediție are 290 de pagini. Polemicile, 64 de pagini. Cartea probabil că mai este de vânzare la Blaj sau la Brașov, la redacția „*Gazetei*“.

Vă mulțumesc dinainte pentru promisiunile documente din secolul al XIII-lea poate și pentru altele. Nu pot spune cu câtă bucurie am primit această promisiune. Nu numai pe mine, ci și pe mulți alții, pe noi toți de aici ne veți îndatora foarte mult. Și, pe cit numai este cu putință, vom fi și noi gata pentru servicii asemănătoare.

Am primit fotografia cu foarte mare bucurie. Pe a mea voi avea norocirea să vi-o trimit cu cea mai apropiată ocazie (fiindcă cele vechi au trecut și îmi voi face altele noi în aceste zile).

Primiți expresia înaltei mele stime, al domniei voastre preasupus serv,

A. PAPIU

V

București, 27/15 aprilie 1865

Prestimatul meu prieten și conșcolar!

Opera lui Petru Maior n-a apărut nici în traducere latină, nici germană, însă au apărut mai multe recenzii în ziarul literar vienez de pe atunci, „*Literariae ephemerides Viennenses*“ din 1813 și 1816, poate fi în limba germană, căci eu nu cunosc acest ziar, dar cunosc răspunsurile lui la aceste recenzii, redactate în limba latină.

În fascicula a șasea din *Tezaur*, Laurian publică citeva inscripții romane de la *Troesmis*. ¹⁴ Probabil că în fascicula a opta voi publica citeva scrieri vechi referitoare la Horea și Cloșca, fără nici un comentariu, precum și chipurile lui Horea, Cloșca și Crișan. ¹⁵ N-am putut încă să-mi procur lucrarea lui Teleki despre Răscoala lui Horea. Lucrarea aceasta mă interesează doar într-un atit, întrucît după cum am citit în ziare publică mai multe documente. Noi românii tocmai că nu cunoaștem istoria acestei răscoale, cu toate că ar fi timpul deja să o cercetăm mai îndeaproape, *sine ira et studio*. Am citit cu interes zilele trecute articolele lui Szilágyi Ferenc în această problemă și am văzut că citează astfel de informații și documente, pe care

¹² A doua ediție a *Istoriei pentru începutul românilor în Dachia* a fost tipărită de fapt în 1834, la Buda, de către Iordache Mălinescu din Moldova, 4°, IV + 289 [—290] + 64 p.

¹³ În ediția din 1834 Iordache Mălinescu a inclus, traduse în românește de către Damaschin Bojincă, cele trei scrieri polemice ale lui Petru Maior împotriva lui Bartolomeu Kopitar: 1) *Animadversiones in Recensionem Historiae de origine Valachorum in Dacia. E Valachio in Latinum conversae*, Buda, 1814, 8° mic, 40 p.; 2) *Reflexiones in Responsum Domini recensentis Vienensibus ad Animadversiones in Recensionem Historiae de Origine Valachorum in Dacia. E Valachico in Latinum translatae*, Pesta, 1815, 8° mic, 33 p.; 3) *Contemplatio Recensionis Valachicam Anticriticam Literariis Ephemeridibus Vienensibus Nro 7. Februar, 1816 divulgatae*, Buda, 1816, 8° mic, 24 p.

¹⁴ Studiul lui August Treboniu Laurian, *Cetatea Troesmis*, publicat în *Tezaur de monumente istorice pentru România*, III, București, 1864, pp. 197—202.

¹⁵ În ultima parte a volumului III din *Tezaur de monumente istorice pentru România* (pp. 299—405), Papiu Ilarian publică citeva surse istorice contemporane despre Răscoala lui Horea 1) cărtuția *Horja und Klotzka, Oberhaupt und Rathgeber der Aufrührer in Siebenbürgen, Alba-Iulia și Sibiu, 1785*; 2) o altă broșură, *Umständlicher Bericht von den in Siebenbürgen entstandenen Unruhen, von G. M.*, Viena, 1784, 8°, 8 foi nenumerotate; 3) Știri despre Răscoala lui Horea culese din ziarele franceze de Nicolae Bălcescu în anii exilului, comunicate lui Papiu Ilarian de Alexandru Odobescu; 4) un manuscris, probabil al istoricului maghiar Benkő József, *Acta et relationes de funestissimo tumultu Transylvanico quem praedo Hora alias Nikula Ursz dux rebellium Valachorum cum Kloszka Ivon Csuri excitavit*. Alte izvoare despre evenimentele de la 1784 erau pregătite pentru volumul IV al *Tezaurului*, care n-a mai apărut. Tot în volumul III, Papiu Ilarian repune în circulație pentru prima dată citeva din stampele originale de epocă ce-i înfățișau pe conducătorii răscoalei. E începutul valorificării iconografiei atât de prodigioase a Răscoalei lui Horea.

ar fi pagubă să nu le cunoaştem mai îndeaproape.¹⁶ Iar într-o recenzie a lui Teleki am citit că şi domnia voastră i-aţi comunicat lui documente. Dacă cumva domnia voastră încă mai aveţi din cele care nu sînt publicate, m-aţi îndatora foarte mult dacă aţi binevoi să mi le împărtăşiţi şi mie, ţelul meu fiind să adun şi să public în *Tezaur* tot felul de date, documente autentice etc. despre răscoala lui Horea, ca apoi mai tirziu să fie cu putinţă a se scrie istorie.

În Bistriţa, în Ciceu etc. s-ar putea găsi mai multe documente moldovenesti din secolul al XVI-lea.¹⁷ În *Archiv des Vereins für siebenbürgische Landeskunde*, volumul 6, partea întâi, 1863, am citit un articol destul de interesant al domnului Wenrich, *Über die moldauische Lehensherrschaft an der Bistritz*.

Titlul operei lui Petru Maior vi l-am comunicat în scrisoarea mea anterioară.

Cele două fotografii închise aici vă rog să binevoiţi a le primi cu aceeaşi plăcere cu care am primit eu onoratele domniei voastre portrete.

Presupus prieten şi serv,

Alexandru PAPIU

VI

Bucureşti, 30 octombrie / 10 noiembrie 1865

Preastimatul meu conşcolar,

Aproape patru luni am fost în străinătate. Am venit înapoi în septembrie, prin Ardeal, ca să-mi văd mama şi fraţii, pe care nu-i văzusem de zece ani. Scopul meu era să trec prin Cluj, să petrec acolo cîteva zile şi între timp să văd Muzeul Ardelean, dar din păcate în împrejurările de acum acest lucru nu l-am putut face.

Aici acasă am găsit stimata domniei voastre scrisoare din 28/6. Biblioteca noastră, domnul Laurian şi eu am primit cu mare mulţumită interesantele comunicate ale domniei voastre. Eu vă mulţumesc în mod aparte pentru documentul din 1661 pe care mi l-aţi trimis ca suvenir. Fiţi amabil şi primiţi ca amintire de la mine *Tabellu* lui Bolliac cu titlul *Daco-romane* închis aici.

Vă rog să nu mă uitaţi nici pe viitor. Dumnezeu să vă binecuvînteze.

Prieten credincios,

A. PAPIU

VII

Bucureşti, 14/26 septembrie 1866

Stimatul meu conşcolar,

Lucrarea maiorului Papazoglu¹⁸ încă n-a apărut.

Vă trimit *primul* volum din *Tezaur*. Şi fiindcă sînt procurorul general al ţării, fiţi amabil a primi din partea mea şi broşura alăturată, care conţine un discurs despre

¹⁶ *Szilágyi Ferenc* (1797—1876) este cel de-al doilea istoric maghiar după Teleki Domokos car a consacrat lucrări de anvergură mişcărilor ţărăneşti conduse de Horea: după o serie de articole în „*Akadémiai Almanach*” şi „*Erdélyi Museum*”, două volume cu titlurile *A Hóra-világ*, Pesta, 1865, şi *A Hóra-világ Erdélyben*, Pesta, 1871.

¹⁷ Intuiţia lui Papiu Ilarian este extraordinară: bazindu-se pe trecutul relaţiilor pe care ţinutul Bistriţei şi cetatea Ciceului din Transilvania le-au întreţinut cu Moldova, el anticipează cea mai notorie descoperire de arhivă de la sfîrşitul secolului al XIX-lea. Este vorba de celebrele *scrisori bistriţene* pe care Nicolae Iorga le-a studiat cel dintîi şi le-a publicat în condiţii ştiinţifice nesatisfăcătoare. Scrisorile bistriţene nu au nici astăzi o ediţie critică.

¹⁸ Este cu totul surprinzător faptul că pe arheologul şi romanistul Torma Károly îl interesa o lucrare în curs de apariţie a maiorului în rezervă D. Papazoglu, *Viteaza luptă a oastei române cu coloana de invaziune otomană în Dealul Spirii*, Bucureşti anul 1848, sept. 13, luni la 4 ore după amiază, Bucureşti, 1866, 8°, 23 p.

[Országos Széchényi
Könyvtár, Budapest,
dos. 8/1902, nr. 5]

[Országos Széchényi
Könyvtár, Budapest,
dos. 8/1902, nr. 6]

*Responsabilitatea ministerială.*¹⁹ Respectiv, este obicei aici ca în fiecare an la 16 august, cu ocazia deschiderii celui mai înalt tribunal al țării, procurorul general să rostească un discurs, la care răspunde primul președinte.

Volumul al patrulea din *Tezaur* încă n-a apărut.

Vă rog să nu mă uitați. A fost aici Türr.²⁰ Este aici Ebert.²¹ Sincer prieten,
Alexandru PAPIU

VIII

București, 7/19 februarie 1869

Stimatul meu prieten,

În aceste zile m-a căutat domnul Odobescu, arheolog de aici, și prin mine vă caută pe domnia voastră, că să-i dați unele lămuriri la întrebările alăturate aici. Dacă pe lângă atâtea ocupații ale domniei voastre ați avea răgazul să răspundeți și la acestea, l-ați îndatora foarte mult pe domnul Odobescu, precum și pe mine. Fiindcă mie îmi este greu, după 21 de ani, să traduc într-o maghiară bună întrebările scrise în românește de domnul Odobescu, trimit numai originalul. Dacă nu s-ar găsi cine să le traducă, vă rog să-mi dați de știre.

Cu toată stima, sincer prieten,

A. PAPIU

De la domnul Odobescu o să primiți prin poștă o carte: *Notice sur les antiquités de la Roumanie*, Paris, 1868.

[Országos Széchényi
Könyvtár, Budapest,
dos. 8/1902, nr. 8]

¹⁹ *Responsabilitatea ministerială* este una dintre cele mai importante lucrări de drept ale lui Alexandru Papiu Ilarian. Ea elucidează pentru prima dată la noi mecanismul de bază al monarhiei constituționale, după care suveranul este inamovibil, răspunzând însă în mod solidar întregul minister pentru faptele acestuia. Doctrina este de proveniență engleză. Lucrarea a apărut la București în 1866, în broșură, și a fost reprodusă imediat peste Carpați, în „*Gazeta Transilvaniei*“.

²⁰ *Türr István* (1824—?), general, fost luptător în revoluția maghiară de la 1848, era la acea dată una dintre personalitățile de frunte ale emigrației europene. În 1866, Türr István, ca de altfel și alți emigranți revoluționari maghiari în răstimpuri diferite, a vizitat Principatele Române Unite, unde domina puternic partidul liberal, spre a sensibiliza opinia publică românească în direcția revendicărilor naționale maghiare. Dar un loc de frunte în rîndul acestor revendicări îl ocupa unirea Transilvaniei cu Ungaria și deznaționalizarea românilor. Iată de ce Papiu Ilarian, deși membru fidel al partidului liberal, a atras de fiecare dată atenția asupra primejdiei pe care o reprezintă propaganda emigrației maghiare. Articolele sale scrise cu aceste ocazii denunțau ideile general-revoluționare în numele cărora sensibilizau emigranții maghiari, punind într-o lumină puternică problema concretă, palpabilă și dramatică a românilor din Transilvania. Cu generalul Türr a avut un aspru schimb de polemici mai târziu, în 1868: *D-lui general Türr, în Ungaria* („*Românul*“, 1868, din 8—9 noiembrie și „*Federațiunea*“, 1868, nr. 166 din 6 noiembrie) și o prefață și postfață la răspunsul lui Türr („*Românul*“, 1868, din 2—3 decembrie).

²¹ Este vorba de romanistul german Adolf Ebert (1820—1890), profesor de filologie romanică la Leipzig. Lucrările sale mai importante: 1) *Quellenforschungen aus der Geschichte Spaniens*, Leipzig, 1849; 2) *Handbuch der italienischen Nationalliteratur*, Leipzig, 1854; 3) *Entwicklungsgeschichte der französischen Tragödie, vornehmlich im 16. Jahrhundert*, Leipzig, 1856; 4) *Allgemeine Geschichte der Literatur des Mittelalters*, I—III, Leipzig, 1884—1887.

Carl Gerold's Verlagsbuchhandlung.

Herrn Alexander Papiu

1968. 1. 2

Herrn haben wir den 1. 2. 1968.

zu Leipzig

Jan URBAN JARNÍK

în corespondență cu Mite KREMELITZ, Gaston PARIS, Mario ROQUES

SCRISORILE PE CARE LE DĂM ACI publicității provin din fondul Jan Urban Jarník (1848—1923), fost profesor de romanică la Universitatea Carol al IV-lea, și — lucrul cel mai de preț — un infatigabil filoromân. Ele mi-au fost încredințate, cu ani în urmă, împreună cu cea mai mare parte din corespondența lui Jarník cu românii, de către fostul meu profesor, Maximilian Krepinsky, el însuși un remarcabil romanist. Scrisorile, redactate într-o frumoasă limbă românească, adresate de Jarník unui mare număr de români din toate straturile sociale (1875—1922), — profesori, gazetari, medici, oameni de știință, scriitori, fețe bisericești, ofițeri, soldați, oameni politici, diplomați ș.a. — constituie ceea ce noi am numit « dialogul marii prietenii ».

Însoțită de o bibliografie detaliată a tuturor publicațiilor și scrierilor lui Jarník, referitoare la români, această corespondență a văzut lumina tiparului în două volume, însumând 780 pagini.¹

Cele cinci scrisori de mai jos formează obiectul unei sumare corespondențe, intervenită între Jarník, pe de o parte, și ceilalți trei protagoniști, pe de alta. Cu excepția lui Jarník, care s-a apropiat cu o uimitoare afecțiune de graiul și cultura poporului nostru, ceilalți au fost atrași, — ne place să credem — într-un fel sau altul, de valorile culturii și originalitatea istoriei românilor.

Așadar, vom schița, în această scurtă prefață, profilul biografic al celor trei protagoniști. Mai întâi, Mite Kremnitz (1852—1916), de la care deținem două epistole (6.II.1911 și 16.III.1912), în limba germană, adresate lui Jarník. Romanistul ceh a cunoscut-o pe Mite Kremnitz la București, în vara anului 1879. Împins de o irezistibilă dorință de a cunoaște pe români la ei acasă, Jarník pornește, pe la sfârșitul lui aprilie 1879, spre capitala României. Deși condițiile de călătorie lăsau foarte mult de dorit, — era doar la scurt timp după Războiul de Independență, totuși Jarník, după câteva peripecii survenite chiar în capitala țării, ajunge, până la urmă, să fie găzduit în casa lui Maiorescu, pe care îl cunoscuse la Viena.²

La această dată locuința lui Maiorescu era frecventată de o mulțime de oaspeți, români și străini, cu interese și preocupări foarte eterogene — profesori universitari, oameni politici, scriitori, gazetari, bancheri, parlamentari ș.a. — fără să mai adăugăm și « miercurile literare », care se țineau o dată la două săptămâni.³ Deși încă tânăr, — avea 31 ani — Jarník nu-și pierde cumpătul. Participă și el la aceste reuniuni, după cum lua parte și la ședințele în care tocmai

¹ Vezi amănunte în legătură cu această călătorie în *Cuvînt înainte* la vol. I din *Corespondență* (1980).

² Mite Kremnitz afirmă că aceste reuniuni se țineau săptămînal, însă alternativ, — o dată la Maiorescu, altă dată la familia Kremnitz. (Cf. *Aminiri fugare despre Eminescu* în „*Convorbiri literare*”, an. 66 (1933), ianuarie, pp. 7—13 și febr., pp. 97—107. Vezi și T. Maiorescu, *Însemnări zilnice*, ed. I. Rădulescu Pogoneanu, Buc., f.d., p. 328.

³ Jan Urban Jarník, *Corespondență*, Buc., I, (1980), II, (1983), Editura „Minerva”. Adnotate documentar și critic de Tr. Ionescu-Nișcov.

atunci se elabora noul regulament referitor la transformarea Societății Academice, și astfel romanistul ceh are fericitul prilej să cunoască o lume nouă, prestigioasă, după care rivnea alt de mult. Acolo, în casa lui Maiorescu, Jarník face cunoștință cu Mihai Eminescu, Vasile Alecsandri, Al. Odobescu, N. Gane, Mite Kremnitz ș.a.

Mite era soția dr. Wilhelm Kremnitz (1852—1897), medicul Curții, adus în țară de Carol în 1875, cei doi locuind tot în casele lui Maiorescu. Întîlnirea cu Jarník era deci zilnică. Înzestrată cu o sensibilă receptivitate față de valorile creației literare, Mite — ea însăși o remarcabilă scriitoare de limbă germană — se apropie chiar de la început de spiritul acelor reuniuni și deci de literatura română. Mite își însușește limba română și manifestă o deosebită simpatie față de năzuințele spre mai bine ale poporului nostru.

Printre cei care frecventau saloanele din str. Mercur, Mihai Eminescu era desigur personajul cel mai interesant. Împreună cu Mite, marele poet inițiază elaborarea unui dicționar român-german — dacă n-a fost cumva un pretext — pe care nu l-au dus la capăt. Acolo, în camera tapetată din locuința lui Maiorescu, în fața fișelor care urmau să alcătuiască un dicționar s-a mistuit, cu o sută de ani în urmă, o idilă, sub dogoarea încinsă a unei combustii erotice.

Legată sufletește de năzuințele poporului nostru, Mite Kremnitz pune în circulație europeană — prin transpunere în limba germană — creații literare românești. Astfel, în 1877 publică un volum de schițe și nuvele din scriitorii noștri contemporani: Slavici, Negruzzi, N. Gane, Odobescu⁴ ș.a. Altă dată, simțind nevoia unei despovărări, Mite publică nuvela *Das Lebensbild*, în care se resimte prezența marelui nostru poet.⁵ În 1882, transpune în germană și un volum de basme românești. În afară de cele două biografii despre Elisabeta și Carol, Mite își sporește activitatea literară dînd la iveală o suită de romane și nuvele, în care se întîlnesc elemente și valori din climatul societății românești.

În 1897 își pierde soțul și, Mite, retrasă la Berlin, trăiește sub povara neîndurătoare a

⁴ Mite Kremnitz, *Rumänische Skizzen*, Buc., 1877. Ed. II. *Neue rum. Skizzen*, Leipzig, 1880.

⁵ A apărut în vol. *Fluch der Liebe*, Leipzig, 1881 și transpusă în românește de Livia Maiorescu sub titlul *Un caracter de artist*, în „Convorbiri literare“, oct. 1883, pp. 357—388.

amintirilor. «Vegetez ca o umbră în propria mea ființă», scria lui Jarník în 1912. «Cît de departe stă de noi timpul însoțit al României» continuă Mite. «Cu moartea soțului meu, am pierdut tot ce poate da vieții farmec și valoare.» Era bolnavă. «Cei 12 ani, pe care i-am petrecut aici, au fost plini de toate chinurile și toată durerea de pe lume.»

La data cînd Mite scrie aceste epistole, Jarník era profesor de romanistică la Universitatea Carol al IV-lea din Praga.

Urmează Gaston Paris (1839—1903), căruia Jarník îi scrie două scrisori — aprilie 1876 și 11 martie 1894. Eminentă personalitate științifică a culturii franceze, specialist în latina vulgară și franceza medievală, Gaston Paris a publicat o serie de lucrări fundamentale referitoare la Carol cel Mare și la problemele literaturii franceze din evul mediu. În aceeași măsură, ingvist, textolog, latinist și istoric literar. În 1875 a luat inițiativa înființării unei Societăți a vechilor texte franceze (*Société des anciens textes français*), iar în 1872, a întemeiat, împreună cu Paul Meyer, cunoscuta publicație trimestrială „*Romania*“. Profesor la Haute Etudes (1868) și la Collège de France (1878), Gaston Paris a desfășurat o prodigioasă activitate științifică. La datele acestor epistole (1876), Jarník funcționa ca profesor la Liceul real din Leopoldstadt din suburbia Vienei, cînd încă nu-și definise opțiunea în care din cele două limbi romanice avea să-și continue specializarea — vechea franceză sau limba română. Din scrisoarea cu data de 11.III. 1894 reiese clar că el optase pentru aceasta din urmă. De astă dată, era profesor de romanistică la Universitatea Carol al IV-lea.

În sfîrșit, Mario Roques a fost, prin preocupările sale, mult mai aproape de problemele culturii noastre. Elev al lui Gaston Paris și Paul Meyer, Roques învață de timpuriu limba română și ancorează în domeniul literaturii noastre vechi. El rămîne fidel problemelor legate de manuscrisele și tipăriturile românești din sec. al XVI-lea, care l-au interesat îndeosebi sub raport lingvistic.

N. Iorga, întîlnindu-l cîndva la Paris, scrie despre el că «se ocupă mai mult cu limba română, pe care o cunoaște ca un român și cu literatura noastră care îl interesa ca filolog» (Cf., *O viață de om așa cum a fost*, Buc., f.d. p. 417).

Traian IONESCU-NIȘCOV

«Cît de departe stă de noi timpul însorit al României»

I

Doamna Mite KREMNITZ
născută Bardeleben

Berlin-Wilmersdorf
Strada Berlin, 9
6 februarie 1911

Mult stimate domnule Jarnik,

Am fost bucuroasă și extraordinar de măgulită că v-ați adus cu bunătațe aminte de mine. Româneasca d-voastră este atît de frumoasă și corectă, parcă n-ați fost niciodată departe de țară. Admir marele d-voastră talent pentru limbi și înțeleg reputația pe care ați cîștigat-o în toată Europa. Să meargă fiul d-voastră, ale cărui rînduri îi dau un certificat, pe urmele d-voastre.

Trebuie să vă spun cît de mult m-au interesat toate acele lucruri pe care ați avut bunătațe să mi le comunicați? Eu v-aș fi mulțumit imediat, dacă n-aș fi stat bolnavă în pat. Lectura *Drumului în viață*¹, al d-voastră, pot s-o încep abia de mîine. Mă bucur însă foarte mult! Cît de departe stă de noi timpul însorit al României! Cu moartea soțului meu am pierdut tot ce poate da vieții farmec și valoare! Cei doisprezece ani, pe care i-am petrecut aici, au fost plini de toate chinurile și toată durerea de pe această lume. Și așa stă înaintea mea și viitorul care să vă aducă d-voastră și soției numai bine!

Cu expresia reinnoită a mulțumirii mele, în amintirea duioasă a zilelor mai frumoase din trecut.

A d-voastră,

Mite KREMNITZ
născ. Bardeleben

[B.C.S.J. 28 k 82, mes. 15526]

II

Doamna Mite KREMNITZ
născută Bardeleben

Berlin-Wilmersdorf
Strada Berlin, 9
16 martie 1912

Mult stimate domnule profesor,

Pachețelul d-voastră m-a mișcat în mod extraordinar și am citit toate cu cel mai adînc interes, mai ales *In Memoriam*², care m-a impresionat foarte mult. Cît de drăguț din partea d-voastră că vă amintiți de mine, în mod atît de prietenos! Sperăm că destinul vă va rămine favorabil și că vă veți împărtăși din plin de cele bucurase și bune. Puțini o merită cum o meritați d-voastră, prin cunoștințele și prin activitatea d-voastră fabuloasă și asiduă.

¹ E vorba de *Drumul pe care am mers*, publicat de Jarnik în „Convorbiri literare“, XLIII (1909), pp. 67—72, 143—152, 300—312, 427—432, 523—542, 649—661, 756—764, 848—866, 955—975, 1101—1121, 1216—1236, 1330—1350. Retipărit în broșură, 1909, p. 180.

² *In Memoriam* a apărut în revista „Drepturile femeii“, I (1912), Nr. 2, pp. 4—8. Text publicat și în broșură. Buc., 1912, p. 8.

Pe mine m-a prins nenorocirea înainte de vreme; de mai bine de 14 ani vegetez ca o umbră în propria mea ființă.

Exprimîndu-vă, încă odată, mulțumiri pentru pachetul d-voastră; cu cele mai bune urări pentru sănătatea d-voastră și a soției,

Vă rămîn devotată,

Mite KREMELITZ

[B.C.S. J. 28. K. 82, mss. 15525]

III

Viena, aprilie 1876

Îmi îngădui să vă adresez și cîteva cuvinte. Voi fi destul de mulțumit dacă voi putea să vă înșir toate lucrările pe care le fac sau pe care vreau să le fac; din păcate, lista se reduce la destul de puține lucruri. Motivul principal e acela că pierd foarte mult timp cu lecțiile de școală și cu corectarea lucrărilor făcute de elevi³. În afară de acestea, tineretul vienez nu-i așa ușor de disciplinat, — de aceea, pentru anul viitor, am solicitat un post de profesor la un „Realgymnasium“ ceh din Praga și sper să-l obțin.

Pe lângă lecțiile mele, mai e încă și doctoratul, care îmi răpește tot timpul liber. Acum sînt foarte ocupat cu lectura *Iliadei*, citesc comediile lui Plaut⁴ și *Inscriptiile* latinești. Fac toate acestea cu un dalmatin, pe care l-am cunoscut întimplător și totodată profit și în ceea ce privește italiană, fiindcă toate traducerile și explicațiile le facem în italienește. Am citit împreună cu el și *Il Paradisso* de Dante⁵ și voi citi mai tîrziu și primele două părți.

Mă ocup în același timp și cu limba română. Tocmai am terminat studiul gramaticii lui Cipariu⁶ și nu neglijez prilejul ce mi se oferă de a face exerciții și în folosirea limbii vorbite. În acest scop, m-am înscris, în calitate de membru binefăcător, în societatea studenților români „România jună“⁷ și după cît mi se spune am făcut deja progrese simțitoare. De altfel, continui să fiu în corespondență cu dl. Georgian, actualmente doctor în filosofie, care subliniază greșelile comise de mine în scrisorile mele.

Sînt hotărît, mai mult ca oricînd, de a alege limba română ca una din limbile romane de care vreau să mă ocup, pe viitor, în mod deosebit. Însă, pentru asta cred că e necesar să petrec cîtva timp în România și să fac cunoștință cu oamenii care se ocupă acolo cu studiul limbii lor materne. Și cum veniturile mele nu-mi permit de a face acest voiaj pe cont propriu, e mai mult ca sigur că voi apela din nou la generozitatea ministerului. Însă, mai întîi, trebuie să-mi dau doctoratul, ceea ce nu va întîrzia să se producă, deoarece dl. Mussafia⁸ s-a întors la Viena.

³ În adevăr, Jarnik fusese numit profesor suplinitor, în 1875, la un Liceu din suburbia Vienei.

⁴ La Viena existau, în vremea aceea, în sinul studenților români, bucovineni și ardeleni, două organizații: „Societatea literară studențească“ și „România“, care în 1871 au fuzionat dînd naștere unei noi organizații, numită, potrivit spiritului vremii, „România jună“. Fiind dotată cu o bibliotecă de cărți românești, ea era deseori vizitată de Jarnik, care se complăcea în mijlocul tinerilor români.

⁵ E vorba de Constantin V. Georgian (1850—1904), doctor în litere de la Leipzig, cu teza: *Essai sur le vocalisme roumain précédé d'une étude historique sur le roumain*, Buc., 1878. A funcționat cîtva timp în diplomatie și apoi ca profesor la Seminarul central din București.

⁶ *Adolfo Mussafia* (1835—1905), profesor de romanistică la Universitatea din Viena. S-a ocupat și de filologia română. Într-un semestru a vorbit studenților despre raporturile dintre limba română și latină — *Das Rumänische in seiner Beziehung zum Lateinischen*.

⁷ Personaje greu identificabile.

⁸ Jarnik i-a trimis lui Gaston Paris, după cît se pare, un studiu asupra textului medieval, și anume *Legenda sf. Katerina*, tradusă după un original anglo-normand, spre a-și da avizul. Dîndu-și seama că e vorba de un domeniu arid și greu accesibil, Jarnik renunță.

Scrisoarea mea a devenit mai lungă decît credeam.

Termin rugîndu-vă de a primi, domnule, expresia sentimentelor mele cele mai distinse.

Ioan URBAN JARNÍK

[Bibliothèque nationale de Paris. Nouvelles acquisitions françaises. Correspondance Gaston Paris, Nr. 24443, p. 94]

IV

Praga, 11 martie 1894

Domnule,

Am primit rîndurile dv. binevoitoare, pentru care vă mulțumesc din toată inima. Sînt cu atît mai fericit, cu cit judecata dv. se bazează pe lectura textului. În ceea ce privește restul, aveți perfectă dreptate cînd spuneți că am scris îndeosebi pentru compatrioții mei. Cît privește limba, aceste texte nu dau loc la observațiuni interesante; de altfel, chiar dacă ar fi așa, n-aș fi în stare să le relievez și să le explic cum trebuie. Ceea ce îmi pare interesant este felul în care Picard, remaniînd textul, a dus la bun sfîrșit încercarea sa de a da originalului anglo-normand o altă înveșmîntare. Sub acest aspect, mai ales metrica mi s-a părut că oferă cîteva faze interesante, pe care am încercat să le subliniez.

Cred că această traducere a unui text anglo-normand, ar putea fi socotită drept un model pentru tîlmăcirile de acest gen, în general. Acesta a fost și motivul pentru care am socotit că pot să mă întind cu aceste texte ceva mai mult decît părea necesar la început.

Firește, nu am pretenția de a fi făcut, în ceea ce privește fondul, un lucru remarcabil, și voi fi mulțumit dacă mi se va spune că n-am făcut ceva foarte rău. De altminteri, critica trebuie să fie mai binevoitoare decît mă aștept.

Am intenția să mă opresc aci cu studiile mele despre vechea franceză, domeniu în care există excelenți cercetători și să mă întorc la vechea mea dragoste, studiul limbii române, — mai cu seamă al limbii populare, pe care l-am început cu aproape 17 ani în urmă.

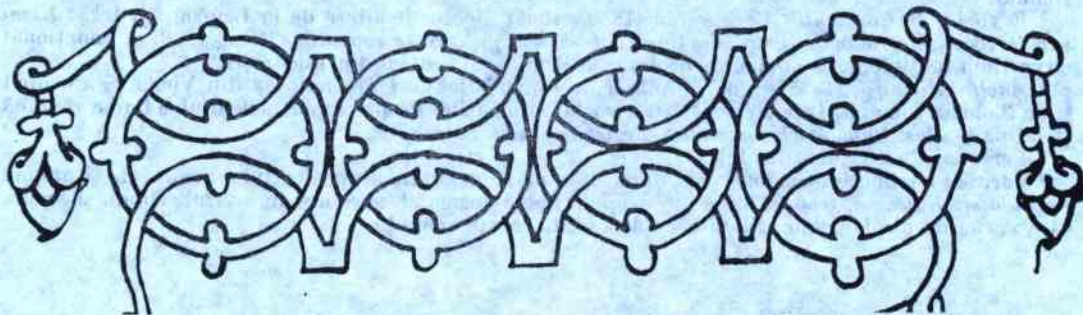
Cît privește pe d. Robin, el este, în adevăr, elevul d-lui Cornu. Este fiul unui francez emigrat în Cehia. După absolvirea liceului ceh, d. Robin s-a înscris mai întîi la Universitatea cehă. După un an a trecut la universitatea germană, unde mai tîrziu a devenit lector de limba franceză. Acum vrea să se abiliteze ca « privatdocent ». E un tînr foarte capabil și, după cit mi se pare, cunoaște foarte bine spaniola și portugheza.

Primiți, vă rog, domnule, expresia sentimentelor mele de grațitudine și venerație, de la devotatul dv.

Ioan URBAN JARNÍK

Praga 4.111

[Bibliothèque nationale de Paris. Nouvelles acquisitions françaises. Correspondance Gaston Paris (XIV).Nr. 24448 p. 82]

Societatea amicală

Gaston Paris

Casier

Mario Roques

Paris, 19 iunie 1906

Domnule și mult stimat confrate,

Vă cer îngăduința de a mă adresa d-voastră pentru a căpăta o informație, pe care cred că nu mi-o pot procura în alt chip și vă rămân adinec recunoscător — deși nu am cinstea să vă cunosc personal — dacă veți primi cu bunăvoință cererea mea.

Muzeul național din Praga posedă, dacă nu mă înșel, *Bibliografia românească veche* de Bianu și Hodoș, Nr. 20, un exemplar din *Psaltirea slavonă*, tipărită de Coresi în 1577⁹. Ocupindu-mă de psaltirea românească a lui Coresi, am fost foarte încurcat de două versete (printre altele) și cred că voi găsi, poate, o soluție a dificultăților pe care le prezintă [aceste versete] în originalul slavon. De altfel, nu cred că acest original să fie identic cu *Psaltirile Slavone*, publicate de însuși Coresi, însă nu se va deosebi probabil prea mult de psaltirile slavone. În orice caz, există această cale de a încerca și a face o verificare. V-aș putea ruga să puneți pe unul dintre studenții d-voastră să facă această verificare? Mi-ați face prin aceasta un mare serviciu.

Pentru a ușura munca, copiez pe o foaie de hîrtie cele două versete cu pricina și-o alătur la această scrisoare. Nu mai rămîne decît de confruntat textul lui Coresi cu al meu și de notat variantele.

Cu această ocazie, vă trimit cîteva broșuri, pe care vă rog să le acceptați în semn de omagiu. Alături aci un exemplar din darea de seamă asupra dizertației fiului d-voastră despre *Fierabras*¹⁰, — dare de seamă pe care eu i-am trimis-o și pe care poșta mi-a înapoiat-o, desigur, din cauza adresei greșite. Fiți bun și îngrijiți-vă să-i parvină.

Cer iertare, domnule, de toate aceste cereri, care sper să nu vă pară prea indiscrete și vă rog să primiți odată cu mulțumirile mele și expresiunea sentimentelor mele devotate.

Mario ROQUES

Director adjunct la Școala de Înalte Studii

⁹ E vorba de *Psaltirea slavo-română*, tipărită din dorința voievodului Alexandru Mircea (1574—1577), foarte probabil la Tirgoviște în 1577. (Vezi Lucian Predescu, *Diaconul Coresi*, Buc., 1933, p. 60).

¹⁰ *Fierabras*. Text medieval francez din sec. al XII-lea. Face parte din ciclul *Chansons de geste*. Lucrarea a constituit obiectul tezei de abilitare a lui Hertvik, fiul lui Jarnik, care studia, prin 1901, la Paris, vechea literatură franceză cu Gaston Paris: *Studie über die Komposition der Fierabras dichtung* semnalată de E. Stengel în „Kritischer Jahresbericht über die Fortschritte der romanische Philologie“, VII, Bd. 1902—1903. Erlangen, 1915, p. II, p. 59.

CARTEA DE ISTORIE LITERARĂ

Rubrica noastră din acest număr abordează problema raporturilor dintre literatură și matematică, mai exact, a aportului matematicilor moderne la «scientizarea» cercetării literare, dacă nu și a producerii de literatură...

L-am invitat în acest scop pentru o discuție pe prof. Solomon Marcus, inițiator și șef de școală în poetica matematică românească, savant de autoritate recunoscută atât la noi, cât și peste hotare.

P.C.

ÎN DEZBATERE: Literatură și matematică

PAUL CORNEA — Aș dori, stimate Solomon Marcus, să luăm în discuție câteva dintre problemele explorării matematice a literaturii, în perspectiva mai generală a eforturilor depuse și la noi și alurea pentru «pozitivarea» cercetării literare. Părerile d-tale în acest domeniu sînt cu atât mai semnificative cu cît au de partea lor cauziunea unei bogate activități, concretizate în numeroase lucrări de întinsă audiență și autoritate. Între ele, *Poetica matematică*, apărută în 1970, îmi pare a fi cea mai cunoscută. Spre a avea un punct de rezim solid în discuția noastră, ar fi poate cumințe să pornim chiar de la această carte. De pildă, care au fost ecourile stîrnite de *Poetica matematică*? Ai avut multe recenzii? Ce s-a spus mai relevant despre ideile d-tale?

*De la poezia ca «stare de vrajă» la
«Poetica matematică»*

SOLOMON MARCUS — Au fost vreo sută de recenzii (în țară și în străinătate), apoi traducerea cărții în germană și sîrbo-croată (a fost tradusă și în italiană, dar în etapa de corectură în pagini cineva a sesizat editura „Patron“ din Bologna că traducerea este de proastă calitate și... totul s-a oprit), sute, poate mii, de citări și utilizări ale ei de către alți autori. Ecoul cel mai puternic l-a avut ultimul capitol al cărții, privind teatrul, la care se fac referințe în cvasitotalitatea monografiilor de semiotică teatrală (și sînt foarte multe apariții de acest fel), prezentîndu-se uneori pe zeci de pagini ideile respective. Pînă și în *Dicționarul de teatru* s-au introdus termeni de teatrologie matematică. Un ecou deosebit l-au avut apoi capitolele privind descrierea opozițională a limbajelor poetic și științific, cu modelul algebric respectiv. Urmează, în ordine, capitolul despre analiza comparativă a textelor poetice, cel privind figurile poetice și cel dedicat aspectelor probabiliste și informaționale (acesta din urmă a constituit un punct de atracție și pentru elevi, probabil datorită caracterului său mai elementar și mai operațional; prin revistele școlare au apărut o serie de articole în acest sens).

Interesul ecourilor la *Poetica matematică* a stat pentru mine în caracterul lor în bună măsură provocator. Aproximativ o treime din reacțiile critice au format rezerve și contestații care m-au stimulat în mod deosebit. În curs de apariție la Editura „Eminescu“ se află cartea mea *Artă și Știință*, un fel de continuare la *Poetica matematică*, unde discut o parte din reacțiile la volumul din 1970.

P.C. — O altă întrebare preliminară: care sînt precursorii d-tale în cercetările de poetică matematică?

S.M. — G. Birkhoff, Matila Ghyka, Pius Servien, Paul Valéry, D. Caracostea, Roman Jakobson — iată numai o parte dintre autorii ale căror idei se află la baza

preocupărilor mele de poetică matematică. În *Artă și Știință* consacru capitole speciale lui Matila Ghyka și Pius Servien, urmărind evoluția până azi a ideilor lor.

P.C. — Scuză-mă, dar răspunsul e sumar. Aș vrea să știu și mai multe și mai mult. Drept care am să-mi permit să te provoc. În ce fel te-au stimulat predecesorii? Ce-ai găsit la ei? Am bănuială că descoperirea lui Pius Servien și a lui Matila Ghyka s-a produs după ce ai început să interoghezi matematica literatură — așa să fie oare? Încît, cum ți-a venit ideea aplicării matematicilor la cercetarea literară? Observînd imensa curiozitate și apetență cu care urmărești viața literară, îmi vine aproape să cred că există la d-ta o tendință beletristică refulată. Nu cumva ai scris și versuri?

S.M. — Pentru mine, principala cale pe care am ajuns la poetica matematică a fost lingvistica. Așa se explică faptul că explorările mele în poetică au început în 1965, după vreo șapte ani de activitate în domeniul lingvisticii matematice. Am simțit totdeauna poezia ca o performanță a limbajului, deoarece există o incompatibilitate funciară între emoție și limbaj. Faptul acesta a fost confirmat și de biologia modernă, care ne-a relevat natura asimetriei funcționale a creierului uman. Prin poezie, limbajul uman își iese din matcă, își depășește condiția sa „normală“, de natură secvențială. M-a tentat să explorez cum se realizează această „minune“. Acesta este și motivul pentru care am fost tentat în primul rînd de poezia care deschide noi posibilități limbajului: Argezi, Ion Barbu, Nichita Stănescu. Pius Servien mizează și el pe limbaj; la fel Paul Valéry. Prin Roman Jakobson și Noam Chomsky am înțeles valoarea de „știință pilot“ a lingvisticii formale, capacitatea ei explicativă în raport cu cvasitotalitatea celorlalte discipline, inclusiv poetica.

În spatele acestor căutări se află desigur interese culturale mai vechi, din timpul adolescenței și tinereții. Atunci am descoperit poezia ca stare de vrajă, îmi transcriam în caiete speciale sute și mii de versuri, de la Baudelaire și Rilke la Philippide și Fundoianu. În această situație, era inevitabil să încerc să scriu, era de fapt un exercițiu prin care continuam lectura. Dar nu consider aceasta ceva semnificativ, cred că foarte mulți oameni au în biografia lor un moment de acest fel. O pasiune similară pentru matematică nu a apărut decît tirziu, spre sfîrșitul școlarității, dar a fost decisivă în ceea ce privește alegerea facultății. Avîndu-i ca profesori pe Miron Nicolescu și pe Dan Barbilian (între alții), nu mi-a fost greu să descopăr valoarea matematicii ca limbaj și ca ficțiune. Cu cît înaintam în cunoașterea ei, cu atît înțelegeam mai bine afinitatea ei cu poezia. Matematica este o disciplină organizată în etape rigurose ordonate, a căror parcurgere cere un timp îndelungat. A fost necesar ca un număr bun de ani să-i dedic exclusiv matematicii teoretice, dar nevoia de poezie rămînea imperioasă. Pîndeam momentul prielnic unei joncțiuni între cele două tendințe. Un prim moment de acest fel s-a ivit spre sfîrșitul deceniului al șaselea, cînd se naștea lingvistica matematică. Al doilea moment a fost cel din deceniul al șaptelea, cînd a „explodat“ poetica structurală, iar al treilea cel din deceniul al optulea, cînd s-a produs revirimentul semioticii.

« Poetic » și « științific » — între opoziție și analogie

P.C. — Mă bucur că ai acceptat să te „demaști“. Așa, „demitizat“, îl întîmîldezi mai puțin pe profani... Lăsînd gluma la o parte, ce părere ai azi, 16 ani după apariția *Poeticii matematice*, despre tezele susținute acolo? M-ar interesa îndeosebi dacă ai fost împins să-ți rectifici unele opinii?

S.M. — Practic, fiecare capitol din *Poetica matematică* a fost atît de mult dezvoltat ulterior, de către mine, dar mai ales de către alți autori, încît ar merita să i se dedice acum o întreagă monografie. Ideile au evoluat foarte mult, în special în profunzime. Cele mai multe continuări au venit din partea lingviștilor și teoreticienilor literari, a semioticienilor, dar nu au lipsit nici matematicienii. În mod deosebit au evoluat ideile mele în ceea ce privește relația dintre poetic și științific, pe care o văd acum mult mai complexă. Am renunțat, încă din 1975, la opoziția emoțional-rățional. Am dezvoltat multe opoziții noi. O discuție amplă se află în *Artă și Știință*, dar nici aici nu este epuizată. Mereu public articole pe această temă, în locuri dintre cele mai

variate. Dau acum o atenție mai mare nu deosebirilor, ci analogiilor dintre poetic și științific, analogii pe care le-am subevaluat și le-am tratat cam superficial în *Poetica matematică*. Chiar în ziua în care redactez aceste rânduri (12 mai 1986) mi-a apărut în nr. 2/1986 din *Ghidul candidatului la admiterea în învățământul superior* un articol pe această temă.

P.C. — Nu vrei să fii mai explicit în privința analogiilor dintre poetic și științific? Sint azi mulți care le invocă, însă am impresia c-o fac adesea într-un mod diletant. Întruceit mă privește, mărturisesc în toată umilința că în momentul de față sint mai interesat de opoziția acestor termeni decît de analogia lor...

S.M. — Din lingvistică am învățat că opozițiile sint interesante atunci cînd se manifestă între termeni cu o puternică bază comună. În ceea ce privește relația poetic—științific, ea apare intuitiv de natură puternic opozițională, baza comună fiind destul de superficială. Greșeala principală care reduce considerabil valoarea multor cercetări privind această problemă constă în faptul că se compară etape diferite din dezvoltarea celor două limbaje. Mulți oameni de știință au rămas la o reprezentare tradițională a artei, pe care o confruntă cu o viziune modernă a științei lor, în timp ce mulți literați și artiști raportează literatura și arta modernă la o viziune a științei de la... 1800. Uneori echilibrul este restabilit în sensul că atît arta cît și știința sint considerate în etape corespunzătoare primei revoluții industriale. Uneori am căzut și eu victimă unei concordanțe de tipul de mai sus și am căutat ulterior să înlătur greșeala. Dar probabil că nici acum nu am depășit toate inerțiile de acest fel. Ov. S. Crohmălniceanu mi-a reproșat că în reprezentarea pe care o adopt pentru limbajul poetic nu prea depășesc experiența simbolistă. Este adevărat că am adoptat drept termen de referință pentru limbajul poetic pe Mallarmé, dar opozițiile pe care le propun fixează doar un sistem de coordonare, față de care putem reprezenta fenomene dintre cele mai eterogene. S-a întimplat însă un lucru neașteptat, care s-a constituit ca o adevărată provocare. La o cercetare mai atentă, exact opozițiile cele mai populare, dintre *științific* și *poetic*, s-au dovedit a nu rezista. S-a întărit în schimb considerabil baza lor comună. Unul dintre ultimii care s-a înșelat aici a fost Mihai Șora, în *A fi, a face, a avea* (Discut aceasta în „*Viața studentescă*“, iunie 1986).

Dar de ce este important să aprofundăm atît analogia cît și deosebirea dintre științific și poetic? Aici cred că intervine și dubla natură a limbajului științific în raport cu cel poetic. Fiind vorba în ambele cazuri de limbaje de căutare, de creație, investigarea limbajului științific este, pînă la un punct, semnificativă, prin rezultate, și pentru cel poetic. Din acest punct de vedere, investigații ca acelea efectuate de Henri Poincaré și Jaques Hadamard au o mare însemnătate. Limbajul științific, cel modern cu deosebire, este un model (epistemologic) al celui poetic. În același timp, însă, prin distanța pe care și-o ia față de cel poetic, se constituie într-un metalimbaj care evită toate confuziile ce pot rezulta din tendința criticii literare de a identifica limbajul-obiect cu metalimbajul. Dealtfel, aici se plasează una dintre principalele deosebiri de punct de vedere între cele două strategii. Unii cred că adecvarea unei metode se exprimă prin aderența ei la obiect, alții realizează adecvarea tocmai prin distanțare față de obiect. Prima cîștigă în intuitivitate dar pierde în rigoare, a doua invers. Strategiile sint deci complementare.

P.C. — Problema opozițiilor avînd o solidă bază comună nu e proprie lingvisticii. Orice obiect care face parte dintr-o serie paradigmatică e legat prin afinități puternice de celelalte, de care totuși, diferă, iar tocmai „diferența“ e generatoare de sens. Analogiile între științific și poetic, deși au o bază comună mai îndepărtată și mai abstractă, există incontestabil. Îmi vine în minte că Derrida (care nu e totuși printre preferații mei) constată undeva că de mai bine de un secol e perceptibilă o „neliniște“ a filosofiei, științei și literaturii care se exprimă prin tendința fiecăreia de a distruge „modelul liniar“. De altă parte, grupul Tel-Quel din Franța își înscrisese printre articolele de program dezideratul anulării separației dintre literatură și știință. Cu toate astea, mi se pare că deosebirea dintre cercetarea științifică a literaturii și cercetarea literară a literaturii (critica intuitivă) rezistă

și că, în măsura în care vrem să ne ferim de confuzie și pălăvrăgeală, nici nu e cazul s-o „îndulcim“. Cea dintâi dispune de un limbaj riguros și se distanțează de obiect; a doua se servește de un limbaj conotativ și se implică în obiect. Prima își conștientizează construcțiile teoretice, a doua nu. Prima se silește să-și testeze (ori să-și verifice experimental propozițiile), cealaltă lucrează pe o bază mai mult ori mai puțin normativă etc.

Acestel completări la afirmațiile d-tale, cu care nu cred să te afli în opoziție, îi adaug o alta. E foarte frapantă remarcă pe care ai făcut-o despre necontemporaneitatea oamenilor de știință și a literaților cu, respectiv, arta ori știința epocii lor. Cred că această neconcordanță e consecința specializării actuale, tot mai intense, ea și extraordinarului flux informațional cu care sîntem confrunțați. Cînd nu ajungem să citim tot ce se referă la micul univers al competenței noastre, cum să mai izbutim să aflăm și ce se întîmplă în domenii diferite, de care ne separă nu numai pregătirea, ci și limbajul? Discuția noastră are tocmai scopul de a arunca punți spre o mai bună înțelegere reciprocă.

Trec acum la altă întrebare. Care sînt preocupările d-tale actuale?

S.M. — Sper să pot dedica o monografie problemelor de teatrologie matematică. În momentul de față mă preocupă mecanismele generative ale narativului, dramaticului și liricului (monografia *Semiotica folclorului, abordare lingvistico-matematică*, lucrare colectivă pe care am coordonat-o, a marcat un moment care a trezit interes — a fost tradusă la Paris și, parțial, la Moscova —, vreau de aceea s-o continui) și diferite aspecte semiotice ale artei și literaturii. Cred că *Artă și Știință* va fi semnificativă pentru aceste preocupări. Dar nu pot vorbi de preocupările mele fără a mă referi la cele ale colegilor mei; există, fără îndoială, o școală românească de poetică matematică, a cărei activitate a fost consemnată de multe ori, în țară și în străinătate. În articolul meu *Mathematical and Computational Linguistics and Poetics* („*Revue Roumaine de Linguistique*“, 1977) se poate găsi și o vastă bibliografie a activității acestei școli pînă în urmă cu vreo zece ani.

Au căpătat amploare preocupările de semiotică teatrală. Am editat, pe această temă, două volume ale revistei „*Poetics*“ (Amsterdam), ultimul în 1984, după ce anterior editasem un volum dedicat metodelor matematice în studiul literaturii (în 1974). Însă în anii care vin va trebui să ne orientăm mai puternic spre analiza computațională a textului literar. Preocupări de acest fel nu au lipsit nici în trecut (de exemplu, Mihai Dinu a investigat, din acest punct de vedere, *O scrisoare pierdută*, iar Lucreția Vasilescu și Șerban Gavrilă au studiat pe această cale distorsiunile sintactice la Arghezi), dar datorită unor dificultăți de ordin obiectiv ele nu au putut lua amploare.

La ce servește matematica în cercetarea literară?

P.C. — La ce poate servi matematica în cercetarea literaturii?

S.M. — Orice instrument trebuie folosit pe măsura necesităților. Dacă ai de bătut un cui, este natural să folosești un ciocan. Acesta a fost punctul de vedere tradițional în alcătuirea dicționarilor de frecvență pentru autorii de bază (Goethe, Dante, Pușkin, Cervantes, Hugo etc.; pentru Eminescu a venit mai tîrziu, prin Luiza Seche). Ulterior, în era calculatoarelor, această concepție artizanală s-a dezvoltat extraordinar, la cele mai multe dintre marile universități ale lumii. A luat naștere o adevărată inginerie a artelor. S-au alcătuit dicționare de concordante ale marilor opere literare, dicționare care pornesc de la ideea că un autor important trebuie cunoscut exhaustiv, nu studiat pe bază de eșantioane. Aceste dicționare, care nu pot fi concepute fără asistența calculatorului electronic, includ o informație care tinde să fie totală în ceea ce privește elementele care apar în text și contextele în care ele apar. O mare dezvoltare a căpătat-o critica textuală automată (a se vedea, de exemplu, Dom Froger, *La critique textuelle et son automatisation*, „Dunod“, Paris, 1960), atît de importantă în problemele de datare și localizare a unor texte, de stabilire a paternității lor. Exemplele pot continua.

Însă alături de matematica-instrument există și matematica-gîndire (deși separația dintre ele nu este lesne de făcut). Gîndirea matematică nu e omogenă, ea poate fi deductivă sau inductivă, combinatorică sau generativă, axiomatică sau euristică, deterministă sau probabilistă, analogică, selectivă, generalizatoare, strategică, recursivă, sistemică, algoritmică, neefectivă, ambiguă, vagă, infinită etc. Sub una sau alta dintre aceste forme, gîndirea matematică intervine, deliberat sau nu, în orice activitate creatoare. Astfel apar modelele matematice sau modelele cu componente matematice. Pentru profunzimea la care poate ajunge un model matematic, din punctul de vedere al capacității sale explicative, a se vedea, de exemplu, lucrarea lui Mihai Dinu, *Ritm și rimă în poezia românească*, Editura „Cartea Românească” 1986. Poetica generativă, atît de bogat ilustrată în cercetarea literară anglo-saxonă și în cea germană, este semnificativă în acest sens. Metodele logice trebuie și ele considerate aici. Încercările mele privind modelarea algebrico-topologică a opoziției dintre limbajul științific și cel poetic sînt de aceeași natură. Experimentele lui Raymond Queneau și ale școlii sale (grupul Oulipo) sînt explorări care se prevalează vizibil de o gîndire combinatorică tipic matematică. Dar poveștile lui Gianni Rodari (*Gramatica fanteziei*) nu sînt o manifestare a gîndirii generative?

Fenomenul este mult mai vizibil în muzică, unde gîndirea matematică intervine atît în procesele de analiză cit și în cele de creație. Ceva similar se întîmplă și în artele vizuale (Escher). Literatura, pentru care aspectul semantic este mult mai important decît în muzică sau pictură, vine din urmă. Este semnificativ, în acest sens, modul în care numărul de aur, pus în evidență inițial în domeniul vizual, a fost descoperit ulterior și în muzică, pentru ca în cele din urmă să se arate că și mari opere literare i se supun.

Nu este vorba de un program de implementare a matematicii în literatură, ci de o recunoaștere a unei interferențe naturale, de o conformare cu natura lucrurilor.

P.C. — Și totuși, aș dori mai multe precizări. Ocupă cercetările de tip matematic un loc privilegiat printre diversele strategii de pozitivare a studiului literaturii (structuraliste, semiotice, socio-logice etc.)? Vizează ele un domeniu specific (bunăoară, faptele repetitive), ori sînt coextensive cu întregul cîmp al „literarului”? Care sînt limitele de pertinență ale cercetării matematice asupra literaturii? Există o relație de complementaritate între abordarea matematică și alte abordări științifice ale literaturii? Care sînt raporturile cu filosofia ori hermeneutica?

S.M. — Există două feluri de interferențe ale literaturii cu alte discipline. Unele sînt de natură conținutistică; aici intră sociologia, psihologia, psihanaliza, muzica, artele vizuale etc. Altele sînt de natură structurală; avem în vedere relația literaturii cu matematica, semiotica, teoria sistemelor etc. Însă cele două tipuri de interferențe interferă la rîndul lor, deoarece discipline ca sociologia, psihologia sau muzica sînt la rîndul lor sub raza de acțiune a semioticii, matematicii și viziunii sistemice. Pînă și psihanaliza lui Lacan, atît de dominată de limbaj, are modul ei matematic (topologic). Nu cred că se mai poate vorbi azi de discipline pozitive și nepozitive. Distincția operată de Auguste Comte este depășită. Nu este vorba de o poziție privilegiată a matematicii, deoarece matematica, pe cît de mult afectează celelalte domenii, pe atît de mult se și hrănește din ele. La întrebarea privind limitele matematicii prea mulți s-au păcălit cu răspunsul pentru a repeta imprudența lor. Au spus mulți că matematica poate servi numai la analiza operelor literare, nu și la crearea lor (pe această poziție s-a plasat, de exemplu, Gr. C. Moisil dar nu cred că ar mai fi susținut-o și acum). Dar în condițiile în care compoziția muzicală se prevalează atît de puternic de matematică și calculatoare, în timp ce un fenomen similar se produce în ceea ce privește artele vizuale, putem crede că literatura va rezista multă vreme acestei tentații? Putem crede că ceea ce li s-a întîmplat unor Escher și Aurel Stroe nu i se va întîmpla niciodată unui scriitor?

Producerea literaturii pe calculator și „știința inefabilă“

P.C. — Vreau să spun două lucruri. Primul e că vorbind de discipline pozitive și de pozitivare nu m-am gândit deloc la Auguste Comte. Am luat termenul, prin extensiune (uz pe care-l admit dicționarele), în sensul de orientare bazată pe cunoașterea faptelor, pe experiența efectivă a științei și a metodelor științifice. Pozitivismul secolului al XIX-lea credea că limitele științei sînt nestrămutate, că o problemă de tip științific se separă, de pildă, de una de tip filosofic, grație propriei ei naturi. Azi e evident că frontierele științei nu sînt imuabile, că ele se deplasează continuu în funcție de diverși parametri. Asta însă nu invalidează faptul că literatura poate fi abordată „pozitiv“ (reecte, științifice) ori „non pozitiv“, cum procedează critica intuitivă (care nici nu pretinde altceva decît să facă literatură pe marginea literaturii, ceea ce — nu e inutil s-o reamintesc în contextul de față — nu numai că nu e peiorativ, dar constituie unul dintre cele mai stimulante și captivante exerciții ale spiritului). A doua remarcă: în afară de interferențele „conținutistice“ și „structurale“ ale literaturii cu alte discipline, cred că trebuie să menționăm și interferențele cu științele istorice, care au în vedere dimensiunea devenirii, perspectiva schimbărilor diacronice. În adevăr, pe lângă științele umane nomotetice (după expresia lui Piaget) — lingvistica, sociologia, psihologia, demografia etc. — care neglijează singularul ocupîndu-se de multiplu, degajează legi (relații exprimate matematic ori structural) și folosesc metode de testare și verificare — mai există științele istorice (care reconstituie desfășurările temporale, dar nu stabilesc legi, deoarece se ocupă de evenimente particulare) și științele filosofice (care tind să realizeze o coordonare generală a cunoștințelor și valorilor umane). Cit privește producerea literaturii pe calculator, ea mi se pare posibilă deocamdată (și pentru lungă vreme de aici înainte) doar experimental, în versiuni rudimentare, mai mult ori mai puțin standardizate. Mă îndoiesc puternic că asemenea opere ar putea atinge într-un viitor previzibil un nivel calitativ autentic (ceea ce ar implica o ruptură controlată cu codurile, densitatea conotației, profunzimea simbolică). În tot cazul, mă încîntă să aflu că un matematician de talia lui Gr. C. Moisil împărtășea scepticismul meu. Cînd discuți problema computerizării literaturii e probabil mai convingător să-l ai aliat pe Moisil decît, să zicem, pe Alexandru George sau pe Al. Paleologu ... Și-acum, cerînd scuze pentru acest lung comentariu, am să te rog să dai cîteva detalii despre dezvoltarea pe scară mondială a cercetărilor privind utilizarea calculatoarelor în studiul literaturii și artelor.

S.M. — Reviste de tipul „Computers and the Humanity“ (U.S.A.) „Bulletin of the Association of Linguistic and Literary Computing“ (Anglia), „Journal of the Association of Linguistic and Literary Computing“ (Anglia) dau o idee despre pătrunderea masivă, pe un front larg, a calculatorului — ca instrument și ca mentalitate (gîndire algoritmică) — în întreaga cercetare literar-artistică. Zeci de centre puternice în marile universități, numeroase publicații, congrese și alte reuniuni internaționale mențin o preocupare febrilă pentru o viziune nouă în domeniul umanist (nu mai e chiar așa de nouă, datează de cîteva decenii), care interferează tot mai mult cu cercetarea filologică, stilistică, antropologică, sociologică, semiotică, a artei și literaturii. Să mai dau un exemplu: Chiar acum, răsfoiesc un număr recent al publicației RADIO TV scoase de Radioteleviziunea italiană, în care cîteva zeci de pagini sînt dedicate lucrărilor unui colocviu, care a avut loc în mai 1985 în Italia, privind folosirea matematicii și calculatoarelor în Radio și Televiziune. Predomină articole teoretice de tipul folosirii teoriei grafurilor în studiul structurilor narrative în scenariile de film.

P.C. — Un cercetător german, Jens Ihwe, a afirmat acum vreo 15 ani că cercetarea literară e tot atît de îndepărtată de știința empirică și teoretică pe cît e astrologia de astronomie. Călinescu a vorbit, la rîndul său, de o știință inefabilă. Socotești aceste opinii întemeiate? În ce limite? Și dacă nu, de ce?

S.M. — În legătură cu afirmația făcută de Jens Ihwe în urmă cu vreo 15 ani, primul care a contrazis-o, tot în urmă cu vreo 15 ani, a fost chiar... Jens Ihwe. Într-adevăr, iată cum își începe articolul *On the foundations of a general theory of narrative structures* („Poetics“, 3, 1972, pp. 5—14): « Analiza structuralistă a structurilor narrative a ajuns acum în stadiul în care ea trebuie să răspundă sarcinii de a se constitui (sau cel puțin de a se reconstitui) ca o știință empirică și teoretică ». În

acest stil este scris întregul articol, argumentându-se în sensul că analiza narativității literare era încă în 1972 pe punctul de a se constitui într-o știință în adevăratul sens al cuvântului. În ceea ce privește „știința inefabilă” la care se referea Călinescu, sînt mai multe de spus. Pe de o parte, inefabilă a devenit chiar știința propriu-zisă, de exemplu fizica, deoarece se sustrage tot mai mult logicii curente și observației directe și substituie tot mai mult invenția descoperirii. Pe de altă parte, după cum am arătat în prelecțiunea inaugurală pe care am prezentat-o la ediția din 1984 a Zilelor culturii călinesciene, (Onești), modul în care G. Călinescu își reprezintă știința în *Universul poeziei* este departe de statutul pe care știința îl are azi (în bună măsură, acest mod era depășit chiar în momentul în care G. Călinescu se referea la el). Avem aici un exemplu tipic de confruntare a poeziei moderne cu știința nemodernă.

P.C.—Nu văd nici o contradicție la cercetătorul german. În ce am mai citit eu, referința e la situația tradițională, care persistă încă (cercetarea literară nu e pozitivată, se află aproape de „astrologie”); în articolul pe care-l citezi d-ta îmi pare că e vorba de ceea ce ar trebui făcut spre a transforma studiul literaturii într-o știință empirică și teoretică (să „construim” o naratologie structuralistă). Cît privește opinia lui Călinescu despre „știința inefabilă”, vreau să-ți reamintesc că ea vizează istoria literaturii și nu o știință a literaturii ca atare. Sintagma nu e luată din *Universul poeziei*, suită de dialoguri despre obiectele poeziei, ci din prelegerile ținute la Universitatea din București și tipărite în „Jurnalul literar”, din 1947, sub titlul Istoria ca știință inefabilă și sinteză epică. Nu aparțin acelor care consideră că-l servesc pe marele critic postulînd infailibilitatea tuturor aserțiunilor lui. Însă în cazul de față, indiferent de felul în care-și reprezenta științele fizice ori ale naturii (ceea ce nu reiese clar din text), Călinescu avea, cred, dreptate vorbind de istoria literară ca de o știință « inefabilă » în care « legile n-ajung la formulare și se insinuează discret » și unde « pentru aceleași documente istorice sînt posibile mai multe scenarii ». Acest mod de a înțelege specificitatea și limitele științei istorice se afla în 1938 (de cînd datează prima versiune a articolului) într-o remarcabilă coincidență cu ideile lui Raymond Aron, care-și publica tocmai atunci celebra lui teză *La philosophie critique de l'histoire*. Adaug că în postularea caracterului „epic” al istoriografiei, Călinescu era chiar în avans asupra timpului său, anticipînd cu 20 ani, poate și mai mult, tendințele curentului „narativist” din zilele noastre, reprezentat de Arthur Danto, Paul Veyne, Louis O. Mink ș.a. Acum, d-ta spui că „inefabilă” a devenit azi și fizica. Al toate motivele s-o știi mai bine decît mine. Dar dacă așa stau lucrurile, atunci „inefabilitatea” fizicii e altceva decît „inefabilitatea” istoriei literare și s-ar cuveni să nuanțăm termenul potrivit cu sfera sa de aplicație.

S.M. — Am impresia că viziunea lui Călinescu ar trebui raportată și la aceea a lui Xenopol, care vede fenomenele de succesiune ale istoriei guvernate nu de legi (cum se întîmplă cu fenomenele de repetiție, dominante în științele naturii), ci de serii. Am discutat ideile lui Xenopol din punctul de vedere al științei actuale în cîteva numere din revista „Ateneu”, din 1986. Multiplicitatea scenariilor este și ea în spiritul teoriei lui Xenopol, citite în perspectiva deschiderilor actuale ale teoriei jocurilor, teoriei sistemelor generative și prospectivei. Teoriile narative actuale se plasează și ele în această ordine de idei (a se vedea ultimele cărți ale lui Paul Ricoeur), relația dintre narativitatea istorică și cea ficțională devenind mult mai complexă și atenuînd granița dintre cele două tipuri de narativitate.

Dar nu mai putem intra acum în detalii în această privință.

P.C. — În adevăr, nu mai avem acum posibilitatea de a intra în detalii, deși n-ar fi lipsit de interes. În chestiunea lui Xenopol, Călinescu se contrazice: îl laudă în *Tehnica criticii* și a istoriei literare din 1938, dar declară că teza lui e « neîntemeiată » în Istoria ca știință inefabilă deoarece « nu poate fi deosebite esențială între fenomenele repetabile și cele singulare » iar istoria nu e « antinomia științei, ci chiar condiția ei ». Semnificația acestei revizuirii de opinie e foarte instructivă dar, desigur, rămîne s-o elucidăm cu alt prilej. Îți mulțumesc pentru bunăvoința și răbdarea cu care ai răspuns solicitărilor mele de a pune în scenă această convorbire, una între atîtea altele pe care le desfășurăm curent.

FIȘIER BIBLIOGRAFIC

(ianuarie — martie 1986)

A

ARGHEZI (Tudor)

* * * [*N-am dat cu voie nici o suferință*] — versuri. „*Luceafărul*“, XXVIII, nr. 8(1241), 22 febr. 1986, p. 1.

ARICESCU D. (Constantin)

Rusu (M. N.) — *GiroSELLA*, un roman cu cheie. VII. *Acrostihul*. [fragment]. „*Argeș*“, XXI, nr. 2(174), febr. 1986, pp. 5 și 12.

B

BIANU (Ion)

Sorescu Șt. (George) — O scrisoare inedită a lui I. Bianu [Adresată lui I. G. Bibicescu, datată: București, 8 iunie 1919]. „*Vatra*“, XVI (serie nouă), nr. 179, 20 febr. 1986, p. 40.

C

CANTEMIR (D.)

Cândea (Virgil), Slușanschi (Dan) — *Prefață* (II) la *Istoria Imperiului Otoman*. „*Manuscriptum*“, XVII, nr. 1(62)/1986, pp. 33—56.

CRISTEA (Nicolae)

Sârghie (Anca) — Scrisorile memorandistului [către familie, din închisoarea de la Vács: 18/30 VII 1894; 5 aug. 1894; 13/25 aug. 1894; 14/26 sept. 1894; 1/13 oct. 1894; 6 oct. 1894; 10/10 1894; 7/19 X 1894; 17/29 X 1894; 15 nov. 1894; 21 nov. / 3 dec. 1894; 13/25 dec. 1894]. „*Manuscriptum*“, XVII, nr. 1(62)/1986, pp. 154—161.

E

EMINESCU (M.)

Pintea (G.) — *Glöcklein* (Mica talangă; [*Wie des Tages glüten Sterben...* (Cum se sting arșițele zilei...)] ; [*Roma, Königin* (Roma, regină)] ; [*Wer wagt erwirbt...* (Cine îndrăznește cîștigă...)] — versuri de Conrad Ferdinand Meyer în transcrierea lui Eminescu. „*Manuscriptum*“, XVII, nr. 1(62)/1986, pp. 17—21.

Vatamaniuc (D.) — *Despre psihologia popoarelor* (V). [Pagini germane]. „*Manuscriptum*“, XVII, nr. 1(62)/1986, pp. 8—16.

G

GOLDIŞ (Vasile)

Şora (Gheorghe) — Scrisorile lui Vasile Goldiş către Nicolae Iorga. [date: Arad, 8 dec. 1910; Arad, 8 aug. 1911; Arad, 14 aug. 1911; Arad, 15 sept. 1911; Arad, 28 oct. 1911; Arad, 6 nov. 1911; Arad, 13 nov. 1911; Bucureşti, 3 iulie 1919]. „*Vatra*“, XVI (serie nouă), nr. 178 / 20 ian. 1986, p. 7.

H

HAGIU (Grigore)

* * * Versuri: *Încearcă de vezi cît mai cîntăreşti în zori; Ce foame există focule sacrule; Sînt sacul gros; Şi cine la ploaie uitîndu-se; Plouă ploaia bezmetică şuie; Şi iată-i stînd în bănci.* „*Luceafărul*“, XXVIII, nr. 7(1240), 15 febr. 1986, p. 3.

I

IORGA (N.)

Vezi Pankhurst E. (Sylvia).

MAIORESCU (T.)

Rădulescu-Dulgheru (Georgeta) — «...*voi scrie bucuros articolul despre România pentru „Unserezeit“*». [Scrisori către Wilhelm Kremnitz: 9/21 aug. 1869; 10/22 aug. 1869; către Prof. C. Michelet: Iaşi, 4/16 dec. 1869; familiei Kremnitz: 25 dec. 1869; către dr. Lucae: Berlin, 15/17 ian. 1870; dr. Kremnitz: 19 ian. 1870, dr. Rudolf Gottshall: Iaşi 12/24 ian. 1870; familiei Kremnitz: Iaşi, 18/30 ian. 1870.] „*Manuscriptum*“, XVII, nr. 1(62)/1986, pp. 129—141.

Surdu (Alexandru) — *Elemente de logică pentru gimnazii* (III). „*Manuscriptum*“, XVII, nr. 1(62)/1986, pp. 142—151.

O

ORTIZ (Ramiro)

Scurtu (Nicolae) — Ramiro Ortiz în corespondenţă cu C. N. Negoită [Scrisori date: Bucureşti, 13 sept. 1930; 29 dec. 1942; Padova, 12 ian. 1943; Padova, 16 ian. 1943; Padova, 25 dec. 1943]. „*Manuscriptum*“, XVII, nr. 1(62)/ 1986, pp. 159—165.

P

PANKHURST E. (Sylvia)

Țurlea (Petre) — «*Sper să continui cu traducerea din Eminescu...*» [Scrisori către N. Iorga, august 1934]. „*Manuscriptum*“, XVII, nr. 1(62)/1986, pp. 27 și 28—30.

PAPADAT-BENGESCU (Hortensia)

Dinu M. (Ion) — Un autograf de la Hortensia Papadat-Bengescu, [pe volumul *Marea*, datat: «Focșani, 18 dec. 1918 »]. „*Argeș*“, XXI, nr. 3(175), martie 1986, p. 6.

PERVAIN Iosif

Chindriș (Ioan) — Nicolae Bălcescu și Transilvania. [Conferință ținută la 27 iunie 1969.] „*Manuscriptum*“, XVII, nr. 1(62)/1986, pp. 163—165.

PREDA (Marin)

Oprea (Nedelcu) — Marin Preda în dialog cu cititorii (I). [Text stabilit și transcris de pe bandă magnetică — înregistrare din 10 oct. 1975, în Aula Magna a Univ. din Timișoara.] „*Scnteia tineretului*“, „*Supliment literar-artistic*“, VI, nr. 6(229), 9 febr. 1986, p. 12 și nr. 7(230), 16 febr. 1986, p. 12.

S

SERVIEN (Pius)

Silvestri (Artur) — « *Mă încint la unele ore cu vechi închipuiri.* » [Pagini de jurnal, III]. „*Manuscriptum*“, anul XVII, nr. 1(62)/1986, pp. 169—172.

SLAVICI (Ioan)

Aburdan (Paul) — Documente inedite privind căsătoria lui Ioan Slavici cu Eleonora Tănăsescu (Dispensă pentru a doua căsătorie, 1886, martie 14, Sibiu; Scrisoarea lui Ioan Slavici prin care confirmă primirea dispensei: 1886, martie 28, Sibiu.) „*Revista Arhivelor*“, LXIII, vol. XLVIII, nr. 1/1986, pp. 70—72.

SORBUL (Mihail)

Sorbul (Angela) — *Americanca* — piesă în 3 acte și un epilog, 1961. „*Manuscriptum*“, XVII, nr. 1(62)/1986, pp. 57—97.

Țuguș (Pavel) — « *Chiar mine trebuie să plec la Roma* » — scrisori către M. Dragomirescu (date: 8 mai 1910; f.d.; 31 iulie 1915; 14 sept. 1915; 21 sept. 1915; Messina, 25.V.1920 și *Diplomă de absolvire* a Liceului Sf. Sava din București.) „*Manuscriptum*“, XVII, nr. 1(62)/1986, pp. 100—103.

STANCA (Radu)

Lipovanu (Ioana) — *Greva femeilor*, II. „*Manuscriptum*“, XVII, nr. 1(62)/1986, pp. 109—128.

STĂNESCU (Nichita)

* * * — *Către Domn profesor Ioan Popescu* (martie 1981). „*Alba Iulia*“, supliment al revistei „*Tribuna*“, III, nr. 3(17), martie 1986, p. 1.

Stefanko (Ondrej) — Un interviu necunoscut. Momentele cuvîntului. „*Luceafărul*“, XXVIII, 3(1236), 18 ian. 1986, pp. 7—8.

T

TOPÎRCEANU (G.)

Constantinescu (Dan) — *Chibriturile* — versuri. „*Argeș*“, XXI, nr. 3/175, martie 1986, p. 11.

Goci (Aureliu) — Alte scrisori « cu adresă » [către Petre Locusteanu, la datele: 21 iunie 1915; f.d., probabil început de martie 1916; 9 III 1916; 11 III 1916; 26 VII 1916; 21 I 1919.] „*Manuscriptum*“, XVII, nr. 1(62)/1986, pp. 104—109.

Sanda (George) — *Pentru „Legile comicalui“*. *Fenomenul comic*. „*România literară*“, XIX, nr. 12, 20 martie 1986, pp. 12—13.

Diana CRISTEV

ICONOGRAFIE

AUTOGRAFE: Ion BARBU (123); Lucian BLAGA (57); Mircea ELIADE (84, 89, 92); M. EMINESCU (29); B. P. HASDEU (51); Ioan LUPAȘ (156, 157); T. MAIORESCU (40, 41, 45, 49); Basil MUNTEANU (71, 83); Al. PAPIU ILARIAN (171); Camil PETRESCU (100, 103, 113, 117); Liviu REBREANU (129); Elena VĂCĂRESCU (138).

FOTOGRAFI: Tudor ARGHEZI (11, 13); Nicolae BAGDASAR (20); Lucian BLAGA (61); Timotei CIPARIU (151); Mircea ELIADE (84, 88, 93, 99); M. EMINESCU (29); G. GUYS

(144); T. MAIORESCU (46); Al. PAPIU ILARIAN (160, 161); Camil PETRESCU (100, 107, 109, 122); Andrei ȘAGUNA (153); TORMA Károly (163); Elena VĂCĂRESCU (138).

ARTE PLASTICE (Desen; Caricatură; Grafică): Dragoș MORĂRESCU — *V. Voiculescu* (16, 17; 19; 192); Pablo PICASSO — Ilustrație la un poem închinat păcii (5); *Copilul cu porumbel* (15); I. ROSS — *Ilarie Voronca* (24); Mișu TEIȘANU — Ilustrații la *Luceafărul* (32, 33).

● **A subject of reflection** — editorial by *Dumitru POPESCU* ● *The literature a messenger of peace* — **Tudor ARGHEZI**: «*The Romanian people hates crime...*» — a conference; **V. VOICULESCU**: *A graveyard of books*, [With my friend], *Winter wish* — peace poems; **Nicolae BAGDASAR**: *Im. Kant and his project of eternal peace among the peoples* — conference (texts from the phono-archives of the Romanian Broadcast communicated and annotated by *Victor CRĂCIUN*); **Tudor ARGHEZI**: «*the difficulty of clear expression...*» (presented by *Mitzura ARGHEZI*); **Ilarie VORONCA**: «*The writer — a citizen of mankind*» — a conference about Romain Rolland at the Society of Romanian Writers in 1946 (Preamble by *George MACOVESCU*) ● **Universalia** — *The polyphony of the spirit* — **M. EMINESCU**: *German pages* — *The psychology of the peoples*, VII — student notes in Vienna and Berlin (Foreword, transliteration and notes by *D. VATAMANIUC*; translation by *G. PINTEA*); **T. MAIORESCU**: From his preoccupations for the universal literature — translations from Ch. Dickens, Schiller, Goethe, Lessing, Ovide etc. (Commentary by *Georgeta RĂDULESCU-DULGHERU*); **B.P. HASDEU**: *Lituanian Daines* (Presentation by *N. ROMANENKO*) ● *Confluences* — **Lucian BLAGA**: From the philosophy of culture to the theory of science (Essai by *Mircea FLONTA*); The philosopher by himself (Foreword by *Alexandru SURDU*); *The scheme of a philosophical self presentation (1938)* — autobiographical pages; «*...I've finished the new volume The Mioritical space...*» — epistolary dialogue with *Basile MUNTEANU* (Transcription and annotations by *Simona CIOCULESCU*) ● *Interferences* — **Mircea ELIADE**: *The European essay and the Romanian essay*; *The subjective character of the Indian physics* — broadcasted conferences (Texts transcribed and prefaced by *Mircea HANDOCA*); *Thoughts for a new humanism* — essay (commentary by *Marin BUCUR*; translation by *Gh. CEAUȘESCU*) ● *The Passion for the Essai* — **Camil PETRESCU**: *The Doctrine of Substance*, VII. *The theory of knowledge. Concrete presentation* — philosophical fragments (Text chosen and established by *Florica ICHIM* and *Vasile Dem. ZAMFIRESCU*; Essai about Substantialism in European context by *V. Dem. ZAMFIRESCU*) ● *Paralel mirrors* — **Ion BARBU**: Translating from Shakespeare and Baudelaire (Foreword by *M. COLOȘENCO*) ● *Meridians* — **Liviu REBREANU**: Ambassador of the Romanian culture (Documentary by *S. ILIN*); **Elena VĂCĂRESCU** and the project of an anthology of Romanian short-stories at Paul Morand's proposal (Documents presented by *Pavel ȚUGUI*) ● *Album Leaves* — Wallackia and the magazine „*The Illustrated London News*“ through Constantin GUYS drawings — a painter much admired by Baudelaire (Photos, notes and commentaries by *M. BUCUR*) ● *Anniversaries* — ASTRA at its 125 years of existence: *The Direction of the „Transilvanian Association“ from Andrei Șaguna to Andrei Bârseanu (1867–1911)* — by **Ioan LUPAȘ**; «*...the orthography that the Romanians must use when writing in the latin alphabet...*» — letters between A. Șaguna and the representative of the Austrian Empire (Dossier by *Anca SĂRGHIE*) ● *Romanian writers in foreign archives* — **Al. PAPIU-ILARIAN**: «*...in order to be possible to write the History...*» — letters to the Hungarian historian TORMA Karoly (translation and presentation by *I. CHINDRIȘ*) ● *Foreign writers in Romanian archives* — **Jan URBAN JARNIK** in correspondance with Mite KREMNITZ Gaston PARIS, Mario ROQUES (Letters chosen and annotated by *Traian IONESCU-NIȘCOV*) ● *The Book of literary history* — *In debate*: Literature and Mathematics (Dialogue *Paul CORNEA* — *Solomon MARCUS*) ● *Bibliographical Index* ● *Iconography* ● *Summary* (in English, French, German, Russian) ● *The last of Shakespeare's sonets [in] the imaginary translation of V. VOICULESCU* (Underlining by the painter and graphician *Dragoș MORĂRESCU*) ●

● **Un sujet à réfléchir** — éditorial par **Dumitru POPESCU** ● **La littérature — messenger de la paix** — **Tudor ARGHEZI**: « *Le peuple roumain répudie le crime...* » — conférence; **V. VOICULESCU**: *Uncimetiére de livres*, [Avec mon ami], *Cantique de Noël* — poèmes de paix; **Nicolae BAGDASAR**: *Im. Kant et son projet de paix éternelle entre les peuples* — conférence (Textes de la Phonothèque de la Radiodiffusion Roumaine, communiqués et annotés par **Victor CRĂCIUN**); **Tudor ARGHEZI** — « *la difficulté d'obtenir l'expression claire* » — profession de foi (présentée par **Mitzura ARGHEZI**); **Ilarie VORONCA**: « *L'écrivain — citoyen de l'humanité* » — conférence au sujet de Romain Rolland, donnée de la Société des Ecrivains Roumains en 1946 (Préambule par **George MACOVESCU**) **Universalia** — *Polyphonie de l'esprit* — **M. EMINESCU**: *Pages allemandes* — *Psychologie des peuples*, VII — Notes de cours de la période des études à Vienne et à Berlin (Préface, translittération et notes par **D. VATAMANIUC**; traduction par **G. PINTEA**); **T. MAIORESCU**: *Préoccupation de littérature universelle* — traductions de Ch. Dickens, Schiller, Goethe, Lessing, Ovidiu etc. (Commentaire par **Georgeta RĂDULESCU-DUIGHERU**; **B.P. HASDEU**: *Cantilènes lituanienes* (Présentation: **N. ROMANENKO**) ● *Confluences* — **Lucian BLAGA**: De la philosophie de la culture à la théorie de la science (Essai par **Mircea FLONTA**); Le philosophe par lui-même (Préfaces par **Alexandru SURDU**); *Esquisse d'un autoportrait philosophique (1938)* — pages autobiographiques; « *...j'ai achevé le nouveau volumes L'Espace mioritique* » — dialogue épistolaire avec **Basil MUNTEANU** (Transcription et annotations par **Simona CIOCULESCU**) *Interférences* — **Mircea ELIADE**: *L'essai européen et l'essai roumain*; *Le caractère subjectif de la physique indienne* — conférences radiophoniques (Textes transcrits et préfacés par **Mircea HANDOCA**); *Idées pour un nouveau humanisme* — essai (Commentaire par **Marin BUCUR**; traduction par **Gh. CEAUȘESCU**) ● *Passion de l'essai* — **Camil PETRESCU**: *Doctrine de la substance*, VII. *Théorie de la connaissance*; *Présentation concrète* — fragments philosophiques (Texte choisi et établi par **Florica ICHIM** et **Vasile Dem. ZAMFIRESCU**; Essai sur le substantialisme en contexte européen par **Vasile Dem. ZAMFIRESCU**) ● *Miroirs parallèles* — **Ion BARBU**: Traducteur de Shakespeare et de Baudelaire (Présentation: **Mircea COLOȘENCO**) ● *Méridiens* — **Liviu REBREANU**: *Embassadeur de la culture roumaine* (Documentaire par **Stancu ILIN**); **Elena VĂCĂRESCU** et le projet d'une anthologie de la nouvelle roumaine, suggéré par **Paul MORAND** (Documents présentés par **Pavel ȚUGUI**) ● *Feuilles d'album* — La Valachie dans la revue „*The Illustrated London News*” par les dessins de **Constantin GUYS** — peintre admiré par Baudelaire (Photographies, notes et commentaires par **Marin BUCUR**) ● *Anniversaires* — **ASTRA**: 125 ans: *La Direction de „L'Association Transylvanienne” d'Andrei Șaguna à Andrei Bârseanu (1867–1911)* — compte rendu par **Ioan LUPAȘ**; « *...l'orthographe que les roumains doivent utiliser pour l'écriture en caractères latins...* » — échange de lettres entre **Andrei Șaguna** et le représentant de l'Empire Autrichien (Dossier par **Anca SĂRGHIE**) ● *Ecrivains roumains dans des archives étrangères* — **Al. PAPIU-ILARIAN**: « *...qu'il soit possible d'écrire l'Histoire...* » — épîtres envers l'historien hongrois **TORMA Károly** (Traduction et présentation par **Ioan CHINDRIȘ**) ● *Ecrivains étrangers dans des archives roumaines* — **Jan URBAN JARNIK** en correspondance avec **Mite KREMNITZ**, **Gaston PARIS**, **Mario ROQUES** (Lettres choisies et annotées par **Traian IONESCU-NIȘCOV**) ● *Le livre d'histoire littéraire* — *En débat*: Littérature et mathématique (Dialogue **Paul CORNEA** — **Solomon MARCUS**) ● *Fichier bibliographique* ● *Iconographie* ● *Sommaire* (en anglais, français, allemand, russe) ● *Les derniers sonnets de Shakespeare* [dans] la traduction imaginaire de **V. VOICULESCU** (Précision par le peintre et graphicien **Dragoș MORĂRESCU**) ●

• *Ein Subjekt für Reflection* — Leitartikel von **Dumitru POPESCU** • *Die Literatur — Sendbote des Friedens* — **Tudor ARGHEZI**: « *Das rumänische Volk verschmäht das Verbrechen...* » — Vortrag; **V. VOICULESCU**: *Ein Friedhof von Bücher*, [Mit meinem Freund], *Weihnachtslied* — Friedensdichtungen; **Nicolae BAGDASAR**: *Im Kant und sein Projekt für ewige Frieden zwischen Völker* — Vortrag (Texte von Phonoteke der rumänischen Rundfunk mitgeteilte und mit Anmerkungen versehen von **Victor CRĂCIUN**); **Tudor ARGHEZI**: « *Die Schwierigkeit der deutliche Expresion ...* » — Glaubensbekenntnis (vorgestellt von **Mitzura ARGHEZI**); **Ilarie VORONCA**: « *Der Schriftsteller — Bürger der Menschheit* » — Vortrag über Romain Rolland bei der Societät der rumänischen Schriftsteller in 1946 (vorwort von **George MACOVESCU**) • **Universalia** • *Die Poliphonie des Geistes* — **M. EMINESCU**: *Deutsche Blätter* — *Völkerpsychologie*, VII — Kursanmerkungen aus der Studienperiode von Wien und Berlin (Vorwort, Transliteration und Anmerkungen von **D. VATAMANIUC**; Übersetzung von **G. PINTEA**); **T. MAIORESCU**: Von seiner Beschäftigungen für die Weltliteratur — Übersetzungen aus **Gh. Dickens**, **Schiller**, **Goethe**, **Lessing**, **Ovidiu** etc. (Kommentar von **Georgely RĂDULESCU-DULGHERU**; **B.P. HASDEU**: *Lituanische Daine* (vorstellung von **N. ROMANENCO**) • *Zusammenflüsse* — **Lucian BLAGA**: Von Kulturphilosophie bis Wissenschaftstheorie (Essai von **Mircea FLONTA**); Der Philosoph par lui-meme (Vorwort von **Alexandru SURDU**); *Skizze einer philosophische selbstvorstellung (1938)* — Autobiographische Blätter; « *...ich bin zu Ende der neuen Buch Spatiul mioritic...* » Briefwechsel mit **Basile MUNTEANU** (Transkription und Anmerkungen von **Simona CIOCULESCU**) • *Interferenzen* — **Mircea ELIADE**; *Europäischen und rumänischen Essai*; *Der subjektive Charakter der indischer Physik-Radiokonferenz* (Transkription und Vorwort von **Mircea HANDOCA**); *Gedanke für einem neuen Umanismus* — Essai (Kommentar von **Marin BUCUR**; Übersetzung von **Gh. CEAUȘESCU**). • *Die Passion von Essai* — **Camil PETRESCU**: *Doktrin der Substanz*, VII. *Erkenntnistheorie. Konkrete Vorstellung* — philosophische Fragmente (Textfeststellung von **Florica ICHIM** und **Vasile Dem. ZAMFIRESCU**; Essai über Substanzialismus in Europa von **Vasile Dem. ZAMFIRESCU** • *Paralele Spiegel* — **Ion BARBU**: Übersetzungen aus **Shakespeare** und **Baudelaire** (Vorwort von **Mircea COLOȘENCO**) • *Meridiane* — **Liviu REBREANU**: *Botschaftler der rumänischen Kultur* (Documentar von **Stancu Ilin**); **Elena VĂCĂRESCU** und das Projekt einer Antologie der rumänischen Novelle, beim **Paul MORAND**'s Vorschlag (Dokumente vorgestellte von **Pavel TUGUI**). • *Albumblätter* — Das rumänische Land in die Zeitung „*The Illustrated London News*“ mittels der Zeichnungen des **Constantin GUYS** — ein Maler bewundert von **Baudelaire** (Fotos, Anmerkungen und Kommentar von **Marin BUCUR**) • *Jahrestage* — **ASTRA** 125 Jahre: *Die Führung der „siebenbürgischen Asotiation“ von Andrei Șaguna bis Andrei Bârseanu (1867–1911)* — Bericht von **Ioan Lupas**; « *...die Ortographie, die brauchen die Rumänen in Schreibung mitlateinischen Buchstabe zu benutzen* » — Briefwechsel zwischen **Andrei Șaguna** und der Vorträter des österreichischen Reiches (Dosar von **Anca SĂRGHIE**) • *Rumänische Schriftsteller in ausländische Archive* — **Al. PAPIU-ILARIAN**: « *...um moghich sein Geschichte zu schreiben...* » — Briefe an ungarische Historiker **THORMA Karoly** (Übersetzung und Vorstellung von **Ioan CHINDRIȘ**) • *Ausländische Schrieftsteller ih rumänischen Archive* — **Jan URBAN JARNIK** in Briefwechsel mit **Mite KREMNITZ**, **Gaston PARIS**, **Mario ROQUES** (Auswahl und Anmerkungen der Briefe von **Traian IONESCU-NIȘCOV**) • *Das Buch von literarische Geschichte* — *In Aussprache*: *Literatur und Mathematik* (Dialog **Paul CORNEA** — **Solomon MARCUS**) • *Bibliographische Kartotheke* • *Ikonographie* • *Inhalt* (englisch, französisch, deutsch, russisch). *Die letzte Sonette von Shakespeare* [in] *imaginäre Übersetzung von V. VOICULESCU*, (Bemerkungen von Maler und Graphiker **Dragoș MORĂRESCU**). •

● Сюжет для размышления — передовая Думитру ПОПЕСКУ ● Литература — вестник мира — Тудор АРГЕЗИ: «Румынский народ отвергает преступления...» — конференция; В. ВОЙКУЛЕСКУ *Кладбище книг*, [С мим другом], *Кладбище* — пацифистские поэма; Николае БАГДАСАР: *Им. Кант и его проект вечного мира между народами* — конференция (Тексты из фонотеки Румынской радио вещательной станции, сообщимые и аннотированные Виктором КРЭЧУНОМ); Тудор Аргези: «... трудность ясного выражения...» — кресо (представленное Митзурой АРГЕЗИ); Иларионе ВОРОНКА: «Писатель — гражданин человечества» — конференция о Ромене Роллане, проводимая в обществе румынских писателей в 1946 году (вступление: Джеморже МАКОВЕСКУ) ● — полифония духа — М. Елинеску: *Немецкие страницы* — Психология народов, VII — курсовые заметки периода обучения в Вене и Берлине (Предисловие, транслитерация и заметки Д. ВАТАМАНЮКА; перевод Джем. ПИНТЯ); Т. МАИОРЕСКУ: Его озабоченность о мировой литературе — переводы из произведений Ч. Диккенса, Шиллера, Гёте, Лессинга, Овидио и т.д. (Комментарий Джеморжесы РЭДУЛЕСКУ-ДУЛГЕРУ); Б. П. Хасдеу: Литовские даины (Изложение Н. РОМАНЧЕНКО) ● Слияния — Лучиан БЛАГА: От философия культуры к теории науки (этюд Мирчи ФЛОНТА); Философ о себе (Предисловие Александра СУРДУ); *Очерк философского самопредставления* (1938) — автобиографические страницы; «... я закончил новый том Спацул миоритик ...» — эпистолярный диалог с Базилом МУНТЯНУ (Переписывание и аннотации Симоны ЧЕКУЛЕСКУ) ● Интерференции — Мирча ЕЛИАДЕ: *Европейский этюд и румынский этюд*; *Субъективный характер индийской физики* — радио-конференция (Переписанные тексты и предисловие к ним Мирча ХАНДОКА); *Лумы о новом гуманизме* — этюд (комментарий Марина БУКУРА; перевод Г. ЧАУШЕСКУ) ● *Страсть к этюду* — Камид ПЕТРЕСКУ: *Доктрина вещества*, VII. *Теория познания. Конкретное присутствие* — философские откывки (Избранный и установленный текст Флорикой ИКИМ и Василем Дем. ЗАМФИРЕСКУ); Этюд о существенности в европейском контексте Василя Дем. ЗАМФИРЕСКУ) ● Параллельные зеркала — Ион БАРБУ: Переводы из Шекспира и Бодлера (Предисловие Мирча КОЛОСЕНКО) ● Меридианы — Ливию РЕБРЯНУ: Посол румынской культуры (Документальные данные — Станку ИЛИН); Елена ВЭКЭРЕСКУ и проект антологии румынской повести, по предложению Паоля МОРАНДА (материалы, изложенные Павлем ЦУГУЕМ) ● Страницы альбома — Цара Ромыняскэ в журнале «The Illustrated London News» при помощи рисунков Константина ГУЙСА — художник, которым восхищался Бодлер (Фотограммы примечания и комментарии Марин БУКУР). *Годовщины* — АСТРЕ исполнилось 125 лет: *Руководство «Трансильванского общества»* начиная с Андрея Шагуны до Андрея Бырсяну (1867—1911) — отчёт Иоан ЛУПАШ; «... орфография, которой будут пользоваться румыны при писании латинским буквами...» обмен письмами между Андреем Шагуной и представителем Австрийской империи (Досье — Анка СЫРГИЕ) ● Румынские писатели в зарубежных архивах — Ал-ПАПИУ-ИЛАРИАН: «... чтобы была возможность писать историю ...» письма к венгерскому историку, Торма КАРОЛИ (Перевод и изложение Иоана КИНДРИСА) ● Зарубежные писатели в румынских архивах — Жян Урбан Жярник в переписке с Мите КРЕМНИЦ, Гастоном ПАРИ, Марио РОК (Избранные и аннотированные письма Траяна ИОНЕСКУ-НИШКОВ) ● Литературная историческая книга — В дебатах: Литература и математика (Дизлэг Плул КОРНЯ — Соломон МАРКУС) ● Библиографический каталог ● Иконография. Содержание (на английском, французском, немецком, русском языках) ● *Полетие селения Шекшарт [?] вобранные произведения В. ВОЙКУЛЕСКУ* (Уточнения художника и графика Драгоша МОРАРЕСКУ) ●

CÎTEVA PRECIZĂRI

AU TRECUT MAI MULT DE DOUĂ DECENII de la apariția, în 1964, a capodoperei *Ultimele sonete inchipuite ale lui Shakespeare în traducere imaginară de V. Voiculescu*, prefată de Perpessicius. Titlul volumului postum nu-i aparține în întregime autorului, cel real, în ultimă redactare, fiind lăsat deoparte de cei care s-au ocupat de editare (redactor responsabil: Victor Iova, menționat în caseta tipografică).

Pe doctorul Vasile Voiculescu îl cunoscusem prin anii 1952–53, datorită fiului său Ion (Ionică). La Ionică acasă am auzit pentru prima oară între 1952 și 1956, pe marele poet citindu-ne povestirile sale: *Lostrita*, *Ciorbă de bolovani*, *În mijlocul lupilor*, *Chef la mănăstire*, *Perna de puf*.

Din acești ani datează și primele schițe de portret pe care le-am desenat după figura blindă a schivnicului din str. Dr. Staicovici 34, majoritatea în această casă ce aparținuse cindva lui Mihail Kogălniceanu, frecventată acum de Șerban Cioculescu, Vladimir Streinu, I. D. Ștefănescu, Adrian Maniu, ospătarul meloman Apostol Apostolide și alți intelectuali în vîrstă sau mai tineri.

De-a lungul timpului, doar cîțiva artiști îi conturaseră chipul: Aurel Bordenache în pastel, Maria Brateș-Pillat în acuarelă, iar Demian în tuș.

În încăperea, care parcă se dilata în prezența sa, am notat, în răstimpuri, unele aspecte ale efigiei poetului.

Pe biroul său am zărit, odată, dactilogramele unor poezii. Erau sonetele cărora, din cînd în cînd, le adăuga o nouă, incandescentă bijuterie. Turnate, pare-se, dintr-o dată, cu puține retușuri, fără chinul îndrjit al meșteșugarului ce vrea să obțină perfecțiunea, ele erau transcrise, ca și cum cineva i le-ar fi șoptit la ureche.

În creuzetul său, materia și duhul, decenii decantate, își găseau în asceza ultimilor ani izbînda.

Solicitîndu-i-le spre a mă înfrupta din ele, mi-a îngăduit — favoare neacordată decît celor mai apropiați — să le duc acasă să le citesc pe îndelete.

Cuprins de farmecul lor, am simțit nevoia să-mi aștern pe hîrtie în linii, emoția, fără a urmări un scop imediat, decît descătușarea acesteia.

Astfel am realizat, într-un interval relativ scurt, 30 de desene în peniță și laviu și 5 imagini în culoare de tempera. Împrejurări nefericite ne-au împiedicat a realiza întreaga ilustrare.

Imaginile se succed în continuare pornind de la întiiul sonet, din 5 decembrie 1954, pînă la al 16-lea, din 20 ianuarie 1955 și continuă disparat pînă la cel de al 63-lea, din 22 iulie 1956.

Pentru cele executate am făcut o mapă, pe care i-am arătat-o poetului, care le-a privit tăcut, rugîndu-mă a i le lăsa spre a le mai răsfoi.

Înapoiindu-mi desenele, poetul îmi spune: «Da, poate într-un viitor le-aș vedea ilustrînd o ediție engleză».

De un deosebit interes este titlul sonetelor, cum l-a încheiat poetul în 1956–57, consemnat după dorința sa pe frontispiciul paginii de titlu: **ULTIMELE SONETE ALE LUI SHAKESPEARE, TRADUCERE IMAGINARĂ DE V.V., IMAGINI DE D.M.**

Din acest titlu lipsește cuvîntul ÎNCHIPUITE, cum apare în volumul imprimat postum. În manuscrisul poetului, păstrat la Muzeul Literaturii Române, citim: «*Ultimele sonete inchipuite ale lui Shakespeare în traducerea imaginară a lui V.V.* (și nu de V. Voiculescu, s.n.). Pagina este datată: «2–12 dec. 1954, Buc.». La această dată poetul realizase doar 6 sonete, dar a întrezărit întreg ciclul pe care a și hotărît cum să-l denumească.

Mai tirziu, peste mai mult de doi ani, realizînd ilustrațiile, poetul mi-a dictat titlul acestora și implicit al volumului ce urma să le conțină cîndva. L-a văzut și nu a obiectat nimic, marlor fiind și Dinu Pillat.

Manuscrisul dactilografiat de la Biblioteca Centrală de Stat (cota 11146) conține pagina de titlu: **ULTIMELE SONETE ALE LUI / SHAKESPEARE / traducere imaginară de V.V.** Ultimul sonet (90), corectat de poet, este din «20–21 iulie 1958 B[ucurești]».

Titlul dactilogramei de la B.C.S. corespunde întocmai celui purtat de ilustrații — este, deci, ultimul dat de autor.

Dragoș MORĂRESCU

Ilustrații de Dragoș **MO-
RĂRESCU** pentru pri-
mul proiect al volumului
*Ultimele sonete ale lui
Shakespeare [în] tradu-
cere imaginară de V.
VOICULESCU* (1956 —
1957).

Fotoreproduceri: Magdalena **BUZĂ**

Retuș foto: Florica **PRICIU**

Din sumarul numărului viitor:

- Prima biografie a lui Grigore **ȚAMBLAC**
- Un capitol inedit dintr-o variantă a *Ceasornicului domnilor* descoperită la Roma
- Al. **ODOBESCU** — Despre începuturile Teatru-
lui Național
- M. **EMINESCU** — O epistolă diplomatică
- St. O. **IOSIF** — traducător al lui Shakespeare
- Cartea de istorie literară

„MANUSCRIPTUM“

Revistă editată de
MUZEUL LITERATURII ROMÂNE

DIRECTOR

NICOLAE CIOBANU

SECRETAR RESPONSABIL DE REDACȚIE

FĂNUȘ BĂILEȘTEANU

COLECTIV REDACȚIONAL

ADRIAN BOTA
(responsabil de număr)

DIANA CRISTEV
RUXANDRA MIHĂILĂ
MANUELA TÂNĂSESCU

SECRETARIAT DE REDACȚIE
FLOREA VLAD

« Eu regăsi în mine un suflet de-mpărat,
Purtînd puternic sceptoru de vis şi poezie.
Nu-i oaste mai viteză ca cea a-nchipuirii,
Ca duhul frumuseţii atotbiruitor;
În fruntea lor porni-vom războiul dezbroirii
Din lumile ţărînei spre unicul meu dor » •

V. VOICULESCU

Ultimele sonete închipuite ale lui Shakespeare
[în] traducere imaginară de ...

(Sonetul CLXVII)

«Din groapa mea zbucni-va o flacără tîrzie ;
Atunci întreaga lume va desluși, uimită,
Crescînd misterioasă a noastră poezie,»

(Sonetul CLX)

[illegible]

Devo

WALLS